ACADEMIA ROMANA

CRONICELE MUNTENE

DE

N. IORGA
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEĬ ROMÂNE

ÎNTAIUL MEMORIU,

CRONICELE DIN SECOLUL AL XVII-lea.

ESTRAS DIN
ANALELE ACADEMIEĬ ROMÂNE
Seria II. — Tom. XXI.
MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE.

BUCURESCI
INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE CAROL GÖBL
Furnisor al Curţiĭ Regale
16, STRADA DÓMNEI, 16
1899.

CRONICELE MUNTENE

DE

N. IORGA

Membru corespondent al Academiei Române.

ÎNTÂIUL MEMORIŬ.

CRONICELE DIN SECOLUL AL XVII-lea.

Ședința de la 26 Martie 1899.

Publicațiunea de isvóre nouĕ din întâiul memoriŭ cuprins în acest volum a devenit aprópe, prin natura lucrurilor analisate, un studiŭ asupra cronicelor muntene din secolul al XVII-lea. Continuarea naturală a eĭ este decĭ cercetarea istoriografieĭ din Țéra-Românéscă până la deschiderea «epoceĭ Fanarioților».

I. Cronica luĭ Șerban-Vodă.

Când, în 1698, Constantin Cantacuzino declară că nu există lucrărĭ anterióre carĭ să-l îndrumeze și să-l ajute, el se gândià la scrierĭ privitóre la începutul poporuluĭ românesc în țĕrile de la Dunăre. «Anale» cunosceà, dar ele nu-l satisfăceaŭ, și el se plânge chiar în «Istoria» sa de lipsurile pe carĭ le constatase la dînsele.

Să vedem carĭ eraŭ «Analele» acestea cunoscute Stolniculuĭ, și să le analisăm compunerea, ca și scopul ce urmăriaŭ.

Pentru cine străbate puțin maĭ adînc istoria Țĕriĭ-Românescĭ în secolul al XVII-lea, Șerban Cantacuzino, fratele luĭ Constantin, rĕmâne

o figură în adevĕr impunĕtóre. Energic, dibaciŭ, stăruitor, un luptător politic de prima ordine, el légă cu aceste însuşirĭ de caracter o iubire pentru cultură, pentru cultura orientală ca şi pentru cea europénă, «nemţéscă», care e în adevĕr remarcabilă. Domnia sa a ţinut numaĭ nouĕ anĭ, dar în acest scurt timp a stabilit douĕ lucrurĭ, carĭ aŭ rĕmas moştenire urmaşilor sĕĭ: în ordinea politică, a stâmpĕrat boeriĭ, carĭ, rîvnind fie-care domnia, cea formală saŭ cea ocultă, devenise inguvernabilĭ; i-a spăimântat cu închisorĭ, morţĭ şi chinurĭ; i-a împăcat apoĭ prin favorurĭ, şi ast-fel a creat pentru Constantin Brâncovénu o boerime supusă de Curte; — în ordinea culturală, a început iarăşĭ seria Domnilor ziditorĭ de monumente, îndemnătorĭ la muncă literară şi la viéţă de cultură.

Póte de la Mateiŭ Basarab încă, nu se maĭ scriaŭ cronice de Curte. (1) Dar în acest timp, în acest lung timp lăsat în întuneric, se petrecuse lucrurĭ carĭ interesaŭ în chipul cel maĭ puternic şi maĭ direct pe Şerban-Vodă; în acéstă epocă fără istoriografĭ cădeà începutul măririĭ caseĭ sale în Ţéra-Românéscă, timpurile de glorie şi de persecuţiune ale Cantacuzinescilor muntenĭ, căsătoria cu o fată de Domn, Ilinca luĭ Radu Şerban, a bĕtrânuluĭ Postelnic Constantin, înrîurirea decisivă asupra afacerilor publice a acestuĭ boer de ném împĕrătesc, aşà de bogat în banĭ, în moşiĭ şi în rude; cădeà prigonirea şi mórtea tragică a «făcĕtoruluĭ de Domnĭ» muntén, lupta admirabilă a fiilor pentru reabilitarea memorieĭ tatăluĭ şi pentru recâştigarea, şi prin acéstă reabilitare, a mareĭ situaţiunĭ politice a mortuluĭ; în acest timp se desfăşurase lupta cu GreciĬ din Ţarigrad, cu Ghiculesciĭ şi ómeniĭ lor, cu rivaliĭ de ţéră, Băleniĭ, — o întrégă desvoltare istorică, care duĉeà până la tronul domnesc al luĭ Şerban Voevod. Ca iubitor de cultură, de scriitorĭ şi de cărţĭ, cât şi ca om politic, ca *şef de partid*, Şerban trebuià să dorécă punerea în scris a acestor lucrurĭ, punerea lor în scris cum ĭĭ convenià luĭ şi familieĭ sale.

De vechia cronică domnéscă a luĭ Mateiŭ-Vodă trebuià legată deci istoria Cantacuzinilor şi influenţeĭ lor în ţéră. Dar Şerban nu erà mulţămit cu atâta. Nu voià numaĭ un fragment istoric. Pribégul de odinióră în Moldova, sihastrul de nevoie la Hangu, cunoscuse, de sigur, cronica luĭ Ureche, o cronică completă a ţĕriĭ vecine, cuprinḑêndu-ĭ «începătura, adaosul şi scăderea». (2) Un om de casă al Cantacuzinilor, al căruĭ nume voiŭ încercà să-l determin maĭ departe, fu

(1) V., în acéstă privinţă, maĭ departe.
(2) Prefaţa luĭ Ureche; Kogălniceanu, I, p. 131.

însărcinat cu adunarea într'un corp a tuturor sciinţelor scrise asupra ţĕriĭ, cu coordonarea şi continuarea lor.

Iată frânturile din carĭ «Anonimul Cantacuzinesc», numele care s'ar potrivì maĭ bine compilatoruluĭ, îşĭ alcătuì un întreg:

a) Nisce scurte Anale, dând şirul Domnilor şi puţine lucrurĭ de căpetenie săvîrşite de dînşiĭ, Anale mergênd de la «descălecat» până la Radu-cel-Mare. Scrise şi păstrate în vre-o mănăstire, póte în mănăstirea domnéscă a Déluluĭ, unde e îngropat Radu şi un şir de Domnĭ din secolul al XVI-lea, aceste anale eraŭ destul de încurcate ca să reclame intervenţiunea compilatoruluĭ. Acéstă intervenţiune ar explicà multe lipsurĭ şi greşelĭ. Analele eraŭ acefale; nu dădeaŭ, ca cele moldovenescĭ, «începătura». Acéstă începătură o redactă, după tradiţiunea poporală, arangiatorul, într'o scurtă introducere asupra sosiriĭ luĭ Radu Negru, cu «Românĭ, papistaşĭ, Saşĭ, de tot feliul de ómenĭ». După acéstă introducere, care nu face de loc onóre celuĭ ce a scris-o, compilatorul adaoge frasa: «De aicĭ se începe povestea altor Domnĭ, carĭ aŭ venit pre urma Negruluĭ-Vodă» (1) şi începe cu Analele orînduite de dînsul. Acéstă frasă e transiţiunea luĭ obicĭnuită şi o întîmpinăm pretutindenea. Ast-fel la Michaiŭ-Vitézul: «De aicea se încépe istoria luĭ Michaiŭ-Vodă, fiiul luĭ Petraşco-Vodă» (2); la Radu Leon: «De aicea începem poveste de cine aŭ venit Domn în urma luĭ Grigorie-Vodă» (3); la Şerban-Vodă, în fine: «De aicea începe de câte s'aŭ întîmplat în ḑilele acestuĭ Domn». (4) Transiţiunea acésta stereotipă are marea importanţă că înlătură idea, care se înfăţişéză întâiŭ, aceea că sub Mateiŭ-Vodă saŭ înainte de dînsul se făcuse acum o compilaţiune şi că «Anonimul Cantacuzinesc» ar fi continuat numaĭ opera de alcătuire, după acest model şi în acelaşĭ spirit.

b) O viéţă de sfînt din secolul al XVI-lea, viéţa Patriarchuluĭ Nifon, scrisă de un contemporan şi admirator al sfîntuluĭ, stareţul cel mare saŭ *protul* din Atos, Gavriil, despre care s'ar puté aflà óre-carĭ lucrurĭ şi din alte isvóre. Gavriil locuì la Sfîntul Munte în acelaşĭ timp cu eroul sĕŭ şi venì în «Ţéra Munténéscă», împreună cu soborul sĕŭ, la sfinţirea mănăstiriĭ de la Argeş de către Négoe; el călĕtorì pe la mănăstirĭ, vĕḑù Cozia, ale căreia grădinĭ îĭ plăcură mult, şi se întórse

(1) *Magazinul istoric,* I, p. 233. Asupra naturiĭ publicaţiuniĭ cronicelor muntene în acéstă Revistă vom avé ocasiunea să vorbim de maĭ multe orĭ maĭ târḑiŭ.

(2) P. 277.

(3) P. 367.

(4) V. p. 20.

apoĭ la sarcina sa monachală de la Atos, unde scrise înainte de mórtea luĭ Négoe opera sa. De sigur că Gavriil a compus grecesce, fiind însuşĭ probabil Grec. Expresiunĭ ca «ighemonul» pentru Domn şi altele nu lasă nicĭ o îndoială în acéstă privinţă. Neapĕrat că biografia luĭ Nifon, în care se vorbià aşà de mult de Négoe şi cu atâta laudă, a fost trimésă, în rîndul întâiŭ, acestuĭ ocrotitor al mănăstirilor din Orient. Négoe, care comandase póte lucrarea, în care interesele basarabescĭ sunt aşà de dibaciŭ întreţĕsute cu ale ortodoxieĭ, căută, firesce, s'o rĕspândéscă. Dar în grecesce, la începutul secoluluĭ al XVI-lea, n'ar fi înţeles-o aprópe nimenĭ, din cler şi boerime. Învĕţatul moralist, pe urma căruia aŭ rĕmas maĭ multe tractate slavonescĭ, cetià, cugetà şi compuneà în acéstă limbă, care erà încă exclusiva limbă de cultură a ţĕriĭ. Viéţa luĭ Nifon, apoteosa acestuia şi a luĭ Négoe, fu decĭ tradusă în slavonesce şi, reunită cu tractatele scrise de Domnul însuşĭ (1), începù să circule, de sigur mult apreciată, pe la cărturariĭ timpuluĭ.

Când slavona perdù teren, în secolul al XVII-lea, care începe cu actele românescĭ ale luĭ Michaiŭ-Vitézul şi Simion Movilă (2), cu inscripţiunile românéscĭ de pe mormîntul luĭ Preda Buzescu, al luĭ Michaiŭ-Vodă Vitézul şi al mameĭ sale Teofana (în mirenie Teodora) (3), când începù epoca traducerilor, poporala carte din vremea luĭ Négoe fu şi ea tălmăcită *din slavonesce*. În traducerea română, găsim: Pelopor pentru Pelopones, provideţ, Dracea pentru Durazzo, Solon pentru Salonic, Ioan Prediticĭ (Prĕdteči) pentru Ioan Prodromul, podvig, Banovţiĭ, carĭ arată limpede după ce text s'a făcut versiunea ce avem. Întâiul manuscript cunoscut, din traducere, e cel de la 1653, conservat odinióră la Biblioteca Centrală din Bucurescĭ şi cedat, póte şi el, Museuluĭ de anticităţĭ, deşì lucrul nu póte fi cunoscut profanilor. D-l Hasdeŭ l'a reprodus în «Archiva Istorică».(4) Un alt ms., din Bistriţa, ajuns în stăpânirea P. S. S. Mitropolituluĭ Moldoveĭ, a fost reprodus maĭ de curînd într'o ediţiune bucurescénă.(5) Acest ms. e scris la un schit de lângă Pitescĭ, de egumenul Ioan al schituluĭ, în 1682, fiind Mitropolit Teodosie şi Domn Şerban-Vodă.

(1) O ediţiune nouă a acestor tractate, care nu ne intereséză aicĭ, va fi dată în curînd de d-l I. Bogdan.

(2) V. articolul meŭ *Documente nouĕ*, în aceste *Anale*, XX, şi *Cuvente den Bĕtrânĭ* ale d-luĭ Hasdeŭ, I.

(3) V. Papiu, *Tesaur*, I, p. 394—6 şi Odobescu, în vechia serie a *Analelor*, t. X.

(4) I², p. 133 şi următórele.

(5) *Viaţa şi traiul luĭ Nifon* de Gavril Protul, ed. supraveghiată de C. Erbiceanu, Bucurescĭ 1888, in-8°: text cu cirilice şi transcripţiune cu caractere latine.

E sigur că traducerea din slavonesce în romănesce s'a făcut în secolul al XVII-lea, din causa curentuluĭ cultural care domnià numaĭ atuncĭ, din causa vîrsteĭ manuscriptelor cunoscute, din causa limbeĭ, unde găsim turcisme ca: *muzăverì*, *muzăverie*, şi latinisme, cum e: *corună*, speciale acestuĭ secol, cum se póte constatà prin cetirea cronicelor din el. Idea unuĭ corp romănesc de cronice anterior secoluluĭ pomenit e înlăturată decĭ şi de faptul că imediat după Analele iniţiale vine în romănesce o operă tradusă în acéstă limbă numaĭ în acest secol. Compilatorul nostru a alipit decĭ la Anale acéstă viéţă de sfînt, fórte căutată încă, pe care un călugăr din vremea luĭ Şerban-Vodă o copià şi pe care Ştefan Cantacuzino o păstrà cu scumpătate în ms. sĕŭ, care pórtă pe fie-care pagină pecetea proprietaruluĭ.

Versiunea oficială a cronriceĭ muntene cuprindeà, în locul domniilor de la Radu-cel-Mare până la Négoe-Vodă, inclusiv, acéstă operă hagiografică, care înlocuià prin cuprinsu-ĭ maĭ bogat, maĭ frumos stilisat, maĭ interesant din tóte punctele de vedere, povestirea maĭ săracă, maĭ palidă a vechilor Anale de mănăstire. Dar Analele acestea îndepărtate din cronica oficială a luĭ Şerban-Vodă, din corpul revĕdut şi adaos de pe timpul luĭ Brâncovénu, din cronica alcătuită după ordinele luĭ Nicolae Mavrocordat, nu s'aŭ perdut. Ele figuréză, în locul vieţeĭ «sfîntuluĭ» Nifon, în unele manuscripte, copiate probabil de călugărĭ carĭ cunosceaŭ isvórele compilatoruluĭ cantacuzinesc şi le aveaŭ la îndemână. Ar fi greŭ de lămurit motivele precise carĭ aŭ dat nascere varianteĭ de care vorbirăm.

Am spus că versiunea cuprindĕnd viéţa luĭ Nifon e cea oficială, — de maĭ multe orĭ cea oficială, în treĭ corpurĭ de cronice formate din poruncă domnéscă. Ea trebuià să figureze în cronica ţĕriĭ de sub Şerban, pe care nicĭ un manuscript nu ne-o dă aşà cum a ieşit de sub condeiul compilatoruluĭ cantacuzinesc. Dovada o avem totuşĭ în faptul că rĕspunsul la cronica acésta, opera luĭ Constantin Căpitanul adecă, are în acest loc din expunere maĭ mult un resumat din viéţa luĭ Nifon (1), şi cronica de oposiţiune a Căpitanuluĭ a fost scrisă pe timpul domnieĭ luĭ Şerban, întrebuinţând pentru partea veche a istorieĭ muntene, în primul rînd, compilaţiunea oficială. Pe urmă, Biblioteca Academieĭ Române posedă un manuscript cu schimbărĭ al cronriceĭ domnescĭ, scris sub Brâncovénu de însuşĭ Mitropolitul Antim (2): acest manuscript (n° 180) cu-

(1) *Magazin*, I, p. 110—4, 147—58.

(2) V. descripţiunea acestuĭ manuscript şi a celor ce vor maĭ fi citate în acest studiŭ în catalogul descriptiv de la sfîrşitul memoriuluĭ.

prinde viéţa luĭ Nifon, şi nu vechile Anale pe scurt. În sfîrşit, tóte numerósele manuscripte ale compilaţiuniĭ mavrocordătescĭ, compilaţiune compusă, cum vom vedé, din Anonim, din Grecénu şi din cronica luĭ Radu Popescu, în limitele în carĭ aceste cronice sunt publicate în *Magazin, tóte* aceste manuscripte înfăţişéză cronica ţěriĭ cu adaosul vieţiĭ Patriarchuluĭ.

Manuscriptele carĭ conţin, dimpotrivă, vechile Anale sunt puţine, şi felul cum sunt redate aceste Anale nu e acelaşĭ, ci îndoit. Avem o versiune maĭ pe larg şi una maĭ scurtă. Versiunea maĭ pe larg *(a)* se găsesce în ms. 269 al Biblioteceĭ Academieĭ Române şi în manuscriptul întitulat «Litopiseţul Ţěriĭ-Rumănescĭ din descălecatura de unde aŭ venit Rumâniĭ de s'aŭ aşezat în Ţéra-Rumănéscă» al Bibl. Episcopieĭ române din Oradea-Mare; cea-laltă versiune *(b)* o dă un alt ms. din acéstă Bibliotecă episcopală: «Istoriia Ţěri-Rumănescĭ». O triplă traducere germană a acestuĭ manuscript e conservată la Biblioteca gimnasiuluĭ evangelic din Braşov, în cele două manuscripte întitulate «Von der ersten Hereinkunfft der Roemer» (ambele cotate 139; vechiŭ 27 d) şi în caietul «Walachische Historie», alipit la unul din ele.

Ambele versiunĭ sunt cu totul inedite în textul românesc (1), şi e de sigur folositor să le dăm aicĭ faţă în faţă:

a)

Iō Radul-Voevoda cel Mare, feciorul Vladului-Voevoda; au luat Domnie la leat 7002. Acesta au fъcut mъnъstire Dialului *lъngъ Tъrgovişte, foarte frumoasъ, tot de piatrъ cioplitъ, cu multъ cheltuialъ;* şi au domnit anĭ 15, *şi au murit; şi s'au îngropat în mъnъstirea Dealului, care ieste fъcutъ de dъnsul.*

Iō Mihnea-Voevod cel Rъu, feciorul Draciei Armaşul din Mъneşti. Au venit Domn la leat 7017, şi au domnit ani 1 şi lunĭ 9. Acest[a] a tъiat mulţi boiari, iar neşte boeri ci le zicea Pъrvuleşti au scъpat şi au fugit prest[e] Dunъre şi s'au dus la Ţarigrad şi au cerut la Împъrъţie

b)

Radul-Vōd[ъ] cel Mare. Acesta au fъcut mъnъstire din Deal, şi au dōmnit ani 15.

Mihnea-Vōd[ъ] cel Rъu, снъ Draci Armaşul din Mъneştъ; acesta (2) au tъ[iat] mu[l]zimea de boiari, iar niamul Craiōvei cu cea le-a au zis Pъrvuleştii, au scъpa[t] de au fugit peste Dunъre, de s'au dus la Ţ[a]r[i]grad, ia[r] Mihnea-Vōd au dōmnit ani 2 fъrъ lun[i] 3.

(1) În traducerea germană una *(b)* s'aŭ tipărit în introducerea bibliografică la cartea, atât de cinstită şi serióşă, a luĭ Engel.

(2) Ms. are după «acesta»: *tulesta.*

de le-a au dat Domnu pre lò Vlъduţъ-Voevod, feciorul Vladului-Vodъ.

Şi au venit în ţarъ împreunъ cu Pъrvuleşti *şi cu mulţъme de Turci*, iar Mihne-Voevoda n'au cutezat a-l aştepta, ce au fugit preste munţi în ţara unguriascъ, la cetate Sibiiului. Atunce Dumitru a lui Iacşiciu şi cu Danciul, feciorul lui Vlad-Vodъ Ţъpъluş, au venit cu carte de la craiu şi au mersu la besericъ pъpistaşilor şi (în) s'au întъmpinat cu Mihai *(sic)*-Vodъ, suindu-sъ pe trepte, pentru cъ el sъ lъpъdasъ de pravoslavnicъ credinţъ şi sъ fъcusъ pъpistaş, şi acolo în strъmtoare aŭ dat cu hangeriul şi l-au înjunghiat; *şi şade şi pъrъ în zioa de astъzi capul Mihnei zugrъvit în zidi, unde l-au înjunghiet; iar Dumitru a lui Iacşiciu au alergat tare, de s'au suit într'un*... (sic) (1) *şi au strigat tare, zъcъnd: Tot omul sъ ştie cъ au înjunghiet pre Mihne-Vodъ cu poronca lui Mъtieş Craiul; iar un puşcaş de-i Mihnei-Vodъ au pus puşca pre crъcane şi l-au lovit între sprъnceni, şi fъcu moarte pentru moarte;* iar pe Danciul, feciorul lui Ţъpъluş-Vodъ, l-au ucis cetъţenii. Iar cъnd au fost la un an din Domniia lui Vlъduţъ-Vodъ, venit-au Mircea-Vodъ, feciorul Mihnii-Vod Dracea, din ţara u[n]gureascъ, cu mulţi U[n]guri; de au fъcut cu Vlъduţъ-Vodъ mare rъzboi la tъrgul Gherghiţii; arъtatu-s'au Pъrvuleşti cu mare vitejъie, şi au biruit pe Mirce-Vodъ, şi mulţi U[n]guri au perit, iar Mirce-Vodъ au fugit pe Dunъre şi s'au dus la (dus la) Ţarigrad; şi au mai domnit Vlъduţъ-Vodъ încъ un an cu pace. Dar fiind

Vlъduţъ-Vōd[ъ]; pre acesta l-au adus Pъrvuleştii D[o]mnъ, iar Mih-[nea]-Vōd[ъ] au fugit în ţ[a]ra ungureascъ la Sibii; atuncia Dumit[r]u Iacşiciu cu Danci[u]l снъ Ţepeluşъ-Vōd[ъ] au venit cu carte de la crai şi s'au înstъnbinat *(sic)* cu Mihnia-Vōd pre trepte, mergъnd la biseareca papistaşilōr. Cъ el încъ se lepъdase de pravōslōniciia creştin[ъ] şi sъ fъcuse papistaş, şi acōlō l-au tъiat lъngъ zid; apoi cetъţenii încъ s'au strъnsu de (de) au ucis pre amъ[n]doi acōlō; iar Vlъduţa-Vōd[ъ] а dōmniitъ un an cu pace; apōi Mircea-Vōd[ъ] сън Mihnia-Vōd[ъ] Dracia au venit din ţ[a]ra ungъreascъ cu mu[l]ţi Unguri, de au fъcutъ cu Vlъduţъ-Vōd[ъ] mare rъzbōi la tъrgul din Gherъghiţъ; arъtatu-s'au Pъrvuleştii cu mare vitejie, ş'au biruitu pre Mircia-Vōd[ъ], şi mulţi Unguri au perit, iar Mircea-Vōd[ъ] a fugit preste Dunъre, de s'au dus la Ţrъgradъ; şi au d[o]mnit Vlъduţa-Vod[ъ] ani 2. Deci, fiind Pъrvuleştii zavidiţ la Vlъduţa-Vōd[ъ] de ōare-carii pizmaş şi el, ascultъnd minciunele lōr, cerca vreame sъ-i dōbъndeascъ, iar, nevrъnd D[u]mn[e]zъu, ei încъ au prinsu de veaste şi au fugit preste Dunъre, rъdicъnd D[o]mnъ pre Neagōe Bъsъrab-Vōevōd, şi strъnserъ cъteva seaamъ de ōaste, luu[n]d într'ajutor pre Mahamet-beiu, ce-i zice Mihai-Ōglu; viind cu tōatъ ōastea lui la Bucureşti, fъcut-au cu Vlъduţa-Vōd[ъ] rъzbōiu mare; iar neşte boiari ai lui l-au iclianit de i-au tъiatъ

(1) Ceteşte: *turn*.

Pъrvuleşti zavistuiţi la Vlъduţъ-Vodъ de ōri care pizmaş, şi el, ascultъnd minciunele lōr, cerca vreame ca sъ-i dobъndeascъ.

[Restul, cu schimbărĭ de stil, ca în versiunea maĭ scurtă.] Şi au domnit ani 2... Iō Neagoe Bъsarabъ-Voevod. *Acest[a] la hrisoavile lui sъ iscълè: Iō Basarabъ-Voevod.* Şi au şъzut în Scaun Fevruari 8, leat 7020.

Dupъ aceia tare s'au cъit Basъrabъ-Vodъ pentru moarte lui Vladuţъ.

[Urméză ca în cea-laltă versiune, dar se preciséză că Adunarea din Tîrgovişte s'a ţinut «în sfъ[n]ta mitropolie». Se fac «rugъciuni şi slujbe *dumnezъeşti.*» Între clădirile Domnuluĭ se pomenesc şi cele de «la Sfъntagura». Lucrurile acestea sunt scrise «în viaţa luĭ, şi au dat-o sъ fie stъtъtoare la sfъnta mitropolie *în Tъrgovești*». Pomenind mănăstirea de Argeş, se adaoge: «cu mare cheltuialъ».]

În zilele acestui Domnu Sultan Selim, înpъratul turcescu, al nōaole din nemul lui Osman, au luat cu rъzboi Ierusalimul de la Eghipteani, şi la Ghenari 25 leat 7025 au luat Eghipetul, şi au supus toatъ înpъrъţii Eghipetului supt ascultare lui.

[Începutul Domnieĭ luĭ Teodosie e ast-fel redactat:] Iō Theodosie-Voevod, feciorul lui Neagoe Basarabъ-Voevod. *Aceste la hrisoavele lui sъ iscълè Iō Basarabъ-Voevod, feciorul luĭ Basarabъ-Vod*[ъ]. Pre acesta l-au ridicat u[n]chiu-sъu Preda *Vel-Ban*, ca sъ fie Domn în locul tъtъne-sъu, *pentru cъ, fiind el tъnъr de vъrstъ, socotè cъ-i va purta de grijъ şi va ţъnè Domniia*, iar unii din boeri s'au viclenit şi au rъdicat alţ Domnu, capul. Bъsъrab-Vōd[ъ] au şezut în Scaun Feb. 8, ʌтъ ,зк.

Dupre aceaia, Bъsъrab-Vōd[ъ] tare s'au cъit de mōa[r]tea lui Vlъduţъ-Vōd[ъ], ce au chiemat pateiar[hi] şi Vlъdici, episcup[i], egumeni, preōţ, cъlugъrii, diiacōni, şi i-au strъnsu tōţ în cetate den Tъrgoveşt[e], de au fъcut sf[ъ]nt miru cu multe rugъciun[i] şi slujbe, D[u]mnezъ[u] ştie, la santa mitrupōlie, care iaste fъcutъ de dinsul; dup'aceaia Bъs[ъ]rab-Vōd[ъ] au începutъ a face m[i]l[os]tenie mare, pre la mulţi ōmin[i]; fъcut-au şi beseareč[i] şi mъnъstir[i] multe, şi aicia în ţ[a]rъ şi printr'alte ţъri; şi alte multe bъntъţi *(sic)* au fъcut în lume, car[e] sъnt scrise mai pre largu la ō carte ce s'au fъcut de tōate hiitii *(sic)* lui şi s'au dat sъ fie stъtōare la sf[ъn]ta mitrupōlie; mai pre urmъ au fъcut ō sf[ъn]tъ mъnъstire la Curtia de Argiş, fōrъte frumōas' şi îmbōdōbitъ, şi din lъuntru şi din nafarъ; şi tōt au dōmnit cu bunъ pace pъnъ au murit; şi l-au îngropat la mъnъstire la Argiş; au dōmnit ai 8, luni 8.

(După ms. din Oradea.)

anume Iō Radul-Voevod Căluglrul, din partea Buzlului, şi au venit cu oşti asupra lui Theodosl-Voevod... (După ms. din Oradea.)

Am tipărit, pentru a arătà maĭ bine lucrul, prin litere italice amănuntele nouĕ ce se găsesc în versiunea *a*. Cât privesce stilul, el e maĭ pretudindenea altul în acéstă versiune maĭ pe larg. Sunt totuşĭ propoşiţiunĭ perfect asemenea. Idea că avem a face cu *douĕ traducerĭ deosebite ale aceluiaşĭ original slavon* trebue înlăturată, deşì e cea dintâiŭ care se înfăţişéză.

Care din cele douĕ forme a Analelor e cea maĭ veche? Manuscriptul unic care dă forma *b* e maĭ vechiŭ, fiind încă din secolul al XVII-lea, decât ambele manuscripte carĭ cuprind forma *a*, căcĭ acestea sunt abià din secolul următor. Aceste manuscripte forméză apoĭ, în ceea ce privesce totalul naraţiuniĭ, un tip deosebit al croniceĭ muntene, tip alcătuit după 20 Maiŭ 1733, dată până la care merge expunerea evenimentelor: dimpotrivă, cel-lalt manuscript din Oradea-Mare cuprinde o povestire continuă până la 1689 numaĭ, plus o notiţă sporadică din 1696. Dar acésta nu e suficient pentru a stabilì prioritatea uneĭ versiunĭ asupra celeĭ-lalte.

De obiceiŭ însă — şi acésta e maĭ important — o cronică nu se prescurtéză, ci se amplifică. Nu s'ar înţelege din ce motiv s'ar fi elimina din cronica maĭ întinsă unele elemente ale povestiriĭ, carĭ sunt departe de a fi lipsite de interes. E dimpotrivă perfect inteligibil adaosul la textul primitiv de notiţe luate din examinarea chrisóvelor domnescĭ saŭ din alte însemnărĭ monastice. Folosirea acestor însemnărĭ e neîndoielnică şi, cum vom vedé maĭ departe, nu din Constantin Căpitanul, care are şi el aprópe tóte adaosurile, adecă mediat, aŭ putut fi culese informaţiunile nouĕ. Dar Constantin a avut probabil înaintea sa textul slavon însuşĭ al însemnărilor. În sfîrşit, părerea că notiţele ar fi fost introduse în «Anonim» de continuatorul corpuluĭ brâncovenesc de cronice până la 1733 trebue înlăturată: în secolul al XVIII-lea, Constantin Căpitanul erà cunoscut în Ţéra-Românéscă şi cărturariĭ ţĕriĭ nu maĭ sciaŭ slavonesce; continuatorul ar fi luat scirile nouĕ din Căpitan, în forma în care se găsesc la acesta, dacă *el* le-ar fi încorporat la «Anonim».

c) Pe vremea Mircescilor, dar de un adversar al familieĭ, de un călugăr probabil, care se înfiorà de «nedumnedeirile» luĭ Mircea Ciobanul

şi nu uita nici una din darile puse pe ţéră de acéstă seminţie domné că, s'a redactat o cronică a luĭ Mircea-Vodă şi urmaşilor sĕĭ. Anale analóge, nu maı scurte, existaŭ şi pentru epoca ce se întinde de la Négoe până la Mircea Ciobanul şi, în proporţiunĭ potrivite cu importanţa acestor Domnĭ, pentru ceĭ doĭ succesorĭ aĭ luĭ Michnea II. Compilatorul le-a tradus pe tóte din slavonesce şi a făcut ast-fel o punte de povestire de la biografia desvoltată a luĭ Négoe până la cea, nu maı puţin întinsă, a luĭ Michaiŭ; biografie de care vorbim acum.

d) O domnie importantă îşĭ găsesce uşor istoricii. Dintre călugăriĭ pe carı îı protegià Négoe, i s'a aflat un biograf, Gavriil Protul. Michaiŭ-Vitézul şi-a gasit cântăreţı printre Grecĭ Palamed, dascălul de la Ostrog, Stavrinos Vistierul (1), amîndoĭ membri aĭ poporuluĭ din Orient care aştepta maı cu nerăbdare ḑiua liberăriĭ de sub nelegiuitul şi selbaticul jug al Turculuı. Michaiŭ-Vodă însă erà dintr'o familie privilegiata din fire: ar fi fost neadmisibil ca fratele luı Cercel să nu se gândéscă a transmite urmaşilor, într'o povestire oficială, faptele săvîrşite de dînsul. Se scie că Logofetul Tudose redactă un asemenea ḑiar, pe care Domnul îl aprobă, Andreiŭ Taranowski îl traduse în polonesce şi Silesianul Walter îl prefăcù în latinesce, amestecându-l cu sciinţe propriĭ şi încurcându-l în destul, prin stil ca şi prin felul de prelucrare. (2)

Cronica luĭ Walter, *Res gestae Michaelis,* e decı cronica domnéscă a luĭ Michaiŭ-Vodă. Se credeà —şi acésta e o dovadă de extraordinara uşurinţă cu care bărbaţĭ serioşĭ pun în circulaţiune la noĭ păreri menite sa înşele o lume întrégă,—se credeà că povestirea intercalată în Anonimul Cantacuzinesc e tot cronica luĭ Teodosie.

Însa acésta din urma merge pînă la 1597, pe când cea-laltă cuprinde *tótă* domnia luĭ Michaiŭ. Nu numaĭ atâta; dar nu există între cele două lucrarı alta asemenare decât a subiectuluĭ. Pentru moment, fiind-că vom revenì aiurea (3) asupra biografieĭ din «Anonim , ajunge să spunem cele ce urméză:

Cronica din «Anonim nu póte fi a luĭ Teodosie, fiind-că-l face să mérga într'o solie, în care *erà vorba* să mérgă, dar *n'a* mers. (4) Ea

(1) De cronicele grecescı relative la Michaiu-Vitézul, precum şi de cele-lalte isvóre ale istorieı acestuı Domn, me voiu ocupà în prefaţa la vol. XII din colecţiunea Hurmuzaki.

(2) De cronica luı Walter me voiu ocupà tot în prefaţa anunţată în nota precedentă.

(3) V. nota 2.

(4) Cf. *Anonimul,* p. 298 şi notiţele asupra acesteı ambasade date de mine în memoriul *Docun nte,* citat şi maı sus, p. 482.

nu e o cronica de Curte, fiind-ca Michaiu dispare une-ori în dosul boerilor sĕĭ, fiind-că rĕscóla luı contra Turcilor e aratata ca o rescólă a ţĕrii, în care Domnul nu intervine de loc. (1) Ea e póte numai o cronica a Buzescilor, deşì într'un rînd autorul e aspru pentru boerii lasaţi de Michaiŭ în Moldova, boerĭ între carĭ erà şi Preda Buzescu (2): în adever, Buzescii se găsesc tot-deauna în linia întâia în povestire, mai des pomeniţĭ decât Banul Mihalcea, iar la omorul Turcilor în Bucuresci se spune, cu o atenţiune semnificativĕ, ca Stroe Buzescu a fost ranit la mâna stângă . (3) Autorul erà un boer, dar nu un boer mare, intim al Domnuluĭ, fiind-că, minunat informat pentru faptele de rasboiu, publice, el se înşélă fórte des asupra negocierilor secrete şi planurilor lui Michaiu, cunoscêndu-ĭ însă soliile trimese. E un spirit esact, dar simplu, care are, între transiţiunile cele maĭ dese: Se întrista fórte . A cunoscut póte limba latină, căcĭ scrie Sigmon (4), nu Jigmon , *scriptura, împutăciune, Rudolful, canceriul* (cancelariul), *Andreias*, nu *Andreiaş*. În sfîrşit, ceea ce e de extraordinara însemnătate, *acesta e primul cronicar care a scris în românesce.* Anonimul cantacuzinesc i-a cruţat forma archaică, şi acéstă forma ne trimete la epoca lui Michaiu Vitézul. Cine s'ar îndoì despre acésta, studieze cu atenţiune vocabularul şi mai ales sintaxa acesteĭ cronice în paralel cu vocabularul şi sintaxa instrucţiunilor şi expunerilor românesci de la Michaiu-Vitézul. Cu greu ar semenà maĭ bine limba în douĕ documente literare.

d) Póte tot acest boer prieten al Buzescilor a scris rîndurile din compilaţiune consacrate domnieĭ lui Simion. În adever, se pune aici ca familia se viclenise de către Michaiu-Voda , dar marele rol jucat de Buzescĭ în expulsarea Moldovenilor şi Polonilor lui Movila e expus cu căldură şi interes.

e) Helladius (5) menţionéza o ediţiune munténa, anteriórĕ lui Şerban Cantacuzino, a opereĭ lui Stavrinos, care cuprindeà, ca tóte ediţiunile ulterióre, alături cu poema Vistierului, opera lui Mateiu al Mirelor, aşa în cât se pare că cele doue scrieri grecesci circulau reunite în manuscripte. După acésta problematica tipăritura saŭ dupa un ms. compilatorul

(1) Şi se strînse toţi boiarii, mari şi mici, din tota ţéra, şi se vatuira cum vor face să isbăvéscă Dumneḑeu ţéra din mâinile paganilor. Şi, déca veḑura ca într'alt chip nu se vor puté isbavì, deacii ei ḑisera, numai cu barbaţia a redice abic asupra vrajmaşilor. Deacii socotì Michaiu-Voda. . . .» (*Anonimul,* p 27)

(2) P. 298: Cu câta bucurie mersera, cu atata ru.ine fugira, i napu tiia ţeia .

(3) P. 278.

(4) Dar în manuscripte avem *Jigmon,* in tóte cred.

(5) *Status praesens Ecclesiae graecae,* p. 11; ap. Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire,* t. II, p. LXXXIII

traduse, într'un timp când clasele nóstre culte sciaŭ bine grecesce, pe Mateiu, îl traduse prescurtându-l. La acéstă traducere fură adaose notiţe, póte, după însemnărĭ scrise, de provenienţă nesigură şi altele dupa tradiţiune, precum şi, pe alocurea, câte-va explicaţiunĭ. Cât privesce pe cele din urmă, Anonimul adaoge la numele conspiratoruluĭ Bărcan menţiunea ca acest boer erà din némul Bucşănescilor, iar la domnia luĭ Antonie el légă pe unul din boeriĭ de carı vorbesce, şi carĭ îı eraŭ cunoscuţı personal, de acest Bucşanesc, spuind că Staico Păharnicul erà fiul luı Barcan de la Bucşanĭ. (1) Cronica luı Mateiŭ conduse astfel pe compilator pîna la domnia a doua a luĭ Gavrilaş Movilă. (2)

f) Destul de pe scurt e redactată perióda de la 1618 până la domnia luı Leon Tomşa, înjghebată şi ea după tradiţiune şi cevà notiţe scrise. Domnia a doua a luı Radu Michnea e arătată numaı prin durata eĭ; în domnia luī Alexandru Coconul se vorbesce despre rĕscóla călăraşilor şi ridicarea pretendentuluı Paisie. Despre Alexandru Iliaş. în a doua domnie, iarăşı nimic decât durata cârmuiriĭ. De o reproducere întocmaĭ a uneı cronice anterióre nu póte fi vorba aicĭ, din causa scurtimiı povestiriĭ şi din faptul că, vorbindu-se despre o năvălire de Tătarı, se spune că locul remas pustiŭ din pricina lor se vede până astadĭ. (3)

g) Domnia luı Leon-Vodă e descrisa cu totul tendenţios în Anonim. Aicĭ ea e numaĭ prefaţa de prigonire a domnieı luĭ Mateiŭ Basarab. De la început ni se vorbesce de originea luı Mateiu, de situaţiunea sa de fermier de dărı sub Leon; apoĭ autorul trece la sórta grea a acestor strîngĕtorı de imposite, la fuga lor peste munţĭ, la întórcerea pribegilor armaţı şi la ciocnirile lor cu ómeniĭ domnieĭ. Cum se şi cuvine într'o cronică oficiala, precum e cea reprodusă aicĭ, Mateiŭ nu cere domnia, ci o primesce (ceea ce nu e adeverat); Abaza oferă tronul muntén meritosuluı boer.

h) Cronica luĭ Mateiŭ-Voda ocupa întrégă acestă despărţire. E fórte pe larg faţa cu expunerea de până aicĭ. Ca la istoria luı Michaiu-Vitézul, întîlnim pretutindenea date precise, ceea ce însémna o redacţiune în paralel cu evenimentele. Ceea ce nu se întîlnesce nicı odată în restul compilaţiuniı (4), aicĭ avem discursurı: se reproduc doue cuvîntarı pe carı Mateiu le-ar fi ţinut ostaşilor seı în lupta de la Finta. Miraculosul

(1) Cf. IV, p. 306; V, p. 5.
(2) Cf. memoriul ante-penultim, primele pagine
(3) P, 311.
(4) Afara de al luı Alexandru Iliaş (p. 308) care e luat din Mitropolitul Mateiu

intervine în favórea eroului, ca în orĭ-ce opera de glorificare. Vorbind de plóia de la Finta, scriitorul panegirist se exprimă ast-fel: Şi picăturile erà gróse şi vîrtóse ca o piatra; unde-ı lovià ticăloşiı [de Moldovenĭ], îndată cădeà de pre caĭ jos. (1)

Ultimele evenimente din viéţa Domnuluı, în lupta cu destrăbălarea victorióselor sale trupe, sunt povestite cu indignaıe: Seimeniı şi némul dorobănţesc sunt nisce turbaţı, nisce porcı far' de nicı o ruşine, şi cronica ne înfăţişéză cu durere pe Domn stând treı ḑile obidit, cu Curtea sa, înaintea porţilor, închise de revoltaţı, ale capitaleı luı. (2)

Manuscriptul care cuprindeà viéţa luı Mateiu se terminà cu isvodul carţiĭ luĭ Teofan, Patriarchul Ierusalimuluı, un decıet patriarchal într'o cértă de calugarı la Sfîntul Mormînt (1634). Se spune la sfîrşit ca decretul e tradus de un Simion, al doilea Logofet. S'ar puté ca tot acest Simion să fi scris şi cronica, precum se póte ca un copist să fi adaos bucata acésta la opera biografuluı luı Mateiu. Orı-cum ar fi, compilatorul, luând viéţa luı Mateiŭ, a luat cu dînsa şi acest apendice, care nu prea aveà mare rost, se înţelege. (3)

i) Cronica oficială a luı Mateiŭ fusese continuata de particuları. Un necunoscut scrisese, de sigur, viéţa luı Constantin Basarab, succesorul luĭ Mateiŭ şi cumnatul luĭ Constantin Cantacuzino. Şi acésta domnie e fórte pe larg descrisa, cu destule date precise, nume de boerı şi amănunte. Cronicarul ţine cu Domnul în conflictul ce are acesta cu soldaţiĭ săĭ, dar acésta nu-l împedica de a ni-l represintà, ceea ce n'ar fi făcut un cronicar oficial, în urmatorul chip: numaĭ ce se uità cu ochiı ca un dobitoc, şi la uniı şi la alţiı. Póte în original înca existau exclamaţiunĭ naive ca acésta: O ce de marı şi multe reutăţı au facut diavolul némuluı romànesc înca din începutul lumiı, de la moşul nostru Adam! Aicĭ se afla şi frasa, atribuita, fara drept, luı Grecénu, frasa patrıotica care sună ast-fel: De acì şi acest ném romànesc, pâna au fost dragostea în mijlocul lor, Dumneḑeu aŭ fost cu dînşiı, că nu i-au călcat alte limbı straine, şi aŭ facut multe vitejiı şi au trăit în pace bună.

Se póte ca domnia luı Constantin Basarab, atât de apropiată ruda a Postelniculuĭ Cantacuzino, să fi fost notată ḑi cu ḑi în casa ace tuia.

(1) P. 325.

(2) P. 327—30.

(3) P. 330—4. Parerea ca avem a face cu o bóţa de copist se ıntare ce prin aceea ca, d. ex., ms. *Istoria Ţeri-Rumanescĭ*, de la Oradea-Mare, dupa ce repeta, ın liteıe colorate, scirea despre mórtea luĭ Mateiu-Voda, trece de-adreptul la donnia luı Constantin.

Rolul Postelniculuı e trecut însă sub tăcere, póte fiind-ca n'a jucat un rol Cantacuzino. De la Radu Michnea începe perioda de lupta şi de glorie a Cantacuzinilor, şi credem ca, până la Grigorie Ghica, compilatorul reproduce, dar, de sigur, dându-le o forma nouĕ, nisce notiţe au chiar o cronica a familieı.

Radu Michnea, caricatural el însuşı prin visurı atât de nepotrivite cu însuşirile luĭ reale, e presentat în caricatură. Cel dintâiŭ Domn din Ţarigrad care s'a atins de Cantacuzinescı e înfaţişat ca un Grec camatariu pe al caruı tată l'ar fi chemat Iani Surdul, şi numele din botez al luı Radu însuşı ar fi fost Franţi. (1) Nota duşmănósă, satirica domnesce de la un capet al povestiriĭ la cel-lalt. În schimb, povestitorul pomenesce pe ceı doı fiı maĭ marĭ aĭ Postelniculuĭ, Drăghicĭ şi Şerban, şi insistă asupra roluluı ce aŭ jucat. El dă, deşì are puţine date, data precisa a fugeı la Braşov a luı Constantin: 16 26) August, Marţĭ, diminéţa.

Scurta domnie a luĭ Gheorghe Ghica, indiferentă din punct de vedere cantacuzinesc, e povestită fórte palid. Dar Postelnicul apare în plina lumina cu prilejul maziliriĭ acestuı Domn. Constantin, bunul creştin şi vrednic de slujbă, intervine când Turciĭ voesc să ucidă pe Domnul mazil şi să dea ţéra luĭ Mustafà-Paşa de Silistria. El împacă lucrurile şi e însarcinat cu desemnarea nouluı Domn. Avem înaintea ochilor noştri rugarea luı Constantin, devenit arbitrul situaţiuniĭ, de către toţı Domniı grecĭ ţarigrădenı. Postelnicul se identifică cu interesele ţĕriı sale adoptive: el alese pe Grigore, fiul luĭ Gheorghe Ghica, pe *Gligoraşco*, fiind-că erà născut şi crescut în ţéră şi o cunosceà. (2)

Scriitorul, care e un om cu cultură bisericéscа, vorbesce numaı în comparaţiunı biblice, zugrăvesce apoĭ marele act de nerecunoscinţă al luı Grigore-Vodă în stilul unuĭ hagiograf, care zugravesce mórtea unuı sfînt şi pedépsa care cade asupra vinovaţilor de sacrilegiu. Pe când Domnul se afla departe în expediţiune, încunjurat de treı dintre fiiĭ Postelniculuĭ: Draghicı, Şerban şi Constantin, Dómna (Maria Sturdza) şi doue vase rele, unul romănesc, altul grecesc: Stroe Leurdénul şi Dumitraşcu Vel-Vistier *Ţărigrădénul* (un *Cantacuzino;* preteriţiunea e caracteristica), pîresc pe bĕtrân că face intrigı cu Turciĭ dunărenı şi opresce strîngerea biruluĭ. Întors, Grigore se pórta cu Constantin Postelnicul *ca Pilat cu Christos.* Dus la Snagov spre ḑiua de 20 (30) Decembre 1663, Constantin e sugrumat în séra aceste ḑile, «în trapezaria manastiriı. (3)

(1) P. 346.

(2) P. 358 9. Cf. scrisorile din *Magazin,* I, p. 394 8.

(3) P. 361 şi urm.

La vestea omoruluĭ, a caderiı acestuı stâlp mare epitetul a fost aplicat cu un secol înainte, de Grecĭ, luĭ Michail Şaiţanoglu, bunul luı Constantin (1) — ţéra se mişcă, şi plâng cu dînsa tóte ţerile carı l'au sciut şi carĭ nu l'aŭ sciut». Domnul, prins de căinţa luı Iuda, se spovedesce îndată Mitropolituluı Ştefan. Constantin Paharnicul, fiul luı Radu Vărzarul şi unul din sfătuitoriĭ crimeı, unul din ceı amestecaţĭ la sângele luĭ Costandin Postelnicul , e ucis ca un câne în noul răsboiŭ ce se deschide în Ungaria; tot némul luı ar trebuì să se distrugă, şi ceı ce ar fi parte bărbătésca sa se scopéscă . Alţı vinovaţı, Preda Bucşanu şi Ivaşco Cepariul, nu maı revin nicĭ eı de la expediţiunea din Neuhäusel, şi scriitorul exclama : Dómne, judeca-ı cu matca foculuĭ! Un copil în faşă al Domnuluĭ se îmbolnavesce în curînd. Săriă ca unul de treĭ-ḑecĭ de anı, şi tot zbieră şi ţipă ca caiı, până-şı deate duhul. Grigore însuşĭ îşĭ perde mintea şi sfatul , fuge, trece în ţéra nemţéscă, *de şade acolo* şi s'aŭ făcut papistaş . Aicı se mântue cel dintâiŭ manuscript cantacuzinesc, redactat în forma luı ini ţială după fuga luĭ Ghica (1664) (2), dar înaintea întórceriı luı apropiate în domnie.

De aicĭ, de sigur, compilatorul povestesce singur, din amintire şi după isvóre orale. În loc să dea o formă bisericéscă povestiriı altuia, el scrie însuşĭ într'o formă bisericéscă, identică cu forma în care ni se presintă în compilaţiune lucrarea predecesoruluı seu. Întâiu, el semnéză povestea unor boiarĭ reı ce aŭ fost în ḑilele luĭ Mateiu-Vodă : anume Ghinea Vistiariul ce i-aŭ ḑis Ţucala, şi Radul Armaşul ce i-au ḑis Verzariul . (3) Acésta e o glosă la cele spuse maı'sus despre Constan tin, fiul luĭ Radu. Cruḑimea şi instinctele lacome ale tatăluı sunt expuse pentru a lămurì purtarea fiuluĭ. Se vorbesce de avuţia rea de Mamon câştigată de Radu Domnuluı sĕu, şi de gróza ce inspiră. Ca un drac numaĭ ce tuşiă şi aruncà cu buzduganul în sus, şi cine l auḑià se ascundeà de glasul luĭ. Se trimete de câte-va orĭ la istoria luı Mateiŭ-Vodă , care nu e scrisa decı de autor, dar cuprinsa în culegere.

Câte-va anateme forméză transiţiunea, apoĭ începe povestea de cine

(1) V. *Anal. Ac. Rom.*, Ser. a 2a, Secţ. ist, XVIII p. 18.
(2) V. maĭ sus, în acest volum, p. 213.
(3) P. 365—7. E de observat ca ms-le Anonimuluı din corpul brancovene c prelucrat şi continuat pâna la 1733 pun acest paragraf la locul seu, ın domn'a luı Mateiu. Traducetorul german al Anonimuluĭ (ms. 139 al Bibl. gimnasiuluı evangelic din Braşov) observa şi el (p. 239): Dieses gehört biss hieher in da Leben de Mathe Vodens gesezet zu werden.

au venit Domn în urma luı Grigorie-Vodă . Radu Leon e fórte maltratat: i se impută că a domnit cu dracĭ de Grecı leşinaţĭ , că a prădat ţéra făra a-şĭ amintì de patimele Ghiniĭ Ţucala şi ale Radulu Verzariul , că a pus sa se otrăvéscă Drăghicı Cantacuzino, care-ı procurase înnoirea domnieı.

Din contra, Antonie-Vodă, omul Cantacuzinescilor, e acoperit de laude; se însémnă judecăţile luĭ drepte ; satisfacţiunea acordată fiilor şi jupâneseı rĕposatuluĭ Constandin Postelnicul şi pedépsa luı Stroe, călugarit Silvestru, cu tótă preferinţa ce aveà pentru numele de Mohammed. Lupta cu Băleniĭ, conduşĭ de Vistierul Hrizea şi bĕtrânul Vornic Gherghe, e descrisă cu patimă: eĭ, formaţı în cétă spurcata , ar fi încercat mórtea triadeĭ, care conduceà afacerile: Banul Mareş, Logofetul Radu Creţulescu și Şerban Cantacuzino.

Urméza istoria persecuţiunilor suferite de partida cantacuzinéscă sub Grigore-Vodă, întors cu aceleaşĭ simţeminte faţa de casa Postelniculuı: o istorie de închisorĭ, chinurĭ, pribegirĭ, de prigonirĭ ca ale luĭ Maximian şi Diocletian . Se citézĭ Marele Vasilie , şi Şerban, fugar, e asemuit cu personagiĭ biblice. Partea acésta se dovedesce că e scrisă de compilator, decı sub Şerban-Vodă, prin aceea că Ilinca, mama viitoruluĭ Domn, e numita Dómna Elena , iar fiiĭ eĭ coconĭ , titlu reservat fiilor de Domn sau fraţilor luĭ. (1)

Duca, venit prin sprijinul Cantacuzinescilor, încercă o politica de basculă, razimându-se când pe unul, când pe altul din cele doue partide, cete , cum se ḑiceà în limbagiul timpuluĭ, încercând pe la sfîrşit să le împace, făcênd, cu prilegiul expediţiuniĭ a doua de la Cehrin, o caimăcămie mixtă, în care Şerban stăteà alăturea cu Stroe, cu Hrizea, cu Gherghe. (2) Un asemenea Domn egoist erà, firesce, neplăcut Cantacuzinilor, şi cronica lor nu uită lăcomia luĭ Duca, aratând, în acelaşĭ timp, prin minunĭ, protecţiunea divină a familieĭ Postelniculuĭ.

Domnia luĭ Şerban e redactată din bucăţĭ, probabil de aceeaşĭ persónă. Una din aceste bucăţĭ merge până la mórtea Alexandreı, fiica Domnuluı, măritată cu Gligoraşcu, nepotul de fiŭ al bĕtrânuluı Gherghe Balénu, a caruĭ mórte e arătată ca o pedépsă dumneḑeéscă. Căsătoria însaşĭ e pusă într'o lumină favorabilă numaĭ pentru Domn, care, aducêndu-şĭ aminte de poveţele Evangelieĭ, ertase pe duşmaniı sĕĭ

(1) V. p. 10 11.

(2) Aşa ne spun şi Anonimul şi Constantin Capitanul (*Magazin*, V, p. 17; II, p. 14), dar e de observat ca Anonimul încurcă cele doue expediţiunı la Cehrin (1677 şi 1678).

şi ai némului sĕu. Consideraţiunile banale, fórte pe larg întinse, cari vin după scirea morţii şi îngropării, séměna cu un sfîrşit.

Apoi, sub Şerban încă, s'a adaos un nou capitol, despre negocierile Domnului cu Nemţii, capitol slab legat cu cele precedente. O altă continuaţiune, dar nu o continuaţiune oficială, fu redactata sub Brâncovénu: manuscriptul întrebuinţat de Laurian şi Balcescu n'o cuprinde, fiind-ca e manuscriptul oficial mavrocordatesc. Ea a fost însa cunoscută lui Engel, care a întrebuinţat traducerea, de catre Filstich, a corpuluĭ neoficial brâncovenesc.

Acest corp neoficial e compus din Anonim şi din Grecénu, ca şi corpul oficial. Dar, pe când în acesta, opera lui Grecénu e legata slab numai cu domnia luĭ Şerban-Voda, a caruĭ mórte e pomenita abià în trécăt, în puţine cuvinte, trimeţendu-se pentru faptele luĭ la cronicarul anterior: căcĭ războe şi turburărĭ între aceste doa împeraţii s'aŭ întîmplat, care la viaţa acestui Şerban-Voda pare-mi se ca scrise vor fi , pe când némul Domnuluĭ mort şi sórta lui se trec sub tacere, continuatorul se ocupă pe larg de ultimele acte ale domniei marelui Cantacuzin, consacra rînduri îmbelşugate familiei remase pe urma lui. Dupa acésta, continuatorul necunoscut — daca nu e însuşi compilatorul cronicei — povestesce alt-fel decât Grecénu, cu mai multe şi mai plastice amănunte, alegerea şi întronarea lui Constantin-Voda, faţă de care, fără a atinge marginile linguşirii de Curte, e însufleţit de cele maĭ bune disposiţiuni. O legatură artificiala, nu tocmai dibace, ne conduce, în sfîrşit, de la acésta continuare la capitolul 6 din Grecenu, aşà cum îl cunóscem în forma sa definitiva.

Manuscriptele carĭ dau numai continuaţiunea neoficiala fără a o legà de opera lui Grecénu, din care cuprind numaĭ la urma, fara nicĭ o transiţiune, capitolele 5 9 (acest din urma capitol e întrerupt la p. 144 din ediţiunea *Magazinuluĭ*, la cuvintele: Preda Prorocénu şi Mateiu Bălăcénul, veru-seu), iar în locul capitolelor 36 7 din Grecénu o povestire proprie, aceste manuscripte sunt: manuscriptul românesc din secolul al XVII-lea păstrat la Oradea-Mare şi cele doue manuscripte maĭ complete de traducere germana al treilea e un simplu caiet, care se opresce în întâia jumatate a secolului al XVII-lea) din Braşov.

Manuscriptul copiat de Mitropolitul Antim înfaţişéză cronica intr'un chip maĭ complet. Aicĭ se face legătura cu Grecénu în felul amintit maĭ sus, şi cronica oficiala a domniei lui Brâncovénu e transcrisa pe urmă în întregime, fără adaosurĭ, dar şi fară prescurtari, pâna la

capitolul 41 din redacţiunea definitiva. Acest capitol e taiat brusc la cuvintele: Enicer Aga cu Culchehaià şi cu Zagargì-başa , aflătóre pe p. 339 din ediţiunea *Magazinuluĭ.*

Acésta continuare n'a fost tipărită nicĭ odată; de aceea e de nevoie s'o analisam aici, reproducênd textual părţile maĭ însemnate. (1)

Dup' aceast[a], temъndu-sъ Şerban-Vodъ ca nu carea cumva în zilele lui sъ cazъ ţ[a]ra la vre-o nevoe sau la vre-ō robie, au de cъtrъ Turci, au de cъtrъ Neamţi, ce sъ luptâ cu dъnşii cu multe meşteşugur[i] în tot fealiul, şi fъcu sfat mare cu toţ boiarii lui, alegъnd 4 boiari mari, anum[e] Iōrdake Cantacuzino,|V[e]l-Spat[ar], frate cu Şerban-Vod[ъ], şi pre Costandin Bъlъceanul, V[e]l-Ag[ъ], ginerele lui, şi pre nepotu-sъu Şerban Cantacuzin, снъ Drъghici biv Vel-Spat[ar] Mъgureanul, şi pre Şerban V[el]-Comis, снъ Pъrvulu Vist[ier] ōt Aninoasa; pre aceşti 4 boiari i-au trimis soli la înpъratul creştinescu Leocpolъdъ de la cetatea cea mare ce sъ chiamъ Beciul, cu cъrţi şi cu darur[i] scumpe, fъcъnd Şerban-Vod[ъ] înnaintea feaţe lui mare rug[ъ]ciune ca sъ tinzъ pōrъnca lui asupra tuturor gheneraleşilor, cъţ sъnt capete asupra tuturōr putearnicilor oşti ale înpъrъţiei sale, cъte sъnt trimise asupra pъgъnilor Turci, ca, dъnd D[u]mn[e]zъu lor izbъndi, sъ pъzeascъ şi aceastъ Ţ[a]rъ-Rumъnească, ca sъ scoaţъ din gura lupilor turci, şi a leilor tъtar[i], precum au scōs şi Moisi prorocul pre Izrail[i]teanii din robiia Egipetului, însъ cu puteare d[um]n[e]zъiascъ,' atuncea şi ţ[a]ra aceasta sъ fie închinatъ sup[t]ъ ascultaria înpъrъţiei sale, cum au fost şi mai dennainte vreame. Deci, purcegъnd aceşti 4 boiari, fiind în cъlъtori[e], iar, în urma lōr, s'au rъzъbōlit Şerban-Vod[ъ]; plinindu-sъ 2 sъptъmъni, la мцⷶ Oc. zil[e] 29, к[є]л. 7197, luni dimineaţa, la 2 ceasur[i] din zi, prъstъvitu-s'a Şerban-Vod[ъ], dъndu-ş[i] fericitul suflet în mъna lui Dumnezъu. Вѣчнωє єгω памєт. Deci, întъmplъndu-sъ la pristъvirea lui pъrintel[e] mitrōpolitul Theodosiia şi frate-sъu Costandin Cantacuzinò, biv V[el]-Stolnic, şi tot *(sic)* boiarii lui, numai de cъt mearserъ la Sf[ъ]nta Mitrōpoliia, şi porъncirъ de strъnserъ toţĭ cъpitanii de la tōate ceatele şi-l *(sic)* mulţime de boiari, mari şi mici, şi din slujitōri, carii sъ tъmplase atuncea veniţ dupre în ţ[a]rъ, şi toţi neguţъtorii....

Urméza povestirea alegeriĭ şi întronăriĭ luĭ Brâncovénu, povestire fórte bogata şi interesantă, care nu se póte asemĕnă cu descrierea oficiala, mult maĭ puţin întinsă, din Grecénu, şi întrece chiar expunerea, maĭ vióie, maĭ naturală, care deschide Memoriile luĭ Radu Popescu. (2)

(1) Reproducem textul dat de ms-ul din Oradea-Mare.

(2) Asupra acestor cronice, asupra atribuţiuniĭ Istorieĭ Ţeriĭ-Romanescĭ de la anul 1689 încóce, continuata de un Anonim *(Magazin,* V) luĭ Popescu, veḑĭ maĭ departe. Natura subiectuluĭ me silesce a atinge ast-fel lucrurĭ, carĭ nu vor fi lămurite decât în alte parţĭ ale acestuĭ memoriu.

Adunaţĭ, cum s'a vĕḑut, la Mitropolie, fruntaşii ţĕrii se întîlnesc aicĭ cu un Capugì-Başa şi cu alţi agalà turci , precum şi cu Patriarchul bizantin Dionisie. Ei merg cu toţii la acel ag[ъ] turcu de-i spuserъ de moartea luĭ Şerban-Vod[ъ] şi întrebarъ de sfat, sъ-i înveaţъ cum vōr face . Turcul poruncesce, în calitatea lu[1] de repres ntant improvisat al Suzeranuluĭ, ca fъrъ zъbavъ sъ-ş rъdice D[o]mnu ţ[a]rъ, sъ nu carea cumva sъ s[e] prinzъ vre-o sminteală, cъci ţ[a]ra iaste ōcolitъ de vrъjmaşiĭ Împъrъţiei . Primind acest respuns, ei n'avurъ cum face într'alt chip şi, sfătuindu-se, aleg pre un boiar anum e] jupan Cōstandin Brъncoveanul, Vel-Log[ofъt]..., cъci-l ştiia toţ cъ iaste înţelept şi sъ trage din ōdrasliia d[o]mneascъ . Alegêndu-l, i se închi nară, şi tōţ ca c'un glas ziserъ: Într'un ceas bun sъ ne fie Mъriia Ta D[o]mnu pъnъ la adъnci bъtrъneaţe . Adus la Mitropolie, Teodosie-l introduce, luându-l de mână, în altar, prin poarta mare înpъrъtească . Constantin-Vodă II, Basarab ca şi cel dintâiu, din predecesorul caruia îşĭ coborià némul, încunjura altarul, săruta masa sfînta, Evanghelia şi crucea, îngenuchiând apoĭ înaintea pristolului, di au cetit m[o]l[i]tvie de domnii asupra capului Patriarchul, încoronatorul Împeraţilor creştinĭ, care mântuì bine-cuvîntându-l cu o bine-cuvîntare ce nu-şĭ aduse ródele.

Apoĭ, noul Domn se aşeza în Scaun şi i se cânta многа лѣта. Boeriĭ veniră de-ĭ sărutara mâna. În curte, unde eşì apoi, preoţii îl pri miră cu cântărĭ. În biserica domnéscă, intrând, el sarută icónele şi-şi luă iarăşĭ locul, de acum înainte cuvenit lui, pe jilţul Voevoḑilor.

Urmeză cuvîntările ţinute de Constantin-Vodă şi catre el, cuvintari carĭ lipsesc în Grecénu şi pe cari Memoriile lui Popescu le dau altfel. (1) Reluăm iarăşĭ reproducerea integrala.

Atuncea Costandin-Vōdъ au strigat cъtrъ toţ boiarii cu glas de bunъ cinste, zicъndu-le: ‹Iatъ am ascultat de rugъciunea dumneavoa trъ, de mi i-am lъsat toatъ odihna şi toate moşiile meale, şi mai mult fъrъ vo'a mea m'aţ rъ(dъ)dicat Domn. Acum darъ sъ cade şi dumъneavoastrъ sъ vъ daţ credinţa cea adevъratъ, cum cъ vъ veţ afla în toatъ vremea lъngъ noi cu slujbъ dereaptъ şi credincioasъ şi veţ face toate porъncile D[o]mniei fъrъ nici-o îndoialъ, precum şi noi ne fъgъduim sъ avъţ dumneavoastrъ şi toatъ ţ[a]ra dela noi dereptate. Aşijderea şi boiarii încъ rъspunserъ cum, de vreame ce au dъruit D[u]mn[e]zъu pre Mъriia Ta cu domniia dupre pohta no trъ, sъntem bucurōş foarte sъ ne dem credinţa nъclъtitъ....

(1) P. 95.

*

Boerii jurară unul după altul pe Evanghelia pusă în mijlocul bisericeĭ, *credinţă şi dreptate*, dкnd la mкna Domnu-sкu şi ō scrisoare a lor încredinţatк, precum iaste maĭ sus scris . Apoĭ tótă lumea merse la Curte, unde se sărută din noŭ mâna Voevoduluĭ, cu cuvintele: «Într'un ceas bun sк ne fie D[o]mnu şi sк ne stкpкneşti cu bunк pace în toatк viaţa Mкrii Tale . După acéstă ceremonie, Brâncovénu poruncì logofeţilor domnescĭ a scrie ‹ cкrţi pre numele lui la tōate turgurile şi la toatк ţ[a]ra, dкndu-le veaste de prestкvirea lui Şerban-Vōd şi de D[o]m-[n]iia nōaō a lui Cōstandin-Vōevōd .

Cronicarul povestesce acum cu pietate îngroparea aceluĭ care i-a fost póte un stăpân iubit, a luĭ Şerban-Vodă; îngropare, în privinţa căreia Grecénu, omul luĭ Brâncovénu, aruncă în trécăt câte-va cuvinte, pe când Radu Popeşcu se bucură cu acest prilej de căderea vrăjmaşuluĭ némuluĭ sĕŭ. (1)

«Rкdicat-au cinstitul trup›, scrie el, ‹şi-l duserк cu mare cinste.» Aicĭ la Cotrocenĭ, veniră Patriarchiĭ Dionisie şi Partenie şi Mitropolitul ţĕriĭ Teodosie, «cu mulţime de gumen[i] şi de preōţi, de-i fкcurк pogrebaniia cum sк cade, şi, tot bl[ago]s[lo]vindu-l, deaderк-l grōpiei, în biserica, dupre jeţul cel d[o]mnescu, fiind mare jale şi plкngere de Dōamna lui, şi de (2) coconii lui, şi de fraţii lui, şi de toate rudeniile lui, zicкndк toţ: Du[mnezкu] sк-l iarкte ; şi fкcurк pamiete (3) mare, cu bani la sкraci şi bucate mulкte›.

Tot deosebite sunt scirile continuatoruluĭ cantacuzinesc asupra mĕsurilor luate de Vodă pentru a căpĕtà neapĕrata, dar nesigura, întărire a Împĕratuluĭ . Solĭ fură expediaţĭ la Pórtă, la Paşa-Seraschier aflător «la Ōblociţк, unde-i zic Cartalк›, la Han. Cu acest prilej, adaoge el, ō mare minune şi mare milк fкcu D[u]mn[e]zкu cu di[n]sul . După două sĕptĕmânĭ, două veştĭ bune veniră: Pârvu Logofĕtul Cantacuzino, întors de la Pórtă, aduse aceea că i s'au tocmit D[o]mniia numai în 8 ceasuri , iar un «agă mare›, sosit cu Postelnicul-Mare, Dumitraşcu Caramanlâul (de la Seraschier), şi primit în bubuitul tunurilor, aduse caftanul. (4)

După ce însémnă că fкcutu-se-au întru toţ mare bucurie de Domnu tкnкr şi dă anul suiriĭ pe tron şi vîrsta luĭ Brâncovénu: «iar vrâsta lui au vōst de ani 34 —, cronicarul devotat al Cantacuzinilor trece

(1) Grecénu, p. 133; Popescu, p. 99.
(2) *Şi de* e repetat.
(3) *Paminte*, în ms.
(4) Cf. povestirea, mai precisă, din Grecénu, p. 134—5 şi Popescu, p. 97—9.

la expediarea luĭ Preda Spătarul, vьr cu Costandin Voevod , pentru a da nouĕ instrucţiunĭ ultimilor solı trimeşı la Viena de Domnul mort. Vine, dupa acéstă scurta pomenire, pan giricul final al Voevodului Şerban:

[Şerban-Vod[ь] au d[o]mnit ani 10, iar vrьsta lui cьnd au murit au fost de ani 55, iar, cьnd au fost el Domn, au pьtimit mai vrьtos pentru ţ[a]rь, cь vrьjmașii nu-l lьsa, ce-l nьcьjiia în tot fealiul ca sь-l surpe din D[o]mnie, sь potь hrьni *(sic)* ţara mai vrьtos Grecii ţ[a]rigrьdeanii; iar Dumn[e]zьu tot nu l-au lьsat, nici da mijlocul, ce pre Turcii îi biruia cu bani, iar pre Greci îi biruia cu alte meşteşugur[i] ; pre toţ vrьjmasi lui i au s[u]pus: pre unii cu mortea, pre alţii cu închisoarea, cьt nu mai putea scьpa nici unul; şi de frica lui sь ascundea toţ în toate gauril[e], cь-i de dease D[u]mn[e]zьu minte și chibzuial[ь] mare, și chipul lui era groaznıcu, cьnd sьtьrease *(sic)* şi pьgьnii şi alte ţ[ь]rь, şi în zilele lui (1) nimea n'au cutezat sь calьce ţ[a]ra, pьne la moartea lui. Iar Domna Mariia și cu fiiu- sьu Ghiorghie și cu 4 cocoane au rьmas în urma lui Şerban-Vodь cu jale și cu multe lac[r]ьmi vьrsate. Iar Costantin Vodь încь nu i-au lьsat ь fiie atьta obidiţ pre cum au fostь mai nainte alte D[o]mne rьma e sьrace de D[o]mni lorь, ce l-au dat mare cinste, și nu ō lьsat pre D[o]mna sь o bьntuiascь cineva, ce ō lьsat în casa ei sь odihneascь în casa ei, cu coconii, și sь-ș ţie satele și moșiile și tot ce va avea cu bunь pace; aşijderea şi slugile ei, cьte au avutь, le-au fьcutь cьrţi D[om]n[u]lь ca sь slujascь aicei Case, pьnь ce vor fi....

Aicı se opresce opera continuatoruluı cantacuzinesc. c le din urma cuvinte ale luĭ sunt lauda Domnuluı sĕŭ. Aceste cuvinte el le-a scris de sigur, înaintea anuluĭ 1689, când bunele relaţiunı dıntre Dómna luĭ Şerban şi ruda sa de pe tronul muntén încetase, facênd loc uneı duşmăniĭ adîncĭ, care nu se stinse nicı odată cu desavîrşire. Numaı a doua ḑi după proclamarea luĭ Constantin-Voda se puteà vorbı a. à cum vorbesce cronicarul de purtarea luı Brâncovenu faţa de fam'lia aceluia căruia îı urmă în Scaun. Maĭ târḑıu, partisanıı luı Constantin îşĭ aduseră aminte ca Dómna Maria erà Sêrbca de feliu, de la Nicopoe, fata Gheţiı neguţatoriul de abale (2), uitând cu totul ca Ni copolitanul şi negustorul fusese *Clucerul* Gheţa şi jucase un rol ınsemnat în politica patrieı sale de adopţiune. (3) Iar prietenii Dómneı,

(1) *Şi în zilele lui* e repetat de doue orĭ.
(2) Grecénu, p. 136 Domnul a veḑut aceste rîndurı defaimatóre şi le-a ap obat. În loc de *Ghena*, cetesce *Gheţa*.
(3) *Anonimul*, p. 7, 11; Const. Capitanul, p. 368, 373.

carĭ eraŭ şi prieteniĭ luĭ Bălăcénu, se grăbiră să afirme cu orĭ-ce prilej că mórtea luĭ Şerban-Vodă nu fusese curată şi că tronul luĭ revenià de drept tînĕruluĭ Principe Gheorghe, Beizadeaua Iordache.(1) Dar aceste simţeminte nu cuprinseră inimile membrilor familieĭ domnescı decât după 1688.

Cum vom vedé, Grecénu începe opera sa de la mórtea luĭ Şerban-Vodă, şi cine voià sa lege, ca autorul corpuluĭ de cronice de care vorbim, cronica acésta a Cantacuzinilor cu cronicarul Brâncovénuluĭ, trebuià să fixeze legăturĭ şi să facă supresiunĭ, neapĕrate şi unele şi altele. Iată cum s'a procedat pentru a face ast-fel o operă maĭ completă decât corpul de cronice oficial format din porunca luĭ Constantin-Vodă (Anonimul», aşà cum e publicat în *Magazin*, şi Grecénu).

Manuscriptul Mitropolituluĭ Antim începe un noŭ capitol, intitulat: De aicea înceapem de poveastia celor 4 boiari carii au mersu la Beciu, trimiş de Şerban-Vod[ъ], sъ facъ jalbъ şi plъngere la împъratul nemţescъ pentru sъraca de ţarъ, cъ, împresurъndu-o din toate [pъrţile] pъgъnii de Turci şi Tъtarъi, cъt nu mai putea sъ-i sature de nič[i] unele , cu cuvintele: Şi, mergъnd aceşti boiari soli la împъratul nemţescu, anume Iordache Cantacuzinò, Vel-Spъt[ar], frate luĭ Şerban-Vod[ъ], şi ginere-sъu Costandin Bъlъceanul, Vel-Agъ, şi nepotu sъu Şerban Cantacuzino, biv Vel-Cъp[i]t[an], şi Şerban Comisul Vlъdescul, pre carii i-au trimis la мсца Ōct. 31 (?) л[ѣ]т 7197, şi solii aceştia mъrgъnd în solie, pъnъ au ajunsu în Ardeal... Continuă, cu puţine schimbărı de stil, capitolul 2 din Grecénu; dar, când ajungem la mórtea luĭ Şerban-Vodă, întîlnim un adaos: precum iaste scris mai sus, unde sъ scrie de moartea lui». Capitolele 3, 4 şi o parte din capitolul 5 al croniceĭ oficiale brâncovenescĭ sunt prescurtate, pentru a nu repetà lucrurĭ spuse înainte cu destule amănunte. De la capitolul 6 încolo, avem, cum am maĭ spus, cronica luĭ Grecénu.

În fine, un alt manuscript, ms. 196 al Academieĭ Române, după ce reproduce în tóte textul manuscriptuluĭ copiat de Mitropolit, până la sfîrşitul croniceĭ luĭ Şerban-Vodă, continuă acéstă cronică printr'un Grecénu prescurtat şi deosebit pe alocurea, oprindu-se la retragerea luĭ Heissler, cu cuvintele: Au dat dosul fugind prin Tъrgovişte, de n'au maı descъlecat.›

Acest sfîrşit chiar e deosebit de textul luĭ Grecénu şi, pe când

(1) Acusările în operele luĭ Dimitrie Cantemir şi ale luĭ Radu Popescu. Cf. şi Del Chiaro (omul luı Ştefan Cantacuzino totuşĭ): avvelenato da' suoi, come dicono molti »

acesta da numai, vorbind de întrevederea de la Drăgănesci, câte-va rînduri carĭ nu spun mare lucru, manuscriptul nostru descrie precum urméză întrevederea:

Arătând acel gheneraleş mare dragoste către Costandin-Vod, rugându-l cu toată credinţa ca să-l înveaţă ce va face; şi au spus adevărul, că această venire a lui cu oştile o au făcut pe minciunele Bălăceanului, că el s'au lăudat cum, după ce va veni aicea în ţară, să va închina la dînsul toată boerimea, toată ţara; iar n'au fost aşa. Deci Costandin-Vod încă i-au spus tot adevărul, cum că Tătari vor să vie în ţară la dânşii şi, făcându-i mare cinste, l-au ospătat; şi s'au întorsu iar la Bucureşti, cu mare frică....

Se póte fixà óre numele compilatorului, scriitorului în parte al acestui corp de cronice? E adeverat ca omul nu trebue sa fi fost o inteligenţă alésă, nicĭ un straşnic carturar, dar şi ómeni ca el nu eraŭ prea numeroşĭ pe acele timpurĭ. O cercetare atentă între logofeţii cari încunjuraŭ pe Şerban-Vodă căcĭ Anonimul n'a fost, de sigur, un boer mare, precum n'a fost un cărturar deştept nu va fi inutilă. Actele publice şi private păstrate în archivele Cantacuzinilor şi incorporate în *Genealogia* lor preţiósă ne permit acéstă cercetare.

Vom întîlnì maĭ jos numele lui Constantin, fiul lui Stoica Ludescul, omonimul luĭ Constantin Căpitanul, cronicarul, după acesta însuşi. Acest Constantin, pe care Anonimul îl numesce însă Constantin Slugerul, fu acela care aduse neaşteptata veste a domniei muntenesci a luĭ Duca. Bănuit de boerii vrăjmaşĭ Cantacuzinilor că vine cu sciri false, cu minciuni , el fu arestat de acei cari peste puţin eraŭ să-şi caute scăparea peste graniţă, pus în butucĭ, luat, când siguranţa nouei domnii fu dobândita, în fuga către Ardélul ocrotitor, şi liberat abià la Curtea-de-Argeş.

Ludescu tatăl a fost un personagiu cunoscut, şi Constantin Căpitanul îl pomenesce şi pe el, vorbind de acest incident tragi-comic. El erà pe lângă Cantacuzini un om de încredere, partaş al bucuriilor, ca şi al restriştilor familiei. Între partisanii Cantacuzinilor trimeşi la ocnă în ḑiua de 15 (25) Iulie 1672, când se arestă familia, avem, pe lânga socrul lui Mateiu Aga, pe lânga socrul lui Şerban Logofetul, «şi pre Stoica Logofetul Ludescul, care au *fost slugă batrână la casa raposatuluĭ Costandin Postelnicul*».(1)

Acestui Stoica însă i se dadeà şi sarcina de a redactà documentele solemne ale familiei, acele cari aveau nevoie de o formă literară mai

(1) Anonimul, p. 8 9. «Staico logofetul Ludescul , în Const. Capitanul, p. 368 9.

alésă, mai ornată. Sub un act de împărţire din 1668, cuprins în *Genealogie* (1), iscale ce şi Stoica: *bătrâna sluga Dumnélor* Stoica Ludescu logofet. Cu aceeaşĭ calificaţiune de *bătrânul sluga Dumnélor* Stoica Ludescu, logofetul îşi însémnă numele sub învĕţătura stapâneĭ sale Dómnei Elena, redactată la plecarea în hagealîcul de la Ierusalim, învĕţatura care nu e un document ca orĭ-care altul, ci o adevĕrată bucată literară, un lucru meşteşugit. (2) Când Cantacuzinescii hotărîră alcătuirea uneĭ cronice a ţĕrii din punctul lor de vedere, la cine se puteau gandì eĭ mai lesne decât la acest harnic, modest şi óre-cum priceput la scris logofet al caseĭ? Impresiunea ce se desface din cetirea ultimeĭ parţi din cronica anonimă, parte care e redactată de compilator, e tocmaĭ aceea ca cetim opera uneĭ devotate slugi bĕtrâne, ca logofetul Stoica.

Şi în sfîrşit, cum se póte explicà alt-fel menţiunea în Anonim a lui Stoica în propriile cuvinte cu care el însuşĭ îşĭ înfăţişéză numele? (3)

II. Cronica luĭ Brâncovénu.

Înainte de a venì la cronicele partidului opus: a Bălenilor întâiu, a partidei anti-cantacuzinescĭ făra căpetenie pe urma şi, în fine, a lui Nicolae Mavrocordat, să studiem continuaţiunea Anonimului de Radu Grecénu.

Dintr'o veche familie boerésca, fraţii Greceni jucară un mare rol politic şi cultural în a doua jumătate a secolului al XVII-lea: traducetori de carţi sfinte, în colaboraţiune cu deosebite alte persóne, eclesiastice (între ele duhovnicul lui Brâncovénu: Mitrofan (nu Gherman) Nisis (4)) şi laice (*Pravoslavnica mărturisire* a luĭ Petru Movila a fost tradusa din grecesce de Radu şi de Constantin Cantacuzino), eĭ ocupara sub Şerban-Vodă, dar mai ales sub Brâncovénu, locuri de frunte în Curtea Domnului. Şerban, ajuns Mare-Logofĕt, luă în căsatorie pe a şéptea fiica a lui Constantin-Vodă. Ştefan Cantacuzino, suc-

(1) *Genealogia*, p. 127.

(2) *Ibid*, p. 379. Documentul are data de 1 Septembre 1682.—Un alt redactor de hârtii de familie, care alcatuesce una singura, mai puţin importantă, e Ştefan Ieromonachul (*ibid.*, p. 363).

(3) Nu cred necesar să discut atribuţiunea cronicei la diferiţi copiştĭ, facuta în trécat de Balcescu (*Istoria lui Michaiu* şi *Magazin*, I, p. 393, nota).

(4) Del Chiaro, prefaţa. Mitropolitul Mitrofan erà Episcop titular de Nisa înaintea alegerii sale archipastorescı (*Magazin*, IV, p. 51).

cesorul Brâncovénuluĭ, erà căsătorit cu Păuna Grecénu, fiica unuia dintre fraţĭ. (1)

Încă de sub Şerban, Radu ar fi primit o sarcina istorică. Domnul, nemulţămit de chipul cum se înfăţişaŭ în *Anonim* începuturile ţĕrii şi vrênd, în orĭ-ce cas, să dea o basă sigură unuĭ viitor istoric al ţĕriĭ, l'a însărcinat, asigură d-l St. Grecénu, biograful străbunuluĭ sĕu, cu alcătuirea unor liste comparative de date culese din cronice, documente şi inscripţiunĭ. Un manuscript cuprinḑênd aceste liste s'a păstrat şi a fost descris de d-l Grecénu în biografia citată El cuprinde material pentru istoria Ţĕriĭ-Românescĭ până târḑiŭ în secolul al XVII-lea. Am spus aiurea că pe basa acestor liste comparative s'a scris în secolul al XVIII-lea o cronologie critica, superióră, pentru timpurile vechĭ, ca informaţiune, cronicelor anterióre.

Să lăsăm însă la o parte acéstă cronologie tabelară, de care va fi vorba şi maĭ departe şi care nu-ĭ aparţine în realitate, şi să ne ocupăm de cronica oficială a domniei Brâncovénuluĭ, scrisă de Radu, din ordinul Domnuluĭ — acésta o şi spune în prefaţa tiparită, ca o continuare a letopiseţuluĭ anterior, pe care-l citéză şi în acea prefaţă, dându-ĭ numele de «leatopiseţul ţĕriĭ .

Cronica anonimă, fără ultimele înădirĭ neoficiale, mergeà până la întórcerea în Ardél a Generaluluĭ imperial Veterani. Scim din socotelile Braşovuluĭ că Imperialiĭ eraŭ în Ţéra-Românéscă în luna August 1688. La 6 Septembre, avangarda luĭ Veterani începeà a sosì la Braşov. La 21 Septembre Generalul erà la Bran şi la 28 intrà în Braşov. (2)

Rĕmâneà de făcut legătura cu domnia luĭ Brâncovénu. Grecénu povestesce decĭ trimeterea ambasadeĭ la Viena (12 Octobre) şi mórtea Domnuluĭ (29 Octobre st. vechiŭ). Apoĭ începe a tractà subiectul ce-i fusese încredinţat de stăpânul sĕŭ.

Biograful oficial al luĭ Constantin-Vodă a descris în lucrarea luĭ aprópe tótă domnia acésta lungă şi prosperă. Cel mai complet din manuscriptele ce posedăm, manuscriptul autograf de la Biblioteca Academieĭ Române, merge până la Pascele anuluĭ 1713 (5 (16) Aprilie), când

(1) După Del Chiaro, p. 43. Dupa Genealogia Cantacuzinilor (p. 561), ar fi fost *sora* lor.

Biografia fraţilor Greceni, care se póte formà fórte amanunţit, ar cuprinde prea mult loc şi, până la publicarea materialuluĭ inedit ce poseda d-l St. Grecénu, ar fi incompletă. V. semnăturile lor în planşa de la memoriul precedent. Cf *ibid*, p. 243.

(2) V. memoriul precedent, p. 235.

Domnul se întórse din Tîrgovişte la Scaunul sĕŭ din Bucurescĭ.(1) Cum se cie, Pascele urmatóre trebuià să le petrécă Domnul în teribile împrejurări.

Povestirea e bine orînduită, de un cărturar dibaciŭ, în capitole, dintre carı fie-care are un cuprins bine definit. În manuscriptul pe curat, din care s'au pastrat în compilaţiunea luĭ Nicolae Mavrocordat numaı 48 de capitole, — singurele tipărite, — capitolele aŭ numere de ordine şi cele maı multe dintre ele şi un resumat al conţinutuluĭ. E o cronică scrisă cu îngrijıre, cu respect pentru adever şi cu un órecare simţ al formei; Brâncovénu nemerise bine alegêndu-şĭ istoricul domnieĭ.

Iar, daca aşteptà complimente, Brâncovénu nu s'a înşelat nicĭ în acéstă privinţa, dar Grecénu a avut bunul simţ de a nu presărà pe rînd în cronica aprecierile elogióse, în dose micĭ, ci a descărcat, într'o prefaţă inedita, pe care Nicolae Mavrocordat a amputat-o fără cruţare, tóta povara recunoscinţeı sale pentru binefacerile stăpânuluĭ. Nu posedam în românesce acéstă operă encomiastică: suntem siliţĭ a o analisà în traducerea germană păstrata, în două exemplare, la Braşov, în Biblioteca gimnasiuluı evangelic de acolo. (2)

Prefaţa, iscălită de prea smeritul rob al Măriei Tale Radu Logofĕtul din Grecenĭ, e redactată în tómna anuluĭ 1698, când cronicarul oficial înfăţişă Domnuluĭ istoria celor ḑece anĭ dintâĭ aĭ stăpâniriĭ luı, făgăduind a continuà şi maĭ departe sarcina de registrator al vieţiĭ de Curte.(3) Ea începe cu abstracţiunile familiare unuĭ cărturar din acea vreme: banalităţĭ de şcólă despre ἀρετή, despre bogăţie şi bunatate. Apoĭ arată cum simţeminte de gratitudine provocate de acéstă din urmă însuşire a Voevoduluı l'aŭ adus să scrie cronica. Va fi vorba în ea numaĭ de faptele luĭ Constantin-Vodă însuşĭ, lăsându-se la o parte meritele înalţateı luĭ familiı, care despre tată se cobóra din Basarabı, iar după mama din împărătésca viţă a răposatuluĭ

(1) Am creḑut indiscret a cere d-luı St. Grecénu permisiunea de a vedé manuscriptul, tot aşà de complet, mi se spune, pe care-l posedă d-sa; d-l Grecénu prepara de multa vreme o ediţiune critica a cronicei rudeı sale, Logofetul Radu.

(2) V. descripţiunea manuscriptelor în lista de la sfîrşit. Manuscriptul Academieı n'are nicı el prefaţa desvoltata.

(3) In welcher Historie, nachdem ich das zehende Jahr dero Regierung erreichet, etc. Noch weiter zu continuiren Dero lobenswürdige Thaten und hocherleuchtete Politike und gutte Wercke, die da bis an das Ende Dero Leben und hohes Alter folgen werden.

întru fericire Ioan Cantacuzenul , merite carı au fost povestite de alţiĭ, străinĭ şi Grecĭ. (1)

Mărginindu-se decı numaı la istoria patronuluı seu, Grecénu observă de la început, ca politica Marieı Sale se potrivesce deplin cu învețătura luĭ Democrit, care spune în respunsurile sale că Domnıı şi povăţuitoriĭ de ţéră trebue sa fie tot-deauna cu grija, şi anume fórte cumpliţı faţă de duşmanıı ţerıı, iar faţa de supuşı blânḑı şi iubitorı... Şi aşă ţine Măria Sa fără grija Ţéra-Românésca. Nu îngrozescı supuşiı ca alţĭ Domnì (2), ci cu iubirea îţı câştigı inimile lor. Maı departe spune pomenitul Democrit că acela de care toţı se tem, acela trebue să se témă şi dînsul de toţı; la carı vorbe se învoesce şi Aristotel.» (3) După acésta, nedibacie curiósa, autorul aduce înainte mo tivul pentru care Demostene recomanda Principilor virtutea pentru ca, dacă vor fi maziliţĭ, eĭ să pastreze totuşı un nume bun între ómenı, cum aflăm dovadă despre acésta şi în istoria Împeraţilor creştinı (4). Constantin şi Iustinian, pe urmele carora s'a îndemnat şi Domnul a merge.

Grecénu pomenesce apoı, devenind maı precis, ajutórele date de Constantin-Vodă manăstirilor din ţéra şi straine, traducerea de cărţı «din grecesce în românesce şi tipărirea lor, darea la lum'na de frumóse cărţı grecescĭ, carĭ nu maı fusese imprimate , înfiinţarea pe so-

(1) «In welcher ich vorbey gegangen bin die Meriten und Verdienste Dero hohen Familie, welche in Ansehung des Vaters herkommt von denen Bassarabbaischen, wie auch die mütterliche Linie, welche aus Kayserlichen Stamm herrühret des hochseeligen Johann Kantacusenul; derer grosse Thate und Politien von andern allen *historicis* sind beschrieben, nicht nur von Fremden, sondern auch von denen so glaubwürdig in Griechenland geschrieben haben.

(2) Evidenta alusiune la straşnicul Voda Şerban. V. maı sus, p. 323 şi Del Chiaro: La di lui maestosa statura e terribil tuono di voce... Quella smi urata statura e que' grand' occhi, che mettevano spavento, uniti a quell'orribil tuono di voce.

(3) Ich versichre dass die Politic Ihro Durchlaucht mit der Unterwei ung Demo cati *(sic)* recht übereinstimme, der da in seinen Antworten meldet die Herren und Landpfleger sollen zu allen Zeiten sorgfältig seyn: nemlich gegen die Feinde des Landes sehr eifrig, gegen seine Unterthanen sanftmüthig und liebreich ... Und mit diesem Idioma halten sie das wallachische Reiche ohne Sorge. Du jagest nicht Furcht ein ihren Unterthanen, wie andere Fürsten, sondern pflegest durch Liebe die Gemü ther der Bürger dir zu verbinden. Weiter saget gemeldeter Democritu : Welchen Alle fürchten, der muss sich auch vor Allen fürchten. Welchen Worten auch Ari toteles beystimmet...

(4) «Denn, wofern sie von ihrer Macht abgesezet würden sie demnacl ein ut tes Lob unter den Leuten behalten möchten wie wir auch in der H' torie der christlichen Käyser hievon Zeugniss finden.

cotéla lui de multe şcóle, slavonescĭ (sêrbescĭ) şi grecescĭ , binefacerĭ pe carı le continuă. Învĕţatul boer găsesce mijloc să menţioneze în poclonul sĕu literar, pe lângă scriitoriĭ pomeniţĭ, pe Psalmist, pe Grigore Teologul, pe Ioan Gură-de-Aur, pe Platon. Totul se mântue cu urărı pentru Domn şi aı luĭ.

Cât privesce spiritul istorisirii ce urméză, e spiritul pe care l'a voit Domnul, care controlà, cum vom vedé, în chipul cel maĭ scrupulos, lucrarea istoriografuluĭ şi, la nevoie, îĭ dădeà de maĭ multe orĭ s'o refacă. Aşà fiind, un studiŭ asupra simpatiilor, antipatiilor, vederilor politice şi speranţelor luı Grecénu, ne dă felul cum voià Curtea să se considere împrejurările. E un Monitor Oficial , fórte puţin ipocrit, din care rĕsar limpede ideile şi simţemintele luĭ Brâncovénu.

S'a afirmat că Brâncovénu a fost unul dintre ceĭ carĭ înlăturară prin otravă pe Şerban-Vodă. Motivul crimeĭ ar fi fost politica prea sincer creştina, prea imprudent nemţéscă pe care o făceà Domnul. Dacă ar fi adevĕr în acéstă bănuială, ar trebuì să găsim desaprobarea acesteĭ politice în cronica oficiala, care e, cum am ḑis, de o sinceritate de multe orĭ crudă. Dimpotrivă, pomenind de pasul cel maĭ îndrăsneţ al luĭ Şerban în legăturile-ı cu Curtea din Viena, de trimeterea ambasadeĭ solemne din Octobre 1688, Grecénu, decĭ Brâncovénu însuşĭ, socóte că mĕsura erà luată pentru binele ţĕriĭ. (1)

Cronica oficiala nu condamnă decĭ legăturile cu Nemţiĭ, carĭ, în calitatea lor de creştinĭ, i se par preferabilı păgânilor lacomĭ de la Constantinopole. Dar legăturile acestea le aproba numaı întru cât ele nu aduc ocupaţiunĭ, ernărı, aprovisionărĭ, întru cât nu chémă în ţéră pe Tătarı, carı să prade ceea ce a rĕmas pe urma oştirilor creştine . Lucrul se vede lămurit din descrierea expediţiunii luĭ Heissler.

Toţı ceı ce aduc pe Imperialĭ în ţéră sunt zugrăviţi în colorile cele maı negre. În rîndul întâiŭ, acela asupra caruia se vede că Brâncovénu aruncà tóta respunderea: Constantin Bălăcénu, ginerele luĭ Şerban-Voda şi unul din soliĭ din Octobre. Grecénu spune cum vestea de domnie nouă a bucurat pe toţı soliĭ, afară din Constandin Aga Bălacénul , care aveà planurile sale (anume tutela tînĕruluĭ Iordache, fiul luı Şerban şi cumnatul seŭ), care la mare mâhnire aŭ venit şi în zavistie vrăjmaşul adevĕruluĭ Diavolul l'aŭ adus, şi cu tot feliul de vrăjmaşie asupra ţĕrii şi a domnieĭ s'au întors . El face ca o parte

(1) V., asupra legaturilor anterióre ale luı Şerban cu Curtea imperiala, memoriul penultım, p. 231 şi urm. şi Apendicele la memoriul precedent.

din solĭ să fie opriţı de ceĭ marĭ la Viena; consciinţa greşelii sale îl aduce să nu cuteze a revenì lânga Domnul seŭ. Ungurul Ladislas Csáky, care întovărăşesce pe cel-lalt sol liberat din Viena, e un om viclén şi înşĕlător şi mare mincinos . Sócra, aliata politica şi povĕţuitórea luĭ Balăcénu, vĕduva luĭ Şerban, e zugrăvita ca o Sêrbóica, de feliu de la Nicopole, fata Gheţiĭ neguţitoriul de abale , când scim că, orĭ-care i-a fost originea, socrul luı Şerban, Gheţa, a fost boer de al ţĕriĭ şi şi-a petrecut viéţa în luptele de paı de ale boerimii muntene. Heissler e un om trufaş şi lacom , care se unesce cu vînḑătorii ţeriĭ , ascultă de promisiunile viclene ale Agaı Bălacénu, se cobóra din Câmpulung la Bucurescĭ pentru a sprijinì intenţiunile politice ale acestuia. În descrierea şederiĭ Imperialilor în capitală, e vorba de fumurile marĭ ce aceĭ muerĭ [Dómneĭ luĭ Şerban] urla prin cap , de vînturile bălăcinescĭ , de planurile de a prinde pe Constantin şi a scóte de la Nemţĭ domnia pentru Iordache.

Cu tot atât de puţina reservă oficială, cu tot atât de limpede destăinuire a pasiunilor, e scrisă şi expediţiunea din Ardél. Lupta de la Zernescĭ e o biruinţa minunată şi grabnică , un triumf al causeı celeı drepte; Heissler, prins, căruia Domnul îĭ dă mâna», rĕspunde trufaş, ca un bolnav de megalopsichie ; Bălăcénu e ucis fără a luà parte la luptă, ceea ce se păreà Curţiĭ a fi un sfîrşit prea onorabil pentru un duşman: Nu sta în răsboiŭ, ci maı de o margine . *Fugênd* e ajuns de Turcĭ, carĭ reŭ l'aŭ tăiat şi l'au fărâmat . Capul mortuluı e trimes la Bucurescĭ în vederea tuturor , insistă Grecénu, care menţionéză proverbul: Cine sapa grópa altuia cade singur într'însa . Şi cronicarul domnesc face urmatorul epitaf neertator învinsuluı: Credeà în avere, şi în caĭ, şi în arme, şi în vitejiĭ, şi în fantasii nebunescı, şi nu scia ca nu este Dumneḑeŭ înaintea celor ce nu se tem de dînsul.

Cu câta plăcere descrie cronicarul întronarea solemnă şi inutilă a luı Emeric Tököly, candidatul turc la coróna Ardéluluı, întronare pe care a vĕḑut-o, pe atât de aspru e cu noul Craiu şi soldaţii seı, când aceştia prada la întors. Grecénu expune pe larg pradaciunile pagânilor Cruţı , plângerile Domnuluĭ, ordinele date de acesta slujitorilor pe Cruţĭ a-ı macelărì , tentativele zadarnice de împăcare pe carı le face maĭ târḑiu Tököly (dar cu ce obraz!).

Maĭ departe, letopiseţul domnesc nu ascunde competiţiunile pentru tron, vorbesce de intrigile pentru Scaun ale luı Staico Paharnicul, care, în stăruinţele sale, nu se uità că nu se dau acestea nicı celuı ce va, nicı celuĭ ce alérgă, ci cuı va Dumneḑeu . Ura dintre Cantemir, Domnul Moldoveı, şi Constantin-Voda transpare din cronică, unde se arată

sprijinul dat de cel dintâiŭ vrăjmaşilor luĭ Brâncovénu şi lupta de la Pórtă, în urma căreia Cantemir rĕmâne ruşinat . Mórtea domnesculuĭ adversar al luĭ Constantin e arătată ca o scurtare de viéţa necuviósă . Originea luĭ Cantemir e spusă fară încunjur, ca o defaimare : întâiŭ herghelegiŭ, apoĭ lefeciŭ, apoĭ şi céuş la stégul spătăresc aicea în ţéră aŭ fost . Un rĕsunet din vechia duşmănie a Cantacuzinescilor se întîmpină aici în caracterisarea lui Dumitraşco Cantacuzino, fostul Domn moldovén, Dumitraşco *Ţărigrădénul* din Anonim»: om reŭ şi fără frica luĭ Dumneḑeŭ . Dimpotrivă, Grecénu are numaĭ laude pentru ocrotitul şi, în curînd, ginerele Brâncovénuluĭ: coconul Io Costandin Duca-Voevod . Maĭ departe, căderea definitiva a luĭ Tököly, tocmaĭ ca a lucéfĕruluĭ», e salutată cu mulţămire.

În al doi-spre-ḑecelea an din domnia luĭ Brâncovénu (Oct. 1699 — Oct. 1700), se întîmplă iarăşĭ una din multele tentative neisbutite de a luà domnia bogatuluĭ Voevod. În acéstă conspiraţiune eraŭ amestecaţi: un boer de ţéră, ruda cu Domnul, Dumitraşco Corbénu, fratele Banuluĭ Vintilă, soţia acestuia Tudosca, un Turc ce se găsià în Ţéra-Românéscă, soţia lui Iordache Ruset, fiul luĭ Antonie-Voda (o fată a lui Grigore Ghica), maĭ mulţĭ boerĭ mari, ca: doĭ Ştirbeĭ, Radu Popescu, cronicarul, atuncĭ Clucer, Grigore Bălénu, Şerban Herescu (1), Mateiŭ Corbénu, Vlaicu Armaşul şi, în fine, influente persóne grecescĭ din Constantinopole. Planul fu descoperit de Turc şi, când venì ordin de la Pórta să se trimétă tânguitoriĭ, Constantin-Vodă îi trimese fără frică pe toţi, după ce-şi luase mĕsurile. Înaintea acesteĭ deputaţiuni numeróse, vrajmaşii luĭ Brâncovénu îşi perdură cumpĕtul. Boeriĭ fura trimeşi înapoĭ, şi Domnul, judecându-i, închise cât-va timp pe unii dintre ei: Dumitraşco, Grigore Bălénu şi Radu Popescu. Un agă, trimes în anchetă, găsì tóta dreptatea Domnuluĭ.

E interesant felul cum a trecut acest fapt în cronica oficială. Într'o primă versiune, Grecénu povestià lucrurile fără încunjur: începênd printr'un mit cu înţeles, el dădeà tóte numele: Dumitraşco, neastâmpĕrata luĭ soţie: spurcăciunea de jup[ă]nésă a luĭ Dumitraşco, Tudosca , Domniţa, fata luĭ Grigorie-Vodă», etc. Afacerea erà expusa pe larg, cu tóte peripeţiile şi consecinţele sale. (2)

Însă Domnul, care ertase şi chemase şi în boeriĭ pe uniĭ dintre vi-

(1) Del Monte (v. acest memoriu, capitolul consacrat cronicei sale, nota 1) arata (*Magazin*, V, p. 59) pe Năsturei din Herescĭ ca aĭ treilea după Domn ca bogaţie... de ţiganĭ (sub Şerban).

(2) Ms. citat al Academiei.

novaţĭ, voià ca lucrul sa fie îngropat aprópe cu totul, ca nume măcar să nu fie pomenite. Grecénu refăcù capitolul: în noua versiune, el vorbesce numaĭ, înlocuind mitul cu spusele filosofilor , de unii Greci vrăjmaşĭ pămîntuluĭ acestuia şi trece fórte grăbit, după ordin, asupra neplăcutuluĭ incident. (1)

Tot în duplă versiune, şi într'o duplă versiune tot aşà de interesantă pentru combinaţiunile şi reticenţele Domnului, ne e păstrată cronica luĭ Grecénu pentru aniĭ 15 până la 19 din domnia lui Brâncovénu (1703—1708). (2)

Înainte de a ajunge însă la acéstă versiune îndoită, avem de la 1701 până la 1703 declaraţiunĭ interesante relative la Moldova. Antioh, feciorul luĭ Cantemir , succesorul «coconuluĭ» Duca, e înegrit cu o pasiune de... gazetă. Răzimat pe autoritatea luĭ Solomon, Grecénu afirmă ca Antioh-Vodă sugeà sângele săracilor» ; boeriĭ de temeiu pribegesc. Unit cu ómenĭ importanţĭ din Constantinopole, Domnul Moldovei face intrigi contra luĭ Brâncovénu, mulţumită căruia e mazilit. Duca revine, dar un Duca noŭ, cu veleităţi de libertate, un Duca, care nu mai e ginerele luĭ Brâncovénu. Grecénu îl maltratéză în consecinţă: el ne transmite întâiŭ cunoscinţa «celor fără de socotélă lucruri şi chivernisiri ce sĕ făceà de Constantin Duca-Vodă ; ne destainuesce apoĭ nemulţumirea cu acéstă purtare, pe care o simte Constantin-Vodă: Vedeà cum s'ar ḑice de omul Mărieĭ Sale făcêndu-se lucrurĭ necuvióse . Neapĕrat că Domnul muntén primesce ca pribegi pe aceiaşi boeri moldovenĭ, pe carĭ îĭ condemnase ca ministri ai luĭ Antioh. Urméză, între ceĭ doĭ vecinĭ, cuvinte părintescĭ de învĕţătură de o parte, doveḑi nouĕ de telpiziia sau, maĭ bine să ḑic, blestemăţiia cea grecésca , de alta. Se scie că în curînd Duca fu înlocuit prin Michaiŭ Racoviţă.

Călĕtoria forţată a luĭ Constantin-Vodă la Adrianopole, în 1703, fu unul din momentele cele maĭ periculóse din domnia lui. În descrierea acestor evenimente apare iarăşĭ deosebirea celor douĕ versiuni.

Într'una, *duşmaniĭ de la Pórtă* provócă chemarea lui Brâncovénu. Urméză amănunţitul itinerariŭ al Domnului. Grecénu trece la mazilia şi exilul luĭ Duca, la intrigile lui Ienicer-Aga contra lui Voda, la ca-

(1) Că acésta versiune a remas, se vede din mss. germané de traducere din Braşov, cap. L.

(2) Amintesc că cronica e tipărită în *Magazin*, II, numai pâna la Octobre 7208 (1699). Restul e studiat după ms. Academieĭ.

sătoria Ancuţeĭ, fata Domnuluĭ, la mazilia luĭ Racoviţă şi relaţiunile cu noul Domn moldovén, în fine la nunta luĭ Constantin, fiul cel maĭ mare al luĭ Brâncovénu. Cununia, ni se spune, e făcută de prea cinstititul, învĕţatul şi blagorodnicul boiariŭ Costandin Cantacuzino Stolnicul, moşul coconuluĭ Măríeĭ Sale pomenituluĭ, dĕ vreme ce coconii dumnealuĭ aŭ fost botezat pe toţĭ coconiĭ Mării Sale . De aceea cere Domnul Stolniculuĭ ca Dumnealuĭ însuş cu cinstea bătrîneaţelor dumnealuĭ să săvîrşéscă sfînta şi legiuita cununie . Vin apoĭ călĕtoriĭ ale Domnuluĭ, ordine turcescĭ, o visită a Patriarchuluı de Ierusalim, Chrisant, etc.

A doua versiune e maĭ pe larg pentru calĕtoria la Adrianopole. Ea se referă la împrejurările numiriĭ luĭ Brâncovénu, «precum la începutul leatopiseţuluĭ se vede . În ea se arată autoriĭ intrigilor, carĭ aduc drumul silit.

Cu prilejul căsătorieĭ uneia din fetele Domnuluĭ cu Scarlatache, fiul Exaporituluĭ, Grecénu vorbise de Alexandru Mavrocordat, cu laude, ca de un om mare lângă Împĕrăţie fiind, sciut şi învĕţat fórte . (1) Maĭ târḑiŭ, la expunerea intrigilor ţesute de Antioh contra tronuluĭ luĭ Brâncovénu, cronicarul amestecă pe Exaporit — Scarlatache murise (2) — între ticăloşiĭ› carĭ aduc pagubă ţeriĭ. Data acésta, Domnul autorisă pe istoriograful sĕŭ să nu cruţe epitetele. Caimacamul a chemat pe Constantin la Pórtă, prin stăruinţele luĭ Alexandru. Acesta e calificat ast-fel: «spurcatul şi vrăjmaşul acela Alexandru Mavrocordat, Marele-Dragoman al Împĕrăţieĭ turcescĭ, carele póte fi că şi véche pizmă şi rĕutate asupra Domnuluĭ în inima luĭ hrăniiă . Gândul seŭ erà să scótă pe Brâncovénu şi să pue pre fiĭ-sĕŭ Domn aicea în ţéră . Domnia nouă a luĭ Racoviţă, nunta Ancuţeĭ, sunt expuse cu deosebirĭ de formă. O competiţiune la tron e povestită repede. În sfîrşit, în ultimele evenimente din acéstă periódă, Grecénu scade mult din complimentele ce face luĭ Constantin Stolnicul. În general, expunerea în acéstă a doua versiune e mult maĭ întinsă şi maĭ amănunţita. (3)

Până la campania de la Prut (1711), aflăm în cronică, păstrată iarăşĭ într'o singură versiune, interesante menţiunĭ elogióse ale luı Constantin Cantacuzino: ast-fel, în anul 1709, la 26 Octobre, el cunună pe Bălaşa,

(1) P. 343.
(2) V. *ibid.*, p. 353.
(3) Totuşĭ, în mss. de traducere germană din Braşov, prima versiune e admisă (cap. LVIII şi urm.). Să-şĭ fi schimbat gândul Brâncovénu? Sa fi facut înlocuirea copistul vre-unuĭ boer cu alte părerĭ, care ar fi cunoscut însa bruliónele Grecénuluĭ? De obiceiŭ — şi aşà e şi natural forma definitivă e cea din urma în ms.

fata a şésea a Domnuluĭ, cu Manolache Cuparul. Grecénu îl numesce: «cinstitul şi prea înţeleptul boiariu Costandin Cantacuzino, biv Vel Stolnic . În 1710, Februarie, Ştefan, al doilea fiu al luĭ Brâncovénu, e cununat de prea cinstitul şi prea înţeleptul bătrîn boiar Costandin Cantacuzino, biv Vel-Stolnic .

De mult însă, o împăcare se făcuse cu Bălacenii, cu unii dintre dînşii măcar. Dar Beizadea Iordache trăgeà încă nadejde de domnie şi, cum se scie, el nu o părăsì nicĭ odată. În acest an 1710, tînerul Principe se însura, luând pe Casandra, fata fostuluĭ conspirator, Beizadea Iordache Ruset, a căreia mamă erà fata luĭ Grigore Ghica. Erà o căsatorie între duşmanii aĭ luĭ Brâncovénu: descendenţa Ghiculescilor, Domnii straini şi Grecii lui Radu cronicarul, a lui Şerban şi a Rusetescilor se încuscrira astfel. Totuşĭ căsătoria e pomenită cu cinste de Grecénu, care arata şi solia trimésă de Domn în Ardél, la nuntă.

În Moldova, duşmaniĭ luĭ Brâncovénu se succedau pe tron. Antioh venise după Michaiŭ Racoviţă şi Michaiu Racoviţa dupa Antioh. Grecénu urméză a se plânge de intrigile Cuparescilor cu Michaiu-Vodă. Acesta, scos ca *hain*, e înlocuit cu Nicolae Mavrocordat, fiul Exaporitului. Cronica oficială munténă arată pe Nicolae-Voda venind cu mulţime de Grecĭ Ţarigrădenĭ, iprocĭ, iprocĭ . În mai puţin de un an, tînerul Grec ar fi făcut nu puţine tirănii şi năpăstuiri spre saracii boeri pamînteanĭ de acolo şi altă sărăcime;... tiran nemilostiv ḑic ca erà . Cu succesorul sĕŭ, Dimitrie Cantemir, cronica va fi şi mai aspra.

E curios cum într'o cronică oficiala, precum erà a lui Grecénu, s'au putut strecurà atâtea judecăţĭ severe asupra Turcilor. Nici într'un alt letopiseţ nu găsim condemnărĭ maĭ dese şi mai categorice ale reului guvern turcesc. Se vorbesce continuŭ de multul pes al ţerii , de ‹poruncile grele , de demnitarii Sultanului, cari sunt: unii omeni fórte rĕĭ şi lacomĭ şi varvarĭ , altul om rĕŭ şi vrăjmaş creştinilor, trufaş, blestemat, iproci . Într'un loc, Sultanul însuşĭ e aratat în colori nu tocmai favorabile. Întîlnim curent frase ca acestea: Lacomia cea pagânésca la rugăminţile Domnilor şi ale supuşilor nu s'au uitat, ce mai mult încă iuţindu-se.... . Dar asupra tiranieĭ şi lăcomiei păgânéscă cine póte ḑic cuvînt? Lăcomia păgânéscă mod şi saţiu n'are, nici uitându-se vre odată la neputinţa ticaloşilor supuşilor . O ném varvar, nemilostiva şi spurcată leage şi lacomie păgânéscă! Când pomenesce deşertarea Cameniţeĭ de Turcĭ, Grecénu califica lucrul de lucru nici odata auḑit, nicĭ gândit ; când povestesce înfrângerea cea mare de la Zenta, Seantea», el declară ca printr'însa Turcii şi-au luat plata de la Dumneḑeu: Iată a luĭ Dumneḑeu plata aeve . Iar, cât despre simţemintele Dom-

nuluĭ la vestea lupteĭ, iată ce cetim: «Decĭ Domnul, find la Ţînţărenĭ, precum s'a ḑis maĭ sus, la Septembre 8 ḑile, în ḑioa Nasceriĭ Născĕtórii de Dumneḑeŭ şi pururea feciórei Mariei, când eşià de utrĕnie, diminéţa, au venit acéstă veste de izbânda creştinilor, cu Stoian vătaful de călăraşĭ, carele se întîmplase la Belgrad şi, înţelegĕnd de acéstă veste veselitóre de isbânda creştinilor şi de stingerea păgânilor, au dat slavă lui Dumneḑeŭ şi Maicăĭ Sfinţiei Sale .

Dar în 1711, Constantin trebuì să ieà posiţiune faţă de Turciĭ, pe carĭ îĭ urà, şi creştiniĭ, pentru cari îşĭ ı ăstrà tóte simpatiile. Un Împĕrat creştin, pravoslavnic acesta, se luptà cu Sultanul, acel Ţar Petru , căruia prognosticurile îi făgăduiau domnia în Constantinopole. (1) Se scie că Brâncovénu aştepta evenimentele, prieten al amînduror părţilor şi gata să se închine celei maĭ tarĭ. Se scie iarăşĭ că trecerea la Muscali a rudeĭ sale Toma Cantacuzino Spătarul, şeful oştiriĭ muntene, compromise pe Domn în ochiĭ Turcilor, carĭ de acum înainte îl numĕrară între hainĭ. E interesant să vedem cum înfăţişéză cronica oficială acéstă situaţiune îndoelnică şi plină de primejdiĭ.

Grecénu condamnă purtarea luĭ Mazeppa, apostatul, hiclénul›, şi e duşmanul hotărît al luĭ Carol XII. Începĕndu-se, prin stăruinţele fugaruluĭ regal de la Varniţa, răsboiul între Turcĭ şi «Împĕratul moschicesc , conform ordinelor primite, Brâncovénu pléca din Bucurescĭ la 6 Maiu şi, *iarăşĭ din ordin,* se opresce la Gherghiţa. Lipsa de păşune şi hrană îl face a se strămutà în gura Urlaţilor, la Albescĭ», unde multele cererĭ ale Turcilor fac pe Grecénu să exclame: Cumplită şi nesăţiósă lăcomie a Turcilor! Vreme cumplită!

După istoriograful sĕŭ, Domnul are un singur gând: să ţie ţéra întrégă şi fără primejdie de cătrĕ amîndoaĕ părţile, adecă şi dĕ cătrĕ Turcĭ şi dĕ cătrĕ Muscali . Ceĭ dintâi, sigurĭ că vor fi bătuţĭ, cer intervenirea luĭ Constantin pe lângă Ţar: să mijlocéscă ca un creştin catre creştinĭ . Deşì erà convins că, ajunşĭ la Prut, Ruşiĭ nu maĭ pot fi întorşi înapoĭ, Brâncovénu primesce bucuros. Dar mediaţiunea o făceà «încă şi mai vîrtos ca pre Moscali să-i îmbunéze, ca adecă să nu vie cu vre-o banuială asupra ţerii, şi maĭ ales ca un Domn creştin şi pravoslavnic. Porunca stăpânéscă , ca şi cuviósa cinste şi obligaţiia ceaia ce se cădea către Ţar, fac pe Domn a expedià «cu dragoste şi cu rîvnă creştinéscă şi fierbinte la Împĕratul creştin pe bĕtrânul boer Gheorghe Castriotul, biv Vel-Comis, om cuvios, învĕţat şi întru tóte

(1) V., despre unul din aceste prognosticuri, tradus în grecesce pentru Brâncovénu, în 1698, *Analele,* XX, p. 221.

iscusit, carele și maĭ denainte erà Țaruluĭ cunoscut›. Venià ‹pentru înnoirea păciĭ, iar întru ascunsu pentru chiverniséla pămîntuluĭ .

Castriotul găsì pe Țar la Iașĭ, dar fu primit rĕŭ. Un trădător imprudent stricase socotelile trădătoruluĭ cu prudență. Toma, asemenea cu Iuda, un «organ și vas priimitoriŭ de zavistie», uitând că Domnul îl crescuse, îl introdusese în tóte tainele sale, muncit de ambiție ca «eosforiul..., carele aŭ socotit să-ș pue scaunul peste norurile ceriuluĭ», unindu-se cu *marghiolĭ*, ale căror nume le dă cronica, fugì la Rușĭ, cu «câțĭ-va slujitorĭ și cu slugĭ dĕ ale luĭ›. Mergênd în Moldova, el află pe un alt dușman al luĭ Brâncovénu, pe «vestitul telpiz, Domnul țĕriĭ Moldoveĭ, Dumitrașco-Vodă Cantemir, cu care și maĭ înnainte vreme înțelegere avusese, de vreme ce mintea amînduror la acest fel de lucrurĭ blestemățescĭ și necuvióse bine sĕ potriviià›. Ducêndu-se la tabără, Toma spuse «Măriiĭ Sale Țaruluĭ» «minciunĭ» contra Domnuluĭ sĕŭ. Ast-fel, «iubitoriul de Christos Țear» erà acum pregătit și nu primì spusele creștinescĭ și înțelepte ale Castriotuluĭ, carĭ eraŭ «pentru folosul maĭ mult a Măriiĭ Sale Țearuluĭ›. Înainte de a se da lupta de la Stănilescĭ, Brâncovénu căpĕtă ordin să se întórcă în Scaun, unde se găsià, la Tîrgoviște, la 28 Iunie (9 Iulie). Pe când Toma plecà, împreună cu Generalul Rönne, la atacul Brăileĭ, Domnul păstrà atitudinea sa nehotărîtă, de așteptare: «nicĭ de cum cu firea nu s'aŭ alunecat», scrie Grecénu, să calce în urmele luĭ Dimitrie Cantemir, *rĕul* și *nebunul*. El n'a căutat, continuă cronicarul, nicĭ la «sfaturile și îndemnările cele fără de socotélă a unora și altora dĕn boerĭ, careĭ necontenit îl supĕrà și pĕ afară multe ḑiceaŭ, îndemnându-l ca de cătrĕ Turcĭ să hăinéscă și Moscalilor, precum și Dumitrașco Cantimir, să se alcătuiască, nicĭ scrisorile cele cu laudă ale Moscalilor, care din multă îndemnarea vrăjmașilor fără de nicĭ o socotélă îĭ trimeteà, nicĭ ḑiselor, scriselor și laudelor luĭ Ren ghenĕrariul..., nicĭ universaluluĭ, ce Vlasie Stegariul la Mitropolitul Antim pĕ taină adusése, cu poruncă dĕ zaharéle și alte lucrurĭ necăḑute și necuviinciόse». Între ispititoriĭ la trădare, Grecénu desemnéză, maĭ ales, în terminĭ plinĭ de imputare, pe Antim, care se amesteca ast-fel în «cele politicescĭ», ce nu-l priviaŭ.

Cronicarul trece la descrierea lupteĭ de la Prut. Încunjurațĭ, lipsițĭ de provisiunĭ, Rușiĭ ar fi cerut mediațiunea pe care o refusase înainte. El dă a înțelege că pacea a fost încheiată prin mijlocirea luĭ Gheorghe Castriotul și pretinde că Turciĭ ar fi amintit Rușilor refusul lor dintru început, care ar fi determinat lupta. Apoĭ, Grecénu urmăresce pe hainĭ: pe Toma, pe care Domnul, ertător — ciudată ertare! — îl lăsă să

tréca in Ardél, şi Cantemir, a caruia vieţa ulteriόra e representata într'o lumina caricaturala.

De aici, cronicarul înşira cele urmate după rasboiu; denunţarile făcute la Pόrta că Domnul erà gata să hainésca dĕ catre Turcĭ şi să se alcatuiască Moscalilor şi cum ca au gatit pentru tréba lor şi multă zaharea, cererile prin carĭ Turcii *ispitiră* credinţa banuituluĭ, împăcarea plângerilor făcute de Brăileni, numirea a doua a luĭ Nicolae-Vodă, césornicul dăruit de el lui Constantin, care rĕspunse printr'o paréche dĕ calimări de argint. Negocierile ruso-turce, cu tόte incidentele lor, furtuna cea ticălόsă a craiuluĭ şfeţescu, adecă ducerea lui Carol XII de la Varniţa la Demotica, sόrta luĭ Stănislav Leşcenski mântue, ca evenimente politice, cronica.

Cum se vede, ea e un isvor de capetenie, nu numaĭ pentru istoria interiόra a ţerii şi pentru istoria de Curte: birurĭ, cererĭ turcescĭ, deplasărĭ domnescĭ, serbări, primirĭ de όspeţĭ, ci şi pentru politica secreta, pentru cunόscerea simţemintelor intime ale Domnuluĭ, feluluĭ cum considerà el pe supuşii, vecinii şi stăpânii sĕĭ.

Dar în acest bogat repertoriŭ de informaţiunĭ felurite întîlnim numaĭ oficialitate gόlă, numai repetarea instrucţiunilor altuia. Nicĭ o idee proprie, nicĭ un simţemînt personal, nicĭ o apreciare independentă. Totuşĭ Grecénu erà un om cult, care scià grecesce şi cevà latinesce, care întrebuinţéză neologisme, ca: oraţie, audienţie, monarşĭ, gubernat (guvernator), încorunat, prezenţie (adecă chipul), afară de o sumă de cuvinte grecesci şi de câte-va citaţiunĭ din acéstă limba; el pomenesce Scripturile, fabule, filosofĭ ; e un om care scie să compue. Caracterul şters al croniceĭ sale e datorit decĭ caracteruluĭ pe care trebuià sa-l aibă, faptului că erà, cum am ḑis, un Monitor Oficial. Din punctul de vedere al interesuluĭ, cronicariĭ de opoşiţiune îi sunt superiorĭ, şi acolo avem iaraşĭ persόne cu fisionomie proprie.

III. Cronica Balenilor.

Printre duşmaniĭ statornici ai Cantacuzinilor trebue puşĭ în rîndul întâiu Baleniĭ, carĭ nu i-aŭ ertat nicĭ odată cu totul. Cei-lalţĭ duşmanĭ sunt duşmani momentanĭ saŭ personalĭ: numai între Balenĭ şi Cantacuzini ura a fost dintre urile acelea de familie, carĭ trec în sângele generaţiunilor urmatόre şi nu se pot stinge prin nicĭ o tentativă de împăcare.

Trecutul familieĭ Cantacuzino e bine cunoscut(1); trecutul Bălenilor maĭ puţin, atât din punctul de vedere genealogic, cât şi din cel politic. Pentru cercetarea de faţă, ajung rîndurile următóre, carĭ n'aŭ pretenţiunea să fixeze definitiv istoria uneĭ familiĭ, cel maĭ greŭ lucru ce se póte întreprinde în istoria nóstră.

Pare stabilit că Udrea Banul, marele General al luĭ Michaiŭ Vitézul, erà un Bălén: un document de familie din 1692 îl citéză ca strămoş, şi el fu unul din ctitoriĭ mănăstiriĭ bălene a Nucetuluĭ, căreia-ĭ dădù moşiĭ ce se constată apoĭ aparţinênd familieĭ. Udrea cel omorît în 1601 n'aveà copiĭ, dar maĭ existaŭ Bălenĭ, carĭ reclamară şi dobândiră moştenirea mortuluĭ. (2) Cel maĭ important dintre dînşiĭ erà Ivaşco, Vornic în 1632, pe care Leon-Vodă îl puse, împreună cu Mitropolitul Grigore, în fruntea deputaţiuniĭ de împăcare trimésă la Mateiŭ Aga în Ardél, deputaţiune ce se întórse prin Braşov la 16 Iulie ale acestuĭ an. (3) «Ivaşco Vornicul Bălénu» luă parte în acelaşĭ an la lupta de la Plumbuita (6—7 Novembre) (4) Documente interne ne arată în aceeaşĭ epocă, la 1641, doĭ fraţĭ Bălenĭ: Badea Postelnicul şi un al doilea Udrea Banul, care-şĭ făcù, la 21 August 1652, un testament. Acest Udrea, în 1652 Mare-Armaş, e deosebit de «Udrea Slugerul» ucis de mercenariĭ re-voltaţĭ contra luĭ Constantin-Vodă la 27 Februarie 1655, care, acesta, erà un Doicescu. (5)

Cât despre Ivaşco, mort după 1641, el nu se maĭ întîlnesce. Fiul sĕŭ Gherghe începù însă în curînd să jóce un rol de frunte în fră-

---

(1) Pentru moment, atrag atenţiunea asupra a douĕ fapte nouĕ, privitóre la strămutarea Cantacuzinilor în Principate saŭ la primele lor relaţiunĭ cu Domniĭ noştri:

Între copiile de documente turcescĭ ce se transmit Academieĭ Române prin Ministeriul Afacerilor Străine se află un ordin al Sultanuluĭ către Petru-Vodă din Muntenia. Din acest ordin, datat din 16 Zilcadè 973, se constată că soţul ofensat al uneia din surorile Domnuluĭ nu e, cum se credeà până acum (v. *Analele*, XVIII, p. 4), un frate al vestituluĭ Şaitan-Oglu, ci însuşĭ acest restaurator al măririĭ Cantacuzinilor. Documentul va fi reprodus în prefaţa vol. XI din colecţiunea Hurmuzaki.

Fiul luĭ Şaitanoglu, Andronic, e Vistierul Andronic al luĭ Michaiŭ-Vitézul. Aşà în cât Andronic, tatăl luĭ Constantin Postelnicul, e cel dintâiŭ din acéstă familie care s'a aşezat dincóce de Dunăre. V. aceeaşĭ prefaţă şi tabla alfabetică a volumuluĭ pomenit.

(2) Hasdeŭ, *Magnum Etymologicum*, art. *Bălénu*, din care am cules fapte, fără a adoptà ingeniósa, dar silita lor interpretare.

(3) V. memoriul penultim, p. 179—81.

(4) *Anonimul*, p. 317; Cf. Memoriul citat, p. 180 (unde trebue cetit 7 nu 5, căcĭ atuncĭ a căḑut Duminecă).

(5) Cf. Memoriul citat, p. 197.

mintarile de partide, cari se întind de la gonirea lui Constantin Basarab până la suirea pe tron a luĭ Şerban-Vodă. În timpul domniei luĭ Michnea III, Gherghe, fost Spătar (1641) şi atuncĭ Vornic, comandă trupele muntene, date în ajutor luĭ Constantin Basarab, care năvalesce în Moldova. El fu prins şi dus de Tătarĭ, carĭ ajutaŭ pe Gheorghe-Vodă Ghica, în Crimea. Constantin Căpitanul, cronica munténa de care ne ocupăm acuma, asigură că acéstă robie a luĭ Gherghe a ţinut doi anĭ. (1)

Tot ca Vornic apare Gherghe atuncĭ când începe a fi un important factor politic în Ţéra-Românéscă, când devine un şef de partid, sub Antonie-Vodă din Popescĭ (Prahova). (2) Ajutórele séle sunt ginerele seu Hrizea Vistierul din Popesciĭ Ilfovuluĭ, Staico Paharnicul Bucşanul şi Radu Ştirbeiŭ Isvoranul. Anonimul denunţă că la Gherghe se ţineaŭ sfaturile pentru omorul luĭ Şerban Cantacuzino, luĭ Mareş şi luĭ Radu Creţulescu, şefiĭ partiduluĭ opus. Balénu erà furios că Bănia de Craiova, pe care o poftià, fusese dată luĭ Mareş. Complotul fiind descoperit, tabăra cantacuzină capetă de la Domn trimiterea pentru un timp la ţéră a luĭ Bălénu şi tovarăşilor sĕĭ. Întors la Curte, Gherghe trecù, cu aĭ sĕĭ, la Adrianopole, şi aduse mazilia luĭ Antonie, în locul căruia fu numit — teribilă lovitură pentru Cantacuzinescĭ! — omorîtorul luĭ Constantin Postelnicul, Grigore Ghica.

Banul Gherghe erà la acéstă dată boer bĕtrân , dar de o ambiţiune pe care vîrsta n'o potolise. Fiul sĕŭ Ivaşco, Agă sub Antonie, fusese înlocuit în acéstă funcţiune, după stăruinţele vrajmaşilor sĕĭ politici, şi făcut Comis. Ivaşco, cu cumnatul sĕŭ Hrizea şi Ştirbeiŭ, ieşiră întru întîmpinarea nouluĭ Domn şi-l aduseră la Adrianopole.

Domnia luĭ Grigore fu, în realitate, domnia Bălenilor, şi Cantacuzinii trecură în situaţiunea de oposanţĭ, de «obidiţĭ», cum se ḑiceà atuncĭ. Când vestea numiriĭ luĭ Ghica sosì la Bucurescĭ luĭ Gherghe, pe care Antonie, rĕsgândindu-se la plecarea spre Împĕrăţie , îl făcuse, de frică, unul dintre Caimacamĭ, bĕtrânul, mulţămit în sfîrşit, chemă la Curte, cum aveà ordin, pe Cantacuzinĭ şi pe Creţulescu. Boeriĭ fură sculaţi din somn de omul domnieĭ. La Curte, erà Banul Gherghe şi slujitorĭ mulţi, lumînari aprinse . Boiarĭ fraţilor , începù Gherghe, sănatate de la Măria Sa Grigorie-Vodă, ca l'aŭ miluit Dumneḑeŭ şi

(1) *Anonimul* p. 353; Const. Capitanul, p. 323.

(2) O versiune a cronicel Ţeriĭ-Românescĭ, păstrata la Cluj, îl numesce (f° 118 V°): Antonie Vornicul, сн Neagului Post. ot Negoeşti ot sud Prah.» Cf *Anonimul*, p. 372; Const. Căpitanul, p 355.

Împĕrăţiea cu Domniea . Iordache Cantacuzino fugind, Mateiu, fratele sĕŭ, voì să-l urmeze, şi ipocritul Caimacam îl mustră cu blândeţe: «Mateiŭ, căcĭ facĭ copilăresce de nu şĕḑĭ! (1 Totuşı el dədù drumul boerilor pe carı ĭı închisese şi carĭ nu fură aruncaţĭ din nou în temniţă decât la sosirea altor poruncĭ.

În amîndouĕ expediţiunile luĭ Grigore cea de la Cameniţă şi cea de la Hotin (2) — căimăcămia fu încredinţata luı Gherghe, luı Hrizea şi luĭ Stroe, ex-Silivestru călugărul. Cu întâiul prilej, ispravnicii de Scaun se purtară cu asprime faţă de adversariĭ lor învinşı. Aceştia fură chinuiţĭ, spânzuraţĭ de mânı, batuţı la talpĭ; când Domnul se întórse şi desaprobă acéstă sĕlbătăcie, Gherghe ĭĭ cerù să omóre pe Cantacuzinescĭ, pentru ca vremea rĕsplătiriĭ să nu maı sosécă pentru dînşiĭ.

Dar Şerban nu putù fi căpetat din Moldova, şi în curînd un ordin formal de la Pórtă silì pe Domn sa deschida porţile temniţeı şi fraţilor Logofĕtuluı. Când, prin stăruinţele luı Şerban, tronul muntén fu dat luĭ Duca, Domnul moldovenesc, Băleniĭ fugira la Sibiiŭ. Emigrară: Banul Gherghe, Stroe, Ivaşco, acum Logofet, Hrizea, facut iaraşı Visternic, Négoe Banul Secuianu, Ilie Armaşul, Pârvu Farcăşanu, Hrisoscul Vătaful.

Dar, cum am spus, Duca voià sa domnésca mult şi în pace, să-şı strîngă în linişte veniturile. Fugariı fura ispitiţı sa se ıntórcă, şi Cantacuziniĭ trebuiră să-ı asigure. Stroe se risca, dar fu supus la chinurı, el şi Radu Dudescu, pe atuncı ginerele luı Gherghe. Hrizea, un om priceput la Vistierie, sosì pe urmă, şi Duca gasì în el un preţios colaborator, de care nu se maĭ despărţì Venira în sfîrşit şi ceı doı Bălenı. Cantacuziniĭ trebuira întâiu sa împartă puterea: caimacamiı din anul al doilea (1675) fură: Stroe, Radu Creţulescu, Vâlcu Vistierul; ceı din al treilea (1676): Gherghe, Hrizea şi Staico; ceı din al patrulea (1677): Gherghe, Vâlcu, Hrizea şi Iordache Cuparul (3); ceĭ din al cincilea, în fine (1678), dupa Anonim: Gherghe, Stroe, Şerban, Hrizea, Lascarache Cuparul, iar dupa Constantin Capitanul: Şer ban, Hrizea, Iordache Ruset şi Staico. Maı mult, ceı ce dadusera tronul luı Duca fură prigoniţı în douĕ rîndurı de dînsul: ıntâia óra, toţı fraţiı trebuiau să fie arestaţı, dar ceı prinşı fură liberaţı îndată; a

(1) Plastica expunere în Const. Capitanul, p. 365 6.
(2) V. memoriul penultim, p. 214 6.
(3) Memoriul penultim, p. 220.

doua óră, în ajunul caderii, Domnul ar fi pus gând sa omóre pe Şerban şi se hotărîse, în ori-ce cas, să-l pue iaraşĭ la popréla.

Gherghe murì înainte de suirea pe tron a lui Şerban. Ivaşco şi Staico fugira peste munţĭ la vestea schimbăriĭ de Domn. Hrizea, numit unul dintre caimacamĭ de noul stăpân, se încreḑù şi rĕmase; Armaşul Drosu, devenit Serdar, chinuitorul de odinióră al fraţilor cantacuzinesci, comise şi el aceeaşĭ imprudenţă. Şerban erà un om mânios şi crud, care nu-şĭ lasà resbunarea. Drosu fu ucis în ascuns. Vâlcu, fostul Caimacam în doue rinduri, alt adversar politic, fu închis şi ucis la Snagov, de unde amintirea unui omor trebuià sa facă pe fiul lui Constantin Postelnicul a îndepărtà scenele de sânge. În fine Hrizea, acusat de mal versaţiuni, fu pus la chinurĭ, despoiat de avere, şi, îndĕrĕtnicindu-se a resistà maltratărilor şi veninuluĭ, omorît cu mórte gróznică . Ai seĭ, urmariţi, fugiră érna, pe ghéţă, peste Dunăre, de unde veniră sa se adapostéscă în Moldova, la Duca. Fiul şi fata luĭ Drosu periră de mórte silnică. Dintre căpeteniile partideĭ contrare rĕmăsese fiul luĭ Hrizea, Radu din Popescĭ, viitorul cronicar, şi Gligoraşcu Bălénu, fiul lui Ivaşco, care, acesta, murise în refugiul sĕŭ din Moldova.

In 1688, Şerban se hotărî să câştige pe acest pribég. El îĭ oferì mâna feteĭ sale, Domniţa Alexandra (Smaragda). Constantin Căpitanul Filipescu, vĕr cu mama luĭ Gligoraşcu, merse la curtea luĭ Apaffy să aduca pe mire. Nunta fu serbată cu pompă mare între 3 şi 19 Februarie ale aceluĭ an. Dar, în Maiŭ următor, Alexandra se stingeà, şi vechile duşmăniĭ, împăcate prin acéstă căsătorie, rĕmaseră iarăşì în picióre. Ele durara câtă vreme maĭ trăiră actoriĭ evenimentelor tragice cari pregătiră domnia luĭ Şerban.

Constantin Filipescu Căpitanul, Costandin Căpitan Filipescu , a scris în spiritul dorit de Bălenĭ istoria Ţĕriĭ-Românesci, de la începuturile ei pâna la mórtea Domniţeĭ. Ceĭ ce vedeaŭ în numele lui Constantin Capitanul , sub care manuscriptele daŭ opera, numele unuĭ copist(1), erau îndemnaţi, de sigur, de ignorarea unuĭ personagiu cu acest nume pe timpul luĭ Şerban-Vodă. Avem astăḑĭ doveḑi despre existenţa Capitanului în secolul al XVII-lea şi, legând aceste notiţe de multele scirĭ pe cari le da cronica asupra autorului eĭ, putem stabilì o biografie destul de plină a luĭ Constantin.

La 5 Decembre 1680, socotelile Braşovuluĭ pomenesc pe Constantin

(1) D-l Ar. Densuşianu în manualul sĕu, ambele ediţiuni. Şi Balcescu socotià că Filipescu este un copist, iar nu adeveratul autor (*Magazin*, I, p. 83, nota *).

Filipescu», venit din Ţéra-Românéscă. (1) Cincĭ anĭ după acésta, un document intern îl menţionéză cu titlul de Căpitan. (2) În anul 1686, acelaşĭ «Constantin Filipescu», însărcinat cu o misiune la Dieta din Alba-Iulia, vine la Braşov: cu o suită de 29 de persóne, la 21 Octobre; cheltuelĭ pentru întreţinerea luĭ se fac la 22 şi 23 ale luniĭ. La 24 Novembre, se aduc scrisorĭ din ţéră pentru «ambasador» *(Legat)*. La 27 Novembre, sosesc trăsurile carĭ trebuiaŭ să-l aducă înapoĭ în Ţéra-Românéscă; la 28, vine un trimes pentru a-l conduce; în séra aceleiaşĭ ḑile, Constantin revine, întovărăşit de un trimes princiar, care aveà cu dînsul alte cincĭ persóne. La 1 Decembre, Filipescu e petrecut până la Rucăr. (3) În sfîrşit, în Martie 1687, maĭ aflăm pe un «Constantin» venit de la Şerban, póte tot Căpitanul (dar póte şi Aga Constantin Brâncovénu): el se întorceà iarăşĭ dela Apaffy. (4) Solia luĭ Constantin înainte de nuntă nu e însemnată în socotelĭ cu numele boeruluĭ: se spune numaĭ că la 28 Ianuarie, séra, a venit de la Curte un boer muntén, cu alte patru-spre-ḑece persóne, împreună cu comisarul Ferencz Deák, avênd un om de suită. (5) Întreţinerea solilor se plătesce până la 30 Ianuarie. Un «om al Domnuluĭ muntenesc», iarăşĭ cu numele de «Constantin», scurt, se maĭ găsesce în Iunie următor. (6)

Constantin Filipescu a fost nepotul Stolniculuĭ Dumitraşco şi al Voiceĭ şi fiul luĭ Pană Filipescu, boer important din acest timp, Mare-Spătar sub Michnea III (apoĭ Mare-Paharnic), ginere al luĭ Constantin Cantacuzino Postelnicul, pe lângă care se găsià în momentul tentativeĭ îndreptate de Domn contra bĕtrânuluĭ boer. (7) Postelnicul erà deci bunul sĕŭ, deşi Constantin Căpitanul, înrudit maĭ de departe numaĭ cu Băleniĭ, vorbesce de dînsul aşà cum vorbesce. Dar găsim pomenită în acéstă cronică de opoziţiune faţă de Cantacuzinĭ pe soţia luĭ Pană, «Marina (Marica, în ms. de la Cluj) Filipésca», care stărue pe lângă fratele eĭ Şerban pentru o graţiare: cronicarul pomenesce în acest chip ciudat pe propria luĭ mamă. Pană şi Marina aŭ avut o fată măritată înainte de 1693 cu Barbu Banul Milescu, şi încă un fiŭ, anume Mateiŭ, fost al doilea Postelnic (şi în 1672), care, în timpul luĭ Duca, fugì în Moldova cu unchiul sĕŭ

(1) Memoriul penultim, p. 222.
(2) Genealogia Filipescilor alcătuită de d-l Tuducescu.
(3) Memoriul pemultim, *loc. cit.*
(4) P. 231.
(5) P. 234.
(6) *Ibid.*
(7) *Anonimul*, p. 349.

Iordache Cantacuzino. (1) Mateiŭ erà Mare-Agă în 1680 (decĭ sub Şerban) şi în 1698 el purtà titlul de fost Mare-Stolnic. (2).

Felul cum vorbesce de óre-carĭ evenimente şi nepomenirea numeluĭ luĭ Constantin în istoria Ţeriĭ-Românescĭ după mórtea luĭ Şerban, m'ar face să fixez anul nasceriĭ cronicaruluĭ pe la 1630. Data precisă, a anuluĭ morţiĭ măcar, o avem însă: în 1696, la 1 Octobre, vĕduva cronicaruluĭ, Rada, fiica luĭ Radu Michălcescu, Vel Comis, scrie la Braşov, dând vestea morţiĭ luĭ Constantin, al căruĭ frumos cal negru îl vinde Judeluĭ. (3)

Vorbind de lupta dintre Mateiŭ-Vodă şi rivalul sĕŭ Radu, fiul luĭ Alexandru Iliaş, Constantin scrie: «Bucurescenìĭ cu copiiĭ se suià pe garduri de sĕ uità cum sĕ bate răsboiul». Amănunte, carĭ arată pe martorul ocular, pe care nicĭ un «izvod» nu le puteà da în acéstă formă, se găsesc din belşug, maĭ ales de la domnia luĭ Radu Leon (1664—9). Ast-fel, căsătoria luĭ Ştefan, fiul acestuĭ Domn, cu Catrina, fiica luĭ Duca-Vodă, şi isprăvile făcute de *pehlivaniĭ* aduşĭ cu acéstă ocasiune. Cu satisfacţiune deosebită vorbesce cronicarul despre *jocul pre funiĭ*, despre «pelivanul hindiŭ harap care făceà jocurĭ minunate şi nevĕḑute pre locurile nóstre: iute om erà şi vîrtos», despre salturile acestuĭ gimnastic emerit peste opt bivolĭ, despre vitejia cu care-şĭ legà chica de códa «unuĭ cal domnesc, gras, mare», despre suirea luĭ dibace pe parĭ «ca o maimuţă», despre salturile luĭ mortale: îşĭ dădeà drumul «cu capul în jos şi dădeà în picióre», despre mergerea-ĭ pe «tulpan» fără să se afunde. «În Moldova», adaoge cu regret Căpitanul, «nu scim ce va fi făcut Duca-Vodă». A asistat la bătăile suferite de Pascale Grămaticul în 1669, şi arată acésta: «cât mĕ mir că trăià..., că l'am vĕḑut cu ochiĭ»; între pătimaşĭ, vorbesce şi de altul, «care i-am uitat numele». Când sub Antonie-Vodă, numit în 1669, se începe procesul ucigaşilor luĭ Constantin Postelnicul şi Cantacuzinìĭ presintă acte, el, discutându-le, spune: «iar noĭ am vĕḑut nisce

---

(1) «Şi cu unul din nepoţĭ, anume Mateiŭ Filipescul, biv Ftori-Postelnic» (Nic. Costin, p. 17).

(2) Tóte amănuntele culese din inedite românescĭ sunt luate din Genealogia citată, care concordă admirabil cu cele-lalte scirĭ asupra familieĭ. Datoresc tot d-luĭ Tuducescu şi documentul inedit din Apendice asupra Filipescilor. Una din fetele luĭ Mateiŭ, Păuna, luă pe Ioniţă Roset. Nicolae Mavrocordat cunună, scutind pe Ioniţă de dărĭ (Popescu, în *Magazin*, IV, p. 129).

(3) Memoriul penultim, p. 246. Reproducem scrisórea în Apendice.—Michăilescu în loc de Michălcescu în memoriul penultim e o greşală de tipar, pe care mĕ grăbesc a o îndreptà aicĭ.—Fiiĭ Căpitanuluĭ sunt: Grigoraşco (pomenit în 1698), Şerban Spătarul (şi în 1703), Radu (în 1698).

răvăşele». Vorbind de plângerile Cantacuzinescilor contra complotului format de partida opusă, el nu recunósce adeverul acelor plângeri şi spune: dar aceea ce am vĕḑut, scim . La domnia lui Duca avem frasa: ḑic unii, care şi eŭ am auḑit . Pe timpul lui Duca-Vodă, el vorbesce de relaţiunile sale de prietenie cu Beizadeua Iordache, fiul luĭ Antonie Ruset: numirea tatăluĭ seu în domnia Moldovei, spune cronicarul, sumeţise aşà de mult pe tînerul Principe, cât nu puteam nici noi vorbì cu el; ci maĭ nainte eram cu el la un conac, fugind cu Caimacamii din loc în loc, pentru ciumă [1675], cu glume, cu rîsuri; iar atunci aşà cum auḑiţi.» Deci la 1675, Constantin Căpitanul ocupà acum o funcţiune şi se găsià în suita ispravnicilor de Scaun. În 1676, el întovaraşì pe Domn în expediţiunea contra Polonilor. El descrie acéstă expediţiune ca un martor ocular: vorbind de luptele de la Zurawna, unde se scie ca se încheia pacea (1), el descrie pe Poloniĭ ascunşi, de îţi pareà că sînt băgaţi în cetate ; el ne zugrăvesce un dél mare, pietros, de nu se puteà suì nicĭ pedestri . În 1677, Căpitanul ieà parte iaraşi la rasboiul Domnului; în 1678, el merge, în óstea luĭ Duca, iarăşi la Cehrin. Dacă am trecut Nistrul pe la Soroca, pe o câmpie , scrie el. (2)

Se scie că Duca perdù în acest an Scaunul, care fu dat lui Şerban. Patroniĭ Capitanuluĭ fugiră; el remase în ţéră, ca şi Hrizea şi Drosu. Dar, boerinaş făra importanţă politica, el nu suferì nimic din schimbarea de Domn. El aude bucuria generala la suirea pe tron a lui Şerban-Voda. De sigur, cronicarul întovărăşì pe Domn în expediţiunea de la Dohan-calè o zidire de cetaţi, şi, însemnând lipsa de atenţiune a lui Şerban faţa cu Duca, de care fusese poftit la o masa, adaoge că Domnul Moldovei a petrecut singur, cu boerii seĭ, cu ḑicaturi, cu tunuri . În 1683, el merse, cu Domnul, la care ţineà aşà de puţin, la Viena. Este la Beciŭ , scrie el într'un loc (3), un turn fórte iscu it, de pietri cioplite şi înnalt fórte; îl numesc pre turnul Sfetii Stefan. Pre acesta vreà sa-l strice cu tunurile Turcii [în 1529], ca erà cu putinţa. Iar Nemţiĭ au trimis de s'au rugat sa nu-l strice, de vréme ce nici o dobânda n'are caci îl va stricà, dacă nu póte alta biruinţa sa faca. Iar Turcul au ḑis, de vor pune semnul lui (adica alemul) în vîrful turnului, îl va lăsà. Şi au trimes Nemţii de l'au pus îndata alemul în vîrf, de sta şi până acum; şi aşà n'au stricat turnul. Intors, el fu însarcinat cu o misiune în Moldova, în 1685, şi acolo veḑù grozava

(1) Cf. memoriul penultim, p. 218—9
(2) Cf. mai sus, p. 219 şi urm.
(3) P. 166 7.

fómete ce bântuià ţéra. Om pre om mâncà: cei ce au veḍut, le-aŭ spus. Domnul gramădise pânea la Curte pentru a o vinde în profitul seu, şi ómenii muriau de fóme, «cum am vĕḍut şi noi cu ochiĭ noştri acéstea ce scriem. Urméza, în desfăşurarea domnieĭ luı Şerban, menţiunea trimeterii sale în Ardél.

Cronica, din care am cules aceste date, carĭ daŭ o biografie lui Constantin Căpitanul(1), a fost scrisă tótă dintr'o bucata. Trimeterile la cele ce urméză sunt dese. Redacţiunea nu s'a facut înainte de domnia lui Şerban, nici după mórtea acestuia. La domnia luĭ Grigore Ghica întâia óra, scriind despre Logofĕtul Şerban, el spune ca Paşa, cu care se unise acesta, nu l'a uitat, ci «pănă şi la domnie l'au ridicat, precum pre urma se va arătà. Obiceiul de a se reînnoì domnia la câte trei ani e arătat *ca desfiinţat*, când se pomenesce de introducerea luĭ, sub Radu Leon. Dar, când vorbesce de Brâncovénu, el îl numesce simplu nepotul Domnului», fară a atinge, cum îĭ e obiceiul, cele întîmplate mai pe urmă cu acest boer. În fine, la expunerea chinurilor luĭ Hrizea, liberat un moment, el scrie: «Cu ce socotélă [l'aŭ sloboḍit], Şerban-Voda va sci şi sufletul luĭ.

Cronica a fost scrisă, în întregime, la 1688, după călĕtoria în Moldova, care făcù póte pe autor să cunóscă «letopiseţul moldovenesc şi, în orĭ-ce cas, multele scirĭ anecdotice relative la istoria acesteĭ ţĕri în secolul al XVII-lea. Nu e o afirmaţiune hasardată aceea ca acest cronicar de opoziţiune a fost îndemnat a scrie de redacţiunea tocmai în acest an, 1688, a letopiseţuluĭ oficial. În acesta, care a trebuit, ca o opera de propagandă politica, să fie imediat fórte rĕspândit, Băleniĭ vedeaŭ împrejurările din trecut într'o lumină care-i revoltà. O rudă şi un partisan călduros al lor, Constantin Căpitanul, luă condeiul pentru a scrie o cronică de protestare. E acea pe care o analisăm acuma.

Nu remâne nicĭ o îndoială că acest de-al doilea cronicar muntén a cunoscut pe cel dintâiu, care i-a servit de basă pentru timpurile anterióre domnieĭ luĭ Radu Leon, de unde ambele cronice nu puteaŭ avé nicĭ o legătură, conflictul între cele doue familiĭ pe carĭ le servesc cronicarii isbucnind la acéstă dată. Dar, spirit cult, critic, mult superior naivului compilator al Anonimuluĭ, Constantin Căpitanul apreciéză basa scrieriĭ sale, o îndréptă, o completéză. Pe de altă parte,

(1) Constantin Capitanul nu trebue confundat cu alţĭ doi boeri purtând acest nume: fiul lui Stoica Logofetul Ludescul, care aduse vestea numirii lui Duca-Vodă (Constantin Capitanul, p. 379; dar *Anonimul* îi ḍice Constantin Sluger; p. 13). Al doilea boer omonim scrie o scrisóre la Braşov în 1699 (acest volum, p. 249).

şi acésta e un merit mare pentru dînsul, el schimba cadrul însuşı, îl largesce ca în cronicele contemporane ale Moldovei, maı sistematic încă decât acelea. Evenimentele din Moldova, din Ardél, din Imperiul Otoman, marile fapte de istorie universala trebuiaŭ, în acest plan inteligent, să încunjure şi să explice lucrurile petrecute în Ţéra-Românéscă. Iar de alţii, veciniĭ şi streinı de noı, ce au lucrat, dupa cum am găsit scris de alţĭ istoricĭ, nu vom lasà sa nu dam în sciinţa.

Să examinam cum se presinta lucrarea luĭ Filipescu în fie-care din capitolele, în carı se sfarma compilaţiunea de basa a Anonimuluı.

a) În prima parte, Constantin Capitanul arata pentru cronica ţerii aceeaşı nemulţămire ca şi Constantin Stolnicul. La Mircea se plânge ca aĭ noştriĭ nimic n'aŭ scris, fara numaı ce aflam la strainı. La Vladislav», predecesorul luĭ Ţepeş, şi la tatal sĕŭ (Vlad Dracul), el exclama: După acésta sĕ cunósce ce fel de ómenı aŭ fost Rumânii noştri, care nicĭ un lucru deplin n'aŭ scris. Pentru a completà lipsurile, el întrebuinţéza date de tradiţiune, ca la Alexandru-Voda, carele ḑic să fie fost de feliul luĭ Câmpulungén; istoricı, pe carı nu-ı numesce (cronice unguresci), dintre carĭ unul din cetatea Fagaraşuluı (1); letopiseţul moldovenesc, de unde scóte originea Moldovei, al căreı nume «din câinı se trage, precum, spune el ironic, de la dînşii o am luat; Anale sêrbescĭ, pentru o sumă de date din secolele al XIV-lea şi al XV-lea, de la lupta de la Rovine încóce; în sfîrşit, pe Phrantzes, cunoscut de dînsul în manuscript şi întrebuinţat în grecesce, precum arata cuvinte netraduse, în scrisórea luı Ioan V către Cantacuzino: τετραχῃλισμένοι, διάκρισις, redate prin: diacrisis, tetrahilimeni. Pretutindenea el caută explicarĭ, exprimă judecaţĭ asupra personagiilor, face glume saŭ amestecă elemente contemporane, destul de naive, în textul Anonimuluĭ. În locul începutuluĭ ridicul din acesta din urma, Capitanul ne da unul mult maĭ convenabil: Radu Negru, scrie el, îşı aveà Scaunul la Fagăraş, de la moşii şi stramoşii Romanilor, carii venise de la Roma în ḑilele luı Traian, Împeratul Romii. Descalecarii îı cauta cause, şi i se pare a găsì două: frica Turcilor şi vrajba cu Domnul Ungurilor şi cu aĭ Saşilor de nescaı-và pricinı. Când pomenesce trecerea, în 1444, a Turcilor, din Asia în Europa, el exclamă: Veḑı minte la Grecĭ! La luarea Constantinopolei, el scrie: Când ar cetì

(1) Scrie un istoric din cetatea Fagăraşul (p. 87). În Biblioteca Museuluı Ardelén din Cluj *(Collectio minor Kemény,* XXXI, n° 1), se pastréza o copie din 1833 a uneı Fogarascher Kronik, ce merge de la 104 la 1707. Mi se pare ca ea cuprinde notiţa din Capitan.

cine-va pe Gheorghe Franţi istoricul..., mi se pare că nu ar fi fără lacramĭ . Pe Ştefan-cel-Mare îl mustră pentru nerecunoscinţa faţă cu Radu-cel-Frumos. Vorbind despre uciderea lui Murad de Miloş Obilicĭ, Căpitanul preciséză cu naivitate că Sultanul a fost tăiat cu un cuţit de cele marĭ sêrbescĭ .

b) S'a vĕḑut că unele manuscripte din Anonim , nicĭ odata însă cele oficiale, înlocuesc viéţa luĭ Nifon cu o fórte interesantă cronică, făcuta de sigur dupa izvóde , în vre-o mănăstire, şi intercalată de vre-un călugar din acea mănastire. Constantin Capitanul rĕspundeà textului oficial şi deci el nu se ţine de acéstă versiune. Dar el erà prea superior Anonimuluĭ pentru ca intercalarea unui text aşà de disproporţionat şi cu atâtea amănunte straine de subiect sa nu-l jignéscă. Anonimul tradusese şi înădise; Capitanul a prescurtat şi a adaptat. Ca de obiceiŭ, el adaoge apoi notiţe împrumutate Analelor folosite de cronica neoficială (d. ex, la omorul luĭ Michnea-Vodă) şi chiar aprecieri şi fapte straine. Erau , scrie el, Romănii proştĭ [pe vremea lui Radu-cel-Mare], atât Vlădicii, Episcopiĭ, cât şi popiĭ şi toţĭ cei-lalţi. La mormîntul luĭ Radu, spune că erà cioplit în piatră, cum se véde . Nifon, plecând, îşi scutura papuciĭ de praf, ceea ce, evident, nu spune hagiograful tradus de Anonim În trécăt, el face următorul excurs asupra titluluĭ Ţarilor : Stăpânii Mosculuĭ se numesc Împeraţi, iar mai nainte se numià cnezĭ, adeca ducşĭ, ce sĕ chéma rumănesce Domn, precum veciniĭ luĭ, Leaşii, Sfeţiĭ şi alţiĭ, cum Nemţiĭ, Franţejiĭ şi alte limbi, toţi până acum il numesc ducs Moscovicĭ , iar nu imperator, precum el se numesce. Autorul are simţ artistic şi, vorbind de mănăstirea de la Argeş, spune: ce sînt atâtea sute de flori, cât nu sĕ află doue florĭ să se asémene una cu alta şi fericesce pe aceĭ ce aŭ înălţat acest monument şi au lucrat la dînsul. Alta, se cunósce ca aŭ fost şi om înţelept şi dupa lucrul manastiriĭ, ca tóte câte aŭ facut acolo, sînt cu bună rînduiala: cine va merge să vaḑă, se va mirà. Evenimentele din trecut sunt legate, ca de obiceiu, cu timpul cronicarului. Povestind minunata despicare a petrei de pe mormîntul luĭ Radu-Vodă, Capitanul adaoge: «cum se véde şi pană în ḑioa de astăḑi . Iar, la pomenirea icóneĭ aduse de Négoe, icónă care pórtă urmele unui cuţit sacrileg, el asigura ca se vede semn şi până astăḑi în icóna, că iaste la Argeş, la manastirea sa . Marĭ întîmplarì din istoria lumii sunt povestite continuu şi, pe lângă lucrurĭ mai apropiate, aflam menţiunea descoperirii Americei de Cristof Columbul, calugar frăncesc şi a Reformei luĭ «Luter Marton , care se rescula pentru pizma Papii şi întemeia legea «Luterilor». Ca isvóre, el citéză pentru acéstă parte de istorie

straina pe istorici , iar, la cucerirea Egipetului de Turci, al adaoge: Scrie un istoric pre amăruntul tóte razbóiele şi meşteşugurile ce făceà de războiŭ şi unul şi altul.

c) Partea care se întinde de la mórtea lui Négoe pâna la Michaiu-Vitézul are iarăşi ca basa Anonimul , pe care-l întregesce ca de obiceiŭ. Şi în acésta lucrare de completare, se pare că autorul s'a servit de cea-laltă versiune a Analelor traduse şi incorporate de scriitorul cantacuzinesc. Ast-fel, domnia lui Teodosie e povestita într'o forma deosebită. (1) În lupta de la Tîrgovişte, se arată ca a murit şi un Datco, care nu e pomenit în Anonim . Pe alte locuri, adaosurile sunt numai confusiuni şi explicări: aşà, Despina Dómna ar fi murit şi ea la Constantinopole: şi ea, şi feciorii ei , ceea ce scim ca nu e adeverat. Capitanul pune, aiurea, în loc de Négoe Spătarul, Négoe, care l'au poreclit Tătarul! La mórtea lui Vlad-Voda, el lămuresce ca Popescii unde a perit Voevodul e Popescii, din jos de Bucuresci , cum scim, moşia rudeĭ sale Hrizea. În loc de Vintila-Vodă den oraş de la Sla tina , cum avem în Anonim , Căpitanul da: Vintilă, judeţul de la Slatina . Viind vorba despre padurile Jiiului , cronicarul ne explica lucrurile ast-fel: de vreme ce într'acele parţi de loc se afla vînaturi multe şi mari . Aprecieri se întîmpina multe şi aici: La expunerea istorieĭ Regineĭ Isabela, pe care o numesce bine: Ezabela (şi nu Haleva , ca Anonimul), el spune: şi dentr'acel fiu craesc al ei s'au obicĭnuit ómeniĭ de ḑic tuturor Domnilor ardeleni *crai,* iar nu unt craĭ, ci prinţepĭ, adecă Domni, ca Rumânul, ca Moldovénul . Pomenind după Anonim , concursul dat de Pětraşcu-Voda Isabelei, el declara din noŭ că nu e satisfacut de lipsa de cause din *létopisiţ*: Însa nu însemnéză létopisiţul de ce pricina şi cu a cui porunca şi cu a cui putére a facut el acésta, de aŭ pus craiu în Ardél. Ardelenii , spune Capitanul aiurea, precum sînt din fire ficleni . Judecând evenimentele moldovenescĭ, el spusese la omorul lui Ştefan Rareş, ucis de boeri în complicitate cu Dómna: Ḑeu de tréba jupanésa moldovénca, sa-şi omóre barbatul , iar la Ioan-Vodă, pomenind de biruinţele acestui Voevod, el adaoge: se laudă Moldovenii de scriu..., ci noi de acelea nu le scim . Pentru Moldova, cronicarul arată ca isvor letopiseţul cel moldovenesc , adecă cronica luĭ Ureche; într'un loc, la istoria Poloniei, la sfîrşitul secoluluĭ al XVI-lea, el citéza, facênd reserve, un i toric polon: Un istoric leşĕsc spune de acésta, ci nu scim fi-va de credinţa saŭ nu (Heidenstein?). Datele tradiţionale apar iaraşi: cele expu e

1 V. mai sus, p 310. Căpitanul vorbesce şi de fratele şi mama lui Teodo i ,

aici despre Radu Michnea, care mai pe urmă şi Domn au fost · crescerea lui la Atos, la Ivir (mănăstirea cu acelaşĭ nume de la Sf. Munte) şi la Veneţia sunt luate, de sigur, din tradiţiunea orala asupra acestuĭ înveţat Domn. În sfîrşit, Căpitanul nu uită a pomenì aicĭ schimbarea calendarului: Întru aceste vremĭ, Frâncii aŭ aflat calindariul cel nou, lăsând calindariul cel vechiu, care umblà maĭ de demult şi umblăm şi noi acum.

d) La domnia lui Michaiu-Vitézul, Constantin Căpitanul întrebuinţéza mult biografia cuprinsă în compilaţiunea Anonimuluĭ şi o reproduce în parte. Dar acésta îi da numaĭ o parte din informaţiuni. El mai cunósce pe Stavrinos, poetul grec al Domnului, ale căruia Vitejii circulau în manuscript încă de pe atuncĭ, alăturì cu poema lui Mateiu al Mirelor, şi eraŭ póte reunite cu acésta într'un fel de corp de cronice rimate grecescĭ relative la istoria nóstra, în ediţiunea luĭ Mateiu citată de Helladius. Din Stavrinos, cronicarul ieà bucăţĭ întregi verbal, ca şi din Anonim. Aşà, pentru a da, la întîmplare, câte-va exemple de traducere: comparaţiunea lui Michaiŭ în lupta de la Sibiiŭ cu Velisarie e luata din Stavrinos şi frasa finală de laudă pentru marele Domn, care au supus domniei luĭ pre Turcĭ, pre Moldovenĭ, pre Ungurì, de-ĭ aveà ca pe nesce măgari pre toţĭ , cuprinde un împrumut literal din Stavrinos, care dă aceeaşĭ comparaţiune naiva în versul sĕu:

Τούρκους, Οὔγκρους καὶ Ταταρους, τοὺς εἶχε διὰ γαϊδάρους.

Lupta dela Goroslăŭ, pe care, înşelat de o lacună ce se afla în biografia dată in «Anonim , o contopesce cu înfrângerea lui Michaiu la Mirislăŭ» s'a dat, după Căpitan, la Tomliŭ , ceea ce pare neinteligibil la început şi capeta o explicaţiune numaĭ când cine-va revine la Stavrinos, pentru care batălia e dată la Şimlău [Συμπλέον]. Cronicarul cunósce şi pe Walter, în forma latină a acestuia sau *în originalul românesc :* ar fi fost greŭ ca tradiţiunea să-ĭ fi dat amănuntul suirii pe tron a lui Michaiu prin sprijinul unuĭ Iane, care i-aŭ fost rudă lui , cum ḑic alţii ; amănunt care e dat numai de cronica oficială a Logofĕtuluĭ. Isvóre straine îi daŭ o sumă de lămurirĭ asupra răsboiului din Ungaria, asupra Tătarilor, asupra suirii pe tron a Sultanuluĭ Mohammed, póte asupra lanţuluĭ dat de Împerat Domnuluĭ după cucerirea Ardélului. Din documente culege cronicarul afirmaţiunea că Michaiŭ, după luarea domniei, se întitulà fiul luĭ Pĕtraşcu. Din tradiţiune, în fine, Căpitanul adună maĭ multe lămuriri interesante. Încurcat în privinţa suirii pe tron a luĭ Michaiu el scrie: Nici un istoric de a noştrii saŭ strain nu adeveréză cine este şi cum aŭ luat domnia, *fără cât den auz unul de la altul aşà*

dovedim. Urméza istoria nascerii Domnului din relaţiunile unei veduve de la Piua-Petrei, atunci oraşul Floci, cu un Turc gealep; cresceri copilului, care ajunge ispravnic în locul Banului de la Craiova, nefiind Banĭ, că nu vrea sa pue Domnii Ban, pentru ca de multe ori sĕ scorniea gâlcevuri asupra domniei de acolo ; menţiunea svonului neexplicabil ca Ispravnicul de Craiova e fecior de Domn şi consecinţelor acestuĭ svon: aducerea luĭ Michaiu la Bucuresci, refugiul în Biserica Alba, presintarea de jurătorĭ pentru a se lepedà de originea domnésca ce i se atribuià: fugind la Pórta, tatal seu, ajuns om mare , îi *scóte domnia.* Tot din tradiţiune scie cronicarul despre patrunderea oştilor muntene pâna la Varna în 1595: Ajungênd oştile lui Michaiu-Voda pănă la Varna, carea este lânga Marea Négra, şi pana în munţi, câte oraşe şi sate eraŭ turcesci, tóte le-au ars şi le-au pradat, şi au robit Turci, Turcóice, copii, de i-au adus în ţéră. Răzvan, scrie el aiurea, îndreptându-se după acelaşĭ isvor, a fost prins, vrênd sa treca de pe calul, care-ĭ fusese ucis sub dînsul, pe altul (ceea ce e fals), el fu înţepat de Movilă, şi Capitanul adaoge naiv: unii ḑic pen şeḑut, ci, orĭ aşà, orĭ într'alt chip . De sigur, din capul lui, el adaoge la răsboiul cu Ieremia că trupe muntene ar fi trecut separat, pe la Focşanĭ . De tóte părţile , spune el aiurea, amintindu-şĭ de soliile ce îndeplinise în Ardél, muncià [Ungurii] în tot chipul, ca dór s'ar mântuì să nu le fie craiŭ un Rumân, precum le erà; carele şi bisérica mare aŭ făcut în Belgrad, unde şade Mitropolitul acum.

În general însă, aşà lucrată după mai multe isvóre cum este, istoria luĭ Michaiŭ-Vitézul se înfăţişéza aici mai imperfect decât în contemporanul pe care l'a reprodus compilatorul anonim; într'o lumină mai falsă de sigur; maĭ naiv chiar. Sigismund Báthory Batar Jîcmon — e Ungurul , soţia sa, Archiducesa (nunta e pusa la o data falsă), e Nemţóica». Daca cronicarul nemeresce o parte din adever, când spune că succesele creştinilor în Ungaria au îndemnat pe Michaiŭ-Vodă să se rĕscóle, el ignoréza saŭ, mai bine, trece cu vederea, tóte schimbările din Ardél înainte de cucerirea românésca. El crede că, după cucerirea Moldovei, Michaiu a fost gonit de la Hotin de Zamoyski, pe'ncet, pe'ncet , până a fost dus la Teléjin; batut aici, ar fi trecut apoĭ în Ardél. În acéstă provincie, pe care Domnul voià s'o ţie supt ascultarea Némţuluĭ , Ungurii se revolta, din firea lor fiind ficlenĭ». Fugar la Praga, Michaiu ar fi primit sarcină de la Împeratul să supue pre Ungurĭ, sa fie el craiu, iar nu Baştea, nici Batîr . Omorul Domnuluĭ de talharul Baştea e iaraşĭ expus insuficient. În povestirea acestor evenimente pline de combinaţiuni politice şi legături

fine, erà maı prudent pentru un Muntén din secolul al XVII-lea sa transcrie decât sa prelucreze.

e Constantin Căpıtanul suprimă capitolul relativ la Simion-Vodă şi, trecêndu-l la cel urmator, întituléză pe acesta: Domnia lui Radu-Vodă .

f Comparaţiunea între felul cum Constantin Capitanul şi Anonimul întrebuinţéză pe Mateiu a fost făcuta în Memoriul dintâiu.

g Observ aici că, în epoca urmatóre, afară de evenimentele politice, din Anonim , Capitanul vorbesce şi de fundaţiunile lui Radu Michnea, spuind, după tradiţiune, sórta vechiĭ mănăstiri a luĭ Michnea-Voda, refacuta de acesta. Câte-va transiţiunĭ şi unele nume sunt datorite iarăşı adaosurilor lui Constantin saŭ lipsurilor din Anonim, aşì cum ni s'a transmis. Şi aici cronicarul împrumuta de la Moldoveni : ast-fel, lauda lui Radu-Voda, ca Domn în Moldova, solul lui la Pórtă pentru a vestì luarea Azovuluĭ, sol resplătit de Turcĭ cu privilegii de vama, pe cari Constantin le vede, că erà den némul aceluia în ţéra Moldovii, cu cariĭ am vorbit şi eŭ, şi mărturisià ca încă ţin chrisovul , mórtea, în Hârlau, a luĭ Radu, pe care o dadeà şi inscripţiunea românésca de la Radu-Vodă. (1) Domnia a doua a luĭ Alexandru Iliaş e lasată ca şi în Anonim , cu acéstă motivare: De care nicĭ o istorie nu avem a scrie, de vréme ce nicĭ noĭ n'am găsit.

Înainte de a continuà analisa cronicei Căpitanului, un cuvînt asupra isvórelor luĭ relativ la istoria Moldoveĭ. Până la Aron-Vodă, cronicarul citéză necontenit letopiseţul , şi el urméză cronica luĭ Ureche, pe care am veḑut cum putuse s'o cunóscă. De la Aron până la începutul cronicei lui Mateiŭ al Mirelor, scirile privitóre la Moldova sunt luate din biografiile lui Michaiŭ-Vodă. De acolo până la 1618, evenimentele din acea ţéra sunt presentate după poema luĭ Mateiu. Înca în acéstă perioda apar comunicaţiunile orale capetate de Constantin de la Moldoveni . Unele din aceste scirĭ se întîlnesc în cronica lui Miron Costin (2), dar acésta nu e citata nici odată; pe urma, e fórte probabil că o cronica plina de aprecieri personale asupra unor Domni carĭ puteau revenì în Scaun n'a putut fi pusă în circulaţiune înaintea morţii Logofĕtuluĭ Miron (1692 ; în fine, sunt sciri moldovenescĭ la Capitan, carĭ nu se afla la contemporanul sĕu din Moldova şi, în general, forma în care se îmbraca lucrurile e deosebita şi nu permite a se presupune un împrumut literar.

(1) V. acest volum din *Anale*, p. 179.
(2) Sau în Adaosurile luĭ Neculcea.

h) Cu domnia luĭ Leon şi intrarea în scenă a Basarabescilor, aşà de strîns legaţĭ de familia Cantacuzinilor, la care trecuse drepturile lor de domnie, cronicarul de partid apare. În cuprinsul epoceı luĭ Mateiŭ-Vodă, Capitanul urméză în mare parte pe Anonim , n'are încă izvóde de familie, dar tótă colórea e alta. Să vedem:

La Anonim , Leon-Voda e un tiran lacom, strîngĕtor de darı fără de milă. Cu o deosebită plăcere, omul Cantacuzinescilor înşiră numele celor fugiţĭ de urgia domnéscă, ale oposanţilor şi protestatorilor. Preludiul domnieĭ luı Mateiŭ e tractat pe larg. Din împrejurările zugrăvite, Domnul apare o figură de o nobleţă, de o puritate, de o desinteresare neobicĭnuite. Abaza propune tronul boeruluı fugar, şi acesta *primesce* numaĭ ceea ce nu cautase. Aga Mateiu se întorsese în ţéră de durere de inimă numaĭ, supĕrat de strainatate , nu pentru a scóte cu arma pe rivaliı sĕı. El e nu numaı o blândă figura creştină coborîtă din vieţile sfinţilor, ci un campion al naţionalismuluı, un isgonitor de Grecĭ, un archanghel care alunga cu sabia de foc a dreptăţiĭ pe mâncatoriı ţĕriı.

Constantin Căpitanul nu puteà acceptà, ca Anonimul , sfınta figură transmisă de istoriograful luı Mateiŭ. A vorbì bine de Mateiu erà a folosì indirect luĭ Şerban, Basarab după mama, şi ącésta n'o voià. Dar Mateiŭ lăsase, în adever, o memorie poporală, amintirea uneı domniĭ lungĭ, bogate, amintirea de biruinţe câştigate contra Moldovenilor, amintirea unor nemeritate şi crude suferinţe de bĕtrâneţe. În secolul al XVII-lea, nu puteà cutezà un istoric sa vorbéscă de rĕu pe Mateiŭ. Neputênd combate pe Domn, Capitanul atenuéză laudele şi insinuéză acusările. Leon e cruţat; martirologiul luı Mateiu înainte de domnie expus pe scurt: nimic despre darı; declaraţiunea fugarilor e aruncată în umbra: fug maĭ vîrtos boierimea de peste Olt . Luptele pentru tron sunt prescurtate. Omul Balenilor face pe Mateiu să céră domnia de la Paşa de Silistria; Aga merge la puternicul demnitar oto man, înainte de mazilia luĭ Leon, şi primesce caftanul de la dîn ul. Triumful iniţial al victorieĭ contra luı Radu Alexandrovicı e expus maĭ pe scurt. Abaza apare după biruinţă ca îndreptatorul acţiuniı biruitoruluĭ la Pórta. Domnia luĭ Mateiu e, în ad ver, arătată ca o domnie bună, dar Căpitanul adaoge: ḑic uniı că au adaos şi haraciul, ci şi aceea i-aŭ ajutat mult . Apostolul naţionalismuluı chémă la el apoĭ pe pribegĭ şi Grecı şi-ĭ menţine în Divan. Administraţiunea fi nanciară a luĭ Mateiŭ e laudată după spuse de la bĕtrâniı noştri : «Şi aşà ḑiceà bĕtrâniı noştri ca în şése anı în vistierıea luı grămada de banĭ n'aŭ strîns, păna ce aŭ plătit datorıle şi chel uielile ce le făcu e

*

până s au aşĕzat domniea: după aceea aŭ strîns avuţie. Se simte uşor în acéstă laudă dupla insinuare maliţiósă: că Domnul cumpĕrase tronul, îndatorând ţéra şi că în o parte din domnia luĭ n'a fost lipsit de lăcomie. Cronicarul laudă zidirile — până la acest Domn puţine ziduri aŭ făcut Domniĭ ceĭ maĭ de nainte , dar el nu le enumeră.

Rasboiul întâiŭ al lui Vasile Lupu cu Mateiŭ Basarab (1637) e descris în acelaşi fel de ambele cronice. Şi la al doilea, acela în care se dadură luptele de la Ojogenĭ şi Nenişorĭ, Constantin se îndréptă în tóte după predecesorul sĕŭ. El face însă să urmeze după locul împrumutat din Anonim o povestire, care nu se află în acesta şi nicĭ în cronicele moldovenescĭ. Se scie că *înaintea* expediţiuniĭ (şi nu *după)*, Mateiŭ fusese mazilit (2 Novembre 1639) prin stăruinţele luĭ Mohammed-Paşa, ḑis Tabani Buiuc, atuncĭ Caimacam (1). Vasile-Vodă, numit în Ţéra-Românéscă, în locul maziluluĭ, trimise cu céuşul împĕrătesc, care aduceà ordinul de mazilie (asemenea céuş se numià Skimni-Agassi), pe unul din boeriĭ sĕĭ, Costea Caragea, pentru a câştigà ţéra. Mateiŭ puse de se luară «cărţile» Turculuĭ şi făcù pe Caragea să fugă, prin Silistria, înapoĭ în Moldova. Acéstă scire n'a putut-o avé cronicarul decât din isvóre orale. În fine, ultimul răsboiŭ între ceĭ doĭ Domni rivali e luat iarăşi numaĭ în parte după Anonim. Alăturea cu notiţele împrumutate de la acesta, Căpitanul dă scirile bogate culese de el în Moldova. El ne vorbesce de cariera anterióră domnieĭ a luĭ Gheorghe Ştefan, de relaţiunile de iubire ce ar fi existat între Vasile Lupu şi soţia, jupănésa , Logofetuluĭ, înadins îndepărtat prin misiuni în străinătate; de Cantacuziniĭ din Moldova, de pretinsa bólă a soţiei luĭ, care a permis luĭ Gheorghe Ştefan să părăséscă Curtea. Aicĭ, Capitanul se apropie de Miron Costin, precum anecdota, vestita anecdotă cu toiagul e reprodusă ca în «Adaosurile» luĭ Neculcea (2), şi acésta o culegere de micĭ incidente, transmise prin compilatorĭ. La tăiarea de către Vasile a conspiratorilor, el adaoge, arătând provenienţa scirilor sale, că unul dintre ucişi ar fi fost bărbatul Dómneĭ Dafiniĭ Dabijóii, mai nainte păna a nu o luà Dabija-Vodă; *aşà povestià boiariĭ moldovenĭ* . În povestirea ulterióră, se vede necontenit informaţiunea orală: Hmilniţchi ar fi fost socrul luĭ Vasile. Retragerea luĭ Gheorghe Ştefan înaintea fostuluĭ seŭ stăpân, întors cu ajutóre căzăcescĭ, e povestită ast-fel: Decĭ s'aŭ tras [Ştefan Gheorghe] îndĕrĕt spre Focşani, Vasile-Vodă după dînsul; Ştefan-Vodă la Tîrgovişte, la Ma-

(1) V. şi cronica turcésca din primul Memoriŭ cuprins în acest volum (p. 55) şi notele

(2) Kogalnicénu, II, p 187.

teiŭ-Vodă, cu câţĭ-va boierĭ, Vasile-Voda tot dupa dînsul. Minunea dela Finta e confirmată, într'o formă nouă: plóia miraculósă bătea pre Moldovenĭ tot în obraz, şi pre Căzacĭ». Căpitanul adaoge ca prinşii aŭ fost tăiaţĭ de Mateiŭ, biruitor, de la Fântâna Ţiganului pana în Tîrgovişte». Un «Turc mare , trimes de la Pórta în anchetă, asistă la luptă şi dă dreptate luĭ Mateiŭ. Sórta ulterióră a lui Vasile e expusă cu amănunte şi, cum «ḑic uniĭ», Constantin ne dă la p. 303, un naiv detaliŭ relativ la Dómna luĭ Vasile, detaliŭ care nu se prea póte transcrie.

În sfîrşit, ultimiĭ anĭ din domnia luĭ Mateiu sunt copiaţĭ din Anonim , cu fórte micĭ deosebirĭ saŭ adaosuri (într'un loc, Căpitanul numesce pe mercenariĭ revoltaţĭ porcĭ obraznici). Ca isvor pentru datele de istorie străină, cronicarul citéză istoria ţĕrii ungurescı».

i) De la Constantin Basarab înainte, Căpitanul începe să devie din ce în ce maĭ original şi maĭ interesant. Nu numaĭ că tonul istorisirii e altul, dar o mare parte din faptele expuse sunt luate din isvóre orale, pe carĭ Anonimul cantacuzinesc nu le-a avut. Să-l urmărim de la mórtea luĭ Mateiŭ-Vodă încóce.

Căpitanul dă numele de boerie şi moşia de origine a lui Constantin-Vodă: «Costandin Sĕrdar de la Dobreni...., fiind feciorul lui Şerban-Vodă . El pomenesce gândurile de domnie pe carĭ le-a avut Generalul luĭ Mateiŭ din Moldova, odinióră, Diicul Spatarul, care alérga pentru acésta, la vestea morţiĭ luĭ Mateiŭ, *de olac* de la Buicesci. (1) După o parte luată din Anonim, cronicarul ne dă scirea nouă a intervenţiuniĭ luĭ Constantin-Vodă în favórea celor doi Cantacuzini din Moldova, condemnaţĭ de Gheorghe Ştefan: fratele lor, Constantin Postelnicul, stărue, şi Domnul muntén trimite pentru a-i scóte de la mórte pe «Badea Conteş Bălăcénu», atuncĭ Căpitan. Scirea se află şi în Miron Costin, şi în Adaosurile luĭ Neculcea, în forme deosebite. Ea lipsesce, de sigur cu intenţiune, în Anonim .

De acì înainte, e o prelucrare a Anonimului (coftirii de acolo e tradus prin ‹postave ; ordinea boerilor din enumeraţiune e une-ori schimbată), însă, în curînd, partea originală revine. Lupta lui Constantin cu mercenariĭ rĕsculaţĭ e povestită alt-fel, mult mai pe larg. Bătălia de la Şoplea e istorisită aici mai pe larg decât ori-unde. Hrizea, Domnul Seimenilor, e tractat mai bine decât în Anonim : i se ḑice «Hrizea-Vodă ; el nu caută numaĭ decât tronul, care i se ofere cand vine «de la margine ; cronicarul se mulţamesce să spue: « Lui *înca*

(1) V. acest volum din *Anale*, p. 205 6.

i-aŭ fost voia, cum se vede . El se luptă vitejesce şi-l vedem alergând cu calul mânios şi tăind cu paloşul în două pe un trădător, autentic saŭ ba; lupta sa e o luptă de vitéz şi înfrângerea e atribuită numaĭ păcatuluı hoţilor slujitorĭ . La năvălirea luĭ Hrizea, întors din Ardél, şi la spânzurarea acestuia, cu doĭ-spre-ḑece din aĭ luĭ, Căpitanul afirmă că Domnul ar fi călcat faţă cu dînşiĭ jurămîntul ce-l făcuse. Cu obiceiul pe care-l aveaŭ odinióră boerii noştri de a perpetuà numele în familie, s'ar puté ca Hrizea, Domnul mercenarilor, să fie tatăl saŭ măcar ruda luĭ Hrizea din Popescĭ, partisanul Bălenilor, şi acésta ar explicà simpatiile pe carĭ le are faţă cu dînsul cronicarul acesteĭ familiĭ. (1)

Scóterea din domnie a luĭ Gheorghe Ştefan e povestită iarăşĭ cu amănunte nouĕ şi fórte folositóre. Miron Costin spune pe scurt cum, la Tîrgu-Frumos, Domnul mazil a dăruit cu un surguciŭ domnesc şi a întors cu slujitoriĭ la Iaşĭ pe fiul succesoruluĭ sĕŭ Gheorghe-Vodă, Gligoraşco Aga. La Căpitanul, Gligoraşco e îmbrăcat domnesce, cu haine, işlic, surguciŭ..., cu stégurĭ, cu meterhanale, tobe, trâmbiţe, slujitorĭ, şi l'aŭ trimes la Iaşĭ ca pe un fecior de Domn şi i-aŭ ḑis: Mergĭ fĕtul meŭ, sănatos, dacă aŭ vrut Dumneḑeŭ aşà !

Michnea III, întâiul prigonitor al luĭ Constantin Postelnicul, nu e aşà de înegrit la Căpitanul, care atinge abià tentativa contra acestuĭ boer, pe când el reproduce din «Anonim» tot ceea ce privesce pe Gherghe Bălénu. Nu se vorbesce de loc de Iani şi Frenţi, şi asupra originiĭ luĭ Michnea nu se afirmă nimic. Dar Constantin spune că Domnul a fost în tinereţe giuvanul luĭ Kennan-Paşa, fiind frumuşĕl .

La acest cronicar, găsim maĭ multe amănunte relative la năvălirea luĭ Constantin Basarab, şi el reproduce vorba de la ómenĭ că pribégul ar fi venit să-şĭ ridice imensa avuţie pe care o *înnecase* în heleşteul de la moşia sa Dobrenĭ. Se pomenesce la el o întâiă pribegire de boerĭ, urmată de o ertare, înainte de planul de revoltă. Năvălirea luĭ Ştefan Gheorghe în Moldova cuprinde şi o scire asupra Dómneĭ luı, pe care el o trimite la Iaşĭ, că nu o iubià, că aveà ţiitorĭ (lipsesce în Miron Costin). La neînţelegerile luĭ Michnea cu boeriĭ, carĭ nu voiaŭ să se rĕscóle, el descrie pe larg omorul luĭ Pârvu Vlădescu, care erà *mutefariaca* al Porţeĭ. La întâia hecatombă de oposanţĭ, icĭ şi colo sunt iarăşĭ scirĭ nouĕ. La a doua, unde reproducerea din Anonim e verbală, se află însă caracteristicul amănunt al aruncăriĭ mor-

---

(1) Pentru Hrizea, v. memoriul penultim, p. 197—9. La sfîrşit, în tabelă, semnătura luı. V. şi adaosurile la acel memoriu.

ţilor pe feréstră, câte unul . «Şi tabulhanaoa ḑiceà, până i-a isprăvit pe toţĭ. În general însă, domnia luĭ Michnea e maĭ pe scurt aici, ca formă, dacă nu ca fapte, decât în cronica oficială.

Anonimul nu e fórte circumstanţiat pentru domnia luı Gheorghe Ghica, dar în Constantin acéstă domnie e cu totul sumar descrisa.

La domnia luı Grigore Ghica, Constantin Căpitanul nu părăsesce încă pe Anonim . Am vĕḑut ca în acesta se spuneà de Domnul fugar că şade» în Germania; cuvîntul se află şi în cronica bălénă, dar corectat, potrivit cu timpul redactarii: au şĕḑut acolo .

Şi în acéstă domnie aflăm amănunte noue asupra istorieı moldovenescĭ: desfrînările de tînĕr rĕsfăţat ale luĭ Ştefăniţă-Voda, glumele fără haz şi crude pe carı le făceà cu boeriĭ, pe carĭ îı aruncà, în şagă, în heleşteul cel mare, care l'am pomenit şi noı .

Tot ceea ce privesce pe Cantacuzinĭ, decı cea maĭ mare parte din povestire, e, natural, alt-fel. De la început, Şerban e calificat ca maĭ ficlén fiind decât alţĭ fraţĭ». Grigore e un judecător drept şi milostiv, şi gingaş întru tóte lucrurile luĭ, şi nemăreţ . Plecând în expediţiunea de la Neuhäusel, el se convinge, pe maı multe căı, de necredinţa Cantacuzinilor: Mareş şi Creţulescu caută să corupă pe soldaţı şi şefiĭ lor pentru a aduce, prin pîrile lor, pe Şerban în Scaun; dovediţı şi traşĭ la rĕspundere, Cantacuzinesciĭ tăgăduesc însă, şi Constantin Căpitanul ne presintă pe Mareş ca fiind, la cercetare, maı slovesneţ şi maĭ îndrăsneţ în rĕspunsurĭ. În ţéră, după informaţiunı de la ispravnicĭ, bĕtrânul Constantin se laudă că el a popit pe Grigore şi tot el îl va despopì. Când Postelnicul se înfăţişéză înaintea Domnuluı, acesta nu-şĭ ascunde nemulţumirea şi-l primesce rece, denunţându-ı că fiiĭ luı, «rĕı şi viclenĭ», carĭ veniaŭ sub paza vătafuluı, rîvnesc domnia. Şerban, — amănunt pe care cronica Cantacuzinilor îl trece neapĕrat sub tăcere, — e «tăiat la nas de o parte, pentru căcı se numise să fie Domn , iar tatăl sĕŭ, bĕtrânul Constantin, sugrumat la Snagov, de stâlpul cel mare din trapezărie. Tóte acestea expuse fără un cuvînt de apreciare: dar apreciarea acésta reese din felul cum faptele sunt înfăţişate; omorul de la Snagov e, pentru Capitanul, pedépsa meritată a unuı tradator.

Sfîrşitul domnieĭ luı Ghica e altul. După ce menţionéză intenţiunea boerilor de a face Domn pe Dumitraşco Buzoianul de la Căpăţinescı , el trece, în fine, la Radu Leon. De acì Capitanul nu maı cunósce pe Anonim ; nu-l maı cunósce fiind-ca nu maı vrea sa-l cunósca. Povestirea, independenta în aparenţă, e legată totuşĭ de a Anonimuluı ,

cum e legat tot-deauna un rĕspuns de cartea pe care o combate, chiar când n'o pomenesce.

Radu Leon e şi el un Domn acceptabil: un om luxos şi strălucitor, un stăpân vesel şi gata de petrecerĭ, sub care boerimea merge pe baltă la vînătorĭ şi se bucură la ospeţe. Singură grija haraciuluĭ turbură stăpânirea acestuĭ Domn bun, şi cu boiariĭ şi cu ţéra . Cu o deosebită placere, cronicarul se opresce asupra nunţiĭ luĭ Ştefan, fiul luĭ Radu, şi represintaţiunilor primitive, carĭ o întovărăşesc.

Când Draghicĭ, fiul cel maĭ mare al Postelniculuĭ, merge la Pórtă să înnoiască domnia luı Radu-Vodă, cronicarul adaoge că trimisul domnesc a mers şi prin Constantinopole, nu pentru a-şĭ vedé casa, «ci pentru mîndreţea sa, ca să se primble prin Ţarigrad cu pompă domnéscă, sa-l vaḑa prietenıĭ . Anonimul denunţă otrăvirea vredniculuĭ» fiu al luĭ Constantin Cantacuzino : Căpitanul pomenesce şi el versiunea otrăvirıı de către Grigore Ghica, dar adaoge că *s'a dovedit* mórtea de ciumă a luı Drăghicĭ.

Mazilia luı Radu Leon fu adusă de o mare manifestaţiune a boerimiĭ 'ndigene, care, cu Mitropolitul Teodosie în frunte, pretindeà că Domnul Grecilor pregătesce un măcel în massă. Pentru Căpitanul, acésta e un pretext, o calomnie a Cantacuzinilor, carĭ voiau să fie tot-deauna eı maı marĭ , contra stimabilelor persóne carĭ se chemaŭ Sofialîul şi Balasachi. Şeful mişcăriĭ nu e părintele Mitropolitul , ci Vlădica Teodosie . Boeriĭ nemulţumiţı isbutesc numaĭ promiţênd domnia unuı Pavel Grecul», pe care-l înşală apoĭ, ridicând în Scaun pe Antonie-Vodă.

S'a spus că sub Antonie domniră Cantacuziniĭ. Decĭ, pentru Căpitan, e o domnie rea. Bunătatea bĕtrânéscă a luĭ Antonie, simplicitatea sa de boer de ţéră , economia sa, sunt interpretate ca incapacitate, slăbiciune, acceptare de tutela. Vedem la el pe ticăitul de Domn aşà de îngustat în veniturĭ, «cât nicĭ de mâncare nu erà sătul şi de bĕutură, ca-ĭ da cât vrea eı; în ḑi de dulce carne cu apă şi cu sare, în ḑile de sec linte şi fasole cu apă şi cu sare; vin îĭ da împuţit, ci trimeteà cu urciórele în tîrg Antonie-Vodă şi fie-sĕŭ Négoe-Vodă, cu banı refenea, de cumpĕrà vin de beà; ci da fie-sĕŭ maĭ mult la refenea, căcı îı ḑiceà tatăl sĕŭ că are Dómnă şi coconĭ, ci să dea maĭ mult; şi aşà vieţuià Antonie-Vodă . Procesul Cantacuzinilor contra ucigaşilor Postelniculuĭ e înfaţişat ca o năpaste. Stroe e închis «*vinuind* că el au fost pricina de l'au omorît ; scrisorile luĭ ar puté să fie false; suferinţele luı Stroe nu şi le explica: den ce pricină noĭ nu scim; ceĭ ce l'aŭ pîrît vor fi sciind de ce şi cum». Vrajba», lupta dintre cele

două partide, e tot așà descrisă: Cantacuzinescii se întărise, scrie cro nicarul, cât treceà peste mĕsura, nebăgând în sémă pe ceı-lalţı şi întru nimic socotindu-ĭ . Alaiul mare, cu care plecă Mareş pentru a-şı luà în primire scaunul de Ban al Craiovei, rîvnit de Gherghe, supĕră pe Constantin Căpitanul, care-l mustră fiind-ca n'a pornit ca alţı Banı de maĭ naintea luĭ, smeriţĭ, ci cu mare pompa . Guvernul luı Mareş . bătăile la Craiova şi Bucurescı ar fi nemulţumit pe boerii carı le sufĕr. Dar complotul de care s'aŭ plâns Cantacuzinescii ar fi o *nalucire*, o însenare; mĕsurile luate de Domn, mesurı nedrepte, dictate de stă pâniĭ luĭ. După acéstă poveste de restrişte, cu câtă bucurie selbatecă descrie cronicarul de partid suirea pe tron a luı Grigore-Voda, Domnul cu mâna de fier ; cu ce plăcere insistă asupra glumeı sângeróse a Viziruluĭ, care amăgesce pe Cantacuzinescı şi-ĭ arestéză : Care este Mareş? Ia-l. Care este Gheorghe? Ia-l», etc. Şi în fine cu cât gust ne înfăţişéză el pe Gherghe Bălénu triumfând cu ipocrisie în nóptea de biruinţă, când slujbaşii şi servitorii aduseră înaintea luı, ameţiţı de neaşteptata lovitură, pe vrăjmaşii învinşı: Boiarı, fraţilor, sanătate de la Măria Sa Grigorie-Voda, că l'aŭ miluit Dumneḑeu şi Împĕratul cu Domnia!

Pentru Băleni, Grigore erà un om providenţial, doritul biciu de foc pentru adversariĭ lor politicĭ. La Constantin Capitanul, e un om bun , sub care «dăjdiile sunt uşóre . El admiră frumósa óste de călăraşı, dorobanţĭ, roşĭ, visterniceĭ, spătăreı, postelniceı, stolniceı, vorniceı, păhărniceĭ , purtând suliţe văruite şi prapure de tot felul, cu care Domnul merge la Cameniţa, unde primesce complimente de la Turcı. El se intereséză de familia Domnuluı, de întorsul Dómneı de la Veneţia, în haine frăncescĭ fórte frumóse , de bóla luı Vodă. Deşì erà strein , Gbica n'a făcut alţı întristaţı decât pe Cantacuzinescı, de a căror închidere şi bătae pre talpe şi cu legaturı vorbesce scriitorul cu satisfacţiune. Eĭ îşĭ luaŭ ast-fel numaı pedépsa cuvenită, fiind-că îndatorase ţéra, ridicându-ĭ datoria la Pórtă de la cincı-ḑecı la o mie de pungĭ. Mazil, fără vina sa, — cronicarul îl spală de orı-ce vină de trădare, — el încă folosesce ţĕrii, pe care o aperă de pedépsa hainieı.

Cu multe amanunte, domnia munténă a luı Duca-Vodă e povestită maĭ anodin. E Domnul egoist, preocupat de interesul seu domnesc; amîndouĕ partidele amestecă decĭ, în judecata luı, lauda cu mustrarea. Pentru Constantin Căpitanul, Duca nu e un om lacom ca pentru Anonim», dar el pomenesce «mânia , violenţa Domnuluı, şi dă doveḑı despre dînsa. În schimb, chemarea pribegilor din partida Bălenilor e

arătată, cu mulţămire, ca lepădarea tuteleĭ în care-l ţineau Postelniçescii .

Căsătoria luĭ Gligoraşco Balénu cu Domniţa Alexandra nu împaca e pe adversarii Cantacuzinilor: felul cum considerà Curtea acéstă alianţă, ca o ertare inspirata de preceptele evangelice, ca un act de mărinimie domnéscă, trebuià să-i jignéscă. Am veḑut apoĭ cum acéstă legătură de familie ţinù prea puţin timp pentru a influenţà politica de partide din Ţéra-Românésca. Deci, Constantin Căpitanul nu va cruţà pe socrul, timp de câte-va luni, al patronuluĭ şi rudei séle; aicĭ unde Cantacuzinii devin maĭ puternicĭ, unde biruesc maĭ deplin, la domnia luĭ Şerban, osînda va fi maĭ severă şi pasiunea, care o inspira, mai violenta.

Mare şi întunecat nor şi plin de fulgere şi de trăsnete , începe Constantin, au căḑut pe Ţéra-Românésca cu Şerban-Vodă, carele ca cu nisce trăsnete cu reotatea lui au spart şi au desrădăcinat nenumĕrate case de boiari şi de slujitori şi de săracĭ, şi pre mulţĭ aŭ omorît cu multe feliurĭ de casne, şi i-au sărăcit cu multe feliurĭ de pedepse, precum maĭ jos va arătà. El recunósce că domnia luĭ Şerban a fost primita cu o bucurie generala, ceea ce, fie ḑis în trécăt, arată popularitatea Cantacuzinescilor şi nu se potrivesce de fel cu colorile în cari îi zugravise până acum. Care nu aveà vin, bea apă pentru sanătatea lui Şerban-Voda, şi jucà şi chiuià. Domnul ar fi fost în adever blând şi cruţător, împaciuitor de spirite, boierind şi pre ceĭ ce nu-i iubià , pâna ce se întórse (în Octobre 1680) din expediţiunea de la Nipru. De acum înainte , scrie cronicarul, încep durerile.»

Urméza lungul şi sângerosul pomelnic al uciderilor şi casnelor poruncite de acest om extraordinar, care nu numerà blândeţa faţă cu duşmanul învins printre virtuţile sale. Ni se desfaşóră prigonirea familiei lui Drosu, mucenicia luĭ Hrizea, bătăile la stâlp în puşcărie, actele de lup turbat ale teribiluluĭ Domn. De om nicĭ cum nu-ĭ erà milă, ca de o pasere. Crescerea, de altmintrelea fatală, a dărilor, din causa pretenţiunilor Turcilor, e arătată prin cifre. Se vorbesce pe larg de duşmănia lui Şerban contra lui Duca, de pîra îndreptată contra acestuia în timpul expediţiunii de la Viena: vedem pe Domnul, *rĕmas de judecată*, închis şi rĕscumpĕrându-se printr'un sinet. Lupta de intrigi cu succesorul luĭ Duca, Cantacuzinul din Moldova, Dumitraşco-Voda, e lămurita iaraşĭ pe larg şi, într'un loc, la plastica descriere a morţii lui Duca: şi au început a citì pan la a treia carte; numai au caḑut pre laviţa şi au început a se văetà, dar limba îi perise şi mânile nu puteà sa le misce», el nu se sfiesce a denunţà pe Şerban,

vrăjmaşul politic al Domnuluı Moldoveı şi amantul odinióră al Dómneı, ca otrăvitorul luĭ Duca, încarcându-l ast-fel cu o crimă, care ar fi fost inutilă. Acéstă istorie de sânge, de lacrămĭ, de împilărı şi miserii se mântue în fine cu un epitalam în onórea casatorieĭ luı Grigoraşcu cu Alexandra şi cu o plângere asupra morţiı Domniţeı, care adusese din partea tatăluĭ eı ramura de maslin în familia duşmanilor. «Iar Gligore Postelnic Bălénul aŭ rĕmas întristat şi în cernélă, cu tot némul luĭ. Sunt cele din urmă rîndurĭ din cronica luı Constantin Căpitanul.

Am spus că acéstă cronica e mult superióră Anonimuluĭ Cantacuzinesc» şi vĕdesce în autorul eĭ un spirit fórte distins printre boeriĭ timpuluĭ. Constantin Filipescu erà un cărturar, care scià grecesce şi, judecându-se după unele neologisme şi citaţiunĭ, după întrebuinţarea de istoricĭ polonĭ şi ungurĭ, şi latinesce. E un povestitor interesant, natural, une-orĭ spiritual chiar. E un spirit critic, în fine, în stabilirea, cât şi în legarea causală a evenimentelor. În apreciarea, une-orĭ defavorabilă, a trecutuluĭ nostru, se uită că ómenĭ ca acesta, ca Stolnicul Cantacŭzino, aŭ trăit în Ţéra-Românéscă în secolul al XVII-lea. (1)

IV. Memoriile luĭ Radu Popescu.

Gligoraşcu Bălénu n'a jucat un rol politic important pe timpul luĭ Constantin Brâncovénu: o singură dată îl aflăm pe o listă de conspiratorı şi persecutaţı, în cronica oficială a luĭ Radu Grecénu (1700—1). Către sfîrşit, cronicarul Curţiĭ descrie căsătoria Smaragdeı, fiica Domnuluĭ, cu fiul luĭ Grigore, Postelnicul Constantin, botezat de Ilinca, altă Domniţă, soţia luĭ Şerban Grecénu. O partidă a Bălenilor în adevĕratul înţeles al cuvîntuluĭ nu maĭ găsim de la mórtea luĭ Şerban înainte, cu tóte că între aceiaşĭ conspiratorı şi persecutaţı găsim pe doĭ Ştirbeĭ: Constantin, Vel Clucer, şi Cernica, Vel Armaş, şi pe un Popescu, Radu, fiul luĭ Hrizea. Causa trebue cautată în politica energică a luı Şerban, care distruse şi înspaimântă pe adversariı Cantacuzinilor. Dar influenţă de sigur şi faptul că Brâncovénu nu erà Cantacuzin de-

(1) Asupra corpurilor de cronice din carĭ face parte Constantin Capitanul, v. capitolele *Cronica din Cluj* şi *Cronica Balăcenésca.* Asupra manuscriptelor şi traducerilor, v. lista analitica de la sfîrşitul memoriuluı. Comparaţiunı de formă cu Anonimul» în cunoscutul studiŭ al d-luĭ Gr. G. Tocilescu asupra feluluı tiparıriĭ cronicelor muntene *(Rev. p. ist., arch. şi fil.,* I).

cât după mamă, că el se suise pe tron în contra voinţeĭ vĕduveĭ luĭ Şerban, călcând drepturile Cantacuzinuluĭ legitim, Beizadea Iordache. Domnul care a căḑut doborît de Cantacuzinĭ n'a fost nicĭ odată cu totul robit lor şi intereselor lor, asimilat pe deplin cu familia din care se coborià mama sa. (1)

Bălenii rĕmaşĭ, rudele şi clienţii lor, se puteaŭ împăcà cu Constantin-Vodă; eĭ nu puteaŭ ertà însă trecutul. Ambiţiunea politică dispăruse; cu Gherghe Banul se stinsese speranţa Bălenilor de a vedé pe tron pe unul dintre dînşii. Însă cu Cantacuziniĭ nu se puteaŭ împăcà de odată: prea mult sânge şi prea multă ură învechită despărţià pe cele douĕ familii. Şi, în ori-ce cas, nu puteaŭ ertà aceia a căror rană erà maĭ próspĕtă, aceia cărora nu li se întinsese, ca Bălenilor adevĕraţi, mâna de împăcare: familia luĭ Hrizea. Acesta avù un fiŭ: Radu Logofĕtul, om învĕţat, fórte inteligent şi ager. (2) El ridică condeiul pe care-l lăsase Constantin Capitanul, pentru a continuà cronica de oposiţiune printr'o cronica independentă.

Sa vedem întâiu ce se póte culege, din operele sale şi din ale altora, despre viéţa luĭ Radu Hrizeĭ din Popescĭ.

E sigur că Radu, ca şi contemporanul sĕŭ Constantin Cantacuzino, a învĕţat unde-va peste hotare: el scià latinesce, erà însărcinat cu misiunĭ carĭ necesitau cunóscerea acesteĭ limbĭ. Pe timpul domnieĭ luĭ Şerban, Radu a pribegit, fără îndoială, când cu închiderea, chinuirea şi omorul tatălui sĕŭ. Suirea pe tron a luĭ Brâncovénu îĭ dădù curaj să se întórcă, şi noul Domn preţuì îndata agerimea şi cunoscinţele tînĕrului Logofĕt. Póte să fi început ca scriitor leşesc latinesc›, ca secretar pentru limbile polonă şi latină. Întâia scire sigură despre dînsul o avem în 1689. Brâncovénu trimite, înainte de călĕtoria sa la Cerneţi, unde scim că se aflà la 2 August, la Generalul Heissler în Braşov pe Radu Postelnicul Golescu. Acesta găsì pe General, aţîţat de Aga Bălacénu, furios şi intractabil ca un urs împuşcat . Dacă se mai adaoge ca Golescu nu erà în stare a se înţelege cu Generalul decât prin interpret, vedem uşor că acéstă dintâiu solie n'a putut aduce un resultat. Al doilea sol al luĭ Vodă fu Radul Logofĕtul, fiul Chriziĭ Vistiarul din Popescĭ, fiind învĕţat şi în limba lătinéscă . El însuşĭ ne-a descris acéstă ambasada, în Memoriile sale. (3) Aduceà jupânuluĭ Hais-

(1) Se scie ca Papa Brâncovénu ţineà pe Stanca, fata luĭ Constantin Postelnicul.

(2) Un alt Popescu e Caimacam pe timpul când Heissler ocupa ţéra. V. maĭ departe, capitolul *Cronica Balacenésca.*

(3) *Magazin,* V, p 106 şi urm. Dovedim mai departe, cu alte argumente decât acele invocate de d-l Sbiera, în *Mişcări culturale,* că acéstă cronică îĭ aparţine.

ler» banĭ şi un dar de o mie de boı, dar comandantul imperial nu erà mulţămit şi acusă pe Muntenı că şi-au calcat parola . Radu rĕspunse că i-ar fi voia să auda de la Dumnéluı care legăturı au călcat , afară póte de îndatoririle luate în secret, fără autorisare, de Bălăcénu. Baniĭ, urmă el, nu se pot da toţı de-odată. Apoı, ţéra n'are cetăţĭ, şi păgânıı sunt puternicı. N'au decât să gonéscă Nemţiı pe Turcı, «că noĭ am spus că arme n'avem a sta împotriva Turcilor . Şi acestea , mântue Popescu, le-aŭ scris luı Constantin-Vodă Radu Logofĕt, însciinţându-l de tóte . După alt isvor, Socotelile Braşovuluı, scim că în Maiŭ se aflà în acest oraş un Postelnic muntén şi vedem sosit la 29 diminéţa «un boer cu scrisorı domnescı catre Heissler şĭ o suită de şépte; solul, de sigur Radu Logofĕtul, se aflà la Braşov încă la 3 Iulie, când se cumpĕră caĭ pentru el. (1) La Braşov încă primì Radu ordinul de a comunicà luı Heissler îndreptarea Turcilor spre Orşova, unde Munteniĭ trebuiaŭ sa vie să-ı sprijine. Trimisul îşı făcù datoria, şi Heissler plecă imediat la Orşova. (2)

Radu nu se duse şi el cu Generalul. Numaı din auḑite povestesce şi el (ḑic ceĭ ce aŭ fost acolo) lupta de la Cerneţı şi amănuntele eĭ. Probabil că asistă însa, dupa intrarea Nemţilor în ţéră, la intrevederea de la Drăgănescı între Domn şi Heissler, cacı scie tâlcul vorbelor ce aŭ fost . El nu merse cu Brâncovénu în expediţiunea din Ardél (1691), pe care o cunósce destul de puţin.

Cât-va timp nu cunóscem nimic asupra luĭ. Când expune procesul pribéguluĭ Staico şi alor seĭ, el observă: ce au mărturisit, eı vor scı, şi ceĭ ce vor fi auḑit». Ceea ce e în adever curios e că Radu atinge -- ceea ce nu face Grecénu complicitatea cu Staico a luı Dumitraşco Paharnicul Corbénu, un om al Ghiculescilor, adaogênd că acest Dumitraşco erà vrednic de mórte dupa politicescile pravile şi că l'a scăpat numaĭ promisiunea data de Domn frateluı murind al luı Dumitraşco, Vintilă Banul, care ţineà pe o Cantacuzino, oră a mameı luı Vodă. Dar vom vedé că Radu fu amestecat într'un alt complot, ulterior, condus de acelaşı Dumitraşcu şi tot de familia luı Grigore Ghica.

Popescu veḑu cu ochiı seı cruda şi ironica pompa , pe care Brancovénu o făceà rivaluluı seu învins: gâdea cu un ciomag mare ın mână..., în chip de Postelnic-Mare; ca aşà se auḑià precum Staico vrea să fie Domn în Ţara-Românésca; drept aceea şi Con tantin-Vodă îĭ făceà cinste ca aceea, de-ı trimisése pre gâdea în loc de Po t lnic-

(1) Acest volum din *Anale*, p. 237.
(2) Memoriile citate, p. 109 şi urm.

Mare, cu toiag de beldie, şi pe Armaşul cel Mare înainte. Vorbele Domnului sunt vorbe auḑite: N'aş fi gândit, Stoico, să vĕd una ca acésta... Armaş, ieà pe Dumnélor, de-ĭ du în puşcarie, unde şi-aŭ gătit; că noi avem altă trébă: să bem astaḑĭ.

Radu stăteà bine atunci pe lângă Vodă. Facut Clucer, el fu însărcinat cu supravegherea reparaţiunilor ce se îndeplinira la Cladova, în primăvara anuluĭ 1695. Colegul seŭ de dregătorie erà un alt Radu, Stolnicul, fiul luĭ Tudor Grecénu Şătrarul. Cu acest prilej, cronicarul vĕḑù faimósa peşteră de la Cerneţĭ, cu «muscele veninate, mitutelele musce periculóse, ale căror isprăvi anuale le descrie pe larg. El atribue, ca un om înveţat ce este, Cladova lui «Clavdie Împĕratul, şi pomenesce în Memoriile sale de Turnul Severinului, care l'a făcut Sever Împĕratul, unde sunt şi picióréle poduluĭ lui Traian Împeratul, ce au făcut preste Dunăre Când Domnul, care îngrijià la început însuşĭ de lucrul cetăţiĭ, căpetă ordin să mérga la paza bohazurilor, gurilor, adecă a plaiurilor Carpaţilor, bântuite de hoţi ungurĭ, ceĭ doĭ boeri primiră sarcina de *ispravnicĭ*. Ei mântuira cetatea, care maĭ fusese drésă într'un rînd de Brâncovénu, şi trimisera la Belgrad pesmedul, atâtea miĭ de cântare. Se maĭ laudă Radu că a urmărit pe hoţiĭ din partea loculuĭ; şi alte trebĭ şi porunci ce erà, le făceà, spre folosul ţerii. Dar intrigile Banuluĭ Cornea Brăiloiŭ, care înţelegeà ca o autoritate străină să nu se amestece în cuprinsul Băniei, făcură pe Brâncovénu să cheme la el pe ceĭ doĭ vrednici comisarĭ, trecênd atribuţiunile lor asupra luĭ Cornea. Vom vedé că acésta înlocuire atinse dureros pe Radu şi-l îndemnă să-şĭ rĕsbune, ridiculisând pe Ban în Memoriile sale.

În tómna aceluiaşĭ an, Radu întovărăşì pe Domnul seu, chemat să iasă întru întîmpinarea Sultanuluĭ. El ne arata pe bietul potentat creştin de la Dunăre urmând, dupa putinţa, sfaturile prietenilor şi regulele umilitóre ale eticheteĭ de Curte turcesci. Evident ca a vĕḑut însuşi pe Domn cum descălecà şi îngenuchià la intrarea Sultanuluĭ în cort, cum se plecà cu capul la pămînt, când treceà sfînta persónă a Împĕratului, cum trimeteà pentru masa stapânului póme, pesmeţĭ cu apă de trandafir şi cu moscos făcuţĭ, şi struguri».

Încrederea de care se bucurà cronicarul nostru la Constantin-Vodă nu scăḑuse. Când Domnul, întors de la Dunăre, pune la închisóre pe Constantin Ştirbeiŭ Clucerul, care se înfruptase strîngênd haraciul în Oltenia, când lucrul se desbatù în Divan, Radu Cluciarul, feciorul Hrizei Vistierul din Popescĭ, fu acela care, ridicându-se în picióre de

unde şedeà la Divan , cetì hârtiile doveditóre ce închiseră gura insolentuluĭ dilapidator.

Dar Radu Popescu, aşà sciutor de latinesce cum erà, nu erà consecinte, nicĭ recunoscetor. Cevà se întîmplă în curînd, care ne destăinuesce acéstă lipsă morală la cronicarul nostru. O singură versiune a luĭ Radu Grecénu, aceea care nu fu admisă în cronica oficială, ne-a transmis lucrul. Dumĭtraşco Corbénu începù iarăşı să ţese contra luĭ Brâncovénu intrigĭ, carĭ fură repede descoperite. Între ceı maı grav compromişĭ, între aceĭ pe carĭ ertătorul Domn trebuì totuşı să-ĭ ţie la închisóre un timp, înainte de a-ı primì iarăşı în Divan, aflăm şi pe Radu Clucer, fiul luĭ Hriza Vistierul . Dar cu acéstă ertare şi întórcere în boerie, trecerea luĭ Radu Hrizea nu venì şi ea înapoĭ: sub Brâncovénu, ca şi sub Ştefan Cantacuzino, el fu sistematic lăsat la o parte, şi ambiţiosul boer nu putù însemnà multă vreme nicĭ un act de participare a sa la afacerile publice. Abià la sfîrşit, în tómna luĭ 1714, Radu primì sarcina, potrivita cu cunoscinţele sale de limbı străine, de a conduce ca mehmendar pe Carol XII în Ardél. La acéstă dată, fostul Clucer erà Radul Dvornicul Popescu .(1)

În întâia domnie a luĭ Nicolae Mavrocordat, în care veḑù un spirit distins, un om cult şi un Domn providenţial pentru interesele sale, el ieşì din noŭ la ivélă şi, apreciat de înveţatul Domn, suì repede treptele cele maĭ înalte ale influenţeĭ şi boerieı. Când Hanul trecù prin ţéră spre Timişóra, Popescu şi Şerban Grecénu, scăḑut ca Mare-Pitar, fură numiţĭ *conăcarĭ* pentru teribilul musafir: eĭ îl luară în primire la Focşanĭ şi-l conduseră până la Cerneţĭ; Radu fu acela care denunţă Domnuluĭ prădăciunile facute de Nogaı.(2)

Dar acéstă nouă influenţa indispuse pe o parte dintre boeriĭ mun tenĭ, partisanĭ devotaţı aĭ Germanilor, cu carı Imperiul Otoman se găsià în răsboiŭ. Între aceştı boerı erau şi rude de aprópe ale fiuluı luı Hrizea: vicleniĭ , pomeniţı de cronicar în cronica oficială, invidioşiĭ pe cari-ĭ ofuscà cinstea cu care *conăcarul* fu primit de Domn la întórcere, sunt Radu Golescu Spătar, Serdarul Barbu Grecénu şi Şerban Bujorénu, alaturı de Logofĕtul Grigore Balénu, ginerele de odinióră al luĭ Şerban-Vodă. Aceştia pregătise, în înţelegere cu Nemţiĭ, o lovitură contra Domnuluĭ Turcilor, pe care voiau să-l dea duşmanilor în propria luĭ capitala. Mavrocordat trebuià isolat de prieteniĭ luĭ sincerĭ, şi printre aceştia erà considerat Radu Popescu. Eı sfătuiră

4 (1) Cronica oficiala a luĭ Radu Popescu, *Magazin,* IV, p. 34.
(2) *Ibid.*, p. 51 2.

pe Domn a face Ban de Craiova pe acest bărbat capabil. «Şi aşà în taină au mers de aŭ ḑis că, fiind om maĭ sprinten, maĭ levent, va puté face acestă trébă şi, de nu va face el tréba acésta: să isgonéscă cătanele de peste Olt, altul nu va puté. Radu primì cu bucurie acéstă înaintare, deşı maĭ târḑiu el îşı explică acceptarea într'un chip maĭ onorabil pentru pătrunderea luĭ politică, spuind că a făcut aşà ca să nu iasă din cuvîntul Domnuluĭ seu . El şi pornì la scaunul Băniei, cu câţı-va Turcı şi Tătarĭ şi câta-va slujitorime de ţéră». Pe când el se ocupà aicĭ cu împaciuirea boerimiı desbinate de simpatiile politice divergente, conspiraţiunea tâlharilor , spurcaţilor» saŭ nebunilor» cine-va are în cronica luı Popescu numaĭ greutatea alegeriĭ — reuşià. Nicolae-Vodă apuca, prins, între cătane, drumul Braşovuluĭ. (1)

Aflând de acésta neaşteptată lovitură, Radu dădù imediat de scire Turcilor şi Tătarilor de pe cel-lalt mal dunărén. Pe de altă parte, el anunţă ostaşilor de ţéră nenorocirea Domnuluı. Aceştia nu trebuiaŭ, de sigur, sa fie puşĭ în acéstă confidenţă, căcĭ, Româniĭ rĕĭ fiind şi pururea vrajmaşĭ boerilor , eĭ expediară pe locotenentul unuĭ Domn care nu maı domnià, la Tîrgovişte, unde fu oprit la arest de Nemţĭ. Pivoda, care prinsese pe Mavrocordat, îĭ dădù drumul, şi Radu voià să plece la Rîmnic. Dar liberatorul seŭ îl luă maĭ departe cu dînsul, la Sibiiu, unde i se dadura cărţĭ de odihnă: unde ar vrea să şéḑă, nimenea sa nu-l bântuiască . De la Sibiiŭ, în fine, el trecù la Braşov unde erà fiiu-seu şi alţiĭ aı casiı luĭ , la un loc cu «nebuniĭ boiariĭ ţereı . (2)

Aicı cumintele se împacă cu nebuniĭ. În cronica sa oficială, firesce ca n'o spune Banul, dar o scim de aiurea. Avem douĕ petiţiunĭ ale boerilor din Ardél către Eugeniu de Savoia, datate din 14 şi 23 Septembre 1717. În rîndul întâiŭ al iscaliturilor găsim pe a luĭ «Radu Popescu Banul . (3)

Aceste petiţiunı fura redactate într'un moment când deslipirea Ţĕriĭ-Romanescı de Imperiul Otoman părea sigura. În August, Principele Eugeniu luase Belgradul. Fie-care se gândià sa profite de ımprejurarĭ pentru a-şı asigurà maı bine viitorul. Radu Popescu nu semĕnà câtuşĭ de puţin cu un eroŭ, cu un martir al credinţelor sale, nicĭ măcar cu un om de caracter. El uită că lânga dînsul erà prins Nicolae Mavrocordat, care nu-l uitase în ḑilele luı cele bune; trecù cu vederea că

(1) *Ibid.*, p. 56 şi urm.
(2) P 61 şi urm.
(3) Petiţiunile în Hurmuzaki, *Doc*, VI, la aceste date.

în Ţéra-Românéscă domnià Ienache, fratele luĭ Nicolae; uită rivalităţile cu boeriĭ pribegĭ, şi se adresa Nemţilor pentru a cere de la dînşiĭ binele sĕŭ şi al ţĕriı sale. Iar, fiind-că scià latinesce, făcù probabil el singur petiţiunile.

În ele se cereà liberarea creştinilor din Ţéra-Românéscă de către armele imperiale. Deputaţiĭ boerimiı în exil cereau trimiterea unuĭ corp de armată în valea Dunăriı, numirea ca Domn a luı Beizadea Iordache, Principele Gheorghe Cantacuzino, şi prinderea periculosuluı Ienache-Vodă, ‹administratorul , pretendentul , cum i se maı ḑiceà dincolo de munţĭ, din ţéră. În anul următor, o noua deputaţiune venì la Viena, deputaţiune compusă din preotul Ioan Abrami, Radu Goleşcu şi Ilie Ştirbeiŭ, pentru a cere să se ţie sémă de interesele boerilor şi provincieĭ la încheiarea păciı ce se negocià. Se cereà acum alipirea la Imperiŭ, numirea ca Domn a Principeluı Gheorghe, păstrarea privilegiilor ţĕriĭ şi consultarea eı la orĭ-ce schimbare. În cas când Ţéra-Românéscă n'ar puté fi smulsă Turcilor, boeriĭ cereau adăpost pentru eĭ şi Domnul din speranţele lor; în provincie, Turciı s'ar obligà a numì Domnĭ de ţéră, a nu cere maı mult decât vechiul tribut, fără «adaosul» impus luĭ Brâncovénu, a nu corespunde cu ţéra decât prin capuchihaele, a nu păgubì pe ceĭ compromişı în ultimele evenimente. (1)

Data acésta, petiţiunile carĭ recomendaŭ delegaţiunea nu le maı posedăm. Póte Banul Popescul le iscalise şi pe acestea. Ceea ce e sigur, e că numele luĭ nu se întîmpină pe lista lungă a acelor carı declarară că voesc să rĕmâe sub protecţiunea Împeratuluı, în Ardél, după încheiarea tractatuluĭ de la Belgrad (21 Iulie 1718). (2)

Ienache erà încă Domn în Bucuresci, când Radu Popescu redevenì «cuminte . Dar în curînd Nicolae-Vodă recapetă tronul şi închise ochiĭ ca un om... cuminte ce erà şi el, asupra multelor lucrurı discutabile carĭ se petrecuse în turburatul trecut. Radu Banul devenì Mare-Vornic un stâlp al tronuluĭ — şi ocupă acésta înalta dregătorie timp de cincĭ anĭ. În al cincilea (1722), el îşĭ aduse aminte de bĕtrâneţele sale şi demisionă, călugărindu-se la Radu-Vodă. Fiind Vornic-Mare eu, Radu Popescu, în cinstea Măriei Sale, şi viind la vreme de bĕtrâneţă şi de slăbăciune, socotind că şi ale lumeı sunt tóte deşarte, singur din bună voie am cerut voie de la Măria Sa şi am mers de m'am călugărit la mănăstire la Radu-Vodă; şi aŭ pus Maria Sa Vornic-Mare pre Iordache

(1) Hurmuzaki, vol. citat, la acésta data, sau *Maga in*, VI, p 179 şi urm.
(2) *Loc. cit.*

Creţulescul». (1) El maĭ vĕḑù încă evenimentele carĭ se petrecură în ţĕră până la 1728 şi e probabil că a murit prin acest an. Îşĭ întrebuinţase aniĭ din urmă scriind o nouă operă literară.

Radu Popescu al luĭ Hrizea Vistierul e una din cele maĭ importante figurĭ culturale de la sfîrşitul secoluluĭ al XVII-lea şi începutul celuĭ următor. Se scià de mult că el a fost cronicarul oficial al luĭ Nicolae-Vodă şi că a scris biografia acestuĭ Domn, legând-o, într'un chip particular şi până acum neexplicat, de cronica oficială a luĭ Radu Grecénu. Ceea ce nu s'a dovedit încă îndestul e că tot Banul Radu, Rafail monachul dela Radu-Vodă, a scris, *înainte* de a se călugărì, atuncĭ când erà un boer de mâna a doua în Divanul ultimilor Domnĭ de ţéră, *o altă cronică*. Cronica acésta e aşà numită *Cronică Anonimă* de la 1688 înnainte, cronică tipărită în *Magazinul istoric*, t V. Să ne ocupăm întâiŭ de acésta.

De la cetirea celor dintâĭ pagine identificarea Anonimuluĭ cu Radu Popescu se impune. Cronica acésta nu e alt cevà decât Memoriile luĭ Radu. Pentru a ne încredinţà sistematic, să vedem cum tractéză Anonimul persóna luĭ Radu, persónele şi familiile cu carĭ a avut legăturĭ determinate fiul Vistieruluĭ Hrizea. O analisă a croniceĭ din acest punct de vedere urméză.

«Multe şi vrédnice de auḑit istoriĭ sunt de faptele ce s'aŭ întîmplat în ḑilele domnieĭ luĭ Constantin-Vodă Brâncovénu, care mĕ voiŭ nevoì a le scrie cât vom puté. Aşà începe cronica, scrisa în timpurĭ deosebite şi începută de sigur într'un timp când Constan in-Vodă erà încă pe tron. Urméză, fórte pe larg, dar fără haină oficială, deci cu totul în alt stil decât la Grecénu, istoria alegeriĭ luĭ Brâncovénu. Se vede limpede aicĭ că autorul e un partisan al Domnuluĭ. El citéză cuvintele prin carĭ Constatin refusà tronul ce i se oferià: «Dar ce aş vrea eŭ cu domnia? De vreme ce ca un Domn sunt la casa mea, nu-mĭ trebuesce să fiŭ , arată.întréga afacere ca o constrîngere a Brâncovénuluĭ: boeriĭ îĭ spun cu rugăminte să nu lase ţéra la alţĭ ómenĭ, saŭ rĕĭ, saŭ nebunĭ , *îl ieaŭ de mânĭ şi-l împing*, precum scrie în limba luĭ naivă şi energică cronicarul.

Acel care înţelege aşà alegerea luĭ Constantin-Vodă e un duşman al «Cantacuzinilor . El reproduce cu plăcere obiecţiunile ce se aduc contra nevîrstniculuĭ fiŭ al luĭ Şerban, incapabil la aniĭ sĕĭ să chiverniséscă domnia cum se cade în timpurĭ de primejdie. Cu un fel

(1) Cronica oficială, p. 128.

de satisfacţiune puţin piósă, autorul cronicei ne zugrăvesce pe temutul stăpân din ajun, părăsit de toţi în palatul sĕŭ: Şerban-Vodă, scrie el, zăceà «ca un om din ceĭ proştĭ, numaĭ cu muerea luĭ şi cu fratele luĭ»; erà pedépsa luĭ Dumneḑeŭ, şi aceeaşĭ pedépsă a împedicat domnia luĭ Iordache, pentru «tirăniile tătâne-sĕŭ ce făcuse boierilor şi săracilor ţĕriĭ».

Aspru pentru familia maĭ de aprópe a luĭ Şerban, *ucigaşul luĭ Hrizea*, «Anonimul nu cruţă nicĭ pe ceĭ-lalţĭ Cantacuzinĭ saŭ rude de ale lor. El vorbesce ironic de tristeţa care cuprinse pe ceĭ doĭ Cantacuzinĭ trimeşĭ la Viena la vestea domnieĭ luĭ Brâncovénu, de pretenţiunea lor «că nu s'aŭ căḑut să lipséscă domnia de la mâna Cantacuzinilor . Bălăcénu nu e tractat maĭ bine decât în cronica oficială, din alte motive. Când se ajunge la cererile făcute de solĭ la Viena, cererı pe carĭ le scie şi le enumeră, ceea cè nu puteà face decât un om din cancelaria domnéscă, precum erà Radu Logofĕtul, când ajunge la aceste cererĭ, el le desaprobă şi se bucură de respingerea lor, fiind-că trebuiaŭ să profite numaĭ Cantacuzinilor, Domnĭ peste ambele Principate, posesorĭ de pămînturĭ întinse dincolo de munţĭ. Oprirea luĭ Bălăcénu în Ardél, intrigile luĭ cu Nemţiĭ sunt judecate cu asprime, şi condemnarea ‹minţiĭ» Agăĭ Constantin se resfrânge asupra întregeı familiĭ, în care descopere criminalĭ, pe însuşĭ tatăl luĭ Constantin, Badea Vornicul; «că Bălăcéniĭ tot-deauna îşĭ întindeà mintea după nisce părerĭ nebune, adecă după vitejiĭ . El face haz de planul nebun de a scăpà prin Nemţĭ de Turc, «carele, Turcul, de la Rĕsărit sculându-se, aŭ venit pe 'ncet încet, şi aŭ biruit Domniĭ, Crăiĭ, Împĕrăţiĭ marĭ şi puternice, cât şi Apusul jumătate îl cuprinsese,— şi cât se lăţià, atâta se întărià în avuţie şi în ómenĭ»: ţéra n'are cetăţĭ; e uşor a o luà, greŭ a remâné într'însa. «Că cel ce se gândesce să-şĭ rĕscumpere patria luĭ din robia tirănéscă, întâiŭ trebue să caute folosul cel de obşte; de-aciĭ să caute ale răsboiuluĭ şi ale biruinţiĭ; şi atuncea este fapta cea din svîrşit încorunată.» Brâncovénu, «Măria Sa , face un oportunism prudent, zăbovind împlinirea datorieĭ faţă de creştinătate şi nelegându-se cu trufaşul Heissler. Acesta e cu totul maltratat, pentru nasul cel mare al mîndrieĭ luĭ», şi expunerea sub formă de dialog a uneĭ soliĭ fără importanţă şi pe care cronica oficială o trece sub tăcere, solia luĭ Radu Popescu la Braşov, nu se póte explicà la alt cine-va decât la acesta.

După o înşirare nu tocmaĭ întinsă a evenimentelor militare ce urméză, cronicarul trece la expediţiunea din Ardél, pe care o aprobă. Şi acéstă expediţiune e expusă în proporţiunĭ carĭ nu se potrivesc de

loc cu proporţiunile date solieĭ luĭ Radu. Ireverenţios faţă cu Domnul, citând rĕspunsul ce i-l dă Heissler prins, scriitorul e crud cu Bălăcénu. Aga Constantin Bălăcénu, ginerele luĭ Şerban-Vodă , cade la Zernescı· capul se trimete în ţéră, iar trupul i-aŭ rĕmas acolo, batjocură ómenilor . Fiul luı Hrizea nu érta până la sfîrşit pe acel care represintà maı bine politica luĭ Şerban Cantacuzino şi se întemeià maı mult pe faptele săvîrşite de acesta.

Cu aceeaşı inegalitate bătătóre la ochĭ, cu aceeaşĭ lipsă de proporţiunĭ şi perspectiva, de orînduială şi de plan, care face din acéstă cronică nisce memorii, redactate după amintire numaĭ, străbate Anonimul importantele întîmplarĭ ce urméză. Vorbind în trécĕt de căsătoria Stanceı luı Constantin-Vodă cu Iliaş, scriitorul face pe acest cocon să se scobóre din Rareş, idee falsă, care se maĭ întîlnesce numaĭ în genealogia făcută de Radu Popescu, în cronica sa oficială, luĭ Nicolae Mavrocordat.

Dintr'o expunere slabă, îngustă, rĕsare apoĭ iarăşĭ un episod tractat fórte interesant şi deplin: istoria luĭ Staico, care trebuià să se fi întiparit bine în mintea compliceluĭ de maĭ târḑiŭ al luĭ Dumitraşco Corbénu. Afacerĭ moldovenescĭ, evenimente de răsboiŭ continuă povestirea. Tonul cronicaruluĭ se apropie de un ton de Curte, atât e de plin de simpatie pentru Vodă, de plin de interes pentru evenimentele de familie, căsătoria, visita la Bucurescĭ a Marieĭ Duca, petrecute în acest timp, când favórea luı Radu Popescu erà deplină.

Când ajunge la dregerea Orşoveĭ, isprăvnicia luĭ Radu Clucerul devine un mare eveniment politic, descris cu un lux extraordinar de amanunte; se vorbesce şi de localităţĭ: peştera muscelor, înfăţişarea zidurilor, felul cum erau lucrate, podul luĭ Traian. Am vĕḑut că privigherea asupra lucrarilor trecù, fără voia ispravnicilor, asupra Banuluĭ Cornea. Eĭ bine, acesta e ridiculisat cu o pasiune deosebită în restul naraţiunii. Cronicarul ne spune că, la vederea eunuculuĭ negru care anunţà trecerea prin *raià* a Sultanuluĭ, Dumnealuĭ Banul Cornea, de mare politie ce aveà cu tot felul de némurĭ, de limbĭ, maĭ vîrtos fiind politic cu Turcii, nimic alta n'aŭ maĭ căutat, măcar un selam-malichim de la Musaip sa auḑă, ci aŭ încălecat pre cal şi aŭ luat crângul în cap; Dumneḑeŭ scie câte rascurı l'or fi lovit preste ochĭ; aŭ ieşit cu puţintel suflet; cele-lalte ce aŭ avut, aŭ lăsat tot la otac . Musaipul se mira de fuga acésta nemotivată şi apoĭ, ca om practic, îşĭ ieà singur *un cal, doĭ aĭ Banuluĭ şi vre-o pungă de la otac.* «Acest fel de ispravă , mântue cronicarul, aŭ facut Banul Cornea Domnuluĭ ţeriĭ; care să nu dea Dumneḑeŭ să facă vre-un boiariŭ altul vre-odată ca acest lucru!

Judecata luĭ Constantin Ştirbeiu, cam lung la unghii, din felul Ştir bescilor , e iarăşĭ un tabloŭ separat, un bloc de interes în monotonia apósă a croniceĭ pentru lucrurile neveḑute de cronicar. Însă aici ac sarea e cetită de Radu, şi am veḑut în ce formă pompósă descrie cro nica actul simplu şi obicĭnuit al lecturei doveḑilor.

Vin apoĭ numaĭ afaceri moldovene, fórte pe larg expuse. Urméză deosebite evenimente, din ţéră şi din afara, multe sciri de Cur e Lupt de la Zenta e povestită cu bucurie, ca şi la Grecénu: De-acii bucuria ce aŭ avut atuncea Împĕratul şi tóte némurile creştinesci, eu la a le scrie. Tököly şi aĭ sĕĭ sunt reu tractaţi, şi se insista asupra primirii puţin onorabile ce aŭ întîmpinat în ţéra boerii lui. Dar autorul continuă a fi duşman *Nemţilor:* ca sânt Nemţiĭ un ném rĕu şi tiran, Dumneḑeŭ să-ĭ judece după faptele lor; care rĕsplatire socotesc ca sau noĭ saŭ după noĭ alţiĭ o vor vedé asupra Nemţilor, de la Dumneḑeu .

Se vorbesce apoĭ, cu predilecţiunea pentru întîmplarile din străinatate pe care Radu Popescu o are mai mult decât Constantin Căpitanul chiar, de alegerea luĭ August II în Polonia, dupa sciri de la cei ce aŭ fost în Ţara Leşasca la coronaţia Craiului acestuia , de luxul hainelor luĭ, în ale căror petre scumpe lovind sórele se pareà ca alt sóre rĕsare (ḑic uniĭ, care nu este cuvînt de creḑut, cum ca preţul aceĭ haine erà de 1.000 de pungĭ de bani). Tot în acest gen de di gresiunĭ iubite luĭ Popescu intră şi excursul despre Ruşi: despre svo nurile ce tot veniau de la negustori că au facut [Moscul Împeratul] miĭ de miĭ de vase, carĭ aŭ câte atâtea sume de ostaşi şi de câte atâtea tunurĭ, şi aŭ pornit, şi aŭ făcut aceia şi cea-lalta, şi de acum numai ant să se pornéscă pre mare la Ţarigrad , despre resunetul pe care-l aflau aceste scirĭ fantastice în cei ce se fac a fi viteji şi umblă după aceste veştĭ , despre caracterul pornitului şi capriciosului Ţar: că Împeratul e cam nebun, lipsit de minte, şi cele ce nu se cade a face, acelea face, cum îĭ vine în gând, bine rĕŭ, aceea face, omóra cu vina şi fară vină... Aşà spun că atât este de iute cât, daca i se nalucesce pre cine va, cu mâna luĭ îl omóră, de care iuţime toţi s'au îngrozit şi cu mare n voie îĭ slujesc, fiind nebun . Cronicarul aşà de puţin anonim e in tinde apoĭ asupra păcii de la Carlowitz, negociate de *învețatul, înțeleptul* şi *practicul* Exaporit împreuna cu un coleg turc, prost şi ne învĕţat , aşà că tótă ritorica luĭ Alexandru Dragomanul nu putea astupà mojicia Turcului .

La călĕtoria la Adrianopole a luĭ Constantin-Vodă, cronicarul aduce lucrul aşà în cât vina cade pe vechiul duşman Cornea. Evenimente din istoria Spaniei şi Rusiei ne duc pâna la campania de la Prut şi

expediţiunea dorită de creştinii subjugaţi, pe care Ruşii o întreprind cu acea nădejde ca sa ieà şi Ţarigradul de la Turcĭ, întrebând: departe este Ţarigradul . Ura contra Cantacuzinilor, contra lor numaĭ, apare din nou aici şi se deosebesce până la sfîrşitul cronicei. Pe când Domnul nu vrea să mérgă nicĭ spre o parte nicĭ spre alta, ca să nu i se întîmple vre-o greşală, măcar că mulţi îl îndemnà să mérgă la Moscali , Toma Cantacuzino, *Şeităneseul,* scrie injurios cronicarul, compromite tot dintr'a luĭ nebună mîndrie, ce pururea aveà părerĭ de domnie sau de svatul unchilor luĭ . Când se încheie pacea de la Stănilescĭ, trădatorul boer, care asedià Brăila, a rĕmas îngheţat şi ca un mort multă vreme . Cronicarul atribue căderea luĭ Brâncovénu intrigilor acelorașĭ Şeităneseĭ, cariĭ din feliul lor erà neodihniţĭ şi nemulţămitori tuturor Domnilor, precum s'aŭ vĕdut maĭ pre urmă scris, că tuturor Domnilor s'aŭ aratat cu vicleşug şi cu rĕutate . Michaiŭ Racoviţa e numai organul lor. În lumina cea maĭ rea pentru Cantacuzini e expusă căderea tragică a ticălosuluĭ Constantin-Vodă : ca o adunare de criminalĭ e expusă reunirea, pentru a cere tronul vacant, a Şeităneseilor ceĭ marĭ şi ceĭ mici .

De aicĭ, trece Anonimul la domnia luĭ Ştefan Cantacuzino, pe care n'o duce la capĕt. Acest fiŭ al Stolniculuĭ Constantin e un prădalnic fară păreche, un flecar «nestatornic în cuvinte şi în fapte , un cinic care hrăpesce tot glumind şi rîdênd», un instrument al tatăluĭ sĕŭ şi o unéltă a soţiei sale; el continuă legăturile de trădare de odinióră, pentru ca printr'un răsboiŭ între creştinĭ şi Turcĭ să rĕmâe aĭ sĕĭ în véc stăpânitorĭ ţĕriĭ nóstre şi pămîntuluĭ nostru . Cantacuzinii sunt aceĭ carĭ fac să se verse sângele luĭ Brâncovénu şi al némuluĭ sĕŭ, şi acéstă fapta e înfierată şi ca un mare act de nerecunoscinţă din partea acelora carĭ petrecuse sub protecţiunea domnéscă, în tótă ameninţata stăpânire a lui Constantin-Vodă. De multe orĭ , scrie cronicarul, şi noĭ am audit pe Constantin-Vodă dicênd, că: eŭ tată n'am pomenit, de vreme ce am rĕmas mic de tată (1), fără cât pre dumnéluĭ tata Costandin l'am cunoscut părinte în locul tătâne-mieŭ, şi altele ca acestea diceà acel fericit om. Ca o pedépsă dumnedeéscă apare nebunia Dómneĭ Pauneĭ, nebunie pe care n'o confirmă alte isvóre: Dómna ar fi fost apucată de Sf. Măria-Mare, în diua când sângele Brâncovenilor

(1) Tatal Domnului ucis în 1714, Papa Postelnicul, fu măcelărit de Seimenĭ în 1655, iar bunul, Preda Vornicul, executat din ordinul lui Michnea-Voda cel Reŭ, în casele domnesci în Tîrgovişte, nefiind vinovat nimic (cf. *An. Acad. Rom.*, Seria I, X², p 291).

se vĕrsà la Constantinopole, de nevoie, îndrăcire, lovitura, cât s'aŭ spăimântat toţĭ . «Anonimul încheie aicĭ.

Considerând decĭ cronica anonima din punct de vedere numaı al spirituluĭ, întreb cine dintre boerii timpuluı urà pe Cantacuzinı şi pe toţĭ ceĭ ce se uniaŭ cu dînşiĭ (Ştirbeiı), fiind în acelaşı timp simpatic faţă cu Brâncovénu, fară a scrie pentru dînsul? Cine puteà să urmărésca cu atâta atenţiune şi să cunósca aşà de bine faptele unuı boer de mâna a doua, ca Radu Popescu? Cine aveà interes să-ı laude acţiunile onorabile şi să trécă sub tăcere pe cele-lalte, ca participarea la conspiraţiunea luĭ Dumitraşco? Cine altul decât însuşı Radu Popescu?

Dar douĕ alte dovedĭ mântue procesul.

Forma cronicеĭ anonime arată în rîndul întâiŭ un cunoscetor serios al limbeĭ latine, un mare introducĕtor de neologisme luate din acéstă limbă. Numĕrul acestor neologisme de origine latină e incomparabil maĭ mare decât la Constantin Căpitanul sau la Radu Grecénu. Întîlnim fórte des cuvinte ca: încorunat , fórteliţiĭ , practic , generalisim, adecă maĭ mare preste toţĭ Generaliĭ , rebelişti , regemente , presidiĭ , neuniciune , musicĭ , întristăciune», împutăciune , graţie . Dar autorul scie bine şi turcesce: precum citéza: laus in fine cadit , el citéză şi frase ca: Medetu, medetu, ghiaur bezebat· vaı, vaı! ghiauriĭ ne-aŭ călcat . El reproduce cuvintele de Diisîzı ghiaur , cu carĭ Vizirul apostrofézĕ pe Brâncovénu; pomenesce porecla de *Rupe-Potcóve,* Nălcăren , dată de Turcı Regeluı August pentru că rupeà potcóve nemţescĭ «câte cu opt cuie . El spune că *Azacul* (Azov) e aşezat pre apa Donuluı, care apă cură spre Crîmul tătăresc , ceea ce pare luat dintr'o geografie turcéscă. El citéză într'un loc ne pos volim» al Polonilor şi în altul бачко al Ru ilor; citaţiunı din Aristofan şi învеţaţĭ se găsesc la el.

Trecênd acum la cronica care *pórtă* numele luĭ Radu Popescu, aflăm aceleaşĭ neologisme latine sau altele analóge: coróna , «coronat , ministru , rebelı», merite , lăzaret , confirmaţii , privileghiı , prinţipı , gubernator , protecţie , pont , tractat , ţerimoniĭ . Forma continuând a fi a unuĭ om învеţat, avem şi citaţiunı din grecesce, — găsim iaraşı (e de notat ca nu le aflam la alţı cronıcarı) o frasa turcéscă: şehdanud handagastanla, care, tălcuindu-se, se dice lăcuitoriul în munţı ; pluralul de la Şaitan-Oglu e bine facut: Şaitanicĭ-Ogularĭ . Se pomenesc în fine douĕ opere de geografie turcéscă: «tablele gheograficescı ale luĭ Nasirtusi şi tablele gheograficescı ale luĭ Uluc-beiŭ gheograful .

Dar ceea ce constitue ultima şi hotarîtórea dovada, «cronica anonimă şi cronica semnată de Radu Popescu tractéză de la 9 (19) Octobre 1699 până la 15 (26) Septembre 1714 aceeaşĭ periódă, de cele mai multe ori în aceleaşĭ cuvinte, dar cu schimbărĭ de formă causate de o schimbare totală de spirit.

Să urmărim cele două cronice în acest timp, pentru a constată asemenările; vom explică apoĭ deosebirile, ce bat la ochĭ îndată.

Es-timp , spune Brâncovénu în Anonim , numaĭ a primblărilor grija vom avé, din Obilescĭ în Bucurescĭ, etc. vom trece vara, şi de tómnă la viĭ vom merge. Iar la Popescu, în resumat, se cetesce: Şi altă grijă nu aveà, numaĭ sa se primble pe la sate, pe la vînaturĭ, pe la vii pe vremea culesuluĭ.»

Am vĕḑut ca după acésta vine în Anonim o serie de amănunte relative la afacerĭ exteriόre şi la istoria familieĭ brâncovenescĭ. Tóte sunt suprimate în Popescu, care pune în loc transiţiunea: Câţĭ-va anĭ dară trecênd cu acea odihnă şi ne duce ast-fel la călĕtoria luĭ Constantin-Vodă la Adrianopole.

Aici asemenările de formă reapar: bóla Domnuluĭ, şederea timp de o luna (precis) la Adrianopole fără a se împreună cu cine-va , crescerea haraciuluĭ cu 240 de pungĭ peste cele 280 de demult; tóte cele din Anonim se afla în aceeaşĭ ordine, une-ori cu aceleaşĭ cuvinte la Popescu. Dar acesta adaoge că ţéra nu puteà plătì tributul mărit, în casne şi în vaete şi în lăcrămĭ pentru greul care le venise , şi că Domnul s'a făcut de atunci mai rĕŭ, maĭ cumplit; împrumutărĭ aŭ pus pe boierĭ, pe manăstirĭ, birurĭ marĭ pre săraca ţéră, cât n'aveà putere să le împlinéscă, ci se văită şi blestemă›. Acordarea nouluĭ hatişerif e tot aşà expusă.

O serie întrégă de lucruri relative la ţĕrile vecine se suprimă iarăşĭ, împreuna cu o apreciare asupra luĭ Brâncovénu, care e *strămutată* numaĭ, cum se va vedé, maĭ departe. Se ajunge ast-fel la campania din 1711, unde tonul e iarăşĭ cu totul altul. În Memoriĭ, Brâncovénu ieşià cu totul curat din întrigile cu Ruşiĭ şi vina tóta cădeà asupra lui Toma Spătarul Şeitănescul şi unchilor sĕĭ, carĭ aduceaŭ intenţionat nenorocirea asupra Domnuluĭ lor. În cronica oficială, Popescu resuma sau reproduce întâiŭ o parte din cele spuse dincolo; apoĭ introduce destainuiri şi aprecierĭ cu totul noue, menite a compromite pe predecesorul şi, cât-va timp, rivalul luĭ Nicolae Mavrocordat, a zugrăvì ca pe un tradător pe unul din ultimii Domnĭ de ţéră, a căror înlăturare în profitul Greculuĭ din Constantinopole trebuià legitimată. Domnul ar fi fost înţeles cu Toma Spatarul; el aveà două socoteli ; voià să-şĭ

creeze merite faţă cu Ruşii şi, pe de altă parte, îndemnă pe Turci să pornéscă asupra Ţarului. Brâncovénu intrase în relaţiuni cu Petru-cel-Mare înainte de campania de la Prut: Au început a se ajunge cu Muscalii în vorbă, tot-deauna trimeţênd ómeni cu scrisori, îndemnându-ĭ ca să vie cu oşti asupra Turcilor, ca să ieà aceste ţeri: Ţara-Românéscă şi ţara Moldovii, ca sa fie supt stapânirea lor, şi ş'au ce rut şi chrisóve, făcêndu-se şi pe dînsul şi pe feciorii luĭ cnezi de Moscovia, şi le-aŭ dat. El a fost chiar, afirmă cronicarul, aici şi numai aicĭ, principala causa a expediţiunii rusescí; el, Constantin-Vodă, şi nu Domnul vecin al Moldoveĭ: Prin multe rugăciuni şi îndemnări ce făceà Constantin-Vodă s'aŭ pornit Ţarul cu oşti de au venit asupra Turcilor. Pentru a-l ademenì, Brâncovénu-i ofere ajutóre de tot felul: provisiunĭ, banĭ şi ómenĭ. Dar jocul sĕu duplu, îndoita sa tradare interesată, fu descoperit îndată de amîndouĕ parţile pe cari voià să le înşele. Pentru a-şĭ rĕsbunà de necredinţa lui, trimeşii Ţarului la Pórtă după încheiarea păciĭ de la Prut facura cunoscute Turcilor uneltirile Domnuluĭ muntén, care chemà pe Ţar de câţi-va ani mai nainte cu cărţĭ şi cu ómenĭ ce trimeteà la dînşii tot-deauna .

Venià pe urmă prologul de pîrĭ carĭ pregatiră căderea lui Constantin-Vodă. Şi aicĭ întregĭ pasagiĭ sunt reproduse verbal, o suma de aprecierĭ asupra Cantacuzinilor sunt pur şi simplu transpuse ast-fel frasa: Maĭ bine trăià eĭ decât Constantin-Voda, ca el aveà grijile domnieĭ, iar eĭ aveà plimbările şi desfătarile şi câştigurile şi tot binele , în cronică, rĕspunde fraseĭ: «Domnul tot-deauna are grijile Împerăţiei şi ale ţĕriĭ, iar' eĭ numaĭ acéstă grijă aveà: să mânânce şi să bea, să se primble din loc în loc şi sa se veselésca , din Memorii). Înşirarea faptelor, calificativele, tóte sunt aceleaşi, în cronica de Curte şi in Memoriile carĭ o precedase. Totuşi avem şi câte-va deosebiri, ca de obiceiŭ, caracteristice. Într'un loc, Cantacuzinii sunt numiţi in cro nica Şaitanicĭ-ogularĭ, adecă Cantacuzini feciorii dracului . Participarea la complot a fraţilor Racoviţă, Michaiu-Vodă şi Dumitraşco, e trecuta sub tăcere în opera oficiala. Tot aşà se lasă la o parte numele boerilor cari ceruse de la Imbrohor pe Domnul nou, Ştefan Cantacu zino, fiul Stolnicului: Ştirbeiu Banul, Serban Bujorénu, Mitropolitul Antim, Episcopul de Rîmnic. În fine, gasim aici apreciarea generala asupra domniei luĭ Brâncovénu, apreciare luata dintr'un loc precedent al Memoriilor, dar cu modificări interesante. De unde, intâiu, supusul luĭ Constantin-Vodă, supusul ertat de la mórte de dînsul, scri ese ast-fel: Acest Domn în tóte au avut noroc: bogat, frumos la ch'p, la stat, vorba lui frumósă, cu minte mare, rude multe, fii, fete din destul,

gineri, nurorı aşişderea, cinste mare, şi în boiaria luı şi în domnia ce au domnit; nicĭ o lipsă nu va fi avut, şi acest Domn ar fi putut să ḑică cuvintele luı Solomon că, orĭ-ce i-aŭ poftit inima luĭ, nu i-aŭ lipsit; acestea şi ca acestea vĕḑênd înnaintea ochilor luĭ, numaĭ se veselià , în noua operă, scrisă din alt îndemn, cu o altă orientare politică şi pentru alte scopurĭ, Popescu declară că Doınnul mazil fusese fericit , iar nu lăudat : Sănătos, întreg, casă întrégă, fiı şi fete mulţĭ, avuţiı prea multe, case, palaturı, sate, viĭ, heleştee, domnie îndelungata şi altele ca acestea, care nu i-aŭ lipsit nimica de care ochiĭ luĭ au poftit , însa nu uită de astă dată omul luĭ Mavrocordat să vorbéscă şi de multe rele fapte ce au făcut în domnia luĭ , de lăcomia nemĕsurată a luı Constantin, de stricarea vechilor obiceiurĭ, de prefacerea arbitrară în *podanĭ* pe moşiile luĭ şi ale Cantacuzinilor a slujitorilor liberı, carĭ odinióră ridicaŭ singurĭ haraciul, de crescerea haraciuluĭ, de au remas un blestem, de blestemă săraciı de acest greŭ şi vor să blesteme în vecı şi de altele nenumĕrate , pentru carĭ recunoscĕtorul boer cruţă memoria binefăcĕtoruluĭ sĕŭ.

Am spus că Memoriile cuprindeaŭ şi domnia luĭ Ştefan Cantacuzino pâna la uciderea Brâncovenilor. Între acest fragment şi între partea corespunḑetóre din doınnia luĭ Ştefan-Vodă cuprinsă în cronica cea mare, raportul e acelaşĭ ca şi între părţile comparate până acuma ale celor doue lucrarĭ. Se expune maı pe larg în opera maĭ târḑie strîngerea banilor luı Brâncovénu. Apoĭ, tonul faţă cu Cantacuziniĭ e mult maı acerb; li se aduc acusaţiunı maĭ numeróse, maĭ precise şi, unele dintre ele, maĭ nedrepte. În Memoriĭ, vorbind de participarea Cantacuzinilor la vinovăţia morţiı silnice a familieı luĭ Brâncovénu şi a fostuluı Domn însuşı, Popescu înregistrà un svon, pe care adăogeà că-l afla admisibil: ḑic uniı cariĭ sânt vrednicĭ de creḑut . În cronică, orĭ-ce îndoiala dispare, şi siguranţa dă stiluluĭ un caracter defăimator şi injurios. Spurcatul Ştefan-Vodă pune tot la cale şi întarîta lăcomia Turcilor şi setea lor de sânge. Cel ce-l mână pe acest drum de crime e tata-seu Stolnicul: hoţul acel bĕtrân, tată-sĕu, Constantin Stolnicul, sciind tóte tainele nepotă-sĕŭ Costantin-Vodă, pentru ca le spuneà tóte, avêndu-l, nu ca pre un unchiu, ci ca pre un tată ; el dă personal în mâna Imbrohoruluĭ corespondenţa nepotuluĭ sĕu cu creştiniĭ, titlurile nobiliare capĕtate de la Nemţĭ şi Ruşı. «Acel rĕŭ betrân e în fruntea familieĭ sale, care cere capul binefăcĕtoruluĭ eĭ. La urmă de tot, atacul de furie al Dómneĭ Pauna e strămutat cu îngrijire din Memoriĭ în cronica anti-cantacuzinésca, şi anti-brâncovenéscă numaĭ în al doilea rînd, a luı Nicolae-Vodă.

Că acelaşĭ autor a scris «cronica anonimă şi cronica iscălită de Radu Popescu ni se pare dupa aceste dovedı afară de orı-ce îndoială. Şi iarăşĭ e evident că autorul amînduror operelor de istoriografie e Radul Banul. De unde vine însă deosebirea de ton? Am indicat-o, în trécĕt, de maĭ multe orı până aicĭ.

Memoriile eraŭ, cum s'a spus din capul locului, o continuaţiune a luĭ Constantin Căpitanul. Continuaţiunea fusese scrisă într'un spirit potrivit cu împrejurările nouĕ: maĭ mult de familie decât de partid, maĭ mult resentimente decât oposiţiune politica în vederea unuı scop de rĕsturnare saŭ schimbare. Legătura erà dar aicĭ o legatură maı slabă decât între partea veche a cronicei oficiale şi cea nouă adaosa de Radu Grecénu sub Constantin-Vodă. Autorul uita maı dese-orı că continua: ast-fel, el amintesce, fără a trimite la cele spuse înnainte, zidirea Dohanghecetuluı de Şerban-Vodă şi, aiurea, expune pe scurt, ca un lucru noŭ pentru cetitor, strămutarea luí Radu Michnea din Ţéra-Românéscă în Moldova, în profitul luĭ Alexandru Coconul. Însa, caracterisand necredinţa Cantacuzinilor, el spune că eĭ n'au fost *mulţamitorĭ* nicı unuı Domn, precum s'aŭ vĕdut maĭ pre urmă scris, că tuturor Domnilor s'aŭ arătat cu vicleşug şi cu reutate

Acésta e o trimitere la Constantin Căpitanul, care síngur descrià daraverele Cantacuzinilor cu Domniĭ anteriorı luı Şerban-Vodă. La început chiar, avem iarăşĭ o trimetere în urma: vorbind de mórtea acestuı din urmă Domn, Popescu adaoge: «precum s'au dis maı sus . Dar Capitanul n'a scris decât până la mórtea Alexandreı Cantacuzino. Acésta s'ar păré o dificultate.

Ea dispare când cunóscem Cronica Bălacenéscă , a căreia basa, singura basă, cum vom vedé, pentru timpurile maı vechı (pana la 1688), e Căpitanul. În acésta ni s'a păstrat însa o continuaţiune, cuprindênd, între altele, şi mórtea luı Şerban. Greutatea racordăriı cronicei luĭ Radu Popescu la a celuı-lalt cronicar al Balenilor e complet înlăturata ast-fel.

V. Cronica luı Nicolae Mavrocordat.

Cu totul altor îndemnurĭ decât satisfacerea uneı vechı urı de familie şi dorinţa de a rĕsplătì sângele versat al tataluı seu a facut pe Radu Popescu a reluà condeiul pentru a-şı reface cronica, în alt spirit, ın alte proporţiunĭ, şi a o continuà. Am spus cuvîntul de cronică oficială, şi aşà a şi fost considerată, chiar de ceı maı puţinı atenţı cercetătorı, cronica luı Radu

Dar o cronică oficiala există până în primăvara luĭ 1713, cronica luĭ Grecénu. De ce supresiunea acesteĭ cronice începênd de la 9 (19) Octobre 1699 şi refacerea eĭ pentru tótă partea care mergeà până la 1713? Cine cunósce partea inedită a luĭ Grecénu, care e tocmaĭ partea înlocuită (Bălcescu întrebuinţând un manuscript al croniceĭ oficiale mavrocordătescĭ), înţelege supresiunea acesteĭ părţĭ.

În Novembre 1692, Constantin-Vodă căsătorì pe fiica sa Stanca cu Radu, fiiul luĭ Iliaş-Vodă. Nunta se făcù la Bucurescĭ, cu un lux potrivit cu tradiţiunile Caseĭ Brâncovénuluĭ. Între óspeţĭ se află şi Alexandru Mavrocordat, Marele-Dragoman, care reveniă de la Belgrad spre Adrianopole. Exaporitul erà rudă cu mirele, soţia luĭ, Sultana, fiind vară cu coconul Radu. El fu considerat ca tatăl luĭ Radu şi primit cu o cinste deosebită. Înainte de a plecà, se stabilise cu Brâncovénu căsatoria Ilincăĭ, sora maĭ mică a mireseĭ, cu Scarlatache, fiul Dragomanuluĭ: logodna se făcù în ființa puterniculuĭ meghistan .(1)

Dacă Grecénu nu pomenesce aceste lucrurĭ, în schimb el nu cruţă laudele luĭ Mavrocordat când ajunge la nunta Ilincăĭ, care se serbă abiă în Februarie 1698. El numesce pe Marele-Dragoman: om mare lângă Împĕrăţie, sciut şi învĕţat fórte .(2)

Acéstă legătură de înrudire, presenţa luĭ Scarlatache în Ţéra-Românéscă, unde socrul sĕŭ îl făcuse Paharnic, sfaturile preotuluĭ Nicolae de la Sinope, care, venit cu Scarlatache, rĕmase cu dênsul şi câştigă în curînd o mare influenţă la Curte, încuscrirea provenită din cununarea Ruxandreĭ, sora luĭ Scarlatache, de către Domn, prin mijlocul capuchehaeleĭ Michaiu Cantacuzino, tóte aceste lucrurĭ legaŭ pe Domnul muntén de puternicul Grec.

Dar buna înţelegere nu ţinù multă vreme între ceĭ doĭ cuscri. La 28 Iunie st. v. 1699, Scarlatache murì după o lungă bólă, în vîrsta de vre-o douĕ-ḑecĭ şi doĭ de anĭ, şi fu îngropat în Tîrgovişte.(3) La 9 Octobre următor, muriă şi Popa Nicolae, agentul luĭ Mavrocordat pe lângă Constantin-Vodă.(4) În fine, rolul mare jucat în acelaşĭ an 1699 de Dragoman la încheiarea păciĭ de la Carlowitz facù sa créscă mîndria ambiţiosuluĭ Grec şi-l îndemnă să doréscă un tron pentru fiul seu, al Moldoveĭ saŭ... şi al Ţĕriĭ-Românescĭ.

(1) Cf. Grecénu, p. 198 9; Popescu, *Magazin*, V, p. 116 7; Daponte, în Erbicénu, *Cron. Grecĭ*, p. 45.

(2) P. 343. Cf. Constantin Căpitanul, p. 161 2.

(3) Grecénu, p. 353. Ilinca devenì apoĭ soţia luĭ Şerban Grecénu.

(4) Acelaşĭ, p. 354.

Legăturile dispăruse, şi rivalitatea între cele doue familiı începeà: Când Brâncovénu fu chemat la Adrianopole, în acea calĕtorie plină de primejdie, care-l îmbolnăvì, el veḑù în acésta pretenţiune a Porţiı o lovitură a rudeı şi amiculuı sĕŭ de odinióră, care, se scià la Constantinopole, nu-ĭ erà tocmaĭ prieten. (1) Când Grecénu redactă acéstă parte din cronica domnieĭ, el vorbì fără aprecierı (2) de întîlnirea luı Brâncovénu cu Exaporitul la Arnăut-Chioi (28 Maiu st. v. 1703), de visita tînĕruluı Dragoman, Nicolae, fiul luı Alexandru. Constantin-Vodă, plin de ură contra aceluĭ care-ı turburase liniştea şi-ı primejduise tronul şi viéţa, nu fu mulţămit de caracterul incolor al naraţiuniĭ. După instrucţiunile luĭ, cronicarul oficial schimbă acéstă parte, şi în versiunea nouă el scrie aşà despre Exaporit: spurcatul şi vrăjmaşul acela Alexandru Mavrocordat, Marele-Dragoman al Împerăţieı turcescĭ, carele póte fi că şi véche pizma şi reutate asupra Domnuluĭ în inima luĭ hrăniià, avênd prieteşug cu spurcatul acela Vizir Azem ; el denunţă intenţiunea bĕtrânuluĭ Grec de a scóte pe Constantin, voind ca în loc să pue pre fii-sĕŭ Domn aicea în ţéră. (3) Am vĕḑut maĭ sus că, de acì înainte, cronica brâncovenésca n'are o vorbă buna pentru Mavrocordaţĭ şi că domnia întâia a luı Nicolae în Moldova e zugrăvită în colorĭ cu totul neacceptabile de acesta.

Dacă voià să aibă o cronică oficială, Nicolae-Vodă, venind în Ţéra-Românéscă, nu puteà s'o priméscă pe acésta, aşà cum erà. Prima parte, respectuósă pentru aĭ sĕĭ, puteà să remâe. Dar, de la 1699 încóce, ea nu puteà fi nicĭ îndreptată. Când nu se atacà familia luı, Grecénu vorbià, lovind în maĭ multe parţı, de telpiziia sau, maı bine să ḑic, blestemăţiia cea grecésca. Cu plângerea pentru mórtea luĭ Nicolae din Sinope, omul luı Alexandru Exaporitul, cu acest omagiŭ adus puteriı cuscruluĭ de odinióra, Radu Grecénu se putea terminà în cronica domnieı nouĕ. Aicı şi facù Nicolae-Vodă sfîrşit naraţiuniĭ brâncovenescĭ.

Cum se înfăţişéză ca formă acéstă a doua opera a înveţatuluı logofĕt de odinióra am vĕḑut maĭ înainte, când am comparat o sub acest raport cu Memoriile aceluiaşĭ scriitor. În cursul aceleeaşı comparaţiunı, am studiat şi lumina speciala în care, dupa dorinţa Domnuluı seu, presinta Marele-Vornic Radu domnia luı Brâncovénu, partea din acéstă

(1) V. rapórtele francese şi veneţiene din colecţiunea Hurmuzaki (*Supl.* I[1], şi V).

(2) Dar la început Alexandru Mavrocordat erà visat, când se vorbia de dumaniı de la Pórta, carı provócă drumul plin de grija al Domnuluı.

(3) V. maı sus, p. 334.

domnie pe care, din înalt ordin , trebuise s'o prefacă. O parte din domnia lui Ştefan-Vodă, fiul Stolnicului, acea care se află şi în Memorii, a fost analisată cu acelaşi prilej.

Să continuam acéstă cercetare până la sfîrşitul cronicei oficiale.

Analistul domnesc mântue aici incidentul nebuniei Dómnei Păuna, pe care-l povestise, în parte, şi în Memorii. Zidirea în chilie a propriei mătuşi a Dómnei, spânzurarea a două femei, învinuite tóte că ar fi provocat prin farmece întunecarea minţii Păunei, sunt fapte cari se potriviaŭ fórte bine cu scopul pe care-l urmăria Radu: înfăţişarea Cantacuzinilor ca o familie de criminali rafinaţi. (1)

Urméză menţiunea trecerii lui Carol XII spre Demotica, menţiune care permite cronicarului, mehmendar cu acéstă ocasiune, să vorbéscă de propria sa persónă. Expediţiunea din Morea e atinsă numai pe scurt (2), şi povestirea trece la căderea Paşei din Bender, sprijinul lui Ştefan-Vodă, şi la catastrofa apropiată a Domnului însuşi. Cu acest prilej, el nu se sfiesce să afirme că, la vederea nenorocirii ce se abătuse asupra némului sěŭ, bětrânul Stolnic şi-ar fi făcut merite faţă de Turci din nelegiuirile trecutului sěŭ. Constantin ar fi mărturisit otrăvirea rudelor sale haine faţă cu Împěratul: Şerban şi Iordache, doi fraţi ai sěi. Întors la Pórta, trimesul Sultanului ar fi rěspândit acéstă spovedanie de criminal, şi l'ar fi auḑit între alţii Ianache Dragomanul, fratele Măriei Sale lui Nicolae-Vodă, carele, ajungênd mai pre urmă şi Domn, în urma fratelui Măriei Sale, Nicolae-Voda, aici în ţéră, au mărturisit către toţi boiarii . Svonul, ivit dupa mórtea vigurosului Şerban-Vodă, svon care numià ca ucigaşi ai lui Vodă pe Stolnic şi pe Constantin Brâncovénu, ar fi întărit, adaoge cronicarul, într'un chip definitiv prin acéstă revelaţiune, smulsă de frica morţii unuia dintre vinovaţi. O descriere, cu totul nefavorabilă Domnului caḑut, a temperamentului acestuia mântue capitolul, cel din urmă al unei domnii pămîntene.

Constantin-Voda a căḑut, deci, după spusa lui Radu Popescu, pe urma pîrilor cantacuzinesci, deşi scim, din alt isvor, că Sultanul daduse voie boerilor, la schimbarea acestui Domn, să-şi alégă unul de

(1) E de notat faptul ca nici un alt isvor nu întaresce acésta reutaciósă anecdota. Pe Pauna o vedem mai târḑiu ratacind în Europa cu copiii sei şi stăruind la Împeratul în favórea lor. Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, VI; Iorga, *Acte şi fr.*, I, tablă; *Magazin*, II, p. 89 91 şi Del Chiaro, p. 202 şi urm.

(2) Acésta expediţiune e descrisa de un Roman într'o operă specială. V. mai departe, capitolul *Cronica expediţiunii din Morea.*

ţéră *saŭ un străin* (1); ruda criminala care ocupă tronul după nenorocirea Brâncovénuluı, cade la rîndul seu, ca motiv maı adînc, prin pedépsa dumneḑeéscă, iar ca motiv visibil, prin disparițiunea protectoruluı sĕŭ turc. În acest timp, Domnul Moldoveı Nicolae-Vodă, în care şi cronica oficială a luı Grecénu ne arata un duşman al luı Con stantin-Vodă, vecinul seŭ, acest tîner Mavrocordat, om ambițios şi odraslă a unuı isteț şi versatil diplomat fanariot, nu gândesce câtuşı de puțin la Scaunul maĭ bogat al Țeriı-Românescı. Coborîtor, prin mama sa, al luı Alexandru-Vodă cel numit Bun şi Mare din țéra Moldoviĭ (2) (ceea ce e adeverat, dar prin Lăpuşnénu numaı, şi nu prin Petru Rareş, cum afirmă istoriograful Curțiĭ), el se resemnéză cu stăpânirea maĭ săracă a Moldoveı, la care aveà drept. Când Turcii înlătură pe rînd pe hainiĭ Constantin şi Ştefan, eĭ se gândesc nea pĕrat, făra ca nimenĭ să-ĭ tragă de mânecă, la credinciosul Voevod al Moldoveı. Radu Popescu crede orbesce cuvintele firmanuluı de stră mutare: De vreme ce ne slujescĭ cu dreptate şi te puı tare pentru raià, iată că te-am miluit cu domnia Țĕriĭ-Românescı . (3) Nicolae-Vodă a fost numit,—asigură el, pe care-l găsim între aceı ce salută pe noul stăpânitor la Milcov (Radul sân Hrizeĭ Vistieriul, Vel-Vornic la Târ goveşte) (4) din bună voia Împĕratuluı, fară nicı o rugăminte sau mijlocire despre partea Măriei Sale, fiind credincios Împĕrățieı .

Se scie că, din multele domniı ale celuı dintâiu Mavrocordat, aceea care, prin forța împrejurărilor, a trebuit să fie maı violentă, maı nepopulară, a fost domnia acésta munténă, domnie neliniştita şi periculósă pe timp de răsboiŭ. Pentru a-şı asigurà tronul, tînerul Fanariot a trebuit să-şĭ ascundă firea omenésca pentru a apĕré straşnic; pentru a împedicà întórcerea Cantacuzinilor, el a trebuit să lucreze la Con stantinopole contra acestora, pregătindu-le mórtea, precum, fără în-

(1) V. acest volum de *Anale*, p. 300.

(2) *Vița pré luminatuluı ném al pré înălțatuluı şi milostivuluı Domn Io Ni colae Alexandru Voevod, prea bunul stapânitor Țeriı-Românescı, care se trage din Alexandru-Vodă cel numit Bun şi Mare din țéra Moldoviı;* în cronica luı Popescu, p. 39. Asupra uneı alte opere genealogice, acésta cu explicațiunı, v, ın continuarea acestor studiı (memoriul II, capitolul *Genealogia luı Nicolae-Voda de Nicolae Roset.*

(3) Cuprinsul firmanuluı dupa cronica luı Axinte Uricarul (Kogalnicénu, II, p. 171). Popescu da alt-fel firmanul: aşà scria ca, cunoscênd pre Nicolae Vo la c edin cios Împerațieı Luı şi au chivernisit bine raıaua Moldoveı, l'au daruit cu o nnia Munteniei (p. 42).

(4) Axinte Uricarul, p. 172.

doială, nici ei n'au fost cu totul străinĭ de mórtea luĭ Constantin-Vodă.

Un panegirist, chemat a povestì acéstă domnie, n'aveà decĭ o sarcină uşóră, dar Popescu, fiul Hrizeĭ, erà un om curagios şi-ĭ fu uşor să acopere cu draperia de aur a linguşirii meşteşugite sângele ce pătà treptele tronuluĭ.

Să-l ascultăm pe acest curtesan oriental, care nu maĭ aveà de mult o consciinţă prea simţitóre.

Când Mavrocordat sosì în Bucurescĭ, stăpâniĭ din ajun plecase către o peire sigura. De peirea acésta el însă n'ar fi fost vinovat cât de puţin. Dimpotrivă, numind Caimacamĭ, Domnul cel noŭ ar fi căutat să scape măcar pe betrânul Stolnic, rugându-l să şađă ca un boier bětrân, să nu se duca la Ţarigrad, şi-l va avé Măria Sa în loc de parinte ; dar, încređětor în dibăcia sa, fostul regent ar fi refusat să-şĭ lase fiul singur în mânile duşmanilor. O alta dintre victime, Michaiŭ Cantacuzino, care fu chemat maĭ târđiŭ numaĭ de Turcĭ, fu numit Caimacam, ispravnic de Scaun şi confirmat de Domn, cu tótă încercarea de a fugì în Ardél; câtă vreme Michaiŭ stătù la Curte, Mavrocordat ca pe un părinte îl cinsteà . Causa morţiĭ luĭ Ştefan-Vodă şi a părinteluĭ seu fură documentele de trădare ce se aflară la Pórtă: cărţĭ, confirmaţiĭ şi privileghii ; vinovaţĭ de înaltă trădare, rîvnitoriĭ de înalte titlurĭ creştine primiră, ca şi Brâncovénu, pedépsa ce li s'aŭ căđut , pedépsă de care singură mórtea sa fără de veste scapă pe începětorul legaturilor haine cu străinătatea, Şerban-Vodă. Nu pîrile de la Bucurescĭ, ci vicleşugurile ce s'aŭ auđit că făceaŭ Cantacuzinii cu ai lor , aduseră noua catastrofă domnéscă. (1) Nicolae-Vodă îşĭ dădu tóte silinţele pentru a mântuì pe Radu Dudescu măcar, ginerele Stolniculuĭ, care erà tînĕr şi cu coconi micĭ , lucrând prin fratele sĕŭ Ienache, oferind a jertfì până la douĕ-đecĭ de pungĭ pentru a se ertà viéţa tînĕruluĭ boer. Vina acestor din urmă execuţiunĭ e aruncată de cronicar numaĭ asupra MareluĭVizir Alì-Paşa, care e calificat de «cumplit , de om rĕŭ şi crud . (2)

(1) După Del Chiaro, vina uciderii luĭ Ştefan-Voda şi tatăluĭ luĭ ar cădé, nu asupra noului Domn, ci asupra boerilor vrăjmaşi aĭ familieĭ Cantacuzinilor (p. 202).

(2) Soţia luĭ Dudescu erà Maria, fiica Stolniculuĭ. Din acéstă căsatorie se nascura o fata (Maria, care ieà pe C. Notara) şi trei fiĭ *(Genealogia*, în *Bucium*, p. 563). Constantin, unul din fiiĭ Dudesculuı, fu însurat la 1722 de epitropul Caseĭ Dudescilor, Domnul, cu Maria, fiica luĭ Antioch-Vodă. Constantin erà atunci Comis (Radu Popescu, p. 124).

Domnia acésta a luĭ Nicolae Mavrocordat are o mare importanţă prin aceea că pe vremea eĭ o schimbare radicala se făcù în gruparea boerilor muntenĭ pe partide. Sub Domniĭ anteriorı luı Şerban-Voda, o partidă cantacuzinéscă luptase contra celor ce doriau sa vadă pe tron pe un Balénu, Banul Gherghe. După dispariţiunea acestuı şef, partida anti-cantacuzinéscă nu dispărù şi ea: la urma domnieı sale, împrejurările puseră pe Brâncovénu în fruntea acesteı partide. Exe cuţiunile din 1716 sfarmara cu totul partida Cantacuzinilor; familia se împrăştie, îşı perdù influenţa de altă data; singurul Cantacuzin cu pretenţiunĭ de domnie, Beizadeà Gheorghe, fiul luĭ Şerban, nu maı aşteptà tronul de la sprijinul şi simpatiile boerilor ţeriı, ci de la armele patronilor sĕĭ Imperialiĭ. Cât despre anti-cantacuzinescı, partida lor nu maĭ aveà nicĭ o raţiune sa maĭ persiste, după ce câştigase lupta pentru conducerea căreia se alcătuise.

Dar Imperialiĭ, învingĕtorĭ la Zenta, stapânı pe Ardél, încep sa ispi téscă tot maĭ mult pe aceia dintre boeriı Ţeriı-Româneseı, carı doriaŭ un guvern maĭ drept şi maĭ plin de cruţare. Din iubitoriı de cultură europeană, din amatoriĭ de titlurĭ străine, din poftitoriı de schimbare, se formă o partidă creştină, ımperialista, *nemţéscă,* cum i se ḑiceà atuncĭ. Între aceştĭ viclenĭ , carĭ aşteptaŭ numaı trecerea Nemţilor peste munţĭ pentru a da pe Nicolae-Vodă în mânile lor, Popescu pomenesce pe Golescu, pe Serdarul Barbu , un Cornea, pe fratele acestuia, călugărul , pe Grigore Balénu, pe Bengescu, pe Şerban Bujorénu, pe Obedénu; cele-lalte nume se pot culege sub suplicele refugiaţilor din Ardél. Pentru a avé acum pe conservatoriı carı ţineaŭ la vechiul regim turcesc, fară a-ĭ înţelege póte pe deplin avantagiile, ajunge să străbatem cu ochiĭ mărturiile boerescĭ din chrisóvele luı Ioan-Vodă Mavrocordat; găsim acolo pe fruntaşul boer care erà Şerban Năsturel, pe un Creţulescu, Iordache, pe Grigore Vlădescu, doĭ Gre cenĭ: Şerban şi Constantin, pe Barbu Merişanu şi Pană Negoescu, cumnatul Brâncovénuluĭ, pe Constantin Vacarescu, pe lânga câţıva Grecĭ de încredere. (1)

Lupta între cele douĕ partide începù în curînd. Vicleniı , carı doriaŭ domnia luĭ Gheorghe Cantacuzino, legara intrigĭ cu duşmanul şi-l chemară în ţéră. Nicolae Mavrocordat fu silit să se retragă înaintea unor Imperialĭ, carı nu sosiră nicĭ odata, până la Giurgiu. Mitro politul Antim se furişă de lângă Mavrocordat, care căutà sa-l oprésca, şi, adunând pe boerĭ la Mitropolie, încercă o schimbare, careia-ı lip ì

(1) V. acest volum din *Anale*, p. 288, ultima nota.

pentru ca să isbutéscă numaĭ sprijinul efectiv al cătanelor . Când, în fruntea Turcilor, la carı se adresase, Domnul intră iarăşı în capitala sa, el nu ertă trădarea: Antim fu închis, silit să părăséscă înalta-ĭ demnitate, trimes într'un lung drum de prisonier, al caruĭ capĕt nu erà să-l vadă; Bujorénu fu decapitat la fântâna luĭ Radu-Vodă; un Bălăcén fu şi el ucis în pripă, iar predicatorul Curţiĭ, un Grec din Veneţia, Ioan Abrami, fu aruncat în închisóre

O represiune, a căreia violenţă se explică prin natura împrejurărilor, cât şi prin temperamentul mîndru şi vindicativ al Domnuluĭ care o ordonase. Credinciosul prieten al Cantacuzinilor, Del Chiaro, povestesce cu indignare aceste amănunte de sânge şi de rĕsbunare (1); cât despre Popescu, el se mulţumesce, model de scriitor pensionat, să înşire actele de necredinţă ale boerilor, întrerupênd apoĭ expunerea atuncı când trebuià sa povestéscă pedépsa.

Dar Turciĭ se băteaŭ prea rĕŭ în acéstă campanie şi hotărîrea boerilor de a se da Împeratuluı erà prea energică pentru ca mĕsurile luate de Nicolae-Vodă să-şĭ pótă aduce ródele. Domnul, prins a doua óră, cu maĭ meşteşugite laţurĭ de înşelăciune, Imperialiĭ, din partea lor, fură maı iuţĭ decât întâia óră, apucă drumul captivităţiĭ. Radu, Marele-Vornic, împărtăşì peste puţin aceeaşĭ sórtă.

Am vĕḑut aiurea (2) că Popescu, om nerăbdător, nu pregetă să iscăléscă peste puţin petiţiunile supuse ale «viclenilor către Împĕrat saŭ Generaliĭ luĭ. Dar, atuncĭ când făceà cu inima uşóră acéstă schimbare de orientaţiune politică, el se înşelà, ca tótă lumea, asupra viitoruluĭ. Nemţiĭ rĕmaseră la pace cu Oltenia, dar Ioan-Vodă, succesorul Principeluı prins, păstră Scaunul sĕŭ din Bucurescĭ, ca vasal al Sultanuluı, şi îndată Nicolae-Vodă însuşĭ redobândì tronul, lăsat liber prin mórtea frateluı sĕŭ. Tóte aceste lucrurĭ se petrecuse când Radu Vornicul căpĕtă însărcinarea de a scrie istoria timpuluĭ sĕŭ, şi povestirea prinderiı luĭ Vodă, petreceriĭ boerilor în Ardél, domnieĭ luĭ Ioan Mavrocordat se resimt de acésta.

Pentru a face plăcere patronuluĭ sĕŭ, — ca şi Brâncovénu, Nicolae Mavrocordat cereà severitate faţă cu duşmaniĭ luĭ de la cronicarul oficial, el gratifică pe boeriĭ austrofilĭ cu cele maĭ energice calificaţiunĭ injurióse: tălharĭ (tălhariul cel mare, Barbul Sĕrdariul), spurcaţĭ («aceĭ spurcaţĭ de boiarĭ), nebunĭ (mulţı boierĭ de aĭ ţeriĭ nebunĭ), şi se rógă luĭ Dumneḑeŭ să le plătéscă celor ce aŭ fost pri-

(1) P. 119, 214, 216.
(2) Maĭ sus, p. 367.

cina prinderiĭ Domnuluĭ pe care nu-l voiau. În Ardél, ni-ı înfăţişéză, pîrîtorĭ goniţĭ de Nemţĭ, «ca nisce cânĭ obrasnicĭ, întorcêndu-se fără de ispravă, «ca nisce cânĭ cu códa între picióre. Eı, prin uneltirile lor din trecut şi cele de atuncĭ, aduc, la pace, perderea Olteniei: au stătut de pagubă şi ţěriĭ nóstre, că, fiind ţara de peste Olt coprinsă, aŭ rěmas în stăpânirea Nemţilor şi nu s'aŭ putut scóte; în aceştı ambiţioşı, rěiĭ vrăjmaşĭ patrioţĭ, vede el criminalii carı *desghină* Banatul de trupul ciuntit al patrieĭ.

A fost o vreme când se părea sigur că Beizadea Iordache va domnì în numele Împěratuluĭ, căruia i se dăduse, şi siguranţa acésta o avuse un moment, în momentul ruşinos al poticniriı sale politice, şi Radu Popescu. Slugă pocăită a Domnuluĭ grec maı norocos, cronicarul nu cruţă pe acela căruia erà gata să i se închine printre ceĭ dintâı. Bănia dată luĭ Gheorghe i se pare ridiculă, aşà erà de puţin potrivită cu aşteptările partiduluĭ, cetişóreĭ». Aŭ rînduit, scrie el, pre un Gheorghe Beizadeà ca să se cheme Ban Craioveĭ, iar nu Domn sau gubernator (din cal l'aŭ făcut măgar), şi aŭ rînduit şi patru consilierı din boiariĭ ceĭ maĭ de jos, să fie lângă Beizadeà Gheorghe. Şi, insultător, el amintesce un óre-care proverb al cămileĭ: Au cercat cămileı să-ĭ puie cerceiĭ la urechĭ, şi i le-aŭ tăiat.

E interesant felul cum se înfăţişéză la Popescu domnia luı Ioan-Vodă. Vom vedé că din doue cronice neoficiale (1) acéstă domnie apare blândă, nepărtinitóre, milostivă, bine intenţionata. Ni se spune aiurea de chemarea înapoĭ a pribegilor carĭ nu îndrăsnise să vie sub Nicolae-Vodă — Dómna luĭ Brâncovénu, între alţiĭ, de ajutorarea poporaţiuniĭ în vreme de fómete, de staruinţele patriotice ale Domnuluı, care smulse Germanilor la negocierile de pace condiţiunĭ maı bune de cum erà de aşteptat.

Dar Nicolae-Vodă vědʼuse cu ochı rěĭ ambiţiunea domnésca a luı Ienache, fratele maĭ mic, care, sprijinit de Patriarchul de Alexandria, profitase de captivitatea luĭ pentru a-l înlocuì. Relaţiunile între ceı doı fraţĭ eraŭ atât de rele, în cât, la mórtea luı Ioan, s'a putut acreditò svonul (2) că acéstă mórte fusese provocata de nerăbdarea luĭ Nicolae, care se vedeà lipsit de tron fără a fi fost mazilit vre-odată.

Decĭ Popescu atinge fórte pe scurt partea internă a domnieı luı Ioan-Vodă, stăruind maĭ mult asupra împrejurărilor rasboinice şi diploma-

(1) V. capitolele *Cronica de sub Grigore II Ghica* şi *A doua cronica a Cantacuzinilor*.

(2) Transmis şi de Engel.

tice în carĭ erau amestecate sórta ţerii şi persóna Principeluĭ. În numerósele sale pagine avem maĭ puţine sciri asupra caracteruluĭ luĭ Ioan şi sistemului seu de guvern decat în cele câte-va rîndurĭ ce i se consacră în cronica redactată pe timpul luĭ Grigore II Ghica saŭ în a doua cronica a Cantacuzinilor.

Domnia a doua munténa a luĭ Nicolae Mavrocordat, mai umană de cât întâia, împrejurări exterióre nu mai siliaŭ pe Domn să-şĭ prefacă firea, a fost totuşĭ, din punctul de vedere al sarcinelor fiscale, o domnie împovarătóre: un răsboiu storsese ţéra şi anexarea Olteniei la Imperiu îĭ îngustase hotarele, dar cheltuelile Curţii, mecanismul administrativ, fastul domniei remăsese ca şi înainte. Isvóre carĭ n'aŭ nici o legătura între ele confirmă acésta opresiune fiscală, care nu se póte contestà.

Trecênd la povestirea lui Radu Popescu, suntem strămutaţi într'o lume de idilă. Se vorbesce de influenţa Domnului la Pórtă, de scăderea haraciului prin stăruinţele luĭ, de buna gospodarie a luĭ Nicolae, incomparabila cu a frateluĭ seŭ, — adaosul e semnificativ, — care erà tîner şi nepedepsit întru obiceiurile şi orînduelile ţĕrii», de silinţele sale pentru a oprì noua crescere a tributuluĭ. Se pomenesc nunţi domnescĭ şi de boerĭ, visite de Patriarchi, în terminĭ carĭ sunt la înalţimea acestor marĭ împrejurărĭ. A pomenì , scrie el într'un loc, tóte bunătaţile pre deplin câte aveà Domnul nu mĕ lasă obiceiul istoriei, pentru ca sa nu daŭ bănuială de colachie, care rumanesce se chiamă ciocoinicie. Drept aceea cu tăcerea le trec, numaĭ atâta ḑic că tóte faptele îĭ erà cu dreptate şi nicĭ cum nu suferià să se facă cuĭ-va strâmbatate, din fire fiind iubitoriŭ de dreptate, milostiv, lesne iertator şi cu frica luĭ Dumneḑeŭ. Care acestea tóte vĕḑêndu-le însumĭ cu ochii, de le voiŭ trece cu tăcerea, pietrile vor strigà.» (1)

Pe la început, Popescu înregistréză cu satisfacţiune câte-va morţĭ bine-venite: Barbu Cornea crapă şi se duce la dracul , Stainville, Generalul austriac din timpul rasboiuluĭ, móre «de mórte grózniсă . Mai departe, se însémnă sfîrşitul în exil al rebeluluĭ Dimitrie Cantemir, resculat contra stăpânuluĭ sĕŭ — Fanarioţiĭ eraŭ pe acest timp absolut fidelĭ Împĕratuluĭ nostru al Otomanilor . Câte-va cuvinte dispreţuitóre sunt aruncate în trécĕt luĭ Michaiŭ Racoviţă, căruia Turciĭ îi scriu că «şi domnia din Moldova este mult pentru obrazul lui, necum a Ţĕrii-Românescĭ».

(1) P. 147.

Dar, la sfîrşit, fermecat de pacea» dăruită de Domnul sĕu, ocupat să ne povestéscă mai mult cele ce s'au întîmplat prin alte părţi»: în Persia, la Tătarĭ, în Apus chiar Popescu parafraséză, de sigur, gazetele patronului, el uita, de hatârul pacificatorului, şi propriile sale duşmănii. Fiul luĭ Hrizea mântue laudând némul Cantacuzinilor, atuncĭ când Beizadeaua Constantin ieà în căsatorie pre fiica reposatuluĭ Raduluĭ Cantacuzino, biv Vel-Spatar, fratele lui Ştefan-Vodă Cantacuzino şi fiul rĕposatuluĭ bĕtrânului Constantin biv Vel-Stolnic, fiind de ném blagorodnic şi maĭ cinstit între tóte némurile boierimii Ţĕriĭ-Românescĭ; de care tot némul acela s'aŭ bucurat, dând slavă lui Dumneḑeŭ pentru buna-voire a Domnului, ce aŭ bine-voit de au făcut, cunoscĕnd că toţĭ vor fi traşĭ şi apropiaţi spre mila Mariei Sale şi spre cinste; precum aŭ şi fost . (1) Erà fórte slugarnic în ertarea duşmanilor sĕĭ calugărul Rafail de la Radu-Voda, fostul Logofet şi Mare-Vornic Radu, fiul lui Hrizea din Popesci!

Căcĭ ambiţiosul boer de odinióra intrase in mănastire, pentru o pocăinţă, care nu erà inutila, încă din anul 1722. Din chilia sa de la Radu-Vodă el continuă să însemne evenimentele de la Curtea Domnuluĭ sĕŭ. Ajungĕnd la anul 1728, împlinind ḑece ani din domnia a doua a luĭ Mavrocordat, el adaoge: Pană aicea am scris cele ce s'au întîmplat până în săvârşitul a ḑece anĭ dintru a doua domnie a Măriei Sale Nicolae-Vodă, iar de aicea înainte, cu ajutoriul şi mila lui Dumneḑeŭ, voiŭ scrie începĕnd de la al un-spre-ḑecelea an înainte . O promisiune pe care Radu, oprit de mórte sau de vre-o bólă grea, n'o îndeplinì nicĭ odată.

Îndată după mórtea cronicarului seŭ, Domnul renunţă din motive carĭ nu se pot determinà, la continuarea lucruluĭ prin altul şi ordonă transcrierea în formă definitiva a cronicei, legând-o, cum am vĕḑut, de analele anterióre ale Ţerii-Românescĭ. Acest corp mavrocordăte c de cronice e cel mai respândit, şi tóte exemplarele pórtă următorul titlu explicativ: Istoria Ţerii-Rumaneşti de cand au descălecat pravoslavnicií creştinĭ; întru care coprinde tóte istoriile a tuturor Domnilor din ceputul ţerii, de la întaiul Domn, Radul Negrul-Voevod, până acuma la Domnia de a doua [a] Mării Sale lui Nicolae Alexandru Voevod, acum de iznóva scrisă din porunca Marii Sale pré luminatuluĭ şi pré înălţatuluĭ Domnului nostru Io Nicolae Alexandru-

(1) P. 150. Cf. p. 174. Raducanu Spatarul fusese insurat cu Stanca, fiica Po tel nicului Brezoianu. El avù şi un fiu, Constantin Raducanu muri in 1715 (*Genealogia*, în *Bucium*, p. 561 .

Voevod, întru al un-spre-ḑecilea an dintru a doua Domnie a Măriei Sale, de Radul Logofeţelul de Divan, sin Michaiŭ Ieromonachul Lupescul, la aniĭ de la zidirea lumiĭ 7238, iar de la Nascerea Domnuluĭ Nostru Isus Christos 1729, luna luĭ Octomvre 31. (1)

VI. Cronica Bălăcenéscă.

Adese-orĭ, în cursul acestor cercetărĭ, aŭ fost pomeniţĭ Bălăceniĭ, şi vom revenì aicĭ numaĭ pe scurt asupra familieĭ, a căreia însemnătate în istoria Ţĕriĭ-Românescĭ de la jumătatea seculuĭ al XVII-lea înainte nu e mică.

Voiŭ lăsà hotărît la o parte trecutul, pe care nu ni-l garantéză decât genealogia familieĭ, alcătuită probabil fórte târḑiŭ. Cel dîntâiŭ document relativ la Bălăcenĭ, de sigur la *aceştĭ* Bălăcenĭ, e inedit. El se află în colecţiunea privată a archivaruluĭ Dr. Czołowski din Lemberg. Pentru însemnătatea acestuĭ document, îl reproduc în întregime:

Eu Candachiia (2) bъtrъna de Bъlъcean[i], fata Petrei Pъrcъlabului, mъrturisescu cu scrisoaria mia cum eu de bunъ voia mea strъnsu-mi-i-am feciorii miei, anume Miron şi Candachit, feciorii fetei miale, Cristinei, şi ginere-mieu Dumitru Ciochinъ şi fiia-mea Nastasiia, de le-am împъrţit a mea direptъ ocinъ şi moşie ce am avut în satu în Bъlъceani. Deč[i] trei pъrţi am dat lor; a patra parte am lъsat mie de comъndare; şi într'aceastъ tocmalъ au fost Iōn Albotъ de Cъtъmъreşti şi Simiōn de acolo şi Simiōn de Soloneţ şi Dumitrachi de Dragsin şi Peatrovič[i] de Uricean[i] şi Dumitraşco de Ipъteşt[i] şi Gligorcea de Comъneşti şi Iōnaşco Dobren, cum am scris. De aceastъ mъrturisesc.

Пис ȣ Bъlъcean[i].

Вл 7124, Iun. 15.

Nu se póte fixà legătura de înrudire în care stăteà Candachia cu

(1) Asupra manuscriptelor, v. lista de la sfîrşit. — După titlul cronicei luĭ Popescu în corpul oficial nu s'ar puté hotărî dacă el murise saŭ ba: i se ḑice «chir Rafail monachul, care pre nume mirenesc l'aŭ chemat Radu Popescu biv Vel-Dvornic (*Magazin*, IV, p. 21). S'ar puté şi aceea ca Domnul să fi ordonat transcrierea corpuluĭ îndată ce cronicarul oficial mântuì al ḑecelea an din domnia sa a doua (cf. exemplul luĭ Grecénu, care oferì întâiŭ luĭ Brâncovénu ceĭ dintâĭ ḑece anĭ aĭ cronicei sale, precedându-ĭ de o introducere).

(2) «Candachiia», Candace, e probabil şi numele adevĕrat al nevesteĭ luĭ Ştefan-Vodă (fost Tomşa), pe care testamentul latin al Domnuluĭ o numesce Cambacia (Hurmuzaki-Bogdan, I, p. 238—41).

Badea Bălăcénu Conteş, care e o figură caracteristică între boerii noştri din acest secol.

Între dînsul şi fiul sĕŭ Constantin este un aer de familie, şi Popescu nu se înşelà dând o caracteristică întreguluĭ ném. (1) Ca şi cunoscutul Agă, Badea se deosebesce printr'un neastâmpĕr extraordinar, dintre acele neastâmpĕrurĭ organice carı duc pe cine-va la glorie saŭ la crimă, saŭ şi la amîndouĕ. (2)

Îl întîlnim întâiŭ sub Constantin Basarab, când aveà sarcina de Căpitan. Gheorghe Ştefan prinsese pe ceĭ doĭ Cantacuzinĭ din Moldova şi voià să-ĭ taie. Constantin Postelnicul cerù de la cumnatul sĕŭ de pe tronul muntén o intervenţiune pe lângă Domnul vecin. Bălăcénu fu însărcinat să ducă scrisórea de intercesiune şi, ajungênd de la Bucurescĭ la Iaşĭ într'o ḑi şi într'o nópte , el îşĭ câştigă, cu porecla de *Uşurelul*, şi favórea influenteĭ familiĭ a Cantacuzinilor. (3)

Totuşĭ s'ar păré că găsim în curînd pe Badea între duşmanii familieĭ. «Anonimul nu ne-o spune, dar aflăm din Constantin Căpitanul că Badea fu printre ceĭ arestaţĭ sub Antonie-Vodă, când se făcù dreptate pentru omorul luĭ Constantin Postelnicul. (4) Bălăcénu erà să plătéscă chiar cu capul vina pe care nu i-o cunóscem bine de aici: Şi l'aŭ scos , scrie cronicarul Bălenilor, să-ĭ taie capul; apoi l'au iertat, den ce pricinĭ eĭ vor sci. Ceea ce e maĭ curios e faptul că Badea Clucer Bălăcénu e iscălit, ca şi Stroe Leurdénul de alt-fel, în cartea de nevinovăţie pe care, sub Radu Leon încă, la 1666 (14 Aprilie), fiiĭ Postelniculuĭ o dobândiră de la boeriĭ ţĕrii, în frunte cu Mitropolitul Ştefan. (5) Dacă nu trebue să uităm că luĭ Badea i se ḑiceà şi *Uşurelul*, avem o explicaţiune maĭ plausibilă.

Anume, Radu Popescul, un duşman hotărît al familiei, spune incidental în Memoriile sale că «Badea Vornicul Balăcénu *în ḑilele luĭ Antonie-Vodă* aŭ ucis nisce neguţătorĭ moscoviţĭ, împreună cu carii erà şi călugărĭ, merşĭ pentru milă la Mosc; pre toţi omorîndu-i, cu o soţie a luĭ ce-l chemà Buta, averea le-o aŭ luat. De care prinḑênd Domnul veste, aŭ cercat pre Buta şi l'aŭ aflat, şi cu dréptă judecată

(1) V. maĭ sus, p. 369.

(2) Asupra crimeĭ de care erà acusat Badea, v. mai sus, p. 369 şi rîndurile ce urméză în acest capitol.

(3) Cf. Constantin Capitanul, p. 306; Neculce, *Adaosurĭ*, p. 188. Aceste locuri au fost apropiate unul de altul întâiŭ de d-l Hasdeŭ, in articolul *Balacénu* din *Magnum Etymologicum*, articol, în genere, incomplet.

(4) Constantin Capitanul, p. 358.

(5) *Magazin*, I, p. 401.

l'aŭ înţepat în movila den marginea tîrguluĭ despre Dudescĭ, iar pre Bălăcenu *l'aŭ iertat*. (1) Evident, ambiı cronicarĭ vorbesc de acelaşĭ fapt, şi explicaţiunea Popesculuĭ e, psichologic, maĭ acceptabilă.

În 1672, pe vremea luı Grigorie Ghica, aflăm iarăşĭ pe Badea, ca Mare-Clucer (27 Iulie). (2) În anul următor, el întovărăşì pe Domn în expediţiunea de la Hotin, dar şi aicĭ purtarea luĭ fu plină de contradicerĭ şi de perfidiĭ. Întâiu, el se înţelese cu ceĭ-lalţĭ boerĭ munteni ca să trécă la Polonı. Apoĭ, acest hoţ rĕŭ , dice Constantin Căpitanul, denunţă Domnuluĭ pe tovarăşiĭ seĭ de tradare, carĭ scăpară numaĭ mulţamită nopţiĭ. În sfîrşit, vedem pe Contoş ucigênd de dincolo de Nistru pe Turcı, alaturea cu aceiaşĭ complotiştĭ pe cari-ĭ vĕdise luı Ghica. (3)

Póte că Balăcénu a stat un timp în Polonia şi se pare că el nu figură printre boeriĭ luĭ Duca-Vodă (4), succesorul Ghicăĭ. Când Şerban Cantacuzino ajunse Domn, el făcù pe Badea Caimacamul sĕŭ (5) şi-l ridică, se pare, la rangul de Mare-Vornic, cu tóte cele ce se petrecuse. În acéstă calitate scrie Bălăcénu judeţuluĭ şi orăşenilor din Pitescı într'o afacere de judecată, la 27 Aprilie 1679. (6)

E inutil a revenì asupra carierei luĭ Constantin Bălăcénu. Ginere al luĭ Şerban-Vodă (7), el ocupă, deşì nu i se dădù o boerie maĭ strălucitóre decât Agia, un loc de frunte între boeriĭ socruluĭ sĕŭ. Bucurându-se de încrederea Dómneĭ, el se aşteptă la mórtea luĭ Şerban să ajunga conducĕtorul real al afacerilor, în numele tînĕruluĭ Principe Gheorghe, cumnatul sĕŭ. Dar Constantin Stolnicul, cel maĭ influent boer al timpuluĭ, impuse candidatura luı Brâncovénu Logofĕtul, şi acesta fu ales. Bălăcénu se găsià în acel moment peste graniţă, ca ambasador la Viena, şi el nu credù nicĭ prudent, nicĭ demn să se întórcă. Nădĕjduind de la Împĕratul ceea ce nu-ĭ dăduse «ţéra oficială, intrigantul boer, adevĕrată icónă a tatăluĭ seŭ, provocă expediţiunea

(1) *Magazin,* V, p. 103 4.
(2) *Ibid.*, p. 356.
(3) Constantin Capitanul, p. 376—7.
(4) V., d. ex., documentul din *Magazin,* V, p. 359.
(5) Constantin Capitanul, II, p. 19.
(6) *Arch. ist.*, I, p. 60 1. Badea Balacénu nu trebue confundat cu Badea Vataf de Puşcărie» şi cu Badea Comănénu, Mare-Comis», ambiĭ victime ale luı Radu Michnea (*Anonim,* p. 349, 351; Const. Căpitanul, p. 321—2). O persóna deosebită pare a fi şi Badea Vel-Postelnic , de la 1660 (*Magazin,* V, p. 352).
(7) Nu e sigur ca fetele luı Şerban erau fetele Dómneı Maria; Şerban maĭ fusese însurat odata, în boerie, cu fata luı Stroe Leurdénu (*Anonim,* p. 363).

Germanilor în Muntenia, aduse pe Heissler la Bucurescĭ şi se retrase, împreuna cu acesta, în Ardél, unde isbutise a-şı strămuta sócra şi candidatul eı de domnie. În 1690, el îşı făcù datoria de soldat, luptând cu arına pentru isbânda causeı Imperialilor, care erà şi causa sa. Fu omorît în lupta, şi Brâncovénu, care l urà de mórte, trimese la Bucurescĭ capul rudeı sale rĕsvrătite. Imperialiı facuse din comitele» Bălăcénu un General-Maior de cătane.

Domniţa Maria şi fiul luĭ Constantin şi al eı, Ioan, rĕmaseră un timp peste hotare, în grele împrejurarı bănescı, cacı Maria trebuì sa împrumute de la biserica românéscă din Şcheiu pentru a tràì. (1) Când Oltenia fu anexata de Germanĭ, Groful Ioan Bălacenul trecù munţiı, în suita unchiuluĭ sĕu Beizadeà Gheorghe. El se însura aicı cu Ilinca, fata Postelniculuı Brezoianu, şi începù, se pare, negocierı cu Domnul muntén de pe acea vreme, Grigore-Voda Ghica, pentru alienarea moşiilor muntene ale familieĭ. În 1734, el scrie soboruluı bisericeı din Şcheiŭ pentru vechia datorie. (2) Rasboiul între Imperialı şi Turcı începênd din noŭ, Ioan Balacénu fu prins de Turcı şi taiat de dînşiı la mănăstirea Cozia, în 1737. Vĕduva sa se refugie la Sibiiu, unde murì. Cele treĭ fete ale Grofuluı fură crescute la Viena: dupa 1739, una din ele, Smaranda, venì la Bucurescı, unde luă pe un Manu, fiul starosteĭ Manu. Cele-lalte doue remasera la Curte, unde li se servià o pensiune. Maria se întórse însa şi ea înainte de 1787. Singură cea maĭ mică nu maĭ revenì din străinătate. (3)

De la acéstă odraslă balacenéscă sau de la sora sa maı mare Maria primì Samuil Klein la 1770 (4) un manuscript de cronică a Ţeriı-Româneşcĭ, care, sub numele de *Cronică Balacenéscă*, a încurcat multă vreme pe istoriciı noştri literarĭ, câţı au fost. Se credeà pană acum că există un singur manuscript al croniceı: copia luată de Vasilie Vlad în 1780 după transcripţiunea cu litere latine a luı Klein însuşĭ. (5) Astădĭ avem la Academia Română un al doilea manuscript

(1) V. ultima pagină a memoriuluı penultim. — Observ ca, Ruxanda vorbind (ın nº *h)* de «reposatul eı barbat , ultimul numer nu póte fi bine catalogat (pote 1727).

(2) Memoriul şi p. citate. Constantin Brâncovénu cumpera de la Ioan moşia Doi cescĭ, lânga Tîrgovişte (Grecénu, partea inedita). Asupra unuı Mateiu Balacenu (1689), v. Grecénu, p. 144 5.

(3) *Genealogia,* în *Bucium,* p. 343; cf. *ibid.*, p. 519.

(4) Însemnare finala a manuscriptuluı din Oradea-Mare: *NB* Hanc l i toriam describendam Samueli Klein concesserat femina quaedam ex illustri ima familia Balacian, quae anno 1770 Viennae morabatur .

(5) Si asia venind noi cu scrisul historii de la annii lui Christo 1629, quare este n anul 1722 *(sic),* facem gatatul, promitind que, en temp, si mai incolo om conthi

decât acel păstrat la Oradea-Mare: ms. 537. De altmintrelea, cercetătorii de până acum n'aŭ cunoscut nicĭ ms. de la Oradea-Mare decât după extractele numeróse pe carĭ le dă Şincai şi după menţiunea luĭ Engel, în introducerea luĭ bibliografică. (1) De aceea, saŭ, maĭ bine şi de aceea, părerile de până acum asupra cronicei sunt false.

Atât manuscriptul din Oradea, cât şi manuscriptul Academieĭ Române încep cu anul 1629, cel dintâiŭ al domnieĭ luĭ Alexandru Iliaş. S'a observat şi de d-l Sbiera că acest început cuprinde în primele sale rîndurĭ o trimetere în urmă — «precum s'aŭ scris maĭ în sus», — care arată că avem a face cu copiĭ acefale. Manuscriptul complet (cum e n[1] 436 al Bibliotecei Academieĭ Române, al treilea ms. al cronicei) trebuià să încépă unde începe şi Constantin Căpitanul, pe care, cu fórte micĭ deosebirĭ de formă, îl reproduce cronica Bălăcenilor în *întregime*.

Am spus maĭ sus că Memoriile luĭ Radu Popescu eraŭ o continuare a luı Constantin Căpitanul. Bălăcenii nu dispuneaŭ, ca alte partide, maĭ numeróse, maĭ puternice, maĭ bogate, de ómenĭ de casă cărturarĭ saŭ de partisanĭ învĕţaţĭ. Pentru a avé şi eĭ cronica lor, eĭ fusese siliţı să alégă până la 1688 cronica luĭ Constantin Filipescu, care nu le convenià în total, ca una ce lovià sistematic în Cantacuzinĭ, rudele Bălăcenilor, în Şerban-Vodă, care ridicase maĭ mult acéstă familie şi iĭ dăduse scopurile şi orientaţiunea eĭ politică.

De la 1688 înainte, lucrul nu erà maĭ uşor: ceĭ ce, din ură pentru Brâncovénu şi mentorul luĭ, Constantin Stolnicul, adoptase violentul pamflet al Căpitanuluĭ, nu puteaŭ să-l continue prin apoteosa brâncovenéscă a Grecénuluĭ. Pe de altă parte, Popescu din Memoriĭ, credincios Domnuluĭ sĕŭ, apĕrător al intereselor acestuia, vrăjmaş al chemătorilor de Nemţĭ, nu erà nicĭ el cu totul acceptabil. *Cronica oficială*, a luĭ Radu Hrizea, cronica mavrocordătéscă, *aceea* erà bună pentru Bălăcenĭ de la un capĕt până la altul; cetind-o, aceştĭ învinşĭ de odinióră se puteaŭ mângâià urmărind fericirea criminală şi drépta prăbuşire a învingĕtorilor. Dar până la începutul acesteĭ cronice oficiale, până la anul 1699, timp de un-spre-ḑece anĭ, erà greŭ de alcătuit o povestire în sens bălăcenesc.

Erà întâiŭ o lacună de umplut, lacuna de la mórtea Domniţeĭ luĭ Şerban, măritată cu Bălénu,—aicĭ se opresce Constantin Căpitanul,—

nua. Si s'au scris aceasta historie mai intei de tote de Samoil Klain in Vienna, anul 1770, iara acum in aceasta forma de pre ace de intei, se au scris de Vasilie Vlad, in anul 1780, i[n] Vienna (ultimele rîndurı ale manuscriptuluı din Oradea).

(1) El reproduce notiţa finală şi dă titlurile latine adaose de Klein.

până la alegerea Brâncovénuluĭ. Legătura independentă din manus cripte ca al luĭ Antim nu conveniă: ea eră prea favorabila luı Brâncovénu şi Stolniculuĭ; ea ascundeă prea mult vrajmaşia de familie din ultimele ḑile ale domnieĭ luı Şerban-Vodă, şi Bălăcenıı doriau ca acéstă duşmănie să fie cunoscută, pentru a pune într'o lumină rea pe bănuiţıı ucigaşĭ aĭ Domnuluĭ. O legătură fu alcătuită, legătură inedită până acum şi pe care o dăm maı jos după singura copie ce avem la îndemână în acest moment, copia cam modernisata a luı Klein, arătând însă deosebirile între acéstă copie şi unul din manuscriptele cirilice carĭ o conţin: (1)

Dupe ce au trecut quatva temp de la mortea filiei sale, Sierban-Voda au esit la preumblare la venat, pre la Fantana Rece si, trimitiend pe pecharnici [cu ogarѣi şi cu copoi; C] prin tufele de prin prejur (2) [si el şѣdea dѣ

(1) Observ că ms. din Oradea maĭ adaoge la Constantin Capitanul cate-va notiţe relative la asediul Vieneĭ, notiţe la carĭ şi Klein adaoge, din partea sa. Le reproducem aicĭ:

Afara de aceasta Sierban-Voda pre ascuns se intielegeva cu Ne ntii prin carti, i odata au avut pe un Jesuvit pater multa vreme ascuns in cortul seu si, quand mai vre Nemtii se dea cetatea, trimise pe Jesuvit de le spuse barbate ce e se apere anque in patru ceasuri, que Turcii gate pravul si vor inceta de batalie pene lei se va aduce prav; si au radeicat Sierb n si o cruce de lemn de steger intru pomeni rea sa si a tuturor Romanilor, quarii mult se munceva si se ro ava lui Dieu qua se nu ia Turcii cetatea de la crestin; si au scris si la *pra positus capıtuli, Ioannes Baptista Mayer, vicarius generalis,* pentru rendul acestii cruci; in quare cruce letinesci au scris Sfetelna Crucii. Scrisoarea asia este: «Crucis exaltatio est conservatio mundi, crux decor ecclesiae, crux custodia regum, crux confirmatio fidelium crux gloria angelorum et vulnus demonum. Nos Dei gratia Servanus Cantacuzenus, Valachiae Transalpinae princeps eiusdemque perpetuus haeres ac dominus, etc. etc (ic ereximus crucem hanc in loco quavis die devotione populi et sacro populi (et sacıo) honorato. in perpetuam sui suorumque memoriam tempore obsidionis machometanae a vizirio Cara Mustafa Pasia·Viennensis Inferioris Au triae, mense septembris, die prima, anno 1683. Viator, memento mori. Adique: Inaltiarea Cruci e te padir a lu mii; crucea este frumsetia besericii, crucea stepenirea Imperatilor crucea marirea agerilor *(sic)* si dracilor rane. Noi Serban Cantacuzin, cu darul lui Dieu prinçi Tiarii Romanesci si acelasi de porrorea moscenitor si domn s a, am radicat acia ta cruce in loc, quare in toata dia cu evlavia poporului si cu letugii este cinstit, in eterna a sa si a lor sei pomenire, pre tempul ci Vienna cetatea Au trii c lii mai din Jo eıa inconjurata cu hoste machometaniceasca de Viziriul Cara-Mustafa Pa ia, ın luna lui Septemvrie in dia d'intei, ҂аχпг, CIƆ ƆC LXXXI I. Calatoriule aduti aminte de morte

Aceasta cruce si astadi se afla in palata archiepiscopului d'in Vienna, i e longa de 13 picioare matimathicesci. In acestea tempuri, ecca o ci şi craiul L ilor .

(2) Crѣngurile den prejur; în ms. din Cluj *(C)*, care *pentru acésta parte* e cronica nóstră (v. capitolul *Cronica din Cluj).*

priviia de la corturi: C/, au prens vr-o (1) quativa epuri si, aducandu-i la cortul (2) lui, au impartit quatva la boeri (3) [şi; C/, quati va i-au dat la cochnea domneasca; intru quarii (4) s'au nemerit o epuroae cu puli in pantece, pre (5) carea spentecandu-o, au aflat que era gata se fetei un puliu cu 2 capete si cu patru picioare: d'innainte (6) un cap (7) trageva in o parte [şi; C/, altul in alte parte, si trupurile la mediloc era inbinate, de nu se conosceva inbinatura; quare, aducandul la Domnul, fiend şi patriarchul Deioniscie şi Ienaque Logofetul Cariofil, se mirava si, telcuind unii intr'un quip, altii in alt quip, iara Cacavela dascalu au dis que d'in neamul lui Sierban-Voda vor sa se radeice 2 capete se stee in potriva unul altuia, si unul va trage in o parte, altul in alta; si va fi mare stricaciune pamentului acestuia, de vreme ce acest semn minunat s'au aflat in tara aceasta; si asia s'au intemplat, que dupe mortea lui Sierban s'au radeicat acestea doa capete: Constantin-Voda despre Turci şi Bele[ce]anul, generele lui Sierban, despre Nemti si [împoncişaţi fiindк unul altuia; C/ multe rele au facut tiarii, pre quum la Domniea lui Constantin Brancoveanul se va spune. (8)

Dupe aceasta trecand quateva vreme, au venit veste de la Banul Viteila de la Craiova cum que Veterane generariul vine pre la Cerniti cu hosti nemtiesci, que se ernedie in Tiara-Romaniasca. Deci Sierban-Voda in data au trimis pe Constantin Brancoveanul Logofetul si pre alti boeri cu daruri si cu rogacione, se faca bene se treaque in Ardeal. Quare, luand darurile si primind rogacionia, au trecut in Ardeal.

Dupe aceasta, vedînd Sierban que Nemtilor li umble bine, que bat pe Turci si le iau cetati şi tiari, au socotit cu ai lui frati se trimitie la Vienna la Caesariul sol cu carti despre toata tiara se se inchine Caesariului si se ciara hosti in ajutor asupra Turcului, qua se se disleipias[ca] langa Caesariul, si, qua se nu priciapa aceasta Turcii, au dis que trimite sol cu carti, que se inpace pe Imperati intra scine, se nu mai faca ateta versare de sange. Si cu acestea adormeva pe Turci; fiend superati de atetia batalii nenorocite, si cugetand que li voliasce benele, i-au dat volie se trimitie sol, si au trimis patru boëri: pre Iordaque Spetariul, fratele seu, pre Scerban, pre

(1) *Vre-o* e suprimat în *C*
(2) În loc, *C* are: *înainte.*
(3) *Boiarilor cкţiva,* în *C.*
(4) *C* suprimă: *întru quarii.*
(5) *C* suprima: *pre.*
(6) *C* suprima: *d'innainte.*
(7) *Unul,* în *C.* Reproducem de aici înainte numaĭ deosebirile esenţiale dintre mss.
(8) Ms. *C* mântue ast-fel: «Cine va vrea sк citeascк, va vedea şi faptele ci s'au fкcut şi prorociia Cacavelii cк s'au izvoditк. Întorcкndu-se Domnul în Bucureşti de la Fкntкna-Reace şi trecкndк cкtre vreame, iatк veaste vine de la Banul Vintilк [Corbénu]»...

Constantin Balaceanul, genirile seu, si pre Sierban (si pre Sierban) Capitanul, nepotul seu. Iara acestia, ducandu-se quatra Vienna, Sierban-Voda se bolnavi si muri in Octomvrie in 30, si s'au ingropat la Cotroceni, domnind diece ani. Dic unii que Constantin Stolnicul, fratele seu, l-au otravit, prequum si el mai pre urma au marturisit aceasta, prequum mai inainte om spune.

[Additio haec Samuelis Klein:] Si lucruri bone anque multe au facut acest Sierban Voda, que la Vienna se novoieva se inpedece pe Turci sau se intardie pene va veni ajutor Nemtilor, que se nu ia cetatea, que doara o ar fi luat inainte de venirea Lesilor. Facut au si thipografie romaneasca, gre ciasca si arabeasca in Bucuresci, pre quarea Constantin-Voda Brancoveanul o au inzestrat cu multe averi; intru quarea se thiparesc carti pentru crestinii celi de sub imperatia turceasca, unde nu le este slobod a avea thipografie, si cartile se se dee de pomeana. Intors-au pre romanie prin dascalei invatiati toata Bibleia, de pre eleinie, que mai inainte nu era pre romanie intoarse, si alte lucruri bune, si manasteiria Cotrocenii au facut....

Legătura ast-fel deplin stabilită între sfîrşitul luĭ Constantin Căpitanul şi începutul cronicelor brâncovenescĭ ale luı Grecenu şi Popescu, compilatorul, intrând în domnia luĭ Constantin-Vodă, se dedă la o interesantă operaţiune de prescurtare şi une-orı amestecaıe a scirilor din ceĭ doĭ scriitorĭ pe carĭ îĭ aveà înainte. Povestirea Cronicei Bălăcenescĭ pentru alegerea, întronarea şi confirmarea Brâncovénuluĭ, povestire publicată în Şincai (t. III, p. 233) *in extenso*, e împrumutată ast-fel póte din ambele cronice anterióre, şi omul Bălăcenilor nu uită să adaogă la sfîrşit: «Iarna tótă cu bucurie o au petrecut, *dobândind în mânĭ ceea ce de mulţĭ anĭ maĭ înainte o vînà*, arătând tuturor dragoste, blândeţe şi mil[o]stivire, şi în boerie şi în domnie . În aceeaşĭ vreme, el presintă alegerea ca opera luı Constantin Stolnicul. (1)

Trecênd acum la campania Germanilor în Muntenia la 1690, ıntılnim maĭ mult o prescurtare a luĭ Popescu, deşì unele amanunte numele luĭ Preda Proorocénul, titlul de Calga dat şefuluı tatar par a fi luate din Grecénu. Sunt însa şi scirı nouĕ, scirı *balacenescı*, carı daŭ o colóre proprie compilaţiunii. Ast-fel, se afirma aicı cu mîndrie partea luată de Bălăcénu la invadarea teritoriuluı ţĕrii de oştile imperiale şi se face o mustrare luĭ Brâncovénu din nehotărîrea luı ın acéstă privinţă. Aga Constantin Bălăcénul, fiind lângă Hai ler, pu

(1) «Constantin Stolnicul Cantacuzenul şi cu o samă de boearı s'au strın toţĭ la Mitropolie...» (Şincai, p. 233). Unde nu se observa alt-fel, citaţiun' e dın cronică sunt luate după Şincai, unele îndreptându-se dupa ms.

rurea îl îndemnà să se pogóre cu oştile [din Braşov] să ieà ţéra; iară Constantin-Vodă nu voià, ci tot se împoncişà. Compilatorul singur ne spune că Nemţiĭ, cerênd ernatec, aŭ pretins de la Domn «zahĕrea ca de 700 de pungĭ şi destăinuesce, ceea ce nu fac Grecénu şi Popescu, că Domnul fu silit a scóte, el cel dintâiŭ, un bir pe dobitóce, ce l'aŭ numit *văcărit*, să dea de tot dobitocul un ort . Vorbind de ispravniciĭ de Scaun în Bucurescĭ, pe vremea ocupaţiuniĭ luĭ Heissler, el adaoge, pe lângă numele, cunoscut de aiurea, al luĭ Cristea Vistierul Popescu, pe al luĭ Luca Vistierul şi pomenesce Heissler nu mulţămià pe Bălăcénu—de excesele comise de soldaţiĭ străinĭ: «pre egumenĭ şi pre uniĭ boiarĭ îĭ legase de gâturĭ cu funiĭ, pentru făină, pentru carne şi pentru altele». Familiile Domnuluĭ şi boerilor fură trimise, preciséză compilatorul, la mănăstirea Braduluĭ. Ajungênd la întrevederea de la Drăgănescĭ, el spune: ce aŭ vorbit nu putem sci . În fine, ultim atac împotriva Brâncovénuluĭ, compilatorul nu uită să ne spue că, întors la Bucurescĭ, Vodă fu asediat de plângerile celor nenorociţı de Tătarĭ. Dară [el] tóte le răbdà, pentru că el i-aŭ fost adus, ca să-şĭ capete iarăşĭ domnia şi binele.

La Cronica Bălăcenéscă trebue să ne adresăm iarăşĭ pentru a aflà epilogul de arestărĭ şi condemnărĭ la mórte, care urmă invasiunea. Aicĭ ni se povestesce cu luare aminte cum Cristea Scordac (1), Vel-Postelnicul luĭ Şerban-Vodă, a plătit cu capul cérta ce avuse óre-când cu Constantin Logofĕtul Brâncovénu, maĭ pentru nimica ; ni se vorbesce de uciderea luĭ Ştefan Cioranul, acusat «că s'ar fi înţeles asupra luĭ cu Aga Constantin Bălăcénul , de arestările căpitanuluĭ Oprea şi boeruluĭ Vlaicu.

Expediţiunea turcéscă pentru Tököly (1690) e expusă în cea maĭ mare parte după Memoriile luı Popescu, dar unele amănunte, ca trimeterea la Bucurescĭ a capuluĭ Agaĭ Bălăcénu, par a fi luate din Grecénu (tot aşà, intenţiunea luĭ Tököly de a schimbà pe Heissler prisonier cu soţia sa închisă la Germanı). Omul de partid se recunósce totuşĭ în cuvintele injurióse pe carĭ le întrebuinţéză vorbind de retragerea nouluĭ Rege ungur înaintea Principeluı de Baden: neputêndu-ĭ sta Techeli în cóntră, aŭ început a fugì cu caftanul în vine . Inedita e şi judecata finală asupra campanieĭ, judecată care lovesce iarăşĭ în persóna Domnuluĭ vrăjmaş:

(1) Îndreptat după ms —Şincai (p. 238) are: Scordeı Constantin Capitanul pomenesce de Postelnicul Cristea Scordec în calitate de capuchehae la Constantinopole, sub Şerban (II, p. 32). Erà un pauper mercator græcus (*Magazin*, V, p. 47).

Ci multa paguba au adus tiarii cu acestea trebi ale Nemtilor, a quarora Constantin-Voda au fost indemnator de au intrat şi au batut pe Nemti *(sic)* (1), si, quand s'au pogorit in tiara, nu s-au alcatuit cu ele, ci tot de Turci s'au lipit, cerand ajutor şi facand isbanda asupra inimicilor Portii; cu quarea mare credentie sie-au capetat la Imperatul turcesc si la celi mai mari a Portii, si acestea i-au indelungat Domnia; si, vedind que-l au toti in credentie, cresceva, se mareva, se latieva si se bucurava in darurile ce ei aduceva norocul. Iara, dupe ce au trecut si s'au asediat acestea fortuni ce fusese in tiara, Dieu iara au dat batalie tiarii, trimitiand lacuste ... Iara, aducandu-se nisce mosci de la Sfetagora şi, facandu-se osfestanie in tota tiara, s'au indurat Dieu şi le-au radecat, de nu s'au mai vediut ....

S'ar puté ca acest ultim amănunt al lăcustelor să fie luat din Grecénu. (2)

Cronicarul Bălăcenilor trece, în 1692, la nunta Domniţei Stanca cu Beizadeà Radul, fiul luĭ Iliaş. Povestirea e absolut deosebită de cea din Popescu, ca şi de cea din Grecénu. Cronicarul pare a maĭ satisface o rĕsbunare, când, după ce vorbesce de îmbogaţirea săraculuĭ ginere de socrul atât de bogat, adaoge ca tînerul Principe s'a corupt în curînd, făcêndu-se beţiv şi «fórte rĕŭ, şi crud, şi tiran, atâta cât însuşĭ cu mânele sale pe mulţĭ ómenĭ i-au omorît; pentru carea Dumneḑeŭ i-aŭ scurtat viéţa, şi s'aŭ mântuit mulţĭ de nevoĭ .

Duşmănia luĭ Cantemir cu Brâncovénu se presinta în compilaţiunea nóstră ca o prescurtare a singureĭ povestirĭ a Popesculuĭ. Dar compilatorul dă data precisă a morţiĭ Domnuluĭ Moldoveĭ (însă greşit: 23 Martie 1673, în loc de 17 st. v.). (3)

Cronica trece apoĭ la schimbarea luĭ Constantin Duca, pus de socrul sĕŭ Brâncovénu în locul lasat liber de acéstă mórte. Autorul eĭ află prilej să ne vorbésca de purtarea trufaşă a Dómneĭ luĭ Duca, Maria, care, dând în foc un pretenţios şi ofuscant işlic de jupăné a , provocă nemulţumirile boerilor moldovenĭ şi, prin urmare, căderea soţuluĭ eĭ (1696).

De aicĭ, compilatorul se întórce la anul 1695, pentru a ne povestì până la 1699 istoria campaniilor răsboiuluĭ turco-german. Acéstă parte, împreuna cu menţiunea evenimentelor interne contemporane, e o pre

(1) Cetesce : *Turci.*
(2) P. 196 7.
(3) Cf. N. Costin, p. 39; Neculce, p. 246; *Vita Constantin Cantemyrii*, la sfîrşit În ms. de la Oradea-Mare, data lipsesce: Dupe acestea nu au trecut mult temp si au murit Canthimir . — Cf. şi Şincai, III, p. 258.

scurtare a luĭ Grecénu, amestecat fórte rar cu Popescu din Memoriĭ. E de observat şi faptul că Grecénu e urmat numaĭ până la anul 1699, unde cronica luĭ e întreruptă în corpul mavrocordătesc.

Reproducem tótă acéstă despărţire, inedită până acum, atrăgênd atenţiunea în note asupra locurilor, unde asemĕnarea e şi o asemĕnare de formă:

Mai inainte de madileia lui Constantein Duca, Constantein Brancoveanul-Voda s'au dus la Cerneti si Chanul Semigerei au trecut pe in tiara, mergand la hoste asupra Nemtilor, inpreuna cu Calga Sulta; si, mergand eli pe la Giu, le-au venit veste que Muscani merg asupra Cremului si 'l bate; si Calga de la Giu s'au intors inderept cu hostea sa, iara Chanul s'au dus unde i-au fost porunca.

In aceia vare, Sultan Mustafa, mergand asupra Nemtilor, cu Semigerei Chanul, afland la Logiu pre Vethirani generariul, cu putintcle hosti, osebite de hostile cele mari ale Nemtilor, dand batalie tare, abia, si cu mare perire a Turcilor, au biruit Turcii pe Vetirani, quare au si perit in ace batalie. Imperatul turcesc, vedind ace farema de biruintie cu perirea multora ai sei si audind que vin hostile cele mari a Nemtilor, nu le-au asceptat; ci, venind pre la Cerneti, i-au esit Domnul in ainte de l'au petrecut pene la Nicopol; acolo, imbracandu-l Imperatul cu caftan, s'au intors cu bucurie la Bucuresci in Scaonul seu.

In al doilea ann [1696], iara au mers Sultan Mustafa asupra Nemtilor, si au mers si Tatari cu Sultan Pasia *(sic)* Gerei si cu Ialagas, si trecand Imperatul Dunerea, s'au intelnit cu Nemtii in un camp; inse, norocul slugindu-i, au facut din care meteris (1), adeque *propugnaculum,* si au scapat el rusinat. Que asia de tare au dat Nemtii (2) batalie, quat un generariu au intrat in tabera turciasca si mare perire au facut Turcilor, quat s'au fost speriat si Imperatul que va peri, inse, pequm am dis, au scapat (3), şi de aci s'au dus la Tialegrad.

In acest an [1696], Muscanii, mergand la Azof, citatea, si Turcii cu Tatarii ce era acolo neputand se le stei in potriva, au luat cetatea. (4)

In al treilea ann [1697], iara au mers Sultan Mustafa, Imperatul turcesc la hoste asupra Nemtilor, si, trecand pre la Belgradul turcesc Dunerea, s'au dus la Thisa, la locul ce se zice Senta, si au facut pod se treaca Turcii. Deci, trecand Viziriul cu tote hostile, numai Imperatul remanend d'incoace (5), ecca si Eugenie Princiul cu hostile nemtiesci au inconjurat tote hostile tur-

(1) Meterez de care (Grecénu, p. 327).

(2) De tare au dat Nemtii e repetat de două orĭ.

(3) Cf. Popescu, p. 152.

(4) N'au putut nicĭ Turciĭ ce s'aŭ aflat acolo, nicĭ Tătariĭ să-ĭ stea împotrivă, ci cu sabia l'au luat (Grecénu, p. 328).

(5) Cf. Grecénu, p. 338: Numaĭ Vizirul cu pedestrimea aŭ rĕmas.»

cesci. Si, vedind Imperatul que Nemtii au venit, si temendo-se que Turcii lui n'or da batalie, ci de friea or fugii, au poruncit de le-au stricat podul, qua se nu poate fugii, ce se stee se se bate. (1) Iara Nemtii, cu tunuri si cu pusci dand vitejesce batalie, i-au omorit pe toti. Imperatul, vedind mi nune qua aceasta, au fugit la Belgradul turcesc, si au pus alt Vizir, alt Iniceriu si alti basi, in loc celor morti (si) multi.

Constantin-Voda, avand poronca se fie la Cerneti, se padiasca plaiurile, priveva la acestea si rideva, unde dupa ris vine si plans; (2) que ei veni veste de la Tialegrad que au murit filia sua Maria. Dupe aceia s'au intors de la Cerniti la Bucuresci. Si Imperatul cu Viziriul s'au dus la Odr[i]u, de au trimis Viziriul lui Voda caftan, pentru que e Vizir nouu.

Deci, dupe quatva temp, avand Constantin-Voda fata de versta, anome Ilena, o au logodit cu Scarlat, filiul premaritului Alixandru, Marele-Dragoman al Imperatii turcesci, si, venind Scarlat in tiara, au facut Voda forte furmosa nunta.

Quand au fost cursul anilor зсз, 7206, ,ахчи, 1698, iara au facut Turcii gatare de hoste asupra Nemtilor, fiind Vizir Usiim Basia, si au mers la Belgradul turcesc, si prin Tiara-Romaneasca au trecut Seleim Gerei Chanul cu trii feciori a lui, cu Totari, de s'au dus la Belgrad. (3) Ci in acest ann nici o batalie n'au facut, umbland intra dinsii vorbe de pace. (4)

Iara in celalalt ann au gatat Imperatul pe Efedeii si pe pre-meritul Alexandru, Marele-Dragoman, de i-au trimis que se faca pace cu Nemtii. Si, adu nando-se, si despre partea Nemtilor si despre a Turcilor, la Carlovici, au facut pace in 25 de anni...

Constantein-Voda nu se bucurava de pace, pentru que, quand aveva Turcii batalie, nu cogitava de madileie, ci tot cugetul li era de hoste. Deci au facut pace qua se-si afle un rind bun la Imperatie. (5) (Crescerea tribu tului). (6)

In acest temp au murit si Stanca, mama lui Constantein-Voda, si o au in gropat la manasthirea de la Brancoveni. Scarlat Pecharnicul, generele lui Voda, anque au murit la Tergovesci.....

Urméză, după o lacună ce merge până la 1703, cronica oficială a lui Popescu, cu fórte micĭ şi rarĭ deosebiri de forma. (7) Reproducerea

(1) Şi-aŭ pus tunurile asupra podului, de-l bateà; una ca sa strice podul ă nu maĭ trécă Ieniceriĭ sa fuga (Popescu, p. 158).

(2) Cf. Grecénu, p. 340—1: dând slava lui Dumnezeu şi bucurandu se [pentru gătirea mănăstirei Horezul]».

(3) Cf. Grecénu, p. 344.

(4) Într'acest an... lovire între dînşiĭ n'au avut (Grecénu, p. 348).

(5) Adaos Balacenesc.

(6) Cf. Şincai, III, p. 292.

(7) Cuvinte sunt lăsate saŭ adaose, mersul frasei schimbat. Într'un loc (Pope cu, p 27), se lasa la o parte calificativul de «feciorii dracului» dat Cantacuz'nilor.

adequată şi integrală se întinde până la căderea Brâncovénuluĭ, în descrierea căreia compilatorul bălacenesc amestecă o sumă de lucrurĭ nouĕ. În locul povestirii de pe p. 27 8 din ediţiunea *Magazinuluĭ*, avem în ms. următorul text desvoltat, pe care Şincai (p. 371—2) îl cuprinde numai în parte:

Si a doa di, Joui, venind si Ibrochorul in Bucuresci cu ҂в҂ï, 12.000, de hosti, de grab au facut Domn pe Stefan Cantacuzen, iara Vineri demaneatia au venit boerii la Constantein-Voda Brancoveanul si-si luara ertacione si dia bona. Deci el au inceput a imputare Cantacuzinilor nemultiemirea si viclenia si pentru ce nu le-au fost mila de sangele seu si el deduse versare Turcilor; dicand si aceasta lui Stefan-Voda: De ti-au fost de Domnie, pentru ce nu mi-au spus mie? Si eu ti-o asi fi dat cu pace; numai vietii mele se fii partenit; sau, de ti-am facut vre-o strembatate, se-m fi spus, si de nu ti'asi fi facut dreptate, apoi se me fii peret. Pentru ce nu ti'ai adus amente qvat bene v'am facut eu voa Cantacuzenilor? Boerii mari v'am dat si v'am cinsthit qua pe neste frati; iara voi, quarii ati mancat panea mea, ati marit viclesiug asupra mea. Si, intorquando-se quatra toti boerii, au dis: Fiti sanetosi toti boerii tiarii, slugitori si toti hominii, fii sanetoase tiara, que mai mult eu pe voi nu ve voiu vedea, que iata am cadiut in manile uretilor de Dieu Agareni! Ertati toti, ertati, qua Dieu se ve erte! Si de mine anque fiti ertati! Aduceti-ve aminte in rogacionile vostre que sangele şi niamul vostru si stepanul vostru eu am fost! Qua acestea si mai multe dicand, nu-si puteva oprire lacremile...

În cele ce urméză, Cronica Bălăcenéscă se ţine de povestirea oficială a luĭ Radu Popescu, modificând pe alocurea forma şi prescurtând. E de observat că avem însă şi adaosurĭ interesante. Ast-fel, compilatorul adaoge la vinovăţia luĭ Constantin Stolnicul în căderea luĭ Brâncovénu, una maĭ veche şi maĭ mare: când şi pe fratele sĕŭ Şerban-Vodă, carele îi scósese viéţa de la Grigorie Ghica-Vodă, încă l'aŭ omorît .

Când ajunge la masacrul familieĭ Domnuluĭ mazil şi al bĕtrânuluĭ Constantin-Vodă însuşi, compilatorul bălăcenesc devine maĭ desvoltat decât Popescu, care ţineà să nu facă prea interesantă figura martiruluĭ Domn, chiar cu riscul de a înegrì maĭ puţin pe prigonitoriĭ luĭ. El pomenesce de oferta vieţeĭ în schimbul turciriĭ, făcută de ofiţeriĭ Sultanuluı Beizadelelor şi dă cuvîntul, autentic în liniile luĭ generale, cred, pe care rîvna pentru lege îl insuflă Domnuluĭ: (1)

(1) În parte numai, la Şincai, III, p. 374.

Filii mei. filii mei! Iata tote avutiile si orice alta am perdut. Se nu ne perdem ancai sufletele! Stati tare, barbatesce, dragii mei, şi nu begati sama de morte; priviti la Christos Mantuitorul nostru, quate au rebdat pentru noi si cu ce morte de ocara au murit! Credeti tare in acesta si nu ve miscati, nici ve clathiti din credentia pravoslavnica pentru viatie si pentru lume aceasta! Aduceti-ve amente de S. Pavel, ce dice: que nici sabie, nici inbuldiala, nici morte, nici alta ori ce nu-l va despartii de Christos, que nu sent vrednice muncile si nevoile ceste de aici spre merirea ceia ce o va da Christos. Acum dara, o dulcii mei filii, cu sangele nostru se spalem peccatele nostre! Si, acestea dicand, poruncii Imperatul de le talie capetele....

Sórta corpurilor celor executaţĭ e iarăşĭ un amănunt noŭ în Cronica Bălăcenilor.

Domnia luĭ Ştefan Cantacuzino e şi ea luată din naraţiunea mavrocordătéscă. Se suprimă însă menţiunile relative la persóna luĭ Popescu şi se lasă la o parte şi cuvintele în carĭ omul luĭ Nicolae-Vodă spuneà că mórtea singură a scăpat pe Şerban-Vodă de pedépsă. Sfîrşitul acesteĭ domniĭ e fórte prescurtat.

Pentru timpul luĭ Nicolae Mavrocordat, deşì ordonanţa e de multe orĭ alta, cronica e a luĭ Popescu, într'o formă prescurtată. Avem totuşĭ câte-va supresiunĭ şi adaosurĭ caracteristice. Cronicarul, care eliminase cu îngrijire, în primiĭ treĭ anĭ aĭ luĭ Brâncovénu, orĭ-ce calificativ defavorabil dat luĭ Constantin Bălăcénu, «inimicul luĭ Vodă , taie hotărît din veninósa prosă a Curténuluĭ luĭ Nicolae-Vodă aprecierile injurióse la adresa partideĭ germane, căreia-ĭ aparţineaŭ Gheorghe Cantacuzino şi Ioan Bălăcénu. Numele boerilor ce chémă pe «Nemţĭ», anecdota insultătóre pentru Gheorghe a Băniei nu se maĭ află aicĭ. Unele laude ale familieĭ şi persóneĭ Domnuluĭ sunt reduse, şi se scot şi tóte episódele ce privesc maĭ mult persóna luĭ Popescu.

Ast-fel, cetim în cronica acésta austrofilă că boeriĭ Cornea şi Bengescu, carĭ chémă «cătanele», eraŭ «cu buna inima quatra Casa Austriii si se bucurava de biruintia Imperatului crestinesc si doreva qua se supue Dieu de tot sub piciore pe inimicul numelui crestinesc , pe când în Popescu stăteà: «diavolul ce nu va binele creştinilor şi odihna lor aŭ intrat în inima Barbuluĭ Sĕrdariŭ Cornea şi într'a Bengesculuĭ şi i-aŭ îndemnat de s'aŭ viclenit de către Domn şi de către ţéră şi s'aŭ unit cu catanile ce erà în Ardél». Când vine la prinderea luĭ Mavrocordat, compilatorul înlătură tóte calificativele dăruite de Popescu boerilor Obedénu, Golescu, Bălénu, carĭ pregătise lovitura; el nu admite în naraţiunea sa nicĭ menţiunea binefacerilor domnescĭ către «viclenĭ»: nicĭ un cuvînt despre refacerea cu baniĭ luĭ Nicolae-Vodă a

*

caselor arse ale Golesculuĭ, şi firesce că nu maĭ găsim aicĭ drastica judecată a Curténuluĭ: Draculuĭ dă-ĭ fum de tămâe cât de mult, el rĕmâne, în firea luĭ, tot drac; aşà şi Golescu . Plângerile pentru neauḑitul fapt al prinderiĭ unuĭ Domn hainit de boeriĭ sĕĭ, blestemul ţĕriĭ împotriva pricinuitorilor de jafurĭ sunt trecute cu vederea. Solia inutilă a partideĭ creştine către Generalul Stainville nu e povestită în Cronica Bălăcenéscă cu bucuria rĕsbunătóre din Popescu.

La Ioan-Vodă, compilatorul pomenesce, pe lângă întórcerea ginereluĭ» luĭ Brâncovénu (Nicolae Ruset) (1), şi pe a Dómneĭ vĕduve, ceea ce lipsesce la Popescu. (2) Când ajunge la cererea ca Domn a luĭ Beizadeà Gheorghe din partea prietenilor sĕĭ politicĭ, el îndulcesce rĕspunsul imperial aşà cum îl dedeà cronica mavrocordătéscă: să aibă nădejde, *că cu vréme şi acéia va fi*». La încheiarea păciĭ, compilatorul cruţă orĭ-ce imputărĭ austrofililor, pe carĭ Popescu aruncă tótă vina. Dispar, la transcriere, şi fumurile» boerilor carĭ nu se raliază de la început la domnia nouă a luĭ Nicolae-Vodă. În fine, cum am spus, organisarea Băniei oltene e arătată aicĭ în terminĭ serioşĭ.

Cronica acésta de familie se opresce la 1724, cu sfinţirea solemnă a Văcărescilor, în anul al cincilea al domnieĭ luĭ Mavrocordat. Acésta arată că alcătuirea eĭ a trebuit să se facă pe atuncĭ, în orĭ-ce cas înaintea anuluĭ 1729, când, din ordinul Domnuluĭ, se puse în circulaţiune corpul de cronice muntene, care cuprindeà un text maĭ întins al luĭ Popescu. Totuşĭ, Ioan Bălăcénu, pentru care s'a format compilalaţiunea, trăì încă maĭ mulţĭ anĭ după acésta.

VII. Cronica de la Cluj.

Orĭ-ce boer român , scrie Del Chiaro, «are în casa luĭ un manuscript cu vieţile Domnilor, dar adevĕrul e schimbat în aşà fel, că fie-ce boer ţine la el o cronică, în care faptele Domnilor sunt zugrăvite în bine saŭ în rĕŭ, după cum un Domn saŭ altul a fost prielnic saŭ vrăjmaş némuluĭ aceluĭ boer. Copiiĭ némurilor boerescĭ se deprind de micĭ a privì lucrurile expuse ast-fel ca un adevĕr incontestabil.» (3)

(1) Cronicar însuşĭ, autor al uneĭ genealogiĭ narative a luĭ Nicolae-Vodă, genealogie de care vom vorbì într'un memoriŭ despre *Cronicele muntene din secolul al XVIII-lea.* Cf. şi maĭ sus, în acest volum, p. 266.

(2) Cel puţin în ediţiunea *Magazinuluĭ* (cf. p. 94).

(3) Si maraviglierà forse (non senza grandissima ragione) chiunque legge questo picciol catalogo de'libri stampati nella Valachia, non vedendovi la storia de' principi di quella provincia, che tanto agevolmente sarebbesi potuta mandar in luce, medi-

E puţin probabil sa se descopere tipuri noue de cronice muntene, şi cele cunoscute până acum aparţin numai familiilor mari, al caror rol fusese destul de însemnat pentru ca o schimbare a analelor ţĕrii din punctul de vedere al interesului lor să fie posibilă. Există totuşi un tip, acel pe care-l descriem aicĭ, care a fost alcătuit, de s'gur, din ordinul unuĭ boer cu activitatea politica mai ştersa, mai subordonată.

Numesc acest tip de cronice Cronica de la Cluj, în lipsa unui nume maĭ potrivit nicĭ odată nu s'ar puté fixà carei familii i-a aparţinut, după oraşul unde se păstréză în Museul Ardelén singurul exemplar ce cunosc.

Iată din ce se compune acésta cronică:

a) Din Constantin Capitanul, transcris până la domnia lui Constantin I Basarab Cârnul sau Şerban. Şi titlul compilaţiunii e titlul cronicei Bălenilor: Istoriile Ţĕrĕĭ-Rumaneştĭ ;

b) De la Constantin I înainte, de unde începe, tot mai energică, de osebirea de nuanţă între povestirea cantacuzinéscă şi povestirea vrăjmaşă Cantacuzinilor, de la acest punct de despărţire, compilatorul adoptă naraţiunea lui Stoica Ludescul (Anonimul). Ici şi colo, intîmpinăm şi adaosurĭ originale. Ast-fel, despre Michnea III, ni se spune aicĭ că a fost Grec *lăcătuş*» (nu *cămătar* şi o nota marginală în tregesce că Sultana, [n]evasta lui Kenan-[P]aşa, care [a]vea casile [ei] lângă Eşchi-[S]araiu , l'ar fi sprijinit. Am veḑut că se preciséză maĭ bine decât aiurea originea lui Antonie-Vodă. (1) La suirea acestui Domn pe tron, se spune, dupa menţionarea sórtei lui Radu Leon mazil, că Nicolae Sofialâul a fost spânzurat la Vel-Ocna , iar Balasache a dobândit ertare şi s'aŭ dus la casa luĭ . (2) Unele parţi sunt prescurtate, ca începutul domnieĭ a doua a lui Grigore Ghica, iar la Şerban-Vodă se trece sub tăcere episodul reintegrarii Mitropolitului Teodosie. Maĭ departe, expediţiunea de la Cameniţă e resumata, şi se stramută din Capitanul istoria luĭ Dumitraşco Cantacuzino din Moldova.

ante il comodo della stamperia. Ma è da saper i che, avendo o ni nobile pre o di se il manuscritto con le vite de' principi oltrepas ati, ma in t l modo alterata la v - rità (la qual dee essere la sola base sovra cui ha da poggiar una fedele, sincera e pura storia), che ogni nobile valacco tiene pre o di se custodito quel manu critto, in cui è descritta la vita de' principi, tanto in ben, quanto in male, econdo che quel principe è stato, o favorevole, oppur nemico di quella fami lia [*tiparit greşit:* provincia]. Usano anzi alcuni una somma dilig nza, accio i loro piccoli fig iuoli ieno inbevuti di tale istorie, sichè più tenacemente re tino lor impre se nella memoria, laonde poi col tempo passano per una incontestabile tradizione (p. 4o 6).

(1) V. p. 340, nota 2.

(2) Cf. Constantin Capitanul, p. 355 6.

c) Din legătura balăcenéscă, publicată maĭ sus, p. 393 5, şi din cronica alcătuită de compilatorul Bălăcenilor pentru perióda ce duce la cronica oficială a Popesculuĭ. Dar se omite cuvîntul luĭ Brâncovénu la pornirea luĭ din Bucurescĭ şi se adaoge la căderea acestuĭ Domn frasa : «Domnit-aŭ anĭ 25 pol . În fine, compilatorul, un Bucurescén şi un contemporan al evenimentelor, înădesce următorul panegric al luı Constantin-Vodă, care forméză partea originală maĭ întinsă a cronicei:

În Domniia lui fѣcut-au şi ō mѣn[ѣ]stire piste Ōlt, ci sѣ chiiamѣ Ōrezii, foarte frumoas[ѣ] şi bogat[ѣ]; mai fѣcut-au şi la Brѣncoveani mѣnѣstire: fiind micѣ, o au surpat şi ō au fѣcut cu toate împrejur cu ce i s'au cѣzut. Mai fѣcut-au şi acii în Bucureşti o mѣn[ѣ]stire ce-i zice Stѣi Gheōrghie, minunat[ѣ] şi frumoas[ѣ], precum sѣ veade: fiind micѣ şi veache besearicѣ, ō au stricat-o şi ō au fѣcut mѣnѣstire mare; fѣcut-au şi han înprejur, însѣ la acest han au ajutat şi boerimea şi mѣn[ѣ]stirile, pentru sѣ aibѣ poman[ѣ] la Sfѣntul Mormѣnt. Fѣcut-au şi pe Stѣi Iōan aici în Bucureşti, mѣnѣstire şi cu han înprejur; fѣcut-au şi pe Stѣi Sava, mѣnѣstire şi case de şcoal[ѣ]. Iar aice în Bucureşti fѣcut-au şi Doamna ō besearicѣ aice în Bucureşti, de-i zice Besearica dentr'o zi. Mai fѣcut-au Doamna şi piste Ōlt doaō mѣnѣstiri de cѣlugѣriţe: una sѣ chiam[ѣ] Mamul, iar alta Surpatele; fѣcut-au şi tѣrgul Tѣrgoviştii iar, dup[ѣ] cum au fost, Scaunu domnescѣ, fiindѣ pustiu; şi multe besearici, care au fōst surpate, au dres, şi casile domneşti de iznoavѣ, numai Divniţa fiind veache; şi alte lucruri multe au deşchis în zilele Mѣrii Sal[e], precum sѣ veade. Fѣcut-au şi rѣndul de cas[e] despre Doamna, de aice den Bucureşti. Însurat-au pe doi coconi, pe Costandinѣ şi pe Stefanѣ. Mѣritat-au şi 7 cocoane, anume Stanca, Maria, Ilinca, Safta, Bѣlaşa, Zmaranda....

Discursul luĭ Brâncovénu către fiiĭ sĕĭ e iarăşĭ scos din povestirea bălăcenéscă, şi de aicĭ înainte avem, *fără nicĭ o schimbare,* cronica oficială a luĭ Popescu până la sfinţirea mănăstiriĭ Văcărescilor.

VIII. Cronica din ms. 439 al Academieĭ Române.

După notele mele, luate în grabă, acéstă cronică e alcatuită din:
a Anonimul; prefaţa.
b) Constantin Căpitanul, încă de la domnia luĭ Radu Negru.
Cronica e intitulată: «Istoriia Ţĕrĕĭ-Rumăneşti de cănd au descălecat [Româniĭ] . (1)

(1) Şi în ms. 173 de la aceeaşĭ Bibliotecă (ms. care merge pâna la numirea luĭ Petru Cercel), după prefaţa Anonimuluĭ şi domnia luı Radu Negru avem cronica balénă.

N'am cercetat cu de-amănuntul forma acestei cronice, care, în ceea ce privesce compunerea, e aprópe inversul cronicei de la Cluj. Dacă cercetarea ce voiu face va da la lumină parţi inedite sau deosebiri marcante, le voiu semnală în continuarea acestor studii.

IX. Cronica de sub Grigore II Ghica.

Alcatuirea unui corp oficial de cronice muntenesci de catre Nicolae-Voda se légă de redactarea în Moldova, din ordinul domnesc, a cronicei domniei lui, de Axintie Uricarul. Axintie înadià, cum şi spune în primele rînduri ale lucrării sale, opera sa de a lui Nicolae Costin (1), aşà în cât o cronică oficiala moldovenéscă de la Ureche pâna la Axintie Uricarul existà sub Nicolae-Vodă, în a doua domnie, şi el însuşi se îngrijise, cum am vědut, s'o completeze.

Cât-va timp dupa acésta, întîlnim în Scaunul princiar din Iaşi un alt Fanariot urzitor de letopiseţe: Nicolae Mavrocordat cetià, cum o mărturisesce singur unde-va, istoria ţěrii în Anale: Grigore Ghica, venit în Moldova fără a cunósce de loc limba ţerii, o înveţa «până la şése luni (2) şi, ca şi ruda şi vecinul seu, el prinse gustul cronicelor. Din ordinul seu, un Anonim (Amiras?) resuma istoria Principatului de unde o lăsase Miron Costin, şi acelaşi Anonim fu însarcinat să scrie o istorie fórte amanunţită, îmbogăţită cu extrase din cronice muntene şi cu documente oficiale, a stapânirii patronului sěu. În fine, acest corp de cronice, corpul ghiculesc i-am puté dice, fu dat spre traducere în grecesce Slugerului Alexandru Amiras Smirniotul, şi acesta îşi îndeplinì însărcinarea. (3)

Se scie că Grigore-Vodă fu strămutat la 1733 din Moldova în Ţéra-Românéscă. Aici, venind după Mavrocordat, el sprijinì ca şi acesta pe logofeţii cărturari şi, din îndemnul lui, de sigur, unul dintre aceştia înjgebă un noŭ corp de istorie oficială.

De acest corp, păstrat în doue manuscripte, unul la Oradea-Mare, iar cel-lalt — singurul complet — la Academia Româna, mě voiu ocupà în acest capitol.

---

(1) Kogalnicénu, II, p. 121.

(2) Kogălnicénu, III, p. 159.

(3) Cf. Kogalnicénu, I, p. XXV, nota 2; III, p. 97 şi urm.; Sbiera, p. 183 5. În intenţiunea mea, un studiu asupra acelora dintre cronicele moldovene cari n'au fost studiate mai adânc până acum ar trebuì sa urmeze acestor cercetari. Pentru intrebuinţarea menţionată a cronicelor muntene în istoriografia moldovene că, v mai jos, capitolul «Istoria Ţerii-Românesci în cronicele moldovene din ecolul al XVII-lea .

Titlul compilaţiunii, deosebit de al celor-lalte corpuri, e «Letopiseţul Ţĕrii-Rumâneşti din descalecatul de unde au venit Rumânii de s'aŭ aşezat în Ţara-Rumanésca . Ea începe, schimbând adese-orĭ forma, cu Anonimul , căruia-i aduce şi alte schimbări, ca, d. ex., stramutarea digresiuniĭ privitóre la Ghinea Ţucala şi Radu Vĕrzarul de la domnia întâia a lui Grigore I Ghica la a luĭ Mateiu-Vodă, unde, cronologic, se potrivesce mai bine, şi eliminarea unor amănunte relative la familia lui Şerban-Vodă. Reproducerea Anonimuluĭ merge până la sfîrşitul acestei cronice. Dar, aici, se înlatură povestirea finală a nunţiĭ Domniţei Alexandra şi, în loc, vine urmatórea transiţiune la domnia lui Brâncovénu:

Şi domniè foarte bine, şi ţara încъ sъ bucura, cъ avè pace şi odihnъ, şi în Domniia lui arъtъ multъ milъ la ţarъ. Şi au fъcut o sfъntъ mъnъstire, forte mare şi frumoasъ, din sus de Bucureşti, la sat la Cotroceni, şi alte multe bunъtъţi şi milostenii pe la sfъntul Ierusalim, şi la Sinai, şi la Sfъnta-Gora. Aşijderea şi Doamna lui, Mariia, încъ au fъcut o mъnъstire în Bucureşti, dinainte mъnъstirii Sъrindariului, ci sъ chiamъ biserica Doamnii.

Iar, cъnd au fost la leat 7197, Octomvre 29, au rъpusat Şъrban-Vodъ; şi s'au strъnsu toţi boeri ţъrii şi slujitorii şi toatъ Curte, de s'au sfъtuit, şi aleserъ din mijlocul lor pre Costantin Brъncoveanul Vel-Log. şi-l rъdicarъ sъ le fie Domnu ....

Povestirea evenimentelor ulterióre e pe scurt facută, dar ea are marele merit de a fi absolut originala. Compilatorul, care nu apĕră, în expunerea unui trecut, acum îndepărtat, nicĭ un partid politic, va fi cunoscut cronica mavrocordatésca măcar, dar el a luat o sumă de sciri noue din isvóre scrise ce nu ni s'au pastrat sau, maĭ curînd — şi, în orĭ-ce cas, mai mult, — din amintirea sa bogată.

A reproduce aicĭ tot textul, ar fi a ocupà prea mult spaţiŭ, şi s'ar întrece limitele unui memoriŭ. Mĕ voiŭ mulţămì a analisà cronica dând în întregime numai locurile mai noue.

Cronicarul atinge pe scurt îngroparea lui Şerban-Vodă, luptele turco-germane şi, ajungênd la intrarea Principeluĭ de Baden în ţéră, un Prinţip mare , ne vorbesce şi de cărţile de frăţie şi prieteşug» ce trimeteà luĭ Vodă, care rĕspundeà, silit de împrejurarĭ, prin «multe daruri scumpe . El expune trecerea prădătóre către Rucăr a regimentelor imperiale şi, în privinţa simţemintelor boerimiĭ, aflăm la el următórea interesantă mărturisire:

Deci ō samъ de boeri îndemna pe Costan[din]-Vodъ sъ sъ lepede de Turci, iar ō samъ de boeri n'au vrut, ci au zis cъ, de sъ vor închina Nemţilor,

Turcii şi Tкtarii vor robi ţara şi vor rкmкne, şi nici un folos nu vor ave de Nemţi....

Rugat a plecà, Heissler refusa; Dómnul e silit a chemà pe Tătari. Cronica ne povestesce retragerea Curţii la munţi (jupânesele se adăpostesc la mănăstire la Brad). (1) Întîlnindu-se apoi Voda cu Sultanul tătar, acesta cunoscù că nu iaste Costantin Voda hain, ce iaste slugă dreaptă Înpĕratuluĭ, aşà că promite să cruţe ţéra. Vorbind, în fine, de trecerea Dómneĭ luĭ Şerban în Ardél, el adaoge că şi-a luat şi bogăţiile, ce se aflau în mănastirea Bistriţa.

Pentru expediţiunea din Ardél (1690), cronica are o lamurire particulară: «Acolo iar, cănd fu primăvară, începură Nemţii a se gatì ca să vie iar în ţară, maĭ mult dintru îndemnare Balacénului. Când invasiunea Ardéluluĭ se decide, Ungurii» ar fi vrut să taie calea de întors năvălitorilor. Cronicarul numeră 40.000 de Turci, 30.000 de Tătarĭ şi 9.000 de Imperialĭ. El vorbesce şi de perderile Turcilor la întărnătóre, pre plaiurĭ, pre la trecătorĭ».

După ce pomenesce de noul drum al lui Brâncovénu la Cerneţi (1693), scriitorul urméză ast-fel:

Şi domniia foarte bine şi cu pace, şi în Domniia lui multe mкnкstiri şi biserici au fкcut, şi au înnoit; şi s'au apucat de au dires casile domneşti din Tкrgovişte; şi au fкcut în ōraş în Bucureşti o mкnкstire foarte mare şi frumoasк: hramul ei Sfкntul marile mucinic Gheorghie; 2: alte mкnкstiri iar în Bucureşti: hramul ei Sfкntul Sava; 3: ō mкnкstire piste Olt, ci sк cheamк Hurez; 4: ō mкnкstire ce sк cheamк Polovraciul; 5: o mкnкstire şi casile domneşti de la Brкncoveni; 6: ō mкnкstire la Rкmnicul Sкrat; şi alte biserici multe; şi au fкcut şi în tкrgu în Focşani 2 cişmele cu apк pre bunк, cu multк cheltuialк: una la Munteni şi una la Moldova; şi alte multe bunкtкţi şi milostenii au fкcut, aice în ţarк, şi la Ierusalim, şi la Sinai, şi la Sfetagora. Domniia foarte bine; şi au fкcut avuţiia multк....

La data de 13 Septembre 1698 (2), cronicarul ne spune cu interes că s'aŭ făcut silipsis, adecă perire soareluĭ fórte mare, ca la un cés şi jumătate. Vin apoĭ: menţiunea luăriĭ Cameniţei şi a răsboiului de la Prut (se afirmă «legătura luĭ Vodă cu Ruşii, pentru oşti şi zaherea; se explică lipsa de provisiunĭ prin năvălirea lăcustelor în Moldova şi prin refusul luĭ Brâncovénu; Cantemir ne e înfaţişat, în luptă, în genuchĭ înaintea Ţaruluĭ).

(1) V. maĭ sus, p. 396.
(2) Care n'a căḑut însă Mercurĭ, cum asigură scriitorul.

Iar Co tandin-Vodъ domniia foarte bine, şi cu pace, şi-ş porni fire ca sъ strъngъ avuţie multъ, şi au scos în ţarъ multe biruri, şi dъjdi grele, şi vъcъrit, cъte 2 orţi de vitъ, şi de tot numele omului iar cъte 2 orţi, şi aducè rachiu şi vinur' stricate den venitul casii lui şi ımpъrţa pe la neguţtori şi pe la ţarъ cu preţi mare, şi punè de plъtè în silъ; şi au fъcut avuţie multъ, şi au cumpъrat moş e cu sate şi cu Rumъni ın ţara ungureascъ, la tъrgul Sъmbetii, şi au dus multъ avuţi acolo; aşişdere şi la Braşov; şi au fъcut ca ъ în cetate Braşovului, şi au pus şi acolo avuţie multъ, avъnd gъnd ca sъ margъ şi el în ţara ungureascъ....

In 1714,' asigura cronicarul, Domnul trimese pe ginerele sĕu Manolache (1) şi pe Domniţa Balaşa la Constantinopole pentru a aduce miré ă celuı de al treilea fiŭ al seu. Atuncĭ isbutesc pîrile de la boerii luı . Un trimes turc, prieten al luĭ Vodă, sosesce, facêndu-se a merge la Hotin, îl prinde fara veste şi-l da în séma boerilor şi odobaşilor . Cronicarul vorbesce şi de caznele suferite de mazil la Bostangì-Başa şi spune că scăpara de Turcı numaĭ averile de la Venetie, la Sfăntul Marco» (2)'şi din Ungaria. El trece apoı la supliciul luĭ Ienache Văcărescu, care ar fi fost cumnat» luı Vodă, şi al familieı Brâncovénuluı.

Iar Ştefan-Voda, noul Domn continua el,

începu a face bunъtъţi şi milъ ţъrii, cъ întъi au ertat vъcъritul cu legъturъ mare, cu blestem şi cu gro[z]nicъ afurisъnie de mulţi arherei, ca sъ nu mai fie, şi au pus toate catastifurile de le-au arsu în mijlocul Curţii domneşti, de le-au vъzut toţi, şi au ertat birul preoţilor, sъ nu mai fie. Şi domniia foarte bine şi cu pace....

Dupa ce se ocupa pe scurt de expodiţiunea din Morea, cronicarul explica prin intrigile luı Mavrocordat căderea luı Ştefan:

Deci, fiindu Nicolae-Vod[ъ] Domnu în Moldova şi frate-sъu Ioan terziman la Vizirul, au gъsit vreme de au pъrъt pre Ştefan-Vod[ъ] şi i-au stricat Domniia....

Ştefan, dus la Pórta, cu Dómna şi doı coconı, e închis la Saraiŭ».

(1) Lambrinò. V. maı sus, în acest volum din *Anale*, p. 266 şi cevà maı la vale, ın acest memoriu. Menţiun a se afla şi în Memoriile luı Popescu (p. 176 — 7), dar cronicarul o suprima, împreuna cu cea maı mare parte din amanuntele relative la caderea luı Brâncovénu, în lucrarea sa oficiala.

(2) V. maĭ departe, capitolul *Cronica expediţiunii din Morea.*

Succesorul sĕu, Mavrocordat, spre a-şı asigurà liniştea, da Marelui Vizir o mie de pungĭ pentru uciderea mazilului şi a Stolnicului Con stantin. După sugrumarea acestora, li se taie capetele, carı sunt duse la Adrianopole, «de le-aŭ vĕḑut Împĕratul, ca acolò erà Împeraţiia . Dómna şi fiiĭ eĭ fug «pre mare, la Veneţiia». Turcii reclama şi pe Mi chaiŭ Cantacuzino şi Dudescu, carĭ sunt trimeşı la mórte fară opunere. «Iar pre alţĭ boerĭ i-aŭ pus la oprélă şi i-au prădat fórte rĕu . Bălăcénul (Mateiŭ?) (1) spuindu-ĭ că vin Imperialii, iar el, ca o fiară sĕlbatecă ce erà asupra boerilor de ţéra, numai decât poruncì de-l puse pe gunoiŭ la pórta din sus, şi i-au taiat capul , scire care se potrivesce cu cea dată de Del Chiaro. (2) Nimeni numai cutéză a-ı vorbì despre răsboiŭ după acéstă experienţa.

Apoĭ cronicarul ne descrie fuga Domnului la Giurgiu, de spaima Nemţilor. Întors cu Greciĭ luĭ», el taie pe Brezoianu în drum, la făntăna Raduluĭ-Vodă» (perfect ca în Del Chiaro). (3) Antim e *ocarit* în tot chipul, cum aŭ fost maĭ rĕŭ , i se ieà cârja fară de nici o judecată bisericéscă», e pîrît ca viclén la Pórtă şi că «umblă sa aducă Nemţiĭ în ţéră». Deci Vizirul, după pîra lui, trimise un ceuş împerătesc şi-l luă, ḑicênd că va să-l faca siurghiun, şi, ducêndu-l, ḑic ca l'ar fi înnecat în apă. În fine, cronicarul denunţă daşdile gréle , pomenesce fuga familieĭ Dudescilor, arată ca Domnul şi-a adus Tă tarĭ spre pază şi, expunênd prinderea-ĭ de către Pivoda, se plânge, ca şi toţĭ contemporaniĭ sĕĭ, de rĕutatea catanelor .

Ţéra *bejenesce*, şi atuncĭ Patriarchul de Alexandria aduce numirea luĭ Ioan-Vodă, cu care vine şi Dómna lui Costandin-Vodă, împreună cu gineriĭ sĕĭ, în Bucurescĭ . Turciĭ sosiţi cu noul Voevod prada; acesta trimete la Pórtă pentru a-ı aduce stégul pe Pană Vel-Ban, fratele Dómneĭ luĭ Costandin Vodă . (4) Domnia acestui al doilea Mavrocordat e fară noroc: cronicarul înşira vacărit, fómete şi ciuma. Apoĭ adaoge:

(1) V. maĭ sus, p. 391, nota 2.
(2) P. 216.
(3) P. 214.
(4) În documentele lui Ioan-Vodă, întîlnim pe Pana Negoescul, Vel-Ban. În scurta cronică munténă cuprinsă în opera luĭ Del Chiaro (v. capitolul «Cronica lui Del Chiaro), Antonie-Voda e numit avo paterno della vivente principes a Maria, relitta vedova del principe Constantino Brancovani . Scim însă din alte i vore (cro nicele muntene) ca Antonie aveà, ca fiŭ mai mare, pe Négu-Voda. Ace ta era deci tatal luĭ Pana Negoescul şi al surorii acestuia, Dómna Maria (Marica).

Domniia foarte bine și cu pace, și începu a face milъ și dreptъți țъrii, și venirъ cineș la locul lor, de sъ apucarъ de hrana lor, și toți oamenii da laudъ lui Dumnezeu de Domnu bun ce le-au dat și de pacea ce avea....

Venind iarăși Nicolae-Vodă, scriitorul, un anti-mavrocordatist declarat, pomenesce de la început dăjdĭ grele , dar adaoge: «Și puse zapciĭ. tot boerı de țéra», *mâniindu-se* totușĭ asupra boerilor românĭ, în genere. Pribegesc: Manolache Lambrinò, Vel-Ban, ginerele luĭ Costandin-Vodă și Necula Ruset, Vel-Logofĕt [alt ginere al Brâncovénuluĭ] și Ion Dediulescul, Vel-Vistier» și alții. Iar Nicolae Vodă domniià.. fórte bine, și cu pace, și dreptățĭ bune făceà, și judecățí drepte, și erà... fórte strașnic asupra boerilor. Cronicarul vorbesce de facerea Văcarescilor și mântue paragraful arătând că Vodă a murit după o bóla de douĕ săptămânĭ, de o bubă după cap .

Deci boerii, dupъ moartea lui Nicolae-Vod[ъ] fъcurъ sfat, și cu voia tuturor aleserъ sъ le fie Domnu Iō Costandin Voevod, feciorul luĭ Nicolae-Vod[ъ], și numai de cъt fъcurъ știre Împъrъției, și-l cerurъ ca sъ le fie Domnu; și venì ferman ca sъ fie Domnu....

Constantin-Voda începe domnia sa (1731), făgăduindu-se că va fi bun cu țara și cu boerii , dar Michaiŭ Racoviță, sprijinit de Casap-Bașa, îi strica domnia, aducêndu-ĭ strămutarea în Moldova.

În Muntenia venì acum Michaiŭ-Vodă, încărcat de datorie mare: Dajdı gréle și împrumuturĭ pre boerĭ și pre mănăstirĭ .

Întors, după multe sforțărĭ, în 1731, Constantin Mavrocordat «începù a face milă țěriĭ și dreptățĭ; și domniià foarte bine, fiind bun cu țéra și cu boeriĭ .

În fine, cronica se termină cu noua domnie a luĭ Grigore Ghica, probabil inspiratorul eĭ. Aŭ venit Domn din Moldova, și aŭ intrat în Scaun în Bucureștĭ, Maiŭ 20 д., л. 7141.

X. A doua cronică a Cantacuzinilor.

Există o cronică a Țĕrii-Românescĭ, cronică pe care am numit-o, în întâiul memoriŭ din aceste *Anale*, Cronologia critică ; cronică pe care o întîlnim în următórele forme deosebite:

a Separat, în originalul românesc, ca «Istoriia Țĕri-Rumăneștĭ , cuprinḑênd scurta istorie critică a țĕriĭ de la Radu-Negru până la 1774 (sfîrșitul domnieĭ luĭ Alexandru Ipsilanti) (ms. 468 al Bibl. Ac. Rom.);

b Într'o compilațiune, alcătuită din:

α) O prescurtare din cronica luı Constantin Stolnicul, din istoria latină a luĭ Martin Schmeitzel (tiparită în 1738), din Geografia luı Bu ching, dintr'o cronologie germană a Ardéluluı; acestă parte introductivă la muresce asupra anticităţilor, geografieı, etnografieı subiectuluı (cartea se chémă Istorie a Ţĕriı-Românescı, politică şi geografica, din timpurile cele maĭ vechĭ până la anul 1774);

β) O scurtă cercetare asupra originilor Banatuluı şi Principatuluı (după «Anonim , Smentzel şi Bizantinı);

γ) O descriere a Ţĕriĭ-Românescĭ în secolul al XVIII-lea, opera de statistică fórte completă: partea politică;

δ) Cronologia critică;

ε) Continuarea statisticeĭ (partea geografică);

ζ) Un apendice de obiceiurĭ juridice şi tractatul din 1774

Acéstă compilaţiune e:

1°) tipărită de fraţiĭ Tunuslì în traducere grecesca (Ιστορια τη Βλαχίας . . . νῦν πρῶτον φιλοτίμῳ δαπάνῃ ἐκδοθεισα των τιμιωτάτων καὶ φιλογ ων αὐταδέλφων), la Viena (Vendoti, 1806; in-12);

2°) păstrată în întregime într'un ms. menţionat de Cipariu, ca apar ţinênd biblioteceĭ sale (1);

3) păstrată, în parte, de la capitolul 29 înainte (Tunuslı, p. 91), o cotit ca 26, într'un ms. din Bibl. episcopală româna de la Oradea Mare. Avem aicĭ şése-spre-ḑece capitole din şése-ḑecĭ şi patru. Orın duirea e cu totul alţa decât cea din traducerea grecéscă editată de Tunuslì. Punem faţă în faţă titlurile capitolelor ın românesce şi grecesce, cu numĕrul de ordine pe care-l au în manuscriptul de la Oradea şi în tipăritura de la Viena.

Cap. 26. Înceaperea stricкciunii reformi.	Κεφ. κθ. Χαλασμος Ρ φορ ισ.
Cap. 27. Banii ce sк da haraci la Mкria înpкrкteascк, cum îi da Domnii şi ce-au înalţat, şi cкt era pкn la leat 1769.	Κεφ. λη'. Τὸ χαράτζι οπου διδ το λσ αρχὰς εις τὸ μηρι, και ποσον κατην η σεν εις το 1769 ἔτος.
Cap. 28. Toatк suma ce sк da la Pкrкţie pe un an, afar[к] de la leat 1769, cheltuiala Doamnii şi din alte mкncкturi turceşti.	Κεφ. λθ'. [s'au luat ca tıtlu ultimele rînduri din cap. precedent:] Ὅλη ἡ σουμμα ὅπου οσθη εις τα βασίλεια εις να χρονον κτο τωλ της Αυθεντίας ἐξόδων και ἄλλων ξοδων Τουρκων.

(1) *Archivu*, p. 531—2.

Cap. 29. Veniturile Doamnii.

Cap. 30. Pentru Brъilъ şi Giurgiul şi Turnul.

Cap. 31. Pentru Odai[a] Vizirului.

Cap. 32. Cum ocъrmuia Domni de la reformъ încoace.

Cap. 33. Boeriile Ţъrii-Rumъneşti şi fieşte-care ce purtare de grijъ are supt ocъrmuiala boerii sale.

Cap. 34. Veniturile boiarilor cum era pъnъ la reformъ.

Cap. 35. Veniturile boerilor de la reformъ în coace pъnъ la leat 1769.

Cap. 36. Pentru scutealnici boiarilor, ce sъnt şi pentru ce pricin[ъ] sъntъ.

Cap. 37. Întжia închinъciune a Ţъrii-Rumъneşti la Poarta turceascъ, de Mircea-Vodъ, leat 1383.

Cap. 38. Leat 1460: al doilea închinъciune, la acest vъleat.

Cap. 39. Nizamul ce au dat cu mumbaşiri înpъrъteşti pentru scoaterea Turcilor din ţarж: leat ... *(sic).*

Cap. 44 *(sic).* Chronologhiia Domnilor.

Cap. 50 *sic).* Bucureşti, a patra Scaon Domnescu, pъnъ la leat, etc.

Κεφ. λα'. Περι ε σοδημάτων της Δόμνης.

Κεφ. μδ'. Ἰμπραήλα, Γύργιβον καὶ Τουρνος.

Κεφ. με'. Περὶ του Βεζιρ κισλασί.

Κεφ. ς'. Πως εκυβερνουσαν οἱ αυθένται μετὰ την ρεφόρμαν.

Κεφ. θ'. Π ρὶ ἀρχοντιων.

Κεφ. λβ'. Περὶ των εισοδημάτων των αρχοντων μέχρι ρεφόρμας.

Κεφ λγ'. Περὶ των ὑστερινων εἰσοδημάτων των αρχόντων.

Κεφ. λδ'. Περὶ των σκουτελνίκων διὰ ποίαν αἰτίαν ἔγιναν.

Κεφ. λε'. Πρώτη προσκύνησις τῆς Βλαχίας εἰς τὴν οθωμανικὴν Πόρταν ὑπὸ Μίρτζα Βόδα ἐν ἔτει 1383.

Κεφ. λς'. Δεύτερα προσκύνησις. Ἐν ἔτ. 1460.

Κεφ. λθ'. Το νιζάμι όπου ἐδοθη μὲ Βασιλικοὺς μπουμπασίριδες περὶ της εξώσεως τῶν Τουρκων ἀπὸ τὸν τόπον.

Κεφ. μθ'. Χρονολογία τωυ Αὐθέντων.

Κεφ. νδ'. . . 4. Βουκουρέστι ἐν καδδ. Ἰλφόβῳ. Τέταρτος θρόνος της αὐθεντείας, κ. τ. λ. (1).

c) Ca parte integrantă din cronica luĭ Şincai, care a întrebuinţat probabil ms. de la Oradea-Mare (Anonymus valachicus , la el);

(1) Potrivirea de forma e, ni se pare, pretutindenea perfecta; dar, în cronologie, ms. de la Oradea resumă, şi forma completa românésca trebue s'o căutam în ms Academiei.

d) Ca extracte dintr'o traducere italiana făcută de Raicevich *(Breviario cronologico);* in istoria lui Engel;

e) Ca parte integranta din Genealogia Cantacuzinilor, tiparită în *Buciumul Român* pe 1863; lucrare alcatuita:

a) Din note de erudiţiune date de cunoscutul înveţat grec, boerul Saul, de care vorbesce şi Sulzer, cnézului Michaiu (nascut la 1723, emigrat în Rusia, definitiv, la 1775), care cnéz a alcatuit sau a pus să se alcatuiasca acésta opera de glorificare a familiei sale;

b) Din studiile asupra némuluĭ cantacuzinesc, lăsate de Constantin Stolnicul nepotului sĕŭ Radu;

c) Din hârtiĭ de familie;

d Din acéstă cronică, folosită pâna pe la jumetatea secolului XVI, alăturea cu analele ţĕrii (Anonimul)

Ce e cronica acésta păstrata pe caĭ şi în forme atat de deosebite? Observ întâiŭ că atât statistica ţerii cât şi cronica sunt de provenienţă cantacuzinéscă. Se adopta ideile Stolnicului Constantin asupra vecheĭ istorii a Românilor, în introducere. Mai departe, când se însémnă hotarele muntene, adaogêndu-se, într'o colónă speciala, numele proprietarilor pămînturilor de margine, toţi boerii sunt numiţi, simplu: Banul Creţulescu, Vornicul Magurénu, Dumitrache Roset, pe când Michaiŭ Cantacuzino e calificat tot-deauna de Dumnélui Michaiŭ Cantacuzino (του ἄρχοντος Μιχαὴλ Καντακουζηνου), Dumnealui biv Vel-Vistier Michail Cantacuzino, iar vorbindu-se de Pârvu, fratele maĭ mare al luĭ Michaiŭ şi un personagiŭ mult mai însemnat, lista cuprinde: «Dumnealui Vel-Logofet Pârvu şi *frate al lui Michail Cantacuzino*. (1) La o fixare de sarcine, încredinţata, spune statistica, Spătaruluĭ Michalache şi Vistierului Michaiu Cantacuzino, enumeraţiunea acestor sarcine e din cele mai minuţióse şi mai complete. (2)

Trecênd la Cronologia critica, acésta, reproducênd în pre curtare pe Anonim, adaoge înca lucruri relative la Cantacuzini. Domnia lui Mateiŭ Basarab, fórte resumata, se mântue cu acésta frasa: În ḑilele acestuia s'a însurat cel dintâiu Cantacuzin, Postelnicul Constantin, şi a luat pe nepóta ḑisului Domn, pe fata lui Şerban Basarab, şi a avut şése fiĭ, adecă: Drăghici Spatarul, Şerban-Voda şi Constantin Stolnicul, tatal luĭ Ştefan-Voda, Michaiŭ Spatarul, Mateiu Aga şi Iordache Spătarul. În titlul domnieĭ lui Constantin-Vodă, cronica explică: fiu al lui Şerban Basarab şi frate al Dómnei Elenei, soţia lui Con tan

(1) P. 169 70.

(2) P. 205.

tin Cantacuzino . Vorbind de stăruinţele Postelniculuĭ pentru domnia luı Grigore Ghica, ea continuă: Ci acésta [planul de a face din ţéră un paşalîc] n'o sciau toţĭ, şi nu e scris la cronograful muntén. Dar s'a sciut din lucrurile ce le-a scris Grigore-Vodă către Postelnicul Constantin, ca să stea să împedice acésta, ca un iubitor de ţară, arătând că nu numaı ţara n'ar vrea să priméscă acésta şi ar urmà multe vĕrsărı de sânge, dar şi ceĭ treĭ Regĭ *(sic)* n'ar primì»; (1) ceea ce e o alusiune la o scrisóre din Septembre 1660 a luĭ Grigore, scrisóre păsstrată în archivele Cantacuzinilor. (2) Maĭ încolo, explicând causele fugeı luĭ Şerban Cantacuzino la suirea pe tron a luĭ Grigore-Vodă a doua óră, cronicarul pomenesce de călĕtoriile de studiĭ ale luĭ Constantin Stolnicul în aceste cuvinte: Iar Şerban Cantacuzino, aflând că frate-seu Constantin Cantacuzino, fiind călĕtor în Europa, a făcut pretutindenı judecată cu Grigore-Vodă pentru mórtea nedréptă a tataluı sĕu, s'a temut să vie în Ţéra-Româneścă.» (3) La sfîrşit chiar, simţeminte filo-rusescĭ, simţemintele familieĭ pe acest timp, transpiră din felul de expunere (se afirmă că Bucurescenii, chemând pe Ruşĭ în 1769, arătau şi aceea că doresc libertatea»). Rolul fraţilor Pârvu şi Michaiŭ Cantacuzino e arătat pe larg, şi tótă lucrarea se mântue în 1775, pomenind retragerea luĭ Michaiŭ în Rusia şi lichidarea averiĭ luı. Însă înainte de Repnin venì de la Petersburg Generalul Michaiu Cantacuzino la Bucurescĭ, cerênd voie de la Curtea ruséscă ca să vîndă averea-ĭ din Muntenia, şi, vîndênd-o ḑisuluĭ Domn Alexandru Ipsilanti, a plecat în Rusia, cu tótă casa luĭ.

Decĭ Raicevich aveà dreptate spuind că traduce în *Breviario cronologico,* care e Cronologia nóstră critică, un manuscript cantăcuzinesc . Manuscript cantacuzinesc e însă nu numaĭ cronologia, ci şi întréga lucrare din care face parte. (4)

Nu numaĭ provenienţa acestor două părţĭ ale publicaţiuniĭ Tunusliilor e aceeaşĭ, dar timpul când aŭ fost redactate nu e nicĭ el deosebit. În introducere, se pomenesce o carte apărută la 1788 *(Erdbeschreibung)* a luı Büsching. Datele statistice se opresc însă la 1769, deşì se tractéză şi despre administraţiunea rusécă din vremea ocupăriĭ şi despre primele mĕsurĭ ale luĭ Alexandru Ipsilanti, de la care se pu-

(1) P. 280 1.

(2) *Magazin,* I, p. 395–6.

(3) P. 283.

(4) Ca lucrarile acestea sunt datorite aceluiaşĭ autor arată şi faptul că aceleaşĭ scirı se afla în statistica propriu ḑisă saŭ în partea eĭ istorică şi în cronologia critica. Ast-fel: cererea de copiı ca tribut sub Mircea, reformele fanariote, etc.

blică un chrisov din Decembre 1775. (1) Scim, pe de alta parte, că ultimul eveniment pomenit de cronologie e trecerea prin ţéră a ambasadoruluĭ rus Repnin (1775). Şi pentru acésta cronologie decı şi pentru opera de statistică trebue să admitem ca autor sau inspirator pe cine-va care, scriind după 1788, nu maı cunosceà afacerile muntene de la 1775, şi le cunosceà de la 1769 înainte maı puţin precis şi amănunţit decât înainte de acéstă dată.

Conclusiunea acestor constatărĭ vine de la sine. Întréga lucrare a fost scrisă de Michaiŭ Cantacuzino saŭ de un logofet al luı, după trecerea în Rusia a acestuĭ boer; scrisă, evident, în romănesce (2) şi probabil după un îndemn oficial rusesc, în primiı anĭ aı nouluı răsboiu cu Turciĭ început la 1787. Cred că opera maĭ întinsă, care e Genealogia Cantacuzinilor, operă care reproduce în parte pe acésta, avênd aceleaşĭ greşelĭ ca şi dînsa, a fost redactată puţin dupa cea dintâiu.

Cât privesce sórta literară a acesteia, mi-o explic ast-fel. În Muntenia, dar nu pentru Tunusliĭ, se făcù o traducere grecéscă. Acéstă traducere, găsind-o Tunusliiĭ gata făcută, o dadură la tipar. De la dînşiĭ vin numaĭ următórele două note comentative: P. 140: Η μ τα φρασις τούτου καὶ τοῦ ἑπομένου κατσεριφίου εἶναι τῷ ὄντι ἀριστούργημα, chef-d'oeuvre, capo d'opera???» şi p. 242: Οὐγγαρίαν ἐννοει τὴν Τρανσιλβανιαν, διοτι οἱ συγγραφεῖς Βλάχοι ἐκλαμβάνουσι πολλάκις τὴν Τρανσιλβανίαν ἀντὶ της Ουγγαριας. Alţiĭ aŭ desfăcut cronica de statistică, şi e sigur că circulà o versiune românéscă mergênd numaĭ pâna după prinderea luı Grigore-Ghica, dar înainte de 1774. Versiunea acésta o cuprinde ms. de la Oradea, şi la dînsa face alusiune Dionisie Eclesiarchul, continuatorul acestei cronice, când ḑice: Găsit-am în cele vechı [cronografurı ale ţeriı acesteia] scriind pentru Domniı ţeriĭ, cariı aŭ fost după vremı unul după altul, de la descălecarea celuĭ dintăiu Domn Radu Voevod, ce i-aŭ ḑis Negru-Vodă, până la Domnul Alexandru Scarlat [cetesce: Grigore Alexandru] Ghica Voevod, la leat 7276, care s'au luat de Muscalĭ din Scaunul Bucurescilor, şi povestesce maı mult de răsbóiele ce aŭ avut într'acele vremĭ. Iară de atuncĭ încóce n'am putut găsı ın scris cum s'aŭ urmat... Iară, de se va fi şi îndemnat cine-va a i torì

(1) Cap. 46—8.

(2) Pentru prioritatea formeĭ românescı vorbesc nu numaĭ chipul cum opera a trebuit să fie alcătuita, ci şi observaţiunĭ de amanunte. Ast-fel, aratand unde va proprietariĭ unor moşiĭ, publicaţiunea Tunusliilor da forme ca· Α α ο'λο, Αλ κονιεζένιλορ, 'Αρμοππέστιλορ, 'Αμπερλέστιλορ (p. 261). Într'o nota (v. maı jos, ın text), editoriı observa la cuvîntul Ţéra-Ungurésca faptul ca a t-fel numesc i or'ci ro mânĭ» Ardélul.

în scris de atuncea încóce, nu aŭ ieşit acele cronografurĭ la vileag, să fie sciute de obşte, ci póte va fi câte vre-unul ţinut pe la ceı maĭ marı. (1)

Înainte de a analisà cronica, câte-va cuvinte asupra autoruluĭ eĭ, într'un sens maĭ mult saŭ maĭ puţin literal:

Din familia Cantacuzinilor, cele două ramure carĭ jucară un rol maĭ mare până la 1716 decădură şi se stinseră după acéstă dată. Şerban avù numaĭ un fiŭ, şi acesta nu trăì mult, în exilul sĕŭ ardelén, în jumătatea sa de exil din Valachia Austriacă». Constantin Stolnicul avù pe Ştefan-Vodă şi pe Răducanu. Cel dintâiŭ lasă doĭ fiĭ, Constantin şi Radu, cari-ĭ compromiseră numele în viéţa lor aventurósă din străinătate. Răducanu, unchiul acestor Principĭ, se raliă la regimul noŭ al funcţionarilor constantinopolitanĭ.

Dimpotrivă, ramura luĭ Drăghicĭ, fiul cel maĭ mare al Postelniculuĭ Constantin, prosperă. Sub Brâncovénu, unul dintre fiiĭ luĭ, Şerban, fu, un timp, arbitrul situaţiuniĭ. (2) Numele luĭ Pârvu, fratele luĭ Şerban, nu e necunoscut. (3) În fine, un al treilea frate, Banul Mateiŭ (4), avù treĭ fiı: pe Răducanu, pe Pârvu şi pe Michaiŭ, de carĭ ne vom ocupà aicı.

Răducanu Clucerul fu ca şi fraţiĭ sĕĭ un filo-rus convins şi entusiast. Bĕtrân acum, la începerea răsboiuluĭ din 1768, el organisă, cu voia Împĕrăteseĭ Ecaterina, un regiment de husarĭ, în fruntea cărora se lupta la Silistria în 1771. El murì în 1773, lăsând un fiŭ Ioan, atuncĭ voluntar în corpul grenadirilor. Acest Ioan jucă un rol important în istoria Ţĕriĭ-Românescĭ şi e autorul unor memoriĭ inedite, scrise în rusesce. (5)

Pârvu se întîmpină ca biv Vel-Stolnic în 1746. (6) Erà Spătar în 1769, când Ruşiĭ pătrunsese până la Focşanĭ. Acéstă apropiere a oştilor pravloslavnice umplù de bucurie pe ceĭ maĭ mulţĭ dintre boeriĭ

(1) Papiu, II, p. 161.

(2) V., în genere, cronicele muntene de pe acest timp şi *Genealogia Cantacuzinilor,* care-ĭ atribue un mare rol de conciliator între familia luĭ Brâncovénu şi a luı Constantin Stolnicul.

(3) Pârvu murì în 1689, vara. Grecénu-l numesce «om iscusit», «nu puţin vrednic şi înţelept în pămîntul acesta (p. 153 4). *Genealogia* (p. 139) ni-l arata dat la învеţatura limbeı şi la carte turcésca . Fata luĭ, Păuna, lua pe Barbu Grecénu, fratele Spătaruluĭ Şerban Grecénu, ce erà ginere Brâncovénuluĭ *(ibid.).*

(4) Mateiŭ fu cel dintâiŭ Ban al Olteniеĭ, după recâştigarea ţĕriĭ (Tunuslì, p. 293).

(5) N. Bălcescu, *Spătarul Ioan Cantacuzino,* în *Magazin,* I, p. 187 şi urm.

(6) *Magazin,* II, p. 286. — În alt document, anterior numaĭ cu câte-va lunĭ, el e trecut ca Vel-Armaş, dar e probabil o confusiune cu Ioan Cantacuzino. Cf. *ibid.*, p. 283, 287.

munteni. Văcărescu, care nu credeà, despre partea lui, în nobleţa şi desinteresarea intenţiunilor navalitorilor, scrie în a sa Istorie a Împěraţilor otomani , care e pentru acésta periódă nisce memorii: Toţi creştinii ce n'a chibzuit cele dupa urma şi care nu erà adăpaţi de sciinţa politicescilor otcârmuiri, socotià ca Rosia are sa (se) arîdice din lume, saŭ cel puţin din Europa, tótă stăpânirea turcéscă: unii pentru rîvna legii, alţii pentru pohta slavei, şi alţii pentru iubirea hrăpirii, se facura ostaşi ruşi. (1)

Dintre aceşti lesne creḑetori şi ambiţioşi entusiaşti fu Pârvu Cantacuzino. El ajută ocuparea Bucurescilor de o mana de soldaţi neregulaţi ai Împěrătesei. În zadar îi vorbì Vacărescu, cu care erà în relaţiuni bune, de primejdia şi a patriei şi a Dumnelui»; Dumnélui, ce gândià că póte să se faca Domn ţerii de catre Muscali , convocă o adunare de boeri, cu Mitropolitul Grigore în frunte, şi decise a cere trupe de apěrare Feldmareşalului. Până la retragerea Ruşilor, el fu a-tot-puternicul Ispravnic al ţěrii, şi tóte se faceau după voia lui.

Deputaţii aleşi pentru a merge la Rumiänzow fura: Nicolae Brâncovénu, Văcărescu şi fratele mai mic al dictatorului, Michaiu.

Acesta se întîmpină la 1746 ca Vel-Medelnicer. (2) Opt-spre-ḑece ani mai târḑiŭ, îl vedem, la 1764, Mare-Vistier. (3) Acestă funcţiune o ocupă până în luna lui Septembre a anului 1769, când fu înlocuit prin Văcărescu, colegul seŭ de misiune în acest an 1770. (4)

Povestirea lui Văcărescu e din cele mai hazlii şi rěscumperă pe danteria turcéscă a înveţatelor şi încurcatelor capitole cari o precedă. Poetului, care nu credeà în Evanghelia ortodoxă pe care o predicau Generalii Ecaterinei, îi erà de-a scaparea cu delegaţiunea. Într'o séră, profitând de somnul Brâncovénului, Michaiu, care puneà speranţe mari în demersul la Ruşi, întrebă pe Vacarescu pe cine l'ar recomendà el ca Domn dacă l'ar consultà Feldmareşalul, socotind póte că voiŭ rěspunde: Pe Dumnélui Spătarul, fratele dumitale. Respunsul Văcărescului fu crud. Eu şi i-am respun , pove tesce el, că nu găsesc altul mai cu cale decât pe mine. Dialogul urmă a t fel: Acest rěspuns il pot face toţi boierii! Şi ce indoială ai Dumnéta? Dacă ar fi sciut frate-meu aşà, mai bine ar fi fugit la Turci! — Mai lesne s'ar fi facut de-ocamdată Domn acolea, caci în Europa Impěraţii Domn asolut nu fac... Acestea stau în mâna lui Dumneḑeu.

(1) Papiu, II, p. 279 80.
(2) *Magazin*, II, p. 286.
(3) *Ibid.*, p. 180.
(4) Vacarescu, p. 279.

Întîlnirea cu Nazarie Carazin, cuceritorul Bucurescilor, dădù luĭ Văcărescu mijlocul să disparâ fără primejdie. El convinse pe eroicul personagiŭ că, dacă e vorba, cum ḑice el, ca solia să mérgă până la Ţarină, trebue autorisaţiunea largă a boerilor pribegĭ. Pe aceştia, fiind-că scià unde sunt, se oferì să-ĭ caute. El o pornì în pripă spre Braşov, de unde ... nu se maĭ întórse. (1)

Noua deputaţiune trimésă la Petersburg fu alcătuită din Mitropolit, Brâncovénu, Pantazi Câmpinénu şi Vistierul Michaiŭ. În a doua solie, din 1772, acesta se întîmpină iarăşĭ. De la Petersburg Michaiŭ, acum General şi Ban, venì la Bucurescĭ numaĭ pentru a-şĭ desface averea şi a-şĭ luà hârtiile şi cărţile. În ţéră nu se maĭ întórse: esenţialul pentru acest ilustru şi învĕţat boer muntén erà să trăiască sub stăpânirea Ruşilor: dacă nu eĭ la dînsul, atuncĭ măcar el la dînşiĭ!

Venim acum la cuprinsul croniceĭ, pe care am numit-o a doua cronică a Cantacuzinilor, pentru a o deosebì de Anonim .

După cuprins ea se desface în treĭ: *a)* partea de la început pâna la domnia a doua a luĭ Mircea Ciobanul; *b)* cea care merge de aicĭ până la mórtea luı Şerban Cantacuzino; *c)* ultima parte, care duce până la anul 1775.

Partea întâiŭ e o lucrare critică, de cele maĭ multe orĭ ipercritică, şi maĭ tot-deauna destul de naivă. Ca basă, regăsim Anonimul», acea véche chronologhie şi létopisiţ», din care compară, după cât se pare, une-orĭ versiunı deosebite, necunoscute nouĕ. (2) Pentru îndreptarea şi întregirea vechiı cronice cantacuzine, autorul întrebuinţéza un «létopiseţ unguresc , citat prea puţin şi pentru lucrurı prea generale, pentru a puté stabilì o identificare (3), şi analele sêrbescĭ, (4) pe lângă Bizantinĭ. Dar principalul sĕŭ mijloc de control e acea lucrare tabelară, cuprinḑênd scirĭ luate din pisaniĭ şi chrisóve, pe care d-l St. Gre-

(1) *Ibid.*, p. 279 80. Cf. *Arch. rom.*, ed. a 2-a, I, p. 210 şi urm.

(2) În traducerea grecéscă stă chiar la început ἡ παλαιὰ χρονολογία καὶ λιατοπίσας» (dar cf. originalul românesc, citat în text). Maĭ departe, traducerea (pentru moment nu pot întrebuinţà originalul) pune în oposiţiune letopiseţul şi «cronologia» (p. 245). Χρονόγραφος e identic cu λιατοπισέζ (p. 257 8; aşà se şi constată din original, unde sta letopiseţ» pretutindenea aprópe) şi deosebit de χρονολογία, care, acésta, e Anonimul , aşà cum îl cunóscem. Dacă aiurea (p. 261) e pomenită o ἱστορία deosebita de χρονόγραφος, care aicĭ e «Anonimul»; ms. original are: căcĭ dın istoriile ce zice cı au stıtut trei Domnii ... Hronograful numaĭ nu ḑice care Mircea» (ms. Academieı).

(3) D. ex., la p. 241.

(4) P. 241, 244.

cénu o atribuise odinióră fara motiv strabunuluı seu, Logofetul Radu.(1) Tótă erudiţiunea documentara şi epigrafica a criticuluı e luată din acéstă opera pregătitóre pentru o istorie critică a Ţeriı-Românescı.

Până când Museul nostru de Anticităţı care poseda unicul manuscript cunoscut al cronologieĭ tabelare, nu va fi deschis cercetatorilor, natura şi importanţa acestor tabele nu se va puté cunósce în chip satisfăcĕtor. Nu cred însa ca me depărtez de adever exprimând părerea că lucrarea de care vorbim a fost facută de Constantin Can tacuzino Stolnicul sau de cine-va pentru dınsul, pe vremea când învĕţatul boer aveà de gând să continue dincolo de timpurile originilor cercetările sale critice relative la trecutul Principatuluı muntén.(2) Precum Genealogia e lucrată şi dupa materialele adunate de Stolnic, aşà note şi manuscripte de a ale luĭ, astăḑĭ perdute, au ajutat sarcina scriitoruluĭ Cronologieĭ critice.

Despre partea a doua e puţin de spus. Se resuma «Anonimul , păstrându-ĭ greşelile şi adăogênd câte va confusiunı proprii. Adaosu rile, pe lângă cele relative la Cantacuzinĭ şi pe carı le-am enumerat maĭ sus, sunt împrumutate Cronologieĭ tabelare; dar aceste din urmă adaosurĭ sunt fórte puţine.

A treia parte e maĭ originală. Întâiŭ, ea meıge alatuı i de cronicele analisate până aicĭ. Apoĭ, de la 1733 înainte, ea forméza singura cronică munténa până la răsboiul ruso-turc din 1768, descris, cum se scie, ın special, de Dumitrache Clucerul (3) şi povestit, în parte, şi de cronicarii Dionisie Eclesiarchul şi Văcărescu.

Se menţionéză la Şerban-Voda, ceea ce lipsesce în Anonim : şcóla grecéscă ce a întemeiat, introducerea porumbuluı, crearea uneı fabrice de postav la Afumaţĭ, cladirea Cotrocenilor, felul onorabil cu care se plătià tributul, pe care Turciı veniaŭ eı de-l luau. Domnia luı Brancovénu e povestita fórte scurt şi încurcat: introducerea văcărituluĭ

(1) Cf. şi primul memoriu din aceste *Anale*. Cum se vede din pıefaţa luı Gre cénu (maı sus, p. 330—2), nicı un cuvınt din ea nu susţine atribuirea şi alte argu mente nu se pot invocà. Cf. St. Grecénu, ın *Rev. Româna*, I.

(2) Din cronica luı Constantin Stolnicul am ga it acum ın urma un alt e emplar complet, la Bibl Ac. Rom., unde forméza n⁰ 441. Titlul, aicı autentic şi deplin, e: *Istoriia Ţerii-Rum[ъ]neşti, întru care sъ coprinde numel ei cel d intei şı cine au fostu lъcuitori atunč[i] şi apoi cine au mai dъ cъlicat şi apoi cine o au stъpъnıt pъnъ şi în vremile de acu cum s'au trasu şi stъ*. Vom publica la sfır itul ace tuı memoriŭ tótă partea inedită.

(3) Descoperit şi publicat de d-l V. A. Urechiă, în acest *Anale*, t. X Ob v ca ex punerea din *Genealogie*, avênd aceeaşı coloare, e mult maı pe larg p ntru ace t tı np şi cu totul deosebita ca forma. O voiu studià deosebit ın continuarea acé tor tud'ı

e pusă după căletoria Domnuluĭ la Adrianopole; (1) isvorul nu se póte fixà, scirile date aicĭ aflându-se orĭ-unde. La Ştefan Cantacuzino se daŭ lamurirĭ asupra fugeĭ Dómneĭ Păuna.

Faţă de Nicolae Mavrocordat, cronicarul e aspru: îl mustră pentru reutatea-ı cu boeriĭ, pentru favorisarea Turcilor de la hotare, carĭ, mulţamită luı, încalcă pămîntul ţerii (din contra, Popescu atribue Domnuluĭ, în a doua cârmuire a luĭ, reluarea de la Turcı a pămînturilor încălcate). (2) Domnia luĭ Ioan-Vodă, e, în schimb, arătată ca fórte bună , şi se daŭ probe de caracterul patriotic şi filantrop al Voevoduluı. Întors, Nicolae Mavrocordat e, data acésta, drept şi milostiv , după care calificaţiune se dă o listă de: văcărit, pogonărit, etc. Cât privesce domniile următóre, tractate fórte pe scurt, din ele se desface un pronunţat simţemînt de aversiune pentru Racoviţescĭ: pentru Michaiu, care introduce obiceiurĭ de corupţiune la Pórtă şi distruge influenţa boerilor în alegerea Domnilor; pentru Constantin Racoviţă, unélta baş-capuchehaeĭ Manolache, părtinitor pentru Grecĭ şi lacom de banı ca şi tatăl sĕŭ, crescătorul de şferturĭ carĭ nu maĭ eraŭ şferturĭ; pentru Ştefan, care moştenesce de la fratele sĕu suzeranitatea luĭ Stavrachi şi cade odată cu acest suzeran, după ce ucide boerĭ, lucru extrem de grav, stârnesce răscóle şi le potolesce tăind capete. Faţă de Constantin Mavrocordat şi de reformele acestuia, descrise pe larg în statistică, el are simţeminte de simpatie, carĭ nu slăbesc decât atuncĭ când Domnul, convins că nu póte face cine-va politică idealistă, în circumstanţele în carĭ trebuià să lucreze, se convertesce la regimul extorsiunilor şi favoriţilor. (3) Ghiculesciĭ sunt şi eı destul de bine tractaţĭ: Grigore II, ca şi Scarlat, lăudat în deosebĭ, în ambele domniĭ; acesta ca şi Alexandru, fiul sĕŭ şi Grigore Alexandru Ghica. Şi spiritul activ, organisator al luĭ Ipsilanti e apreciat cu dreptate.

Dacă ne întrebăm acum de unde sunt luate aceste notiţe, trebue să admitem continuarea în casa Cantacuzinilor de notiţe istorice, carĭ, prelucrate, aŭ dat a treia parte a cărţiı luĭ Michaiŭ Banul.

XI. Cronica ambelor Principate.

S'a dat o importanţă nejustificată (4) uneĭ cronice a Ţĕriĭ-Românescĭ şi Moldoveı, păstrată în Biblioteca Museuluĭ de Anticităţĭ. Din

(1) Cf. maı sus, p. 396.

(2) V. Popescu, p. 107—8.

(3) E de observat şi lucrul că Mateiŭ, tatăl luĭ Michaiŭ, fusese ocrotitul luı Constantin-Voda.

(4) V. în întâiul memoriŭ din acest volum observaţiunĭ în acéstă privinţă (p. 83).

acéstă compilaţiune avem un ms. complet şi la Biblioteca Academ'eı Române, pe lângă un al doilea, care ne dă însă, dupa titlul de Litopiseţul ţěrilor Moldova i Ţara-Munteniasca, de când s'aŭ discalicat, numai cronice moldovene până la mazilia dintâiŭ a luĭ Michaiu Racoviţă.

Manuscriptul complet al Academieĭ pórta titlul: Leatopiseţul Ţъrжi-Rumъneşti i a Moldove[i], de viiaţa a prea-luminaţilor Domni ce au stъpъnit întru aceste 2 ţъr[i] şi ce s'au lucrat în zilele lor, i a pъrţilor streine, care sъ mergieşescu cu aceste ţъri; pre largu adunate den multe letopiseţe şi cu bunъ îndreptare alcъtuit, precum sъ veade.

Cronica merge până la retragerea Domnuluĭ Moldoveı Moise Movilă în Polonia. Nu e o cronică a amînduror Principatelor în ınţelesul maĭ serios al cuvîntuluĭ, ci ni se da pe rînd, când povestirea cronicarilor moldovenĭ, când aceea a Anonimuluı, pentru Ţéra-Românéscă. Numaĭ forma e schimbată une-orĭ, ceea ce constitue singura originalitate a lucrăriı, pentru alcătuirea căreia i-a trebuit necunoscutuluı compilator din secolul al XVIII-lea numaı harnicie şi persistenţă de copist

XII. Cronica expediţiuniĭ ın Morea.

Kogălnicénu a tipărit în *Archiva* sa *Românéscă* o monografie istorică, maĭ mult un *jurnal* al campanieĭ Turcilor în Morea împotriva Veneţienilor. (1) Câte-va cuvinte asupra natureĭ lucrăriı şi asupra autoruluĭ eĭ, care se póte determinà fără greutate.

Constantin Stolnicul Cantacuzino, de care am vorbit atât de adese-orĭ până aicĭ, avù, pe lângă fata sa Maria, care devenì soţia luı Radu Dudescu, (2) şi o alta, Ilinca. La începutul secoluluı al XVIII-lea, când marile duşmăniĭ neertătóre ale trecutuluĭ începuse a se uità, Stolnicul marită acéstă maĭ mică fiica a sa cu fiul Vorniculuı Stroe, fiu el însuşĭ al unuĭ teribil vrăjmaş de odinióră, al aceluı Stroe Leurdénul, autorul moral al peiriĭ bětrânuluĭ Postelnic Constantin. (3) Ilinca Cantacuzino luă — cine ar fi credut sub Şerban-Vodă la putinţa uneı asemenea căsătoriı? — pe State Leurdénu. Ni s'a păstrat fóia de zestre a mireseı, care, scrisă sub dictarea Stolniculuı, începe: Din noianul bunătăţiĭ, miliı şi proniiı luı Dumnedeu sosindu şi zioa călatorieı

(1) II, p. 5 şi urm.
(2) V. maı sus, p. 382, nota 2.
(3) Stroe II fu şi el Mare-Vornic, sub Brâncovénu. N'am la îndemana mijlocele de a-ı stabilì cariera.

fiei meale Ilincăĭ Ca[n]tacuzenii, [în] numele şi slava aceluĭ veacĭnic Dumnezeu, aicĭ zeastrele ei semnămu, vĕleat de la Spaseniia Lumii 1701, мѣсѧца Ienuar 27 днї şi se mântue: Şi maĭ nainte şi mai pre urma de toate acéstea, harul Domnuluĭ Dumnezeu ca să fie cu dînsa rugăm şi a nóstră parinţilor eĭ blagosloveniia îi dămu: Costandin Cantacuzino, biv Vel-Stolnic .(1)

Sub Ştefan-Vodă, cumnatul seu, State Leurdénu, ridicat la rangul de Mare-Paharnic, primì misiunea de încredere de a merge în slujba Marieĭ Sale şi a Porţei la Ţarigrad (2), de unde, după o scurtă şedere, el întovărăşì oştirile împeratescì în Morea.

În ediţiunea luĭ Kogălnicénu şi în ms. 264 al Academieĭ Române, care a servit, cred, pentru acéstă ediţiune, titlul croniceĭ inspirate de State Paharnicul e: Istoriia oştirii ce s'au făcut asupra Amoreiĭ [în Kogalnicénu: Moreiĭ] la anul 7223 . Acest titlu, fie al autoruluĭ, fie al unui copist, e prea îngust. În realitate, opusculul e istoria întregeĭ misiunii a Leurdénului şi cuprinde şi petrecerea trimesuluĭ domnesc în Constantinopole: ea se opresce la data de 12 Novembre st. v., la rechemarea patronului.

Partea de la început e cea mai importanta pentru istoria nóstra: se povestesce pe larg osînda familiei lui Brâncovénu, ca un lucru vĕḑut de autor, se pomenesce averea acestuĭ Domn depusă în străinatate: la Sfete Marco, la ţéca Veneţieĭ .(3) Se menţionéză trecerea lui Carol XII prin Muntenia, adaogêndu-se la sfîrşit: precum istoria lui va fi aratând ..(4)

A doua parte, Jurnalul campaniei, are în schimb, un interes de istorie universala mai mare. E un isvor de capetenie pentru răsboiul veneto-turc din 1715 şi o excelentă şi amănunţită descriere a Moreii şi a drumului care duceà din capitala Imperiuluĭ otoman în peninsula. O traducere într'o limbă apusénă a acestui isvor n'ar fi de loc inutila.

Ca forma, povestirea e une-orĭ interesantă, câte odată fórte naiva, ca în locul unde ni se asigura ca la Seres aerul e greu pentru barbaţi, iar pentru neveste bun, că sûnt prea frumóse .(5) Din nenorocire, limba e gróznică: în nicĭ un alt monument literar românesc decât

(1) Documentul 128 XLV al Academiei Române Pentru casatorie, v. şi *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 563.

(2) *Istoriia oştiriĭ*, p. 6.

(3) P. 6 şi urm.

(4) P. 21.

(5) P. 32.

în Istoria otomană a luĭ Văcărescu nu se găsesc atâtea turcisme. Aicı se adaog, pentru a desăvîrşi babilonia, citaţiunı grecescı şi cuvinte italiene usitate în Orient: «republica , bailo , soldaţı , prevedor *(proveditore)*, «straordinariĭ , prinţip , armada , baniu , «consilium , precum şi constat cu satisfacţiune originea acestuĭ interesant neologism perucă . (1)

Din cele ce am spus până aicı se vede că avem a face cu cine-va care, deşì Român de origine — el compară un rîŭ din cale cu Argeşul, petreceà de mult la Constantinopole, şi anume înca din timpul Sultanuluĭ Mehemed (IV; † 1691) — ne povestesce o întîmplare, o căftănire de şef de bréslă întîmplată pe acel timp (2), trăind în cercurile diplomatice ale capitaleĭ turcescĭ. Maĭ explicit, avem a face cu un funcţionar inferior, cu un dragoman póte, al capu-chehaielîculuĭ, modern: legaţiuniĭ, Ţěriĭ-Românescĭ la Pórtă. El întovărăşì neapěrat pe State, un Ambasador extraordinar , dar rěmase în vechile sale funcţiunĭ şi după plecarea Dumisale Vel-Paharniculuı .

Dar îĭ putem sci şi numele. În cursul povestirii se pomenesc toţı ceĭ ce întovărăşiră pe Leurdénul. Sunt puţinĭ: Iorga Buicliul, un Armén; ‹un fecior , servitor al căruia nume nu se dă, şi Constantin Vătaful». (3) Acesta din urmă e singurul boer de aceea se vorbesce de «boieriĭ românescĭ (4), — singurul cărturar şi evidentul autor al lucrăriĭ. Şi aicĭ decĭ un nume noŭ de introdus în istoria literatureĭ românescĭ.

XIII. Istoria Ţěriĭ-Românescĭ de Fotinò şi isvórele eı narative.

Istoria luĭ Fotinò, odinióră unul din principalele isvóre ale acelora dintre istoriciĭ noştri, carĭ, nesciind nemţesce, nu puteau recurge la Engel, incomparabil maĭ bogat, maı critic, maı sigur e o opera critică, basată, maı ales pentru timpurile vechı, pe comparaţiunea şi judecata isvórelor. Isvórele acestea erau destul de multe între altele îl vedem întrebuinţând cronice turcescı, de unde a luat crescerea tributuluĭ cu 9.000 de galbenĭ în prima domnie munténa a luı Petrul Şchiopul (5) exilul luĭ Michnea II la Tripoli, paşalîcul ce a do-

(1) P. 69.
(2) P. 15.
(3) Cf. p. 69, 74 5, 106.
(4) P. 74. — Cronicarul a asistat, evident, la expediţiune. V., d. ex, p. 76, *Am* conacit».
(5) Cronica ţerii vorbià de aspri şi dedeà o cifra provenind dintr'o confu iune. V. prefaţa la vol. XI din colecţiunea Hurmuzaki.

bândit Michnea, după turcire, la Alep; dar capitolul acesta nu póte fi înţeles decât ca o ochire asupra isvórelor naţionale întrebuinţate de istoricul grec pentru a-şı formà propria-ĭ naraţiune.

De la început, Fotinò, care-şı citéza isvórele, pómenesce deosebite cronice ale ţěrii (διάφοραι τοπικαὶ χρονολογίαι) (1), şi el le lămuresce, când discută, cu pricepere, cestiunea dacă Radu Paisie e saŭ nu ĭdentic cu Petru de la Argeş, cestiune, care, resolvită de dînsul în sens afirmativ, a maı încurcat totuşĭ multa vreme pe istoriciĭ noştri. (2) Vechia cronică munténa (παλαιὸν τοπικὸν χρονικόν), cronica munténă maĭ veche (ἕτερον βλαχικὸν χρονικὸν παλαιότερον) e Anonimul, iar cronologia critică din care ieà fără scrupul, se însémnă la el prin o cronică maı nouă a Ţěrii-Românescı (ἓν νεώτερον χρονικὸν τῆς Βλαχίας). (3)

Anonimul luĭ Fotinò cuprindeà însă locurĭ carı lipsesc în acéstă cronică, aşà cum a publicat-o Bălcescu, şi póte şi în manuscriptele ce avem astădĭ. Când descrie lupta pentru tron dintre Mateiŭ-Vodă şi Radu Alexandrovicĭ, el înşiră o sumă de amănunte, carĭ suplinesc o lipsă a Anonimuluı cum e cunoscut. Se arată la istoricul grec compunerea armateı moldovene: călăriĭ sub Hatman, sub fugariĭ Mihu Spatarul şi Hrizea Vornicul, Seimeniĭ şi slujitoriĭ, sub şefĭ moldovenĭ şi boeriĭ românĭ: Dımitrie Vistierul Dudescu, Nicolae Vornicul, Papa Logofĕtul, Aga Vasilache, Stolnicul Catargiu. Se descriŭ fasele lupteĭ, care ar fi ţinut opt césurı. Moldoveniĭ fug până la Ştefănescĭ, Domnul lor se retrage la Afumaţĭ. Mateiŭ érta pe Munteniĭ prinşĭ. Doĭ mârzacı şi unii Moldovenĭ cad, iar dintre aĭ Domnuluĭ de ţéră sunt răniţĭ Ivaşco Vornicul, Predescu Păharnicul şi Bălénu. De ambele părţĭ, morţii ar fi fost 5.000 de ómenĭ. (4)

Constantin Căpitanul a fost şi el utilisat de Fotinò. Dovada o avem la fabula originiĭ luı Michaiŭ Vitézul, fabulă care e tradusa în întregime şi intercalată. 5) Dar naraţiunea pentru acéstă domnie e maĭ mult a «Anonimuluĭ», acolo unde nu se întrebuinţéză isvóre străine, ca Istvánffy póte. (6)

Afara de aceste cronice, istoricul grec, care n'a avut, se pare, înaintea ochilor Cronologia tabelara, scóte scirĭ din notele relative la mană-

(1) II, p. 24, nota; *passim*, pe margine.
(2) V., în acésta privinţa, Hurmuzaki, XI, p. 854, nota 3.
3) P. 95 6.
(4) P. 162 şi urm. Aceeaşĭ versiune e cea tiparita, pentru partea anterióıa din luptele luı Mateiu contra luı Leon-Voda, în Cipariu, *Archiva*, pp. 17—19. Cipariu nu da nicı o indicaţiune asupra ms-luı seu.
(5) P. 113, nota.
(6) Pomenite odata, ca negociator: Ἴοβαν υἱὸν (p. 132).

stirile şi bisericile din ţéră, note pe carı probabil şi le a luat singur, pentru acest scop. (1)

Unde încetéză Anonimul , el se adreséză la legatura neoficială cu cronica luĭ Grecénu de unde ieà dinţiı de leu aı Turcilor şi Tata·ilor) şi la Cronologia critică : recomendarea luı Gheorghe Beizadea de tatăl sĕŭ murind e, după cât se pare, un adaos al istoriculuı de la sine. (2)

Iar de la Brâncovénu înainte, afară de documente, se folosesc împreună Grecénu şi Popescu ca autor de memoriı şi cronicar oficial, alăturĭ cu Cronica bălăcenéscă (?), Cronica de sub Grigore Ghica şi Cronologia critică , apoĭ de la o vreme, numaı acésta, remasă singurul isvor. În fine, de la 1775, cronica e personala a luı Fotinò.

XIV. Cronica luĭ Del Chiaro.

Del Chiaro e plin de la un capĕt până la altul de informaţiunı istorice propriŭ ḑise. Dar nu de acestea aşà de puţin şi de rar întrebuinţate, voim să vorbim, ci de o adeverată cronica, de un letopiseţ italienesc , care începe la p. 119 şi ne duce până la sfîrşitul primeĭ domniĭ a luĭ Nicolae-Vodă şi la plecarea autoruluı din ţéra. Del Chiaro a ocupat o sarcină la Curte sub Brâncovénu şi Ştefan Cantacuzino, memorieĭ cărora a remas devotat, şi dupa caderea acestor doĭ Domnı. Colórea povestiriĭ sale e decı o colóre favorabıla ultimilor Domnĭ de ţéră, pe cari-ĭ aperă şi-ĭ compătimesce. Partea din urmă, cea maĭ importantă, servesce pentru a completà şi controlà povestirea, une-orĭ prea resumată şi tot-deauna parţială, a cronicaruluı mavrocordătesc.

Să examinăm maĭ amănunţit acéstă cronică, a careia importanţa n'a fost în de ajuns apreciată de istoriciı noştri.

Avem întâiŭ o parte care nu folosesce decât ca sa ne arăte ignoranţa autoruluĭ. Deşì cunósce cronicele de familie ale boerilor muntenĭ şi, de sigur, cronica oficiala, deşì vorbesce, ca isvor, de óre-carı manuscripte românescı» *alcuni manoscritti valachi* , Del Chiaro n'are o idee cât de puţin precisă asupra istorieı Ţĕriı-Române cı pană la Antonie-Vodă. El menţionéză cu laudă pe Michaiu-Vitézul, dar sare de la acésta la Mateiŭ-Vodă, vestit în istoria Românilor , căruia sta la îndoiala daca sa-ĭ acorde doue-ḑecı de anı de domnie sau... de

(1) Se vorbesce de bisericile facute de Mateiu şi Va ile Voda la impac rea lor (p. 180), se da o listă maı completă a zidirilor luı Mateiu (p. 196).

(2) P. 262.

două orı pe atata. Printr'o pricepere specială a letopisețelor, cărturarul italian ajunge să ne vorbéscă de rěscóla luĭ Mateiŭ, sprijinit de Serbı şi Bulgarı, de înfrângerea luĭ numaı mulțumită Tătarilor, de prinderea, de omorul saŭ rěscumpĕrarea luĭ — iarăşı un lucru îngaimat şi de îngroparea răsboinicluluĭ Voevod la Arnota, zidită de... Negru-Vodă, în loc aşà de prăpăstios că nu pot trece niciĭ care niciĭ caĭ ; Mateiu ar fi strămutat apoı capitala de la Tîrgovişte la Bucurescĭ.

Despre urmaşiĭ luı Mateiŭ, Del Chiaro nu ne povestesce nimic, negăsind nicı un lucru însemnat cu privire la dînşiĭ. Dar se încurcă într'o disertațiune critică asupra luĭ Gratiani, al căruĭ loc între Domniı celor două Principate nu isbutesce a-l determinà.

Întîlnim totuşĭ în acéstă parte inutilă şi câte-va notițe nouě, dar supuse controluluĭ. Del Chiaro ne asigură că Mateiŭ a înălțat mănăstirile Plumbuita, Brebul lângă Câmpina, Strehaia şi Hotăreniĭ lângă Olt, închinata Sfîntuluĭ Munte. (1) Sub el s'ar fi ridicat şi tributul, care ajungeà la 300 de pungı, adecă 150.000 de galbenĭ turcescĭ *(reali)*, ceea ce se potrivesce cu adaosul de 125.000 de γρόσια, pomenit de topografia cantacuzinéscă la aceeaşĭ domnie a luĭ Mateiŭ. (2)

A doua parte se întinde de la Antonie-Vodă (maĭ bine, şi vom vedé de ce, de la întâia domnie a luĭ Grigore Ghica) până la suirea pe tron a Brâncovénuluı. Nicĭ sub Şerban-Vodă, Del Chiaro nu se găsià în țéră şi, la întrebuințarea manuscriptelor sale, se pare că nu erà tocmaı atent şi sîrguitor. În acéstă parte, fără îndoială fórte utilă, cronologia lipsesce sau e cu desăvîrşire greşită, amănunte precise nu se găsesc, avem nume propriı puține şi nicĭ o ordine nu domnesce în narațiune; dar, în schimb, Del Chiaro ne păstréză o sumă de anecdote, fórte interesante şi caracteristice, audite de la contemporaniı domniilor trecute, contemporanı între carĭ trăì, maı târdiu, la Curțile luı Brâncovénu şi luĭ Ştefan-Vodă.

Narațiunea începe cu Antonie-Vodă, bunul Dómneĭ Marica a Brâncovénuluı. În spirit ortodox cantacuzinesc, acest Domn bun, dar insignificant, care erà facĕtorul de dreptate pentru familia Postelniculuı, e descris ca un om blajin, iubitor de linişte, pentru el şi pentru supuşiı seı. Dupa Del Chiaro, Voevodul cu viéță simpla *(con somma simplicità* ar fi murit în Scaun, pe când scim că mazilul şi-a terminat dilele în Constantinopole.

Scriitorul italian crede ca domnia întâiŭ a luı Grigore Ghica, pe

(1) Cf. Fotinò, II, p. 195.
(2) P. 152 din Ἱστορία.

la anul 1660», vine după a luĭ Antonie, pe când se scie că a precedat-o. Inspirându-se de duşmăniĭ a căror origine n'o cunosceà bine, el înfăţişéză stăpânirea acestuĭ Grec, «dintr'o naţiune tot-deauna fatală Ţĕriĭ-Românescĭ», ca avênd drept scop unic rĕsbunarea (de ce?) împotriva Cantacuzinilor. Se amintesce mórtea Postelniculuĭ Constantin, lăudat pentru mănăstirea Mărgineni, cu hramul Sfinţilor Archanghelĭ, pe care o clădesce, pentru «frumósa bibliotecă» ce adună acolo. Se daŭ apoĭ numele fiilor zugrumatuluĭ, menţionându-se şi sfîrşitul violent al luĭ Constantin Stolnicul şi Michaiŭ Spătarul. Del Chiaro vorbesce de expediţiunea a doua de la Neuhäusel, insistând asupra roluluĭ puţin strălucit pe care-l avù cu acest prilej Domnul duşman al Cantacuzinilor; şi Cantacuzinul trădător, vînḑĕtorul de rudă Dumitraşco, e atins în aceste rîndurĭ.

Avem apoĭ domnia luĭ Radu, «ḑis şi Stridiagiul, adecă precupeţul de stridiĭ, şi el Grec; din Epir, ḑic alţiĭ», domnie strămutată şi ea din greşélă înaintea aceleĭ a luĭ Antonie. Acest Domn cu simţeminte puţin favorabile Cantacuzinilor e arătat, şi aicĭ ca şi în Anonim , ca un puitor de dăjdiĭ, care cade în urma plângerilor boierimiĭ.

La a doua stăpânire a luĭ Gligoraşco-Vodă se vorbesce pe larg de prigonirea familieĭ Postelniculuĭ: arestaţiĭ din rĕsbunare îndură, timp de o sĕptĕmână, câte o sută de loviturĭ la tălpĭ, şi ni se povestesce actul de nobil devotament al tînĕruluĭ Constantin Stolnicul, care primesce el loviturile ce se destinaŭ frateluĭ sĕŭ maĭ mic. Afirmându-se greşit că Şerban ar fi fugit în Creta, viitorul Domn ne e descris ca un personagiŭ «chipos şi de statură neobicĭnuită, cum aŭ fost totdeauna ceĭ din seminţia sa».

La Duca ni se descrie copilăria frumosuluĭ Grec din Albania, petrecerea calfeĭ Gheorghe la un abagiŭ din Bucurescĭ, intrarea-ĭ la Curte în rîndurile copiilor de casă. Ca Domn, acesta e învinuit de nepotism în alegerea demnitarilor sĕĭ. El apare ridicol la sfîrşit, când Dómna Anastasia întreţine relaţiunĭ cu Logofĕtul Şerban şi-ĭ favorisézǎ fuga peste Dunăre, acea fugă la capĕtul căreia îl aşteptà o corónă.

Pentru a avé impresiunea Curţiĭ şi persóneĭ luĭ Vodă Şerban, trebue să se adreseze cine-va la rîndurile ce-ĭ consacră Italianul. El ne apare aicĭ în tótă vrednicia şi complexitatea figuriĭ luĭ energice şi inteligente. «Om cu suflet *vast* , aspru, nemilostiv, dar drept; neascultând nicĭ rugăciunile mameĭ sale şi hotărît a-şĭ împlinì misiunea până la capĕt: acea de a pregătì după dînsul până şi domnia timidă a unuĭ «tînĕr de opt-spre-ḑece anĭ . O óste de 35—40.000 de Sêrbĭ şi

Bulgarĭ îl încunjura, servitorĭ credincioşĭ şi vitejĭ, carĭ, în haine de hoţı, ieau înapoĭ în strîmtorile Balcanilor baniĭ biruluı primiţĭ totdeauna în regulă la Bucurescĭ de capugiiĭ împĕrătescĭ, dintre carĭ nicı unul nu vine bucuros să visiteze un vasal cu un glas şi o căutătură ca ale luı. Vedem la Del Chiaro boerĭ marĭ, neastâmpĕraţĭ odinióra, dar atât de convertiţı de atuncea în cât daŭ bacşiş copiluluĭ de casă pentru a sci tónele Domnuluĭ şi deschid uşa iataculuĭ princiar făcêndu-şĭ cruce ca într'o clipă de mare primejdie.

Şi apoĭ tot la acest cronicar străin găsim menţiunea bunătăţiĭ Domnuluı faţă cu óspeţiĭ de peste hotare, iubirea luĭ pentru meşterĭ şi logofeţĭ — artiştiı timpuluĭ aducerea de către dînsul de dascălĭ grecĭ, carĭ învaţă gramatică, retorică şi filosofie pe copiiĭ boerilor, clădirile ce le face. E curios numaĭ că, la sfîrşit, curténul luĭ Brâncovénu şi al luı Ştefan-Vodă înregistréză svonul că Şerban ar fi murit, cum se ḑice, otrăvit de aĭ sĕĭ .

Del Chiaro respectă amintirea Domnilor carĭ îl adăpostise şi-l ţinuse bine în ţéră străină şi ar fi împăcat bucuros în povestirea luĭ antagonismele adîncĭ carı îı despărţise în viéţă, pe decapitatul Constantin Brâncovénu şi pe Ştefan Cantacuzino cel zugrumat. Dar ar fi trebuit pentru acésta a ascunde şi a falsifică prea mult. Scriitorul italian, care fusese silit sa pomenéscă versiunea ce circulà în ţéră asupra morţiı luı Şerban, trebue să atingă, în povestirea domnieĭ luĭ Brâncovénu, vrăjmăşia dintre acesta şi aderenţiĭ familieĭ maĭ restrînse a luĭ Şerban-Vodă. După ce presintă alegerea nouluĭ Domn ca o violenţă facută desinteresatuluĭ Logofĕt Constantin, el afirmă că Vodă rechemă pe soliĭ la Viena, numaĭ fiind-că fusese trimeşĭ de predecesorul seu şi susţine — ceea ce pare o confusiune de timp, un anacronism — ca el şi-ar fi cumpĕrat întărirea de la Turcı cu treı sute de pungĭ, smulse Dómneĭ Maria, păzită la Cotrocenĭ de cincĭ-ḑecı de slujitorı. Dar, la căderea Brâncovénuluĭ, rĕspunderea cade, nu asupra caseĭ Stolniculuĭ, ci exclusiv asupra unuĭ boer nemuntén , pe care nu-l pomenesce şi care a fost identificat de Şincai cu Dumitraşco Racoviţă, fratele luĭ Michaiu-Voda (1) şi... ginerele şi complicele luĭ Michaiu Cantacuzino. La Ştefan-Vodă, el recunósce extorsiunile, carĭ nu se puteaŭ contestà, dar le explică prin cererile turcescı, şi acestea prin necesitaţile răsboiuluı cu Veneţieniĭ în Morea. Numaĭ la mórtea luı Ştefan, Del Chiaro, aruncând vina pe o rudă şi un tălmaciŭ ,

(1) III, p. 368.

îşı permite a vedé în aceste intrigı mâna răsbunatóre a luı Dumne ḑeŭ, pentru peirea Caseĭ Brâncovénuluı.

În fine pentru Nicolae-Vodă Italianul are cele maı duşmane c· sim ţeminte; el nu cruţa nicairĭ pe prietenul Turcilor şi prigonitorul Can tacuzinilor. După prinderea Domnuluı de Imperialı (1716), scriitorul nostru părasì în curînd ţéra.

Aşà cum e, cronica luı Del Chiaro e preţiósă. Sunt în ea lucrurı pe carĭ nu le gasim aiurea. La dînsul se afla cea maı bună expu nere a neînţelegerilor dintre Brâncovénu şi Curuţiı luı Tököly, după campania ardelénă din 1690. Causele căderiı luı Constantin-Vodă sunt expuse fórte pe larg, şi maĭ ales acele asupra carora isvórele de ţeră trec în scurt: intrigile şi, în genere, legăturile cu strainatatea (avem, în reproducere, pâna şi medalia de aur batuta de Domn în Ardel pentru o aniversară, care fu data morţiı sale). Mazilirea luı Ştefan e povestită aicĭ maĭ bine decât orı-unde. Acest curtén i teţ ne dă şi piese oficiale: cererea luı Brâncovénu la Pórta pentru casătoria fiuluı sĕŭ Radu, firmanul pentru scóterea luı Ştefan Cantacuzino. Une-orı potrivirea luĭ cu unele cronice muntene Popescu, cronica de sub Ghica — ne-ar face să admitem un împrumut (nu se póte fixà de la care la care), saŭ folosirea aceloraşı însemnărı de familie.

XV. Cronica latina a tovarăşuluı luı Antide Dunod.

Sunt maĭ multe însemnărĭ relative la Domniı de la Antonie Vodă până la Şerban, în al ḑecelea an al stapâniriı luı. Însemnările acestea fac parte dintr'o descriere, de cea maı mare importanţă, a Ţĕriı-Romănescĭ în 1688, descriere făcuta de un catolic, autorul se întrébă, între altele, dacă Voevodul e favorabil *catolicilor* şi rĕspunde: «e cel maĭ mare duşman al *nostru* (1), de un cleric cult, de un agent imperial — care pomenesce de la început atârnarea Principatuluı de Ungaria, adăogênd că normele de guvern unguresci se aplicau dincóce de munţĭ (2), — de o persóna, care scrie după mórtea luı Duca la Lemberg (1685) şi în al ḑecelea an al domnieı luı Şerban de cand e Domn, mi se pare că e al ḑecelea an (3) Ar fi maı mult decat trebue pentru a atribuì lucrarea luĭ Antide Dunod, prelat catolic, ın

(1) *Magazin*, V, p. 37. Opera a fost tiparıta, cum se scie întaıu de catıe Engel, în introducerea sa bibliografică.

(2) *Ibid.*, p. 35.

(3) *Ibid.*, p. 42.

ărcinat de Leopold I cu o misiune la Şerban în 1687 şi cu o a doua in 1688. Dar autorul necunoscut, pomenind într'un loc pe acesta – *aderat et pater Dunod,* trebue să vedem în el numaĭ un tovarăş al lui Antide. (1)

Domnul protesta la Viena contra intrigilor ce Dunod ar fi ţesut în ţéra contra sa, iar Împeratul rěspunse, asigurând că preotul e un om integru şi promiţend o anchetă (29 Iulie 1688). Şi tocmai ceea ce distinge cronica, dacă se póte să-ĭ ḑicem aşà, e ura înverşunata contra lui Vodă Şerban. Pentru a explicà tóte aceste lucrurĭ trebue a se admite póte ca în suita lui Dunod se afla calugărul italian Del Monte, care legă întâiu relaţiunĭ între Imperialĭ şi Şerban-Voda, şi că el ar fi scris raportul. (2)

Ca şi în Constantin Căpitanul, Antonie-Vodă e arătat ca un om nul: o umbră de Domn , suplinit în guvern de Şerban, de Mareş Banul şi de Radu Creţulescu. La Grigore Ghica se notéză numaĭ timpul domniei: douě-ḑecĭ de luni». La Duca, «mare tiran şi mare mâncator , se însémna jafuri. În fine o diatribă violentă e consacrată Domnuluĭ de pe tron. E tiran, lacom, crud, supus capriciilor turcescĭ. Se enumera: bataia judelui Andreiŭ de Câmpulung, care nu voià să renege catolicismul, uciderea cu suliţe de Tătarĭ a Serdarului Drosu, îngropat în pamînt până la brîu, aruncarea în ocnă a fiuluĭ sěu de opt-spre-ḑece anĭ, surgunirea la mănastire şi omorul lui Vâlcu Vornicul (Bunis Ворник; să fi avut Antide notiţe cirilice la disposiţiune?), chinuirea lui Hrizea: Caruia în chinuri i-a sărit ochiul şi, tiranul auḑind cu urechile sale tânguirile, strigătul şi suspinele luĭ, auḑì şi vorbele acestea ce le ḑiceà Hrizea în chinurile sale: Dómne, nebun eştĭ şi crud; de ce me chinuescĭ în deşert? Aĭ primit de la mine treĭ sute

(1) Într'un loc (p. 64), autorul vorbesce de sforţările ce a facut sub Grigore Ghica pentru zidirea unei biserici catolice în Bucurescĭ. Din nenorocire, nici în actele publicate de Fermedžin, nici în cronica manăstirii catolice din Tîrgovişte nu găsim nimic asupra acestei tentative şi celui ce o întreprinsese. În privinţa ultimei cronice (publicata în *Arch. ist.*, I², p. 46 şi urm.), me mulţumesc a observà ca ea culege tote notiţele ei despre istoria nóstra din *Anonim,* pe care-l şi citéza (p. 48). Pentru misiunile lui Antide, căruia-i atribuisem şi eu greşit lucrarea, v. mai sus, în acest volum de *Anale,* p. 231 şi urm.

(2) V. maĭ sus, în acest volum din *Anale,* p. 231, nota 1. Observ şi italianismele din lucrare (d. ex.: Cingari sive Czingani pe p. 49, 56, 59; megiasci pentru *megiaşi, calarasci* pentru *călaraşi* (p. 44, 58), *armasc* pentru *armaş* (p. 48); Capetan grande al Veneţienilor şi barigel al Romanilor aduşi înainte pentru a explicà funcţiunea de Armaş-Mare (p. 48), menţiunea uneĭ demnităţĭ de la Turin (p. 50), quietantia sive riceuta , pe p 53.

de pungi şi m'ai lăsat sarac. De ce te înverşunezi, neomenosule, în potriva trupului meu? Ce credi? Am slujit, şi numai în anul acesta am plătit pentru ţéră 2.800 de pungi, pe cari le-ai luat, dar nu sciu cui le-aĭ dat . La audul căror cuvinte, Domnul a poruncit sa-i grăbiască mórtea, şi a fost înţepat, băgându-i-se ţépa de un cot în trup. Se vorbesce de legarea de ómenĭ goi la stâlpi, de rătacirea de prinşi cu catuşe prin curţile palatuluĭ, de extorsiuni, împrumuturi silite, funcţiuni vîndute, pribegirĭ peste Dunăre şi munţi.

Del Monte scrie aceste lucrurĭ, dar glasul ce audim e glasul învinşilor din Ţéra-Românéscă, acelaşi plâns şi acelaşi blestem ce resună în cronica luĭ Constantin Căpitanul. Cele doue lucrări istorice se completéză şi trebue folosite împreună, în faţa Anonimului encomiastic

XVI. Istoria Ţerii-Românesci in cronicele moldovene.

Pentru a terminà cu totul acéstă cercetare asupra isvórelor nara tive românescĭ ale istorieĭ Munteniei în secolul al XVII-lea, remâne să cercetăm importanţa cronicelor scrise în Moldova pentru istoria ţĕriĭ vecine.

a) Miron Costin.

În întinsa sa lucrare, marele cronicar moldovén vorbe ce adese ori de lucrurĭ petrecute peste Milcov. Isvórele sale sunt însă sau chronograful leşesc (1) saŭ informaţiuni orale. E sigur că el n'a folosit cronice muntene, deşi existenţa acestor cronice nu-i erà necunoscută; îl vedem, în adevĕr, lasând grija povestirii evenimentelor din Ţéra-Românésca colegilor sĕi literari de acolo. Care , scrie el, vorbind de isprăvile luĭ Michnea III, de au facut vre-o vitejie acolo, să scrie Muntenii. (2)

b) Nicolae Costin.

Nicolae Costin a scris opera sa târdiu, de sigur din îndemnul lui Nicolae Mavrocordat, daca nu pentru însemnarea isvódelor sale, pentru coordonarea şi legarea acestora cu isvóde şi cronice anterióre. Acé ta operă póte fi considerată decĭ ca o cronică oficiala a Moldovei, in en

(1) Citat la istoria lui Michaiu-Vitézul.
(2) P. 367.

mavrocordatesc şi, comandată în a doua domnie moldovéna a învețatului Grec, ea trebuià să ajungă până acolo: precum aŭ arătat tótă sama sa Nicolae-Vodă la a doua domnie a sa, de care se va pomenì la rîndul sĕu , scrie el într'un loc. Mórtea singură l'a oprit de a merge aşà de departe, şi Domnul, puind să se scrie istoriile Moldovei, carĭ le scosese [Costin] cu ostenéla luĭ , a dat sarcină continuarii, în lipsa unuia maĭ bun, umilului uricar Axintie. (1)

Isvor de căpetenie pentru istoria Moldoveĭ de la Istrate Dabija pâna la a doua domnie a luĭ Nicolae Mavrocordat, cronica celui de al doilea scriitor din némul Costinilor e în acelaşĭ timp — şi de acésta ne interesam aici şi *un bogat isvor pentru istoria Principatuluĭ vecin.* Explicațiunea acestui caracter al croniceĭ luĭ Nicolae Costin o găsim în împrejurarea că, de la Şerban-Vodă înainte, până la tăiarea luĭ Brâncovénu, timp de treĭ-ḑecĭ şi şése de anĭ, aprópe o jumătate de véc, evenimentele din Moldova aŭ fost în mare parte determinate de voința, de pasiunile, de capriciile celor doĭ Domnĭ bogațĭ şi puternicĭ, cari ocupară tronul muntén. Dacă acéstă tutelă în care Voivoḑii Țĕriĭ-Românescĭ țin Moldova, unde pun şi scot stăpânitoriĭ după plac, dacă acéstă lămuritóre şi caracteristică egemonie n'a fost observată de istoricii noştri, ea a fost simțită şi exprimată cu amărăciune şi ruşine de maĭ toțĭ cronicarii moldovenĭ aĭ timpuluĭ. Numaĭ cât eĭ nu-şi explicaŭ motivele acesteĭ egemoniĭ; nu înțelegeaŭ că ceea ce dădeà Munteniei puterea sa politică erà menținerea în acéstă țéră de vechĭ familii fórte bogate, organisate pe partide cu purtarea consecuentă, pe când, în turburarile de la începutul seculuĭ al XVII-lea, marile familii moldovene se ruinase, se împrăştiase, dispăruse, lăsând o țéră făra fruntaşĭ, careia i se putea impune orĭ-ce aventurier, care aveà şi el libertatea să stăpânéscă în felul ce-ĭ conveniâ maĭ bine.

Afară de scurte mențiunĭ fără folos, istoria muntenéscă începe a fi expusă în Nicolae Costin la domnia în Bucurescĭ a luĭ Duca-Voda, domnie care trebuià firesce să intereseze pe Moldovenĭ, Duca fiind cel dintâiŭ Domn după Vasile Lupu, care să fi domnit maĭ mult în ambele țeri (domnia luĭ Gheorghe Ghica a fost, de o parte şi de alta de Milcov, un fel de provisorat, un scurt interim domnesc).

Domnia luĭ Duca din Bucurescĭ e zugrăvită în colorĭ defavorabile, caci în Moldova maĭ ales, Albanesul erà fórte nepopular pentru extorsiunile-i fără de marginĭ; dar nicĭ lupta adversarilor sĕĭ, Cantacuzinii, un ném ce le ḑiceaŭ Şăitănescii , nu e descrisă cu simpatie

(1) La finea croniceĭ luĭ Axintie (Kogălnicénu, II).

De lupta acésta însă se intereséză Costin fórte de aprópe, şi o mulţime de lucrurĭ noue se pot scóte din naraţiunea luı. De la dînsul aflăm genesa puteriĭ Cupărescilor, Rosetescilor, ómeniĭ luĭ Duca-Vodă, în acelaşĭ timp servitoriĭ şi patroniĭ luĭ la Pórtă, exploatatorĭ aĭ unuì Principat saŭ aĭ celuĭ-lalt, după cum Domnul *lor* erà aruncat de sórtă pe tronul din Iaşĭ saŭ pe cel din Bucurescĭ. Cronicariĭ muntenĭ nu vĕd decât jocul partidelor din ţéră şi uită cu totul elementul politic grecesc al favoriţilor: bĕtrânul Cupar capu-chehae, Lascarache, un fiŭ, Mare-Spătar, altul: Iordache, Mare-Postelnic, cumnat al luĭ Vodă; unul maĭ mic, pentru moment numaĭ Grămătic: Scarlatache. De aceştia ne vorbesce cronicarul moldovén.

Costin povestesce conflictul dintre Domn şi Cantacuzinĭ, cu multe amănunte nouĕ, închiderea şi pribegirea lor. El cunósce relaţiunile luĭ Şerban cu Dómna Anastasia şi dă o descriere nu se póte maĭ circumstanţiată a fugeĭ Logofĕtuluĭ. (1)

Dar el suprimă din expunerea sa evenimentele petrecute în Muntenia sub Şerban-Vodă, *trimeţênd pentru cunóscerea lor la cronica de oposiţiune, a luĭ Constantin Căpitanul.* «De carele [Şerban] destul scriŭ letopiseţele Muntenilor, cât aŭ fost de tiran (2) şi lacom de sânge, că, luând Domnia, şi acela pre mulţĭ boerĭ, marĭ şi micĭ, aŭ omorît fără de vină, cu multe felurĭ de morţĭ.» (3) El pomenesce numaĭ mórtea luĭ Şerban, la o dată care e esactă numaĭ după stilul noŭ. (4)

De aicĭ înainte, istoria ţĕriĭ vecine e atinsă maĭ rar de cronicarul mavrocordătesc. Se vorbesce abià de duşmănia dintre «Constantin-Vodă» (Cantemir) al Moldoveĭ şi «Constantin-Vodă (Brâncovénul) al Ţĕriĭ-Românescĭ şi de incidentul sprijiniriĭ luĭ Staico pribégul de cel dintâiŭ contrà celuĭ din urmă. Se maĭ vorbesce, în trécăt, de peţirea uneĭ fete a Domnuluĭ muntén de către Antioch-Vodă, refusat din causa luĭ Staico, din causa originiĭ plebeene a domnesculuĭ peţitor şi părtiniriĭ luĭ Brâncovénu pentru Domnul moldovén mazil Duca II. Se menţionéză participarea munténă la expediţiunea de la Cameniţă, intrigile vecinilor cu pribegiĭ, susţinerea luĭ Antioch contra luĭ Nicolae-Vodă. (5) Luarea Brăileĭ de Toma Spatarul şi Ruşĭ e descrisă original, după «Ivan Căpitanul, carele aŭ fost acolo cu Moscaliĭ . (6) Tragedia

(1) Kogălnicénu, II, p. 14—5, 17—8.
(2) «Bĕtrân» e o greşélă, în ediţiunea luĭ Kogălnicénu, probabil.
(3) P. 18.
(4) P. 37.
(5) P. 37, 42—4, 49, 71—2.
(6) P. 108 şi urm.

*

Casei luĭ Băsărab-Vodă e istorisită maĭ pe larg, cu date, numaĭ într'un adaos muntén, pe un ms. posterior anului 1770. (1)

c) Axintie Uricarul.

E, cum am spus, de maĭ multe orĭ, continuatorul mavrocordătesc al lui Nicolae Costin, care descrie a doua domnie a patronuluĭ sĕŭ, până la strămutarea-ĭ în Muntenia.

Cronica e fórte pe larg, un adevĕrat ḑiar al domnieĭ. Tonul e maĭ oficial decât la boerul mare şi distinsul cărturar ce fusese Costin. Să vedem ce evenimente muntene se află povestite aicĭ şi în ce colorĭ, încuviinţate de stăpânire.

Axintie vorbesce, în cuprinsul cronologic restrîns al povestiriĭ sale, de căderea lui Brâncovénu şi de a luĭ Ştefan-Vodă.

El menţionéză cu amănunte pe cea dintâiŭ, vorbind şi de chinurile suferite de Domnul mazil. După o istorisire mişcată, el adaoge: Care veste [a morţiĭ luĭ Constantin], venind la Nicolae-Vodă, mult i-aŭ părut rĕŭ şi fórte s'aŭ întristat. (2) În Moldova, unde lucrul nu puteà să aibă consecinţe, Nicolae Mavrocordat permite scriitoruluĭ sĕŭ urmatórea judecată asupra Brâncovénuluĭ: «Acest săvîrşit aŭ luat acel vestit Domn Băsărab-Vodă, carele aŭ domnit 27 de anĭ cu multă fericire şi aŭ făcut Ţéra-Muntenéscă sciută şi vestită în multe părţi ale lumiĭ, şi nu este de mirat, că tóte ale lumiĭ sunt deşerte, şi bogăţiile, şi slava ...

Am arătat maĭ sus că Mavrocordat n'a putut fi străin de mazilirea luĭ Ştefan Cantacuzino, dar o cronică oficială n'o puteà spune. În Axintie, Dumitrachi Iulianò, capu-chehaiaua luĭ Nicolae-Vodă, e chemat subit la Pórtă pentru a i se da surprinḑĕtórea veste a schimbăriĭ. Avem apoĭ transmiterea sciriĭ şi ceremonialul strămutăriĭ. (3)

d) Ioan Neculce.

De sigur, cu tóte slăbăciunile luĭ, unul dintre ceĭ maĭ simpaticĭ vechĭ boerĭ românĭ şi cea maĭ simpatică figură printre cronicariĭ moldovenĭ. Autor de memoriĭ — căcĭ cronica luĭ se preface îndată în memoriĭ —

(1) P. 114 nota 1. Cf. p. 115.
(2) P. 163. O menţiune despre trecerea Tătarilor prin Ţéra-Românéscă sub «Basarab-Voda la p. 137.
(3) P. 171 2.

el dă dovadă în ele de o obiectivitate pe care am căutà-o în zadar în autorul de memoriĭ muntén, Radu Popescu.

Cum destăinuesce singur în prefaţa, Vornicul Ioan a scris pentru partea maĭ veche după *isvóde*, de la unii şi la alţii», şi după comunicaţiunĭ orale. Iar de la Constantin Duca înainte, el reproduce dictarea memorieĭ sale de betrân sfătos, pe care povestirea celor vĕdute îl bucură şi-l înduioşéză. Nu mi-au maĭ trebuit istoric străin sa cetesc şi să scriŭ, că aŭ fost scrise în inima mea. (1)

Începênd pe o vreme când se bănuià numaĭ că Nicolae Costin a scris o cronică, -- adecă îndată după mórtea acestui boer şi înaintea transcrieriĭ din ordin domnesc şi publicariĭ lucrariĭ lui, — el continuă povestirea sa până la 1743 şi nu-ĭ dete o formă definitiva decât după 1734. (2)

Neculcea e, de sigur, analistul moldovén, care trebue întrebuinţat maĭ dese-orĭ pentru istoria muntenéscă. Bogăţia sa de amănunte privitóre la cele petrecute peste Milcov nu se póte comparà cu numĕrul de sciri date neegal de Nicolae Costin. Şi mĕ grabesc a adaoge că aceste amănunte din Neculce sunt cu atât maĭ preţióse cu cât el *n'a* cunoscut nicĭ o cronică a Ţeriĭ-Românescĭ.

El începe întâiŭ cu Grigore-Vodă şi ne descrie fuga lui la domnia dintâiŭ, rătăcirile-ĭ în Apus, procesul ce are cu Constantin Stolnicul pentru asasinatul Postelniculuĭ Cantacuzino. În acelaşi spirit ca şi Del Monte, şi decĭ ca şi Constantin Căpitanul, el presintă pe Antonie-Vodă ca un om fără prestigiŭ: şi-ĭ da nafacà lui pre ḑi, de cheltuială, câte ḑece potronicĭ».

În cronica a doua cantacuzinéscă, ca şi în Constantin Căpitanul, se spune că la căderea luĭ Antonie ar fi contribuit şi Şerban şi Mareş, şi că toţĭ pîrîşiĭ aŭ învocat contra Domnului motivul că e prea bĕtrân şi slab . Neculcea dă varianta: că erà prea prost» şi adaoge că partida Cantacuzinilor voià ca Domn pe Draghicĭ, cel mai mare dintre fraţĭ (după Căpitan, Domnul dorit ar fi fost Gheorghe Vornicul, so crul luĭ Mateiŭ Cantacuzino). Anecdotist plin de verva, Neculcea ne povestesce aicĭ dramatic o scenă de păcalire a Cantacuzinilor, care nu e fără asemănare cu scena zugrăvita de Constantin Capitanul. El co

(1) Prefaţa Cronicei.

(2) Şi Nicolaĭ-Vodă , scrie el, reproducênd *Adaosurile* compilatorilor anteriorĭ luĭ Nicolae Costin, aŭ făcut pre Constantin-Voda, carele au fost Domn aici la noĭ în Moldova, în anii de la zidirea Lumii 7242, carele se trage de pre stramoşa sa ném din Domnii cei vechĭ moldovenesci (p. 184).

mite greşéla de a pune la acéstă dată mórtea luĭ Drăghicĭ, care ... erà mort de mult (din 1668). (1)

Urméză, la Neculce, rolul jucat de Grigore în bătălia de la Hotin, şi el ne descrie pe larg lupta între «Postelnicescĭ», carĭ *scosese* tronul lui Duca, şi Grigore, pe care prieteniĭ sĕĭ turcĭ voiaŭ să-l menţie. Ghica, om harnic şi tare şi sumeţ şi gata de rĕspuns», ar fi învins daca nu l'ar fi oprit mórtea. Ḑic uniĭ , adaoge Neculcea,—care nicĭ el nu iubesce pe Postelnicescĭ, Şaitănescĭ, cărora le ḑic şi Cantacuzinescĭ — să se fie agiuns Cantacuzinesciĭ cu un doftor, şi să-l fie otrăvit . După menţiunea restabiliriĭ luĭ Şerban în dregătoria de Mare-Logofĕt, Neculcea mântue, făcênd alusiune la cronicele muntene, de carĭ sciind, nu le-a întrebuinţat totuşĭ: «De aice înainte lăsăm pentru Ţara-Muntenéscă să scrie Munteniĭ...» (2)

Suirea pe tron a luĭ Şerban e povestită cu amănunte nouĕ, relative la legăturile Logofĕtuluĭ cu unele rude ale luĭ Duca (Lupaşco Spătarul, fratele Dómnei, de exemplu); şi Neculcea, mare amator de pacăliturĭ, găsesce mijlocul de a maĭ povestì una: înşelarea lesnecreḑetoruluĭ Vodă de Constantin Stolnicul şi nepotul sĕŭ Brâncovénu. Câte-va din actele de cruḑime ale nouluĭ Domn sunt atinse. (3)

Se trece la certele dintre Şerban şi fostul sĕŭ stăpân şi rival, în 1683. Expunerea duşmănieĭ dintre Cantacuzinul muntén şi Dumitraşco Cantacuzino, peste puţin Domn în Moldova, e în parte nouă. Absolut nouĕ sunt însă scirile asupra pregătirilor de rĕscólă ale luĭ Şerban, asupra legăturilor luĭ cu străinătatea, asupra planuluĭ sĕŭ de a fi Împĕrat în Ţarigrad , asupra gândurilor ce urmărià făcênd Domn pe fostul seŭ camarad de arme sub Grigore-Vodă, Cantemir. (4)

La Neculce trebue să ne adresăm pentru a avé cunoscinţa completa a neînţelegerilor ce isbucniră în curînd între patron şi protegiat. Cantemir, care promisese a distruge pe «Cupărescĭ», îĭ păzesce reŭ, apoĭ se împacă cu eĭ şi-ĭ face ministriĭ sĕĭ ceĭ maĭ ascultaţĭ, ca odinióră Duca. Pe de altă parte, solicitat de Regele Sobieski şi de Şerban, el nu se închină Leşilor. Fără a vorbì cu multă dragoste de unélta şireţilor şi lacomilor Rusetescĭ, Neculcea e totuşĭ un duşman hotărît al luĭ Şerban, căruia-ĭ atribue omorul luĭ Gavriliţă Vornicul şi al unuĭ cnéz» rus, ce i-ar fi fost adversar politic. (5)

(1) P. 193—5.
(2) P. 203—5.
(3) P. 211.
(4) P. 218, 226—7, 232, 235
(5) P. 234—5.

De la Neculce numai aflăm amintiri de copilarie că Şerban voià să facă Domn în Moldova, în locul cerbicosului nerecunoscĕtor, pe Ilie Drăguţescul, pe când Cupărescii promiteau domnia Ţerii-Românescĭ luĭ Cantemir. (1) Ajungênd la mórtea primului Domn, el o atribue fraţilor luĭ, Constantin şi Michaiu, reproducênd un svon ca lomnios, şi ne dă următórea plastică descriere a mortuluı: Erà un om gróznic; nu veghià nimĕruĭ voia; erà om mare la stat, cu ochı ca de boŭ; harnic şi darnic; milă făceà mare la ceı straini şi la slu jitorĭ; cheltuià mult, ca să-şĭ facă nume, iara nu să strînga. Apoı arată frica Turcilor de el şi planul ce făcuse la urma de a l scóte cu Tătariĭ. (2)

Până la 1691 avem o cronică munténă completa. Ni se spune că Iordache, «fecior mare al luĭ Şerban (dar, dupa Del Chiaro, aveà numaĭ opt anı), a fost înlăturat de fraţiı acestuia, carı trăiau reu cu Dómna; se descrie originea oposiţiuniĭ bălăcenescı, strajuirea la Dra gănescĭ, de căpitanĭ moldovenĭ, ale căror nume se şi dau, a veduveı luĭ Şerban şi despoiarea eĭ. Avem apoĭ campania luı Heissler, fuga luĭ Iordache la dînsul, întrevederea de la Dragănescı: şi au mâncat şi aŭ vorovit cincĭ-şése césurĭ, ce le-aŭ trebuit , venirea Tatarilor, carı pradă straşnic, oprindu-se numaĭ de la ridicarea de robı. În tótă acéstă parte, Brâncovénu,—considerat de Moldovenı, carĭ suferiau de desele schimbărĭ de Domnĭ provocate de el, ca duşmanul lor cel mare, e fórte maltratat: Ni se spune că ar fi tăiat nasul şi urechile locuito rilor carĭ, fugind, se sustrăgeaŭ de la îndatorirea de a hrănì pe Nemţiĭ năvălitorĭ; ni se afirmă — şi aicĭ — că atuncĭ întâiŭ s'a introdu în Ţéra-Românéscă văcăritul: un tult de vită şi doĭ orţı de cal .

După cronicarul moldovén, lupta pentru tronul luı Tököly s'ar fi dat la Câmpina ! El urmăresce ca de obiceiŭ pe Moldovenı în eve nimentele străine şi descopere un compatriot în armata Serascheruluı. Despre Bălăcénu, el dă scirĭ nouĕ asupra rĕsbunăriĭ pe care Brânco vénu o exercită după mórtea rivaluluĭ sĕŭ. (3)

De aicĭ trecem la incidentul cu Staico Paharnicul, descris într'un chip cu totul noŭ, cu amănunte inedite fórte interesante, d. ex. lacata cât un şlic la grumazul pribéguluĭ prins şi adus înaintea Domnuluı pe care-l pîrîse, silindu-l a cheltuì o mie de pungı. (4) De cariera a

(1) P. 235.
(2) *Ibid.*
(3) P. 235—8
(4) P. 243.

politică légă cronicarul descrierea strălucitei nunţi a lui Constantin Duca-Vodă cu fiica lui Brâncovénu, zugrăvindu-se pe sineşi ca tînĕr postelnic într'un unghiŭ al tabloului. (1)

Neculcea continuă cu trecerea Sultanului prin Ţéra-Românéscă şi frica lui Brâncovénu de a-şi vedé intrigile cu Nemţii descoperite. (2) El se ocupă apoi cu duşmănia fraţilor Cantemir—Antioch şi Dumitraşcu împotriva Muntenilor : cel din urmă ar fi cerut tronul românesc, şi Constantin-Vodă s'ar fi gândit, din partea lui, a improvisà ca Domn al Moldovei pe un fost negustor, puţin simpatic lui Neculcea: Toderaşco de la Galaţi». (3) Urméză relaţiunile schimbătóre cu Duca şi apoi chemarea Domnului muntén la Adrianopole. (4)

Aici Neculcea dă din cele mai folositóre contribuţiuni la istoria Ţĕrii-Românescĭ. Paguba făcută Moldovei ar fi fost, după el, causa periculósei chemări. Vizirul erà decis a scóte pe Brâncovénu, dar el secretă atâţia bani, Domnul Aurului, cât nici Vizirul n'aŭ avut ce-i face. Ba se propuse celui chemat pentru mazilie şi domnia Moldovei, şi numai energicei oposiţiuni a Stolnicului Constantin îi datoriră separatiştii moldoveni ai timpului refusul. Dar Vodă, care crescuse tributul cu o sută cinci-ḑeci de pungi, putù face un Domn noŭ în ţéra vecină, unde dictà fără să domnéscă. (5)

Se menţionéză pe urmă: împăcarea cu Antioch, logodne şi nunţi în casa Brâncovénului. Neculcea, care cunósce fórte bine Ţéra-Românéscă, asistă şi el la o nuntă, care, să ḑicem, nu erà nuntă domnéscă, ci putem ḑice crăiască (6)

Dimitrie Cantemir ar fi venit cu ordin a prinde pe vecinul sĕŭ, dar agerul bĕtrân pară lovitura. Neculcea îl acusă însă că a făgăduit Ruşilor zaherea şi ajutorul propriei sale persóne, în fruntea a 30.000 de ómeni, făgădueli, pe cari le călcà apoi, făcênd pe Ţar a blestemà pe Iuda Brâncovénul . Ca şi la Grecénu, ni se vorbesce şi aici de sarcina de mediator dată de Turci Domnului, de trimeterea lui Castriot: Makedon Comisul , şi de zădărnicirea acestor silinţe de vrăjmaşia lui Toma şi Cantemir: cel dintâiŭ ar fi dorit să fie Domn, şi notiţe preţióse ni se daŭ asupra relaţiunilor dintre Brâncovénu şi «unchii sĕi în ultimele timpuri şi asupra acţiunii de subminare în-

(1) P. 246 9.
(2) P. 250.
(3) P. 267.
(4) P. 270 4.
(5) P. 276 8.
(6) P. 283, 286 7.

treprinsă de aceştia. În căderea fastuosuluĭ Domn, el vede însă şi mâna dumnedeéscă pentru «osînda Moldoveĭ», sfărâmarea Caseĭ luĭ Şerban-Vodă şi chemarea, plină de înşelăciune, a Muscalilor. Incidentul ofertelor de viéţă, în schimbul turciriĭ, se află menţionat şi aicĭ, şi Neculce-şĭ reservă — ceea ce n'a făcut — a ne vorbì de nepotul mântuit de mórte al bĕtrânuluĭ Voevod. (1) *Pedĕpsa* luĭ Ştefan-Vodă e descrisă puţin maĭ departe, şi ni se vorbesce şi de sórta fiilor sĕĭ, ce slujesc «unul la Nemţĭ şi altul la Mosc». (2) Ceea ce se maĭ află relativ la istoria munténă nu merită a fi relevat. (3)

e) Cronica luĭ Mustea.

O cronică asupra căreia cercetările nu s'aŭ închis. E păstrată într'o versiune, publicată, de Kogălnicénu şi în alta, tipărită în *Magazin.* Deosebirea între aceste versiunĭ se observă numaĭ între domnia a treia a luĭ Duca-Vodă şi suirea pe tron a luĭ Michaiŭ Racoviţă.(4) Asupra compuneriĭ croniceĭ ajunge pentru acest studiŭ să spunem— ceea ce, neapĕrat, n'a fost observat până la d-l Sbiera nicĭ de istoricĭ, nicĭ de istoricĭ literarĭ — că partea comună de la început e aprópe numaĭ o prescurtare a luĭ Neculce, cu fórte puţine lucrurĭ luate din Nicolae Costin. De la 1678 înainte, versiunea Bălcescu continuă a se ţiné de Neculce, până la ultimele treĭ domniĭ descrise, şi maĭ ales până la istoria geneseĭ domnieĭ luĭ Michaiŭ Racoviţă. Versiunea Kogălnicénu, dimpotrivă, dă o *naraţiune nouă.* De la 1709 încolo, partea finală în care cele douĕ texte din *Letopiseţe* şi *Magazin* coincid iarăşĭ, — naraţiunea e iarăşĭ nouă. Ea se opresce la întâia domnie a luĭ Grigore Ghica în Moldova.

În total, cronica e scrisă într'un spirit anti-grecesc, favorabil maĭ ales luĭ Michaiŭ Racoviţă şi cu deosebire în primele sale douĕ domniĭ, când cârmuirea sa erà o cârmuire prin pămîntenĭ. (5)

Cât privesce istoria munténă, domnia luĭ Grigore-Vodă e tractată aicĭ maĭ pe scurt, dar în acelaşĭ chip ca la cronicarul pomenit (6)

---

(1) P. 300—1, 303—4, 305, 317—8, 320, 347—8.

(2) P. 350.

(3) P. 375, 395, 397.

(4) Kogălnicénu a reprodus în *Letopiseţe,* III, ed. a 2-a, partea deosebită din publicaţiunea luĭ Bălcescu.

(5) Aflu şi la d-l Sbiera titlul fórte potrivit de «cronică racoviţéscă» pentru acéstă lucrare.—Asupra tuturor cronicelor moldovenescĭ de la Miron Costin înainte voiŭ revenì într'un studiŭ anume.

(6) P. 3—9.

Numirea luĭ Şerban ca Domn se presintă tot aşà.(1) La impunerea luĭ Cantemir-Vodă de puternicul sĕŭ vecin par a fi întrebuinţate şi alte *isvóde*. (2) În daraverile luĭ C. Duca în a doua domnie cu fostul sĕŭ socru, cel dintâiŭ apare ca vinovat de nerecunoscinţă, pe când, după Neculce, el ar fi plătit Domnuluĭ muntén maĭ mult decât îĭ erà datoria. (3) La întâia domnie a luĭ Michaiŭ Racoviţă, Brâncovénu e calificat de «fórte om de bun şi vestit de bogat», şi Mustea urméză: Şi erà Ţéra-Muntenéscă plină de ómenĭ şi de tot belşugul, şi trăiaŭ ómeniĭ uşor, cât nime nu se jĕluià de nemică. (4) Bunele relaţiunĭ cu Racoviţă sunt în special relevate. La a doua domnie a aceluiaşĭ Racoviţă, se insistă asupra pîrilor de hainie îndreptate de Constantin-Vodă contra luĭ, pe un ton de imputare. (5) Maĭ departe, întreprinderea trădătóre a luĭ Toma Cantacuzino e condemnată. (6)

La căderea luĭ Brâncovénu, pe care «o scrie cu jale», Mustea devine un isvor fórte important prin aceea că reproduce spusele luĭ Racoviţă: «care acestea tóte singur Michaiŭ-Vodă ne spuneà, dacă aŭ venit cu a treia domnie aice». Cronicarul, pomenind acusările rĕsbunătóre ale luĭ Michaiŭ: provisiunĭ Ruşilor, chemarea lor la Brăila, plan de a fugì peste munţĭ,— le declară «adevĕrate tóte». Fiorosul Vizir care varsă sângele luĭ Constantin, înfierat şi de Radu Popescu, e calificat de «om fórte cu cumpĕt». Înţelegerea luĭ Racoviţă cu ruda sa Michaiŭ Spătarul e spusă amănunţit, fără încunjur. Totuşĭ, deşì dă dreptate luĭ Michaiŭ, care-şĭ cătă îndestularea rĕsbunăriĭ, cronicarul scrie duios istoria nenorocirilor «unuĭ Domn vestit ca acela, îmbĕtrânit în domnie», mustră pe noul Principe şi nu uită a mărturisì că Brâncovénu a fost petrecut de mulţime cu lacrămĭ, «ca un tată»: «fiind în mare bişug ţéra lor în 27 anĭ ce a domnit el: plină erà acea ţéră de ómenĭ cu hrană şi cu agonisită, precum se pomenesce că aŭ fost şi la noĭ în ţéră în ḑilele luĭ Vasile-Vodă». (7) Firesce decĭ că în căderea şi mórtea luĭ Ştefan el vede rĕsplătirea divină. «Cu ce mĕsură aŭ mĕsurat, şi lor li s'aŭ mĕsurat.» (8) Vrăjmaş consecinte al Grecilor, cronicarul pomenesce maĭ departe cruḑimile săvîrşite de Nicolae-

(1) P. 19.
(2) P. 23.
(3) P. 25—6.
(4) P. 31—2.
(5) P. 39—40.
(6) P. 45—6, 48.
(7) P. 53—5.
(8) P. 56—7.

Vodă în Muntenia şi prinderea Domnuluĭ de Nemţı. (1) La capĕtul aceleiaşĭ domnii detaliate a luı Michaiu Racoviţă, se vorbesce cu duşmănie de a doua stăpânire munténă a luı Mavrocordat şi de pribegia necunoscuta alt-fel a boerilor muntenı: Nicolae Ruset, Asan Cămăraşul şi alţiĭ trec în Moldova, şi Nicolae îşı resbună de primirea lor, aducênd mazilia luı Racoviţă. (2)

Cât privesce versiunea Balcescu, în partea eı originală, ni se arată sub o forma nouă cérta luı Antioch-Voda, în prima sa domnie, cu Basarabul muntén. (3) Intrigĭ analóge sunt indicate la cele două domniĭ următóre. (4)

XVII. Cronica tradusa de Amiras.

Din ordinul luı Grigore Ghica,—care patrona póte şi compilaţiunea precedentă, în care i se aduc, la sfîrşit, laude,—un logofet sau un boer óre-care, fórte posibil însuşı Amiras, scrise cronica domnieı luı, precedând-o de un resumat al istorieĭ moldovenescı până la începutul acesteı domnii

Până la domnia întâia a luı Racoviţă acésta compilaţiune, care începe fórte pe scurt pentru a ajunge apoĭ la un ḑiar precis şi bogat al stăpânirilor luı Racoviţă a doua óră şi luĭ Ghica, nu face decât resumă versiunea întâiŭ a luĭ Mustea. Michaiu Racoviţă e expediat în câte-va rînduri, carĭ par a fi substanţa expuneriı aceleiaşı versiunı independente din Mustea. De la mazilirea luĭ Michaiu-Vodă, fără a se lăsà la o parte modelul, elemente nouĕ se întîmpină tot maĭ multe şi cronica e absolut deosebită catre sfîrşit.

S'ar păré că o ast-fel de compilaţiune nu póte avé însemnătate pentru istoria Ţĕriı-Românescĭ. Totuşı ar fi o greşélă să se crédă acésta. Dacă maı găsim aicĭ, ca la Mustea, sub rubrica domnieı a treia a luĭ Racoviţă, amanunte despre prima cârmuire muntéană ale luı Nicolae Mavrocordat (5), avem cevà maĭ bun decât atâta. Vrênd să arate strălucirea némuluĭ patronuluĭ sĕu, cronicarul e adus să vorbéscă de Gheorghe Ghica şi Gligoraşco-Vodă. Domnia moldovenéscă a celuı dintâiŭ e lăsată la o parte, trimeţĕndu-se înapoı, la rîndul sĕu , dar pentru cele treĭ domniĭ muntene ale Ghiculescilor din secolul al XVII-lea

(1) P. 57 8.
(2) P. 71—2.
(3) P. 91. Cf. şi p. 77, 78 9.
(4) P. 92 5.
(5) P. 123 4.

se reproduce letopisețul Țereĭ-Muntenescĭ, *întreg Constantin Căpitanul, de la căderea luĭ Michnea III până la suirea pe tron a luĭ Duca*, ȝece fețe întregĭ din Letopisețe. Dar evident că se lasă la o parte domniile intermediare ale luĭ Radu Leon și Antonie-Vodă. (1)

Nu e aicĭ locul să arăt ce se póte scóte pentru istoria munténă din cronicele luĭ Canta și Kogălnicénu. Indicăm pasagiile principale în notă. (2)

CATALOG DESCRIPTIV AL M-SELOR DE CRONICE MUNTENE INTREBUINȚATE IN ACEST STUDIU.

I. Corpul brâncovenesc neoficial.

1. Oradea-Mare. Biblioteca Episcopuluĭ românesc. Ms. fără numĕr. In-12°. Sec. XVII. Nenumerotat. Jocurĭ de condeiŭ pe V[ul] primeĭ pagine din legătură. Pe fol 1: «Troița cea de ō fi... Acéstъ carte ia.... Titlul e scris cu roșu, grosolan: Ist[o]riia Țъri-Rumъnești [ďel]a descъl.... pънъ.., Hs. și Hs.» Anonim, fără viéța luĭ Nifon + legătura brâncovenéscă neoficială + douĕ capitole din Grecénu. Se mântue cu arabescurĭ roșiĭ și galbene. Urméză: Întrebărĭ și respunsurĭ de cuprins religios și altul: Patru capete vii și unul sъc și 100 d'unghi; rъspunde: Mōrtea ōmului; îl duc patru ōmieni la cei patru; patru vii zsъnt 100 de u[n]ghi. Fine: Decъt Dumnezъu, dar din cine sъ începu. Apoĭ vine: Slov. 10, gl. 8. Incipit: «Luĭ Hs. pre Petru și pre Iacov i pre Ion: De aicĭ: ‹La Sti Petrъ i Pavelъ, slav., glas 5 (?). Explicit: dъruiascъ noa mare milъ.» Se cetesce pe urmă: ‹Molitvel[e] pentru rugӂciunia omeniascъ cъtru Dumnezъu și cътrъ toț sf[i]nții.» Explicit: Rugați-vъ luĭ Hs. pentru sufletele nostre; amin.› Continuă cu: Ruga lui Sъ. Grigōrie, al doilea cuvъntъri. Apoĭ: Veni Precesta în muntel[e] Sionului sъ-s roaъgea, și rugъndu-sъ.» Explicit: «Cъ au priimit rugъciunile Precistei. Pe o ultimă fóe: Iarъș voi cӂnta un verș, cъ de aici voi sъ ei, și-l vom cӂnta cu civințъ, cӂ-i întъritu în credințъ.» Apoĭ jocurĭ de condeiŭ.

2. Bucurescĭ. Biblioteca Academieĭ Române. N° 284. In 8°. Donat de

(1) P. 144 și urm. — Traducĕtorul acesteĭ cronice, Amiras, e pomenit într'însa, ca mehmendar a unuĭ trimes polon, în a treia domnie a luĭ Racoviță: Alexandru Amiras, Vel-Ușer (p. 133). Acesta și cele-lalte locurĭ sunt reproduse în Sbiera, p. 183—5.

(2) P. 188, 253, 265, 267.

familia Blebea din Braşov. Sec. XVIII. Acefal: începe la domnia lui Mateiŭ-Vodă cu cuvintele: ...lu Mateiu-Vod . Compus din: Anonim + legătura brâncovenéscă neoficială până la sfîrşitul panegiricului lui Şerban + Grecénu, cap. 5 9. Explicit: Şi cu dѫnsul împreunѫ erà Preda Proroceanul şi Mateiu Bѫlѫceanul, vѫru-sѫu (*Magazin*, II, p. 145).

3. Bucuresci. Biblioteca Academieĭ Române. N° 298. In-8°. Sec. XVIII. Istorie Ţѣrii Romѣneşti de cѣnd au descѣlicat pravoslavnicii creştini. Compus din: Anonim + legătura brâncovenéscă neoficială + Grecénu prescurtat, până la întórcerea luĭ Heissler în Ardél. Terminat cu o tablă şi un epitalam, plus o mica cronică a Moldoveĭ care va fi tipărită în Catalogul msselor Academieĭ aiurea. Cf. maı sus p. 324 5.

4. Bucuresci. Biblioteca Academieĭ Române. N° 940. In-8°. Ca şi n° precedent. Copie din sec. XVIII. La fine are maı mult cuvintele: şi aŭ rѣmas . La urmă, însemnărĭ de cronica moldovenéscă.

5. Bucuresci. Biblioteca Academieĭ Române. N° 180. Sec. XVII. Pe V^ul legaturiı: Aceastѣ psaltire este a lui Gligore sin prot: Vasile, şi cine n'a (*sic*) fora-o, sѣ fie afurisit de d[o]mnul Gligore (*sic* . Pe fol. 1, în scrisóre modernă: Cronica luĭ Greceanu Aparţinuse, după semnătură, luĭ Nic. Istrati din Rotopanescĭ şi luĭ Kogălnicénu. Are şi: Pinaxѣ, adecѣ însemnare de ceale ce sѣ aflѣ întru acestѣ leatopiseţ de pravoslavnicii Domni ai Ţѣrѣi-Rumѣneşti. Titlurĭ roşiı marginale. Numele Mitropoliţilor şi al luĭ Brâncovénu scrise tot cu roşu. Cuprinde compilaţiunea de sub n-le 2 şi 3, continuată până la p. 339 din Grecénu. V. maı sus, în memoriŭ, p. 307 şi urm. Scris de mâna mitropolituluı Antim, care a caligrafiat catastiful averiĭ Mitropolieı păstrat în aceeaşı bibl. sub n° 671.

6. Bucuresci. Biblioteca Academieı Române. N° 196. Sec. XVIII. 133. p. in-8°. Frontispiciul de florı roşiĭ. Titlu: Istorie Ţѣrѫi-Romѫneşt[i] de cѫnѣd au descѣlecatu pravoslavnicii creştini. Ca şi n-l 3. Tablă târḑie, la sfîrşit. Insemnărĭ de cumperatură de la Ienache Kogălnicénu şi Manea Mătăsarul (1719). Reproducem pe cea dintâiu: Şi pi urmѣ, vi indu la Ţarigrad, s'au vѣndut cu voe noastrѣ aici dumnisale Enaki Cog ѣl]niceanu, biv Vel-Vѣtav zaproh. *sic* , cѣl'era cu mahѣlis *sic!* Mѣrii Sale Ioan Costandin Mihai Cehan Rac[o]viţ[ѣ] Voevod, cѣndu era cursul anilor de la Hristos 1761, Av. 12. Enaki Kog., biv z'aprodu Vѣtah.

7. Braşov. Biblioteca Gimnasiuluı evangelic. N° 139 (vechiu 27 d). In-8°. Nepaginat. Historie von der ersten Hereinkunfft der Roemer und dem von ihnen nachmal auffgerichteten wallachischen Reiche, welche anno 1727, den 5-ten Septembris, aus einem anonymen manuscripto

vallachico von uns in die teutsche Sprache übersezet angefangen worden / Traducerea n-luĭ 1. Continua cu Grecénu (v. maĭ departe).

8. Braşov. Biblioteca Gimnasiuluĭ evangelic, intercalat în n-l 7. 12 foĭ in-8°. Walachische Historie von der Hereinkunfft oder Niederlassung, als sich erhoben die rechtschaffene Christen, gleich Anfangs als die Walachen sich von den Römern scheideten. Pe margine: «Historia valachica scripta a. a. 1727, d. 5 Se(m)ptembris, absoluta eodem anno, Decembris 18. Traducere, cu variante de formă, a n-luĭ 1. Multe notiţe: Ast-fel, la Radu-Negru: Auch hab er einige Händel gehabt mit den Bürgern in Tergovischt, welche seinen Bruder höchlich beleidiget; an welchen er sich zu rächen die Oster-Feyertag alle Bürger die frolig und lustig zusamen waren und umb niemanden sich gefirten, die jung aber mit Tanzen sich erlustigten. Merge până la lupta de la Grumazĭ, a luĭ Radu de la Afumaţĭ cu Mehemed-beg. Apoĭ, dupa o lacuna, un fragment din istoria luĭ Michaiu-Vitézul.

9. Braşov. Biblioteca Gimnasiuluĭ evangelic. N° 139 (vechiŭ 27 d). 242 de foĭ in-8°, dintre carĭ una alba. Pe V-ul legăturiĭ, însemnare a cuprinsuluĭ de fost bibliotecar, din 28 Octobre 1861: se afirmă că îndreptările din ms. sunt de Filstich. După prefaţa luĭ Grecénu şi o nota asupra lucrarilor luĭ, Historie von der ersten Hereinkunfft der Römer und dem von ihnen nachmals aufgerichteten walachischen Reiche, welche anno 1727, den 5 Septembers auss eines Anonymi manuscripto walachico zur Nachricht in die teutsche Sprache übersezet angefangen worden. Pe margine: Historie von der Wallachey, wie selbige von römischen Christen zue erst bewohnet worden. O însemnare moderna, ştérsă, o atribue luĭ Grecénu. De aceeaşĭ mână cu scriitorul părţiĭ întâiŭ din n-l precedent. Notiţe, unele ca şi în acela. V. p. 23: Diese Roschi waren ausser dem Kriege Bürger und thathen keine Soldaten-Arbeit: wenn aber Gefahr verhanden war, musten sie aufsitzen, wie bey uns vormahls die Zeckelen. 2. Diese *Megsias* wohneten auf ihren Gütern und dienthen ihren Fürsten mit ihren Beuteln.

II. Cronica luĭ Grecénu.

1. Bucurescĭ. Biblioteca Academieĭ Române. N° 548. In-8°. Ms. din sec. XVII; probabil autograf, cuprindênd şi brulionele cronicaruluĭ.

2. Bucurescĭ. Biblioteca Academieĭ Române. N° 465. Sec. XVII. 26 de foĭ in-8°. Incipit: folosul casei şi a capului său [întórcerea solilor de la Viena; *Magazin*, II, p. 135]. Explicit: la Daia de s'aŭ înpreunat,

fкcкnd multк vorav[к] amкndoi [1693; căletoria la Giurgiu; *Magazi ι, l. c.*, p. 206]. La fol. 141 e semnat jos, cu roşu, Asan Cкmкraş , menţionat şi maĭ sus în acest volum, pe p. 256 şi 441.

3. Braşov. Biblioteca Gimnasiului evangelic. N 139 (vechiu 27 d). In-8°. După Anonim (v. p. 443, n° 7), la pagina 345, vine prefaţa lui Grecenu (cf. maĭ sus, p. 328 şi urm.). La fine, o însemnare despre lucrarile Logofĕtului Radu (wie auch mehrere Tractat verfertiget hat). Cu o numerotaţiune specială începe: Anfang des Lebens und der Historie des Durchlauchtigsten, allerchristlichen Herrn von dem wallachischen Land, Johan Costandins Brankovan Basarab Vaivode, seit Gott ihn mit dem Fürstenthum gekrönet oder beehret. Pe alocurea, notiţe. Ast-fel, la cap LIV, se adaoge cu privire la Michaiu-Voda: Dieser ist nachgehends in der Moldau Fürst worden; itzo aber lebt er in der Mazilie; welchem der heut regierende Glyrori *sic)* Vode im Regiment succediret ist; der Michaël hat regieret von 1716 bis 1727 (p. 269 70). La c. LXX, se află o notă despre capu-chehaiele. La fine (p. 363): Hierinen haben wir mit der Hülfe Gottes auch die Geschichte des 19[ten] Jahres von der Regierung des Constandins Brankovanul Bassarab Vajvod absolviert, den 18-ten October. E o traducere completă a versiunii oficiale, până la acest an. La sfîrşit: *a* Illustratio articulorum quorumdam historicorum rem ac historiam Valachorum concernentium.» Incipit: Desideratam a Serenissimo Moldaviae principe XIV articulorum historiam valachicam concernentium illustrationem ex variis auctoribus fide dignissimis sequenti ratione sistere conabor. Cuprinde studiĭ despre istoria noastră medievala, despre posesiunile ardelene ale Domnilor, despre propaganda catolica, participarea la sinodul din Florenţa, etc. Sunt utilisate numai isvóre ardelene; *b)* Cronica bisericiĭ din Scheiŭ (altă versiune decât cea publicată: Sterie Stinghe, *Istoriĭa besériceĭ Şchéilor Braşovului,* Braşov, tip. Ciurcu, 1899, in-8°). Incipit: Anno mundi 6900, anno Christi 1392, sind die Bulgaren hier an diesen Ort, *id est* bey Cronstadt kommen. Zu dieser Zeit als das Pfaffenthum alhero in diese heilige Kirche ist eingeführet worden, wie es eigentlich zugegangen ist. Vom Pope Petru dem Alten. Explicit: Nekul Rekney und ein Enkeln des Pope Stanss, welchen man hieher verwiesen hatte, anno a d. 7140.

4. Braşov. Biblioteca Gimnasiuluĭ evangelic. N° 139 (vechiu 27 d). Pre-

(1) O alta traducere germana în Biblioteca Archivelor braşovene. Un alt text românesc, deosebit, într'un ms. al d-lui prof. Andreiu Barsan din Braşov, cuno cutul folklorist şi poet. Acest ms. conţine şi notiţe analistice din secolul al XVIII lea.

faţa cronicei cu variante. Apoi urméza aceeaşi nota despre lucrările lui Grecénu.

5. Braşov. Biblioteca Gimnasiului evangelic. N° 140. Anfang des Lebens (ca la n° 3). După prefaţa cea scurtă (tipărită în *Magazin*, cronica. La p. 181, menţiunea despre Racoviţă, reprodusa mai sus. La p. 218, alta despre acelaşi Domn, pomenindu-se domnia lui până la 1727 în Muntenia. Explicit ca la n° 3.

III. Constantin Căpitanul singur.

1. Bucuresci. Biblioteca Academiei Române. N° 173. In-8°. Sec. XIX. Istoriia Ţѣrii-Rumѣneşti, de cѣndu au descѣlicatu pravoslavnicii creştini. După prefaţa Anonimului şi domnia lui Radu Negru din acéstă cronică, urméză cronica lui Constantin până la Petru Cercel.

2. Braşov. Biblioteca Gimnasiului evangelic. N° 95. Cuprinde: 1. Iohannis Filstich, rectoris gymnasii coronensis, Moldaviae historia› (până la p. 9); «2. Historia Valachiae, Europae principatus, auctore Iohanne Filstich, rectore gymnasii coronensis... 1727 ; 3. Dissertatio historico-genealogica de Dragoschio Vajvoda Marmarosiensi, Moldaviae fundatore, ad clarissimum Christianum Engel scripsit Innocentius Simonchicze, S. P. Gym. Regii Szigeth-Marmarosiensis director localis, 1805 ; 4. Două pagine de note pentru Istoria Românilor ; 5. Historia regum valachorum Imperii Rudolphi Nigri principis: Anno inde ab Adamo 6798 princeps Rudolphus Niger... (de la p. 63): e *traducerea latină a Căpitanului.* Se termină (p. 129; şi numerotaţiune specială, de 68 p.) la 1568: «Post haec reversus Constantinopolim cum exercitu et funere patris sui, sepelivit eum in metschet ab ipso aedificato, hactenus nuncupato Sullemann. Imperavit Sulleman annos 47» (1); 6. Ad celsissimum atque piissimum principem Nicolaum Maurocordatum de Skarlati, dominum clementissimum» (publicat în Legrand, *Généalogie des Maurocordato;* alt ms. la Pesta; cf. N. Densuşianu, în aceste *Anale*, ser. a 2-a, II, p. 199; vom dovedì că autorul lucrării e Bergler) (p. 141 şi urm.); 7. Notiţe analistice pe anii 1780 802 (p. 253 4); 8. Extrase din Fellmer şi A. Tr. Laurian.

IV. Corpul mavrocordătesc.

1. Bucuresci. Biblioteca Academiei Române. N° 100. 187 p. in-4° scrise, două albe la sfîrşit. Titlul de la p. 387-8. Compus din Anonim,

(1) P. 186 din ediţiunea lui Bălcescu (*Magazin,* I).

cuprindênd viéţa luĭ Nifon + Grecénu (până la sfîrşitul ediţiuniĭ din *Magazin)* + cronica oficială a luĭ Radu Popescu.

2. Bucurescĭ. Biblioteca Academieĭ Române. N° 121. In-4°. Sec. XVIII. Ms. al luĭ Gh. Asachi. Dupa o fóie alba, titlul cu frontispiciu în colorĭ şi armele ţĕrilor (Nicolae-Vodă domnise şi în Moldova, de două orı. Titlu şi cuprins ca la n° 1.

3. Bucurescĭ. Biblioteca Academiei Române. N 327. In-8°. Sec. XVIII. Ms. al luĭ M. Kogălnicénu. Titlu şi cuprins ca la n° 2.

V. Cronica bălacenésca.

1. Oradea-Mare. Biblioteca Episcopieĭ Românescı. 95 p. in-8°. «Hist. prinçilor Tiarii-Romanesci. Alte lămurirĭ la p. 391-2.

2. Bucurescĭ. Biblioteca Academiei Române. N° 436, in-8. Istoriile Ţѣrii-Ѫumѣneşti. Ca şi precedentul n-r, dar începe cu domniile luı Radu Negru. Copie din 1800; însemnare a proprietaruluı din 1831.

3. Bucurescı. Biblioteca Academieĭ Române. N° 537. In-8°. Începe cu «Domniia luĭ Alexandru Voevod Iliiaş.

4. Oradea-Mare. Biblioteca Episcopiei Românescĭ. In-8°. Sec. XVIII. Cuprinde: *a)* Începerea istorii rumѫneşti cu ajutoriul luı Dumnezeu, de la anul D[o]mnului Nostru Isus Hs. 1595. Incipit: Dupѣ ce Rumѫni au scos din ţarѣ pre fiiul lui Pѣtru, care înnaintea lui Alexandru au fost Vodѣ, pentru multe tirѣnii ce fѣceau, au ales Domn pre Mihail Banul de la Craiova, care, îndatѣ cѫt au luoat Domniia, au trimis soli la Jighismundus Batori, Craiul Ardélului, şi la Aaron-Vodѣ de la Moldova. [Compilaţiune a istoriei luı Michaiu Vitézul şi Radu Şerban, cu neologisme ca: arc de triumf, adecѣ de biruinţѣ, Ahilea, «prinţeps; facuta în Ardél; fără valóre]. Explicit al domniei luı Michaiŭ: Avea în gѫnd încѣ Mihai-Vodѣ sѣ sѣ mai scoale cu rѣzboiu asupra Turcilor, cѣ sѣ foarte temea şi tremura de vitejiia lui toţi Turci, fiiind cѣ mai înnainte foarte le dѣdusѣ peste nas şi îi învѣţa omenie; ci vrѣjmaşul Basta îl omorѫ (35 de foĭ); *b Cronica balăcenésca* (203 de feţe), cu cirilice. Pe fol. 1: Scris-amѣ eu Ghiorghii Costandinovici dinѣ Caransѣbişѣ, [1]779 мцѧ Mai în 20. Cf. şi N. Densuşianu *l. c.*, p. 190

VI. Cronica de la Cluj.

Cluj. *Erdély Museum.* 143 foı in-8° scrise, 73 albe. Pe fol. 1: Samuel L. Icsema, antiquar., m. p. Nos ducimus originem a Diis: Aneas; ab Aenea Romani, a Romanis Valachi. Frontispiciu, cu negru şi roşu: Istoriile Ţѣrѣi-Rumѣneşti: Domniia Raduluı-Vod[ѣ] Negrulѣ. Cu-

prinde: Constantin Căpitanul, până la Constantin I + Anonimul + legătura bălăcenéscă + Radu Popescu: cronica oficială; până la sfinţirea Văcărescilor. Multe notiţe: Pe fol. 90 V°: Sъ sъ ştie de cъnd s'au cutremurat pъmъntul, ce sъ numeşte de zicъ ōam[e]nii: de cъnd cutremurul cel mare; s'au cutremurat în postul Sъmpetriului, într'o Mercurī dimineaţa, la trei ceasuri şi jum[ъ]tate din zi, let de la Zidire Lumii 7246, iar de la Mъntuire Lumii 1738, Maiu 31. Acest let l'am gъsit şi eu scris în pisanie sfintii mъnъstiri Vъlenii-de-Munte, pъ apa Telejenului, sud. Saac; care, gъsъndu-o, am scris aice, ca sъ sъ (sъ) pomenescъ; şi am scris la let 1780, Iun. 15. Ursake logf. Pe fol. 125 V° jos: Acest litopis: l'am cumpъrat de la dascalul Iōan engomenul (?) ōt Sf[e]te Ghiōorghi cel Nọu, şi-am dat pъ el t. 2, a. 60, sъ-m[i] fie mie de citit; care m'am iscъlit: Ursake logf. Mold[o]vei, 1777, Sъpt. 20 [cu cifre arabe]. La sfîrşit, adaose:

Sъ sъ ştie cъ la let 1769, Iule 30, s'au ivit steōa cu coadъ despre Rъsъrit, care stè au ţinut pъnъ la luna Oct. Apoi au perit. Şi la Noem. 4 şi la let 1769, au intrat Muscalii în Bucureşti: aici a şezut pъnъ la Ispas; apoi s'au întorsъ îndъret la ţara tъtъrascъ, mai avъndъ bъtъlie, şĭ, m[ъn]tъi[n]du-sъ toamna, iar au vinit în Bucureşti, Octomvre 26 [cifre arabice], let 1770; şi au şezut pъnъ la let 1774, Iulie 20; s'au legat pace piste Dunъre la Şumele, de fermaşul Romanţov şi de Vizirul Musun-Oglu şi, legъnd pace, au mai şezut Moscalii în ţarъ toatъ toamna, Noemvre 1; apoi s'au ridicat şi s'au dus în ţara lor. Apoi după Moscali au venit Domno în Bucureşti Alexandru Epsilant-Vod, tocmai iarna, Ghenarie 10 1775..., [tăiat], parte au intrat în Bucureşti (f° 191 V°).

Sъ sъ ştie de cъnd s'au cutremurat pъmъntul, ce-i zicъ ōamenii de cъnd cutremurul cel marea: de la Zidire Lumii let 7246, iar de la Mъntuire Lumii let 1738, Maiu 31, într'o Mercuri dim[i]neaţa, la trei ceasuri şi jum[ъ]ta[te] din zi, în postul Sъmpetriului, în zilele Domnului... (*sic*.

† Sъ sъ ştie de cъnd au vinit lъcustele întъi aice în Ţara-Rum[ъ]nească, în zilele Domnului Costandin-Vod[ъ] Mavrocordat, în Domniia a triia, let de la Zidire Lumii 7253, iar de la Mъntuire Lumii let 1745, Iule 20 zъle, 20 [cu cifre arabice].

«† Sъ sъ ştie de cъnd au perit soarel[e] prè rъu, în zilele Domnului Gligore-Vod[ъ] Ghica, în Domniia a doa, de la Zidire Lumii let 7256, iar de la Mъntuir[e] Lumii let 1742 *(sic)*, Iune 14, în postul Sъmpetrului, într'o Mercuri [Marţĭ], la nami[azi].

«† Sъ sъ ştie de cъnd steōa cu coadъ: tot în lъcuste, let 7257, Octomvre 20 тā ді м *(sic)* au fost; apoi au perit.

«† Sы sы ştie de cынd au robit Tыtari Moldova, care au vinit pынь în Focыş[a]ni, de au robit; multы fricы au fost şi aice în Ţara-Rumыnească, de Tыtari. Domnы era aice Scarlat Ghica-Vodы, sыn Gligore-Vodы, vinit de curынd de la Moldova; care acolo, rымынind ţara fыr de Domnы, au robit-o Tыtыrыi; let 7266, 1758 Sept. 20, au intrat, şi au robit 15 zile tot; iarы apoi s'au dus în ţara lor, cu mu[l]tы robie de creştini. (1)

† Sы sы ştie cы dupы robiia Tыtarылor, la let a ѧ: кѧ (al doilea?), în postul Sым[e]trului, Iulie 20, let 1760, au perit sorile prè foarte rыu, cыt sы întunecase piste toatы lume; multы fricы era cы va sы pei lume de tot, şi era Domnы în Moldova Ion Calimah-Vod[ы], iar în Ţara-Rumыneascы Scarlat Ghica-Vodы în Domniia d'intыiu. Ursake Logf.

Pe f° 143: Aicea am scris pentru viiaţa, petrecerea şi bunы lupta sfintiei mari muceniţe Varvara: Dechemvrie 4. Incipit: În zilele prea-pыgынului ... Explicit: Sы priimeascы logotna .

VII. Cronica alcatuita din Anonim şi Constantin Capitanul.

1. Bucurescĭ. Biblioteca Academieĭ Române N° 439. In 8°. Istoriia Ţыrыi-Rumыneşti de cынd au dыscыlecat [şters restul]. Se opresce cu sfîrşitul Căpitanuluĭ. Copie din 1761.

2. Bucurescĭ. Biblioteca Academiei Române. N° 173. In 8°. Ms. din sec. XXI.

VIII. Cronica luĭ Grigore II Ghica.

1. Oradea-Mare. Biblioteca Episcopieĭ Românesci. Sec. XVIII. 98 de foĭ in-8° numerotate, 12 nenumerotate. Litopiseţul Ţыrii-Rumыneşti din descыlecыtur[a] de unde au venit Rumыni de au aşezat în Ţar[a] Rumыneascы . Incipit: «Însы d'intыiu izvodi[n]du-sы ... Se termină la domnia luĭ Ştefan Cantacuzino: ca sы nu mai fie, şi au pus toate . E întrerupt.

2) Bucurescĭ. Biblioteca Academieĭ Române. N° 269. Cuprinde:

a) Leatopiseciul Ţыrii-Rumѫneşti din descыlecыtoare şi de unde au venit Rumыnii de s'au aşыzat în Ţara-Rumыneascы [v. mai sus, p. 405] şi

b) Paraclisul Sfinteĭ Paraschive (de la fol. 117 V° înainte).

(1) Cf. Iorga, *Chilia şi Cetatea-Alba*, p. 250. A e adaoge la i vore şi Canta, in Kogălnicénu, III, p. 190 (fórte pe scurt şi încurcat).

*

IX. Cronica ambelor Principate.

1. Bucurescĭ. Biblioteca Academieĭ Române. N° 340. Fost al luĭ Cesar Bolliac. Leatopisețul Ț[ъ]rжi-Romъnești i a Moldove[i] [v p. 420-1], scris de Ștefan Logofĕtul ōt Crețulescul», 1 Mart 1785. Pe p. 141 se alipesce la numele boeruluĭ Dobromir familia Crețulescu.

2. Bucurescĭ. Biblioteca Academieĭ Române, n° 123. Frontispiciŭ cu un fel de Roman cocoțat pe o biserică. «Litopisețul țъrilōr Mōldōva i Țara-Munteniascъ, de cъnd s'au discъlicat, 1805, Iuni 20. Scriso-le-m eu, iubitoriul de ōstinele [un monogram] . Cuprinde numaĭ cronice moldovene [v. maĭ sus, p. 420-1] La fine, literele majuscule: МИРѠНЬ. Și: «Scrisu-s-au aceastъ carte, ce sъ numește leatopisețul Moldavii, de mine, mult pъcъtosul și nevrednicul, în ḑilele prè-înъlțatului Dōmn, Mъriia Sa Alexandru Cōstandin Moruz Voevod; și s'au scris în sfъnta episcopie Hușii, la anul 1806. Mirōn.

X. A doua cronică a Cantacuzinilor.

1. Oradea-Mare. Biblioteca Episcopieĭ Românescĭ. 54 de file in-8° numerotate, 2 altele la fine. V. maĭ sus, p. 410 și urm.

2. Bucurescĭ. Biblioteca Academieĭ Române. N° 468. In-8°. Din biblioteca luĭ Michaiŭ Kogălnicénu (?).(1) «Istoriia Țъrii-Rumъnești . Se termină cu: «s'au dus la Rusia .

XI. Cronica Moreeĭ.

Bucurescĭ. Biblioteca Academieĭ Române. N° 264. 50. de p. in-8°. La urmă, deosebite însemnărĭ.

(1) Are o pecete négră, cu inițialele MC.

APENDICE DE DOCUMENTE.

I.

Cu mila luĭ Dumneḑeŭ Iō Costandin Basarab Voevod şi Domn a tótă ţara Ungro-Vlahieĭ, dat-am Domnia Mea această poruncă a Domnieĭ Mele (1) luĭ Ion şi fraţilor luĭ, Staico i Dragomir, feciorіĭ Raduluı, şi luı Neagoe cu fraţiĭ luĭ, Dragomir i Stănislav i Stan, feciorіı luĭ Ion, nepoţiĭ luĭ Stan Bleaghiţu de la Breaza, ca să fie în pace şi slobozı de rumânie, eĭ şi cu toţĭ feciorіĭ lor, câţĭ Dumneḑeu le va da; însă capetele lor făr' de moşie, de către fetele boieruluĭ Domnieı Mele Mateiu biv Vel-Stolnic, şi de către Şerban Vel-Spătariu, şi de către fraţiı luı Grigoraşco i Radul, feciorіĭ boeriuluĭ Domnieĭ Mele Costandin biv Vel-Căpitan, Filipeşti, strănepoţiĭ luĭ Dumitraşco biv Vel-Stolnic şi a jupâneseĭ luĭ, Voica. Pentru-că, fiind Stan Bleaghizul, moşul luı Ion şi a fraţilor luĭ, şi a luĭ Neagoe cu fraţiĭ luĭ, rumânı de baştină din Breaza luĭ Dumitraşco Stolnicul, moşul boerilor Domnieı Mele Mateiu Stolnicul i Costandin Căpitanul Filipeşti, el tot l-au ţinut şi l-au stăpânit cu pace până în ḑilele rĕposatuluĭ Mateiŭ Basarab Voevod; iar după aceea, când aŭ fost atuncea, Dumitraşco Stolnicul împreună cu jupâneasa luĭ Voica, pentru multă slujbă ce le-au slujit Stan Bleaghiz din copilăria luĭ, tot cu dreptate, până la vremea betrâneţelor lor, au socotit întru inima lor, pentru Dumneḑeu şi pentru sufletele părinţilor şi ale lor, de l-aŭ iertat de rumânie, pre el cu feciorіĭ luı şi cu nepoţiĭ luĭ, câţĭ dintru el se vor trage, şi până vor fi eı viĭ, el ıncă tot să le slujască cu dreptate la cele ce vor fi trebile, şi la bine şi la rĕu. Iar după mórtea lor el să fie în pace de rumânie de către el şi de către fiul lor Pană Postelnicul şi de catre tot neamul luı, şi, când i-ar fi voia să iasă din sat din Breaza, să fie volnic să iasă când ar vrea din sat, şi să se ducă unde i-ar fi voia să şaḑă, şi au dat şi zapisul lor la mâna luĭ Stan Bleaghiz, întărit cu peceţile şi cu iscăliturile lor. Decĭ, după petrecania luĭ Dumitraşco Stolnicul şi a jupâneseı luı Voicăı, aŭ fost în pace de atuncĭ şi pâna acuma, el şi feciorіı luĭ şi

(1) Traducerea începutuluĭ slavon. Fiind vorba de o transcripţiune din 1798, s'a adoptat aicĭ ortografia actuala.

nepoţiĭ luĭ. Iar, când aŭ fost acum în ḑilele Domnieĭ Mele, Ion cu fraţiĭ luĭ Staico i Dragomir, feciorii Raduluĭ, şi Neagoe cu fraţiĭ luĭ, Dragomir i Stanislav i Stan, feciorиĭ luĭ Ion, nepoţiĭ luĭ Stan Bleaghiz, el, vĕḑênd că li s'aŭ învechit zapisul ce aŭ la mâna lor, aŭ venit cu toţiĭ înaintea Domnieĭ Mele şi cu zapisul, de s'aŭ rugat ca să li se înnoiască şi să li se întărêscă zapisul cu cartea Domnieĭ Mele. Într'aceea Domnia Mea, vĕḑênd cum că este zapisul bun şi adevĕrat, cu peceţile şi cu iscăliturile luĭ Dumitraşco Stolnicul şi a jupâneseĭ luĭ Voichiĭ şi a fiului dumnealui Pană Postelnicul, şi a nepoţilor lor Mateiŭ i Costandin Filipeştĭ, şi a strănepoţilor lor, Şerban Vtori-Spătar i Radul i Grigoraşco, şi făcut cu mare blestem asupra cărora din nêmul şi din sĕminţia lor se va scula ca să-ĭ rumânêscă, pe Stan Bleaghizul saŭ pre feciorиĭ luĭ, saŭ pre nepoţiĭ luĭ, să fie supt blestem, precum am vĕḑut Domnia Mea zapisul, Domnia Mea încă am dat acêstă carte a Domnieĭ Mele luĭ Ion cu fraţiĭ luĭ Staico i Dragomir, feciorиĭ Raduluĭ, şi luĭ Neagoe cu fraţiĭ luĭ Dragomir, Stănislav i Stan, feciorиĭ luĭ Ion, nepoţiĭ luĭ Stan Bleaghiz, ca să fie în pace şi slobodḑĭ de rumânie, eĭ cu feciorиĭ câţĭ Dumneḑeŭ le va da, precum i-aŭ iertat Dumitraşco Stolnicul şi cu jupânêsa luĭ Voica, şi cu fiu-sĕŭ Pană Postelnicul, şi cu nepoţiĭ lor Mateiŭ i Costandin, şi cu strănepoţiĭ lor Şerban Vel-Spătar i Gligoraşco i Radul, ce scriŭ maĭ sus; maĭ mult alt val de rumânie să n'aibă; ca să fie lor pomană în vecĭ neclătită. Şi am întărit Domnia Mea cartea aceasta cu tot Sfatul şi credincioşĭ boeriĭ Divanuluĭ Domnieĭ Mele, pan Cornea Brăiloiul, Vel-Ban, i pan Stroe Leurdeanul, Vel-Vornic, i pan Diicul Rudeanul, Vel-Logofĕt, i pan Mihaiŭ Cantacozino, Vel-Spătar, i pan Şerban Grecianul, Vel-Vistier, i Pan Vergo, Vel-Clucer, i pan Dumitraşco Caramanlăŭ, Vel-Postelnic, i pan Scarlat Vel-Paharnic, i pan Radul Izvoranul, Vel-Stolnic, i pan Radul Golescul, Vel-Comis, i pan Iorga, Vel-Sluger, i pan Constantin Corbeanul, Vel-Pitar; şi ispravnic Ştefan Cantacozino, Vel *(sic)*-Logofĕt; şi s'aŭ scris cartea aceasta în oraşul Scaunuluĭ Domnieĭ Mele, în Bucureştĭ, într'al ḑecelea an din Domnia Domnieĭ Mele, de Şerban Logofĕtul, мц҃а Dechemvre 4, leat 7207.

Io Costandin Voevod.

Pecetea domnêscă

Ştefan Cantacuzino, Vel (sic) Logofĕt прочит.

(Bibl. Ac. Rom., ms. 260, f° 117—8; copie; comunicată de d-l Iuliu Tuducescu.)

II

Cinstitului, de neam bun şi alesului întru destoinicie şi noao de bine voitoriŭ şi bun priiaten, dumnealui jupкnul Hanкş Mancкş, Mare Judeţ al cinstitei cetкţii Braşovului sкn[к]taate şi mult bine pohtim dumital[e] de la Dumnezeu sк-ţ tremiţ[к], împreunк cu toat[к] cinstit[a] familiia dumitale.

Scrisoarea dumital[e], împreunк cu slugil[e] dumital[e] ce ne ai tremis, venitu-ne-au şi, înţelegкnd de bun[к] sкn[к]tatia dumital[e], foarte ne-am buc[u]rat. Pohtind şi dumneata a şti de noi, den mila lui Dumnezeu ne aflкm sкn[к]toş, iar cu destulк inim[к] rea pentru rкposatul soţul nostru, priiatenul dumneavoastrк, Dumnezeu sк-i iarte sufletul; care nu avem ce fač[e], fкr' cкt mulţкmim lui Dumne eu Încкt ne ai scris dumneata pentru un cal negru ce am avut d vкnzare, adкvкrat au fost cк, pкn' trкia dumnealui, nu s[к] îndura de acel cal, ca de mare lucru, fiindu cal bun, frumos, mare cu fкntrкbul *(sic)*, ce-l ţinea pentru dumnealui, încкt, vкzкndu-l neg[u]ţкtorii, venea de cerca pre dumnealui ca sк-l vкndк, şi sк m[к] crez[i] dumneata cк i-au dat şi mai bine de lei 100 şi nu au vrut dumnealui sк-l dea. Iar acum, dupк petrecaniia dumnealui, noi l-am fкcut vкnzкtoriu, şi de adкvкrat la alţii mai jos de lei 100 nu l-aş fi dat, iar pentru preiteşugul ce ai avut dumneata cu dumnealui, şi ~~cor~~ dumitale, şi de acum înnainte sк aibi dumneata cu fečiorii miei, şi pentru voia vкtafului Ghierghe, îl lкsasem dumital[e] lei 80; iar dumneat[a] ne scrii cк ne ai tremis numai lei 70; ce noaō prea ne-au pкrut eftin, cк cai plкteaşte mult, ci, pentru voia dumital[e], am mai lкsat lei 76, 33 bani, şi ne-au dat lei 76,33 oam[e]nii dumital[e], ce sк fie dumitale de bine; sк trкeşti dumneata şi sк trкiascк şi calul, ca sк avem mulţкmit[к] pre urm[к] şi priiteşug despre fečiorii mii sк s[к] înnoiascк, cк noi pк dumneata foarte priiaten bun te ţinem. Iar pentru vinur[i], ce am zis cк voi sк trîmiţ şi dumneata îm[i] scrii ca sк tr[i]miţ, cк, plкcкnd, le vei lua toat[e] dumneata în preţul ce va fi acol[o], — de care bine foar[te] mulţкmim dumital[e]; şi sк ştii dumneata cк vōi sк trimiţ 10, 12 buţi; ci pohtim pre dumneata, cк vin bun voi tr[i]mit[e], şi în vase bune, ci, de vei vrea dumneata sк iai tot, mai bine va fi; iar, de nu v'o trebui dumital[e], for e pohtim pre dumneata sк le slobozi, sк le vкnd[к] und[e] vor gк ', şi vom mulţкmi dumital[e]; fкcкndu-ne dumneata acęast[к] slujbк, fečiorii mie[i] încк, den ce le va fi pren putinţк, gata vor fi spre slujba dumital[e]; numai te pohtescu pentru vinur[i], neluundu-le dumneata, sк fii ne vōitōriu ca sк s[к] dea la ōameni de isprav[к], sк s[к] ia banii gata · iar eu

mai bucuroas[ъ] aş fi sъ le iai toate dumneata, cъ pentru banii gata le trĭmiţ eu pъ acol[o], iar nu le-aş trĭmit[e]. De ačeasta avum a scrie dumital[e], şi mila lui Dumnezeu pururea cu dumneata; amin. Oct. 1 дні, л[ѣ]т 7205.

† A dumital[e] de bine voitoare
dentru vechiu priiaten[ъ], **Rada Filipeasca.**

(Braşov, *Stadtarchiv;* documente române şi slavone, n⁰ 663.)

III.

Istoriia Ţъrii-Rum[ъ]neşti, întru care sъ coprinde numele ei cel d'intei şi cine au fostu lъcuitori atunč[i] şi apoi cine au mai dъscъlicat şi apoi cine o *au stъpъnit pъnъ şi în vremile de acum, cum s'au trasu şi stъ. [Predoslovię.]*

Cu greu şi cu strъmtu este neştine a da cap şi începъturъ fieşte cъruia lucru, mai vъrtos celuia, cъnd nič[i] cum nič[i] de nič[i] o parte ajutor este, nič[i] ştiinţъ de l[a] alţii sau pomenire mъcar sъ aflъ, ca o povarъ fъcъndu-sъ, şi ca o luminare arъtъndu-sъ, ca sъ sъ poatъ ajuta cel ce nu ştie de cel ce ştie şi cele din întunerec sъ iasъ la luminъ. Cъ nič[i] unul în lume nu este, carele din sine numai sъ ştie, nič[i] nič[i] unul nu au aflat nimic pъnъ cъnd n'au fost del[a] altu învъţat, nič[i] nimic nu sъ poate domiri de nič[i] un lucru, ce numai carile au (au) vъzut sau au auzit au au citit şi, de nu ca acelea, asemenea ca acelea, mъcar cъt de puţin, şi, mъcar de nu acelaş adevъr şi de lucru ce pohteşte neştine, au zis, au au scris, mъcar cъt de puţin şi de altele: (nu) numai sъ sъ poatъ altu deştepta spre gъndirea acelora şi a altora lucruri încъ dъstul este, şi carii ca acelea au fъcut şi au pomenit, cъt de cъt mъcar, nemoarte mulţumite au auzit şi în bunъ pomenire au rъmas; precum şi Aristotel în cartea a doa a Metafisicei, cap 10, har şi mulţumitъ sъ avem şi sъ dъm filosofilor celor bъtrъn[i], carii nu numai ce au pomenit şi au scris de adevъr fiinţelor şi, mъcar cъ mai multe nu au nemerit, de a grъit de firele lor adevъru[l], iarъş dъstul cъ tot au pomenit şi au zis cevaş, cъt pricinъ mъcar de a cerca şi a iscodi adevъru alţii au dat,—aducъnd şi pildъ pe un Timothei muzicaşul, adecъte ce era în zilele lui Filip craiu, tatъl lui Alecsandru celui Mare, foarte iscusit; într'aceia zice, de n'ar fi fost Timotheiu, n'am avea multъ muzicъ, iar, de n'ar fi fost şi Frinis, nič[i] Timotheiu n'ar fi fost, iproč[i]. Zice şi Diodor Sikeleotul, mai adevъrat istornic, în prodosloviia cъrţi lui cea de'ntei, cъ cu dreptate este a da toţ[i] mari mulţumite celor ce au dat învъţъturi şi au scris istorii de obşte (adecъ traiul oamenilor), iproč[i].

Ce darъ cu greu şi cu camarъ *sic)* este a da, zic, neştine începъturъ celor ce mai despre toate pъrţile sъnt [în întuneric], precum şi mie acum mi sъ întъmplъ a veni, vrъnd, cum am pomenit, a istori ale ţъri ce-i icem noi astezi Rumъneşti,—cu greu zic cъ foarte îmi este, de vreme ce nu aflu eu pъnъ acum, mъcar cъt am ostenit, cъt am cercat, cъt am întrebat, şi de ştiuţ[i] şi de bъtrini domiriţ[i] şi înţelepţi, şi în tot chipu m'am trud't pentru *sic* alte pъrţi şi cu cheltuialъ am nevoit, ca doar aş fi aflat vre-o istorie carele şi de ţara aceasta, d'incepъtura ei, şi de lъcuitori ei, ş' domnitori ei, care, cъţ şi cum s'au purtat, şi de obiceiurile lor, şi de legile ei, şi de altele multe ce sъ vor fi aflat, care sъ sъ scrie pe amъruntu toate şi cu deadinsul, precum de alte ţъri fac şi scriu pe largu toate. Ci dar încъ eu pъnъ astъzi nič[i] acel scriitor nič[i] acel spui tor nu am aflat. Şi aceasta cъč[i] n'au istorit nimin[i] de dъ sa cu deadъnsul cum zič *(sic)*, pare-mi-se cъ dintr'aceste pricin[i] vine: întъı cъ micъ şi ca 'nlaturi ţъri multora au pъrut cъ este, încъ mai vъrto acum de cъnd ōsebitъ de Ardeal şi de ţara Moldovei este (cum mai nainte vom arъta cъnd şi pъnъ cъnd au fost, zic istornič[i] şi gheografi, înpreunъ şi cъnd s'au ōsebit); apoi cъ puţini încъ foarte au fost din pъmъnteni aceştii ţъri învъţaţ[i], cъ sъ şazъ ei sъ scrie ale patrii lor şi sъ istoreasc[ъ] întъmplъrile moşiilor, precum în toatъ lumea fac oameni de ale lor; şi, de nu mulţi pe la alte ţъrişoare a face ca acelea, iar la noi mai nič[i] unul; sъvai cъ poate zice cinevaş cъ sъ aflъ şi aici leatopiseţ, ci rъspunsu îi este cъ acela, din neştiinţъ sъ vede celui ce-i va fi scris şi din negrijuire-i doar, cъ atъta este de netocmit, de'ncurcat şi de scurtu, cъt mai multъ turburare şi mirare dъ celui ce citeşte, decъt a şti cevaş adevъr d'intrъnsul; şi, aceastъ darъ scъdere mare şi jale doar într'acest norod al neştiinţei şi a nevreri sъ ınveţe fiind, iaste pricinъ de este astъzi, nu numai de rъsu altora şi de ocarъ, ci şi ōrbi, mu(l)ţi, surzi sъntem de lucrurile şi de faptele celor mai de demult, ce într'acest pъmъnt s'au întъmplat şi s'au fъcut,— care ıncъ de nevoe încъ ne era şi ne este a le şti, pentru ca sъ putem şti pre cei bun[i] şi vrednič[i] stъpъn[i] şi ōameni mari carei vor fi fost şi faptele lor sъ le pomenim bine şi sъ-i lъudъm, iar pe cei rъi şi fъcъtori de rъu sъ-i blestemъm şi sъ-i ōcъrъm, acea parte alegъndu-ş[i] în lume cъt au trъit, ca sъ-i rъmъe. Aceasta dar şi ca acestea lъsъndu-le, cъ cine a le scrie n'au fost (şi faptele lor sъ le pomenim bine şi sъ-i lъudъm iar pe cei rъi şi fъcъtori de rъu sъ i ocъrъm), nici alţii au pui tat grija de n'au ştiut ei sau n'au putut, ca sъ fie pus pe cei ce ar fi ştiut, mъ car şi strein[i] de ar fi fost (cъ ca aceia nič[i] de aici nič[i] odatъ n' u lipsit sъ scrie şi sъ istoreascъ pe amъruntu şi ale aceştii ţъri), ce aş

lьsat toate de s'au surpat în prьpastiia uitьrii şi întru întunerecu de več[i] au rьmas.

Însь nu zicь cь den om în om n'au rьmas şi aici nişte spuneri şi poveşti, mai vьrtos bьtrьn[i] cei ce povestesc de cele ce au fost, ci şi acelea foarte slab este şi primejdie de a le crede, pentru cь de multe ori, de nu de toate orile, s'au luat seama cь de un lucru numai doi într'un chip nu povestesc, ci unul una, altul alta bьsnuiaşte, unde nič[i] de l[a] acelea nič[i] ō adevьratь ştiinţь nu avem; nič[i] den cьntecile carele vestesc de vitejii au de alte fapte al[e] Domnilor şi ale altor vrednic[i] oameni ce au lucrat, carei dup[ь] la lьutari şi dup[ь] la alţi cьntьtori auzim, putem şti cevaş ales, cь şi acelea nu numai ce au lьudat mai mult, au hulesc decьt cele ce este a fi, ci şi foarte împreştiiat şi prea pre scurtu pomenesc lucru şi fьr de nič[i] o tocmealь; mai trudit-am încь cь doarь din hrisoavele Domnilor ce sьnt pe la boerime şi pe la mь[nьsti]ri date şi lьsate, cьte am putut vedea sь pociu scoate cevaş de sь ştim mьcar dintr'acelea, dacь de la alt cinevaş nu sь poate afla, cьč[i] cь într'ьnsele sь vьd a zice cevaş, dьnd pricin[i] pentru ce sьn[t] date acele hrisoave, adecь au sьnt pentru cь au dьruit Domnii cevaş din dьstoinič[i] şi bunelor slugi ori-cine sau al[t] cinevaş, pentru vredniciia lor şi pentru vre-ō slujbь mare ce va fi (fi) fьcut cinevaş Domnii şi ţьrii (cum fac împьraţ[i] şi Domni cei mari şi efteni), sau pentru altь bunь faptь-i dьruindu-l, acolo povestea-i spune, aşa şi în cele ce dau la mь[nьsti]re hrisoave, cьnd fac mьnьstirea, dreptu ce ō fac şi cine ō face şi din ce s'au mişcat a ō face, acolo spuind, ca o istorie vesteşte lucrurile. Deč[i] şi dentr'acelea ca sь scoţ[i] cevaş, cum am zis, încь am nevoit, ce puţin folos şi acelea mi-au dat. Pentru cь risipit lucru grьesc şi foarte pe scurt zic şi fьrь cap povestesc şi numai de un lucru vorbesc, adecьte au de acela cui i sь dь, au de cel ce i sь dь, iar, de mь[nьsti]r[e] de scrie, înc' acei mь[nьsti]r[i] ce ō zideşte, i sь închinь şi i sь aferoseşte zice, iar nimic nu mai ьţeşte, nič[i] la altь vorbь, de alte lucruri, sь mai întinde, unde darь puţin lucru şi puţin ajutor şi ştiinţь avem şi de l[a] acestea; şi încь mai este şi aceasta, cь cine este acela carele sь poatь şьdea a cьuta toate a tuturōr hrisoav[e] sь vazь ce scriu şi cum scriu, ca sь poatь dentr'ьnsele aduna sь istoreascь lucrurile ce au fost ale ţьrii; şi cine este sь poatь face aceia, ca sь culeagь dintr'acelea mьcar cap şi coadь lucrurilor, cьrora pentru atьta noi aicidu *(sic)*, s'au înfьşurat şi s'au dьsfьşurat sau vre-un adevьr sь ne dovedeascь, de nu doarь s'ar fi ispitit cine-vaş sau ar vrea sь ispiteascь aceia a ō face, ca sь afle ō prea puţinь pricinь, şi şi aceia încь nesьratь, cь sь zicь cь de acolō

au aflat a zice cinevaş din lucrurile ţкrii, iar şi aceia ce ar zice, şi cкt ar zice, n'ar fi alt soc[o]tesc, fкrк cкt o gкndire şi o aflare de o mare grкmadк de minciun[i], precum vedem în cea Alecsandrie ce-i zic, cine ō va fi fкcut nu ştiu, şi într'alte cкrţulii ce sк vкd pe la unii şi pe la alţii aici în ţarк, şi mai multe în Moldov[a], în care nu sк coprindu altele fкr de minciuni şi basne, dupre care unblк norod[ul] acesta rкtкcindu-sк, şi cred celea ce nič[i] odatк de crezut nu sкnt, cк nič[i] au fost acelea vre-ō-datк, nič[i] pot fi, cкte mкcar acea Alecsкndrie bкlmкjaşte şi asemenea ca aceia alte cкrţulii. Ci acelea aflкri omeneşti numai ce sкnt sau basne de cele ce fкcea şi scorniia poetii ethii *sic)* în vremea Elenilor pentru orbul norod ce n'avea cunoştiinţa unuia şi a adevкratului Dumnezeu, ce fкcea şi zкmisliia ca acelea [pe margine: adec[к] idololatri], sau ei altele ca acelea şi supt acele basne pilduia, cum şi alţi mulţi dascкli zic, şi în mitologhia unui Natalis Constandos, om învкţat, destule de acelea povesteşte, tкlcueşte şi zice. Acum darк, den cele ce mai sus zisem, iatк aevea sк vede cк nič[i] o povкţuiturк, nič[i] un ajutor, nič[i] nič[i] ō luminare avem del[a] pкmкnteni noştri, ca sк putem şti sau sк ne şi domirim mкcar de a lua ale aceştii ţкri lucruri şi fapte ce într'кnsa din bкtrкn[i] ai s'au întкmplat şi s'au lucrat, cкč[i] nič[i] unul nu s'au aflat, nič[i] ştim sк fie fost, carele cu d'adinsul şi pre amкruntu de'nceput sк fi scris ale ei, iar, de va fi şi fost cine-va scris şi va fi lкsat ca şi noi ceşti dup[к] urmк de acelea ce au fost sк ştim, iatк nič[i] cum sк aflк, nič[i] auzu pe cinevaş sк zicк cк au fost şi apoi s'au pierdut, mкcar fкrк cкt cel letopiseţ ce zicem, carele dкstul pe scurtu, întunecat şi fкr de o rкnduialк este, cum s'au zis mai sus, şi vom vedea mai pe urmк şi de'ntrкnsul. Ci dar, aşa lucru fiind, ce a face eu n'am, fкr de cкt iatк dupe la istorii streine, pe la Greci, pe la Leşi, pe la Unguri şi pe la alţii voiu unbla a cere şi a mк îndatori, ca ce vor fi şi ei pomenind şi istorind de aceastк ţarк, sк zicк şi eu aici, şi, cкt îm[i] va fi putinţa, foarte mк voiu nevoi, ca ce va fi mai adevкru dup[к] zisele lor sк arкt, mкcar cк cкţ am gкsit şi la mкna mea pкnк azi au venit, vezi cк pe scurtu şi ei de dкnsa pomenesc, şi încк cam trecкtori atingu şi istoresc numai, iar nu d'inceput şi pe deplin scriu ale ei, şi numai de cкt le trebue o (ō) pomeni, zic, apropiindu-sк cкte undevaş de ale lor lucrur[i], ce pe largu istoresc şi povestesc; pentru care încк şi cкt fac mulţumite trebue sк le dкm, cк încк nu de tot uitaţ din tablele lumi sкntem, ce ōarecine de cele ce oare-cкnd au fost şi într'aceastк ţarк nu tace, ce spune şi scrie; mкcar cк unii dintr'acei ce scriu de dкnsa, ca nişte strein[i] ce sкnt şi şi voitori de rкu, unii nu adevкru scriu, ce-i mic

şorează lucrurile şi pe lăcuitori ei rău dăfaimă şi multe hule găsesc; şi pot a avea şi dreptate, zic: a face aşa, dac[ă] alt mai bine nič[i] ştiu, nič[i] pot face şi pentru că în ştepenea ce astăzi să află (măcară că de oareş când aşa să trage), în care ticăloasă şi jalnică este, cine cum îi este voia poate şi zice şi scrie, căč[i] că nu este nimen[i], nič[i] cu condeiu, nič[i] cu palma a-i sta în potrivă şi a-i răspunde. Lăsăm dară fieşt[e] căruia a zice cum va vrea şi a răde cum va pohti, de vreme ce nič[i] le este sfiială, nič[i] Rumăni de ruşinile lor nič[i] nu găndesc, că toate lumeştile supuse sănt mutărilor şi toate căte sănt unblă cu soroc, şi cum că de obşte este ōrbul noroc şi viitoarile lucruri nevăzute sănt; ci dar, acum acestea trecăndu-le, la ale noastre mă întorcu a le zice.

Numele aceştii ţări din vechime cum îi era şi cine o *stăpănia.*

Vedea-să dar că toţ scriitori ţărilor şi istoricii într'aceasta să tocmesc cum şi ţara aceasta, coprinsă fiind cu Ardealu şi cu Moldova, îi zicea Dachiia şi Ghetiia, măcar că Antonie Bonfinie în istoriia ce face foarte pe largu de lucrurile ungureşti, în cartea de'ntei, în decada d'intei, oare ce osebire face între Dachiia şi Ghetiia, zicănd Dachii Ghetilor rudă sănt, de vreme ce şi unii şi alţii aceiaş linbă au şi dentr'un loc cănd au eşit au eşit şi au venit într'aceste părţi, măcar că unii din Scandenaviia zic să fie venit Dachii cu Ghetii, cărora, zice el, le zicem şi Goti, iar mai mulţ[i] zic să fie venit del[a] Dais, care sănt în Schitiia Asiatic[ă], pentru că, dupe (1) cum zice Stavron gheograf, că fiind vecin[i] cu lăcuitori Hircanii şi ei ca Hunii şi [margine: să chiam[ă] în ţar[ă] t[ă]tăra..schith... Tăta[ri] sănt] ca alte noroade dintr'acolo schitice locur[i] mai bine de a lăcui, căutăndu-ş[i], într'aceste părţi ale Apusului au venit; ce dar Dachii şi Ghetii, zice, nu sănt din Scandinaviia, ci din Asiatica Schitiia şi, de vreme ce, de căt ai Apusului ōamen[i], ai Răsăritului mai vechi sănt, cu dreptul dentr'acolō într'aceste părţi au venit; mai zice încă cest Bonfinie că Ghetii sănt cărora acum le zicem Vlahi, iar Pius Enia Sulviu le zice Flachi, carei, zice, începea din Ardeal, şi peste Nistru şi Nipru şi alăturea cu Marea Neagră se întindea de lăcuia, însă cea parte cătă, între Nistru, Prutu şi pănă în Dunăre, ţara Moldovi de ceşti mai dincoace ōameni să chiamă, iar care mai mult cu Dunărea în sus merge, Muntenească[ă] acum să zice. Şi ca aceastea Bonfinie de aceasta istoreşte, şi mai mult însă înnaintea acestor Dachi şi Ghetii lăcuitori era, şi Bonfinie zice nişte neamuri de le zicea Gavreeţi şi Chestoboţi; ce noi mai vechi de aceia nu cău-

(1) *În ms.* } date.

tкm, cкč[i], mai în sus vom umbla curmкnd şi cercкnd de acele vechit ır[i], atкta mai la întunerec vom da, şi nu al[t] vom afla, fкr de basne şi poveşti numai, ce dкstul încк mкcarк de am putea unile numai a le nemeri. Din cele ce au fost de l a] Dachi şi Ghetii încoace, mai sкnt mulţi şi din Greci istorici, zice Bonfinie, carei zice cк şi pe aceli Gheti de Goti îi ţinem, din Thrachi rodul lor trкgкndu sк. În ce chip din Scandiia au Scanţiia s'au pornit, de unde nu numai acest neamu zic mulţi cк au venit, ci şi Bolgari, Sкrbii, Boşnegii, Unguri şi alte neamur[i] au pogorкt, aşijderea nu lipsesc unii, carei aceştiia numai, ōsebindu-ō de cele doō, îi zic Muisiia de Jos; care acestea numai de l[a] un Grecu Ţarigrкdean o am auzit, carele sк ţinea mare ştiut, iar la altul la nič[i] unul din Latini nu o am cetit, ınsк Moisiia de Sus sк zice unii pкrţi de ţara sкrbeascк, însк ceia carei zic gheografi u[n]de sк împreunк apa Savei cu Dunкrea, adecк de l[a] Beligrad turcesc şi în sus cevaş, iar mai mult cкt sк întinde în jos, pe unde sк alкturк pe de-aceia parte de Dunкre şi cu ţara aceasta tot Muisiia, şi şi Me iia ıi zice; mai zice-sк Muisiia şi Machidoniia, cum zicea Filip Cloverie gheograf, care sк hotкraşte cu Dardanii; mai sкnt şi alte Musii în Asiia, precum ei scriu, ci noō de acelea cuvкntu nu ne este, nič[i] mкcar de cestelalte Musii, mкcar cк zisem cк unii şi aceastк ţarк Muisiia o chiamк; ci acestea mai cк nu este de credinţк atкta. Pentru cк rari şi foarte puţin[i] o zic, ce numai putuse fi lunecat cei ce i-au zis aşa, pentru cк, vкzкnd vecinкtatea ţкrii sкrbeşti, cкreia Musiia îi zicea şi deasк amestecкtura lкcuitorilor uniia şi altiia ţкri între dкnşii, zis-au cestora pentru aceia Musii, sau cкce cк vor fi scris cк o chiamк aşa, nu vor fi fost umblat într'ace te pкrţi; deč[i], precum del[a] alţiĭ vor fi auzit, numai cercкnd cu amкruntu, adevкru ei au semкnat aşa, precum mai de toate orile sк întкmplк la aceşti scriitori, istorici şi gheografi, şi vedem cк nu numai în nume greşкsc şi le strкmutк într'altu fel, ci şi felu oamenilor şi şi ōbiceiurilor şi alte multe lucruri le povestesc mult într'alt chip dup[к] cum sкnt, cum aevea sк vede în gheografiiile ce au fкcut mulţi şi pкnк astкzi fac, ei departe şкzкnd de cele ce scriu, ce numai pкn auzu şi prin întrebкri de cei ce umblк privind lumea (care mult greşкsc) aud şi scriu; şi adevкrat aşa este, cк am ispitit aceasta şi am vкzut cк şi de ceste ţкri ce sкnt spre noi şi şi de a noastrк, mкcar cari s mai aproape de acei scriitori, încк destule greşкli sкnt, şi în nume ş' în locuri, şi unele care nu sкnt zic cк sкnt şi altele care sкnt le tac. Zic darк de aceste ţкri de povestesc gheografi; aşa darк înc[к] de cele Indii ale Rкsкritului şi ale Apusului şi alte locuri ce sкnt într'acolo ce de poveşti şi de neadevкruri scriu şi zic; însк nič[i] drept aceas a

a-i huli de tot nu trebue, atât de multu ōstenind şi trudind a scrie multe şi mai de toate pentru folos multora; iar, de greşăsc, ca nişte ōameni greşăsc, şi noi greşim toţ[i] ca dânşii, dentr'un lut zidiţ[i] fiind toţ[i]; însă, or-ce este de numele aceştii Muisii, minciună au adevăru, că ō numiia şi aşa, eu nu mai cercu, ce numai, lăsându-l ca de mai puţin[i] zis, a ţinea trebue cel ce de mai mulţi şi mai numit este; şi iar zic că Dachiia şi Ghetiia îi zicea şi să numiia stăpănitorii şi lăcuitori aceştii Dachii cine au fost întii. Acele neamuri ce le zicea Dachi şi Gheti era ōamen[i] varvar[i] şi groş[i], idololatri, iar ōstaşi mar[i] şi tari la bătaia războaelor, nepohtitori a să supune altora, nič[i] îngăduia a să birui de alţii; avea crai şi oblăduitori lor, şi nu era nimului supuş[i], şi mulţi încă de dânşii să îngroziia şi vecinii lor foarte să speriia de dânşii, căč[i] de puţine ori să întorcea biruiţ[i] de unde mergea a să bate.

Acestora dară mergăndu-le numele şi vestea cum sănt şi de tăriia lor, înpăraţ[i] roman[i], fiind pohtitori de lăţimea înpărăţii lor, precum toate înpărăţiile puternice sănt lacome de a supune pe alţii şi a-ş[i] lăţi şi mări hotarele înpărăţiilor, şi mai vărtos roman[a] monarhie, atuncea pe acele vremi înflorind, de multe ōri şi în tot chip au trimis să să supue şi acei Dachi, precum şi pre alte ţări, toate căte era înprejur lor, au supus....

IV.

D-l I. Bianu îmi comunică o copie a inscripţiunii ce se află încă, în biserica din Comana, pe pétra ce acopere întreitul mormînt al luĭ Radu-Vodă († 1620), al luĭ Drăghicĭ Cantacuzino, fiul cel maĭ mare al lui Constantin Postelnicul (mort în 1668) (1), şi Constantin, fiul acestuia. Pare că acéstă pétră nu e aceea de care am vorbit maĭ sus, p. 158.

Sus se vĕd maiusculele Д К К К şi două acvile bicefale, la drépta şi la stânga unuĭ *cimier*, care pórtă în mijloc corbul cu crucea în plisc. La stânga şi drépta cerculuĭ care cuprinde emblema ţĕriĭ, se cetesc literile М. Б. І. Ш. Б. Е. Г. З. Х. Е, iniţialele cuvintelor slavone, carĭ

(1) Fu adus trupul luĭ , scrie Anonimul, de frate-seu Şerban Spătariul aicea în ţeară, puindu-l în grópa la monastirea de la Comana» (*Anonimul*, în *Magazin*, IV, p. 369). «Şi l'aŭ adus la Comana, la manăstire, de l'aŭ îngropat. (Const. Căpitanul, *ibid.*, I, p. 353). Pentru îngroparea luĭ Şerban Basarab în acéstă mănăstire, v. acest volum de *Anale*, p. 75 (il suo cadavere fù portato da suoi quì nel suo monastero, nomato Comana).

echivaléză cu titlul: Cu mila lui Dumnedeu, Iw Şerban Basarab Voevod, Domn al Ţĕriĭ-Româneschĭ. Apoi de desupt:

† АЧАСТЬ ȣНЬ ПІАТРАЧЕСТЕ ТРЕІ
ЦѢРЬНЕ АКОПЕРЕ. А БЬТРЬНȣЛȣ̄
ШЬРБАН БЬСЬРАБЬ ВОЕВОД. А Лȣ
ДРЬГИЧ КАТАКȣЗИНО ВЕЛСПЬТ А̊
ДЕ ФАТЬ НЕПОТȣИ ШІ А Лȣ КОСТА
НДИН ВЕ̂ ПЕ̂ ЮБИТ ФІЮ Лȣ ДРЬГИ̂
ПРЕ КАРІИ КȣМ ВІАЦА Ѫ ДРАГОСТЕ
СЬНЦЕЛȣИ Иȣ ЛЕГАТ. АША М
ОРТѢ АИЧЕ АДȣКЪНД ∴ ЧИЛОР
Иȣ РЬПОСАТ КАРІИ ШИ КРЕЦИ
НЕЦІЕ. Кȣ ДЕРЕПТАТЕ Кȣ ДРА
ГОСТЕ. Кȣ МИЛОСТЕНІИ ШИ К̊
ТОАТЕ БȣНЕЛЕ ФАПТЕ ТРЬИНДȣ
САȣ СЬВЬРШИТ МОШȣ ЛА А
НȣЛ ДЕЛА ХС СПЬСИТОРЮ̂ ▭
ДЕ ВЬРСТЬ ▭ НЕПОТȣ̂ ЛА ▭
ДЕ ВЪРСТЬ ▭ ФІЮ̂ ЛА ▭ ДЕ
ВЬРСТЬ ▭.

ERRATA.

La p. 361, nota 1, ultimul rînd, cetesce: III, în loc de: I.

În ultima ediţiune a manualuluĭ seŭ de *Istoria Românilor* (asupra căreia vedi *Convorbirile literare* pe Decembre 1899), d-l Gr. G Tocilescu citéza (p. 113, 136 şi bibliografia) douĕ fragmente dintr'o cronica româna inedita. În acele doue pa agii, vedem o interesantă tentativa de a împăcà spusele cronicelor unguresci cu ale isvórelor naţionale. Dacă Stolnicul a scris vre-odata cronica sa până aici, cam aşa ar *trebuì să-ĭ fie povestirea. Cf. şi An. Ac. Rom., ser. II, XIV, partea admin., p. 42 4.*

CUPRINSUL.